s i l v i u
costachie

GEOGRAFIE POLITICĂ

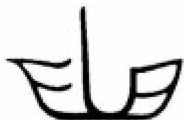

EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

Silviu COSTACHIE

GEOGRAFIE POLITICĂ

— O nouă abordare

Editura Universităţii din Bucureşti

~ 2004 ~

Consilieri ştiinţifici: Prof. univ. Dr Nicholas DIMA Prof. univ. Dr. Silviu NEGUŢ

 Sos. Panduri 90 – 92, Bucureşti – 050663; Ţel. /Fax: 410.23.84 E-mail: editura unibuc.ro Internet: www.editură. Unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

COSTACHIE, SILVIU

Geografie politici: o nouă abordare/Silviu Costachie. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2004 Bibliogr

ISBN 973 – 575 – 949 – 7 30.01: 913 (075.8)

Coperta şi grafica: Elena GRIGORE Mircea VIŞAN

CUPRINS

1. GEOGRAFIA STATULUI

Componentele statului a. teritoriu b. populaţia c. forma de guvernământ

Atributele statului: independenţa şi suveranitatea Statul naţional şi statul naţional unitar

Teoriile asupra statului

Evoluţia hărţii politice a lumii

2. GEOGRAFIA NAŢIUNII

Naţiunea-definiţie, evoluţie, forme, tipologii

Procesul de etnogeneză şi formarea naţiunilor. Fruntariile

Naţionalism şi naţional

Simbolistica naţională-forme, reprezentări, semnificaţii

3. GEOGRAFIA ETNICULUI-ETNOGEOGRAFIA

Componentele şi caracteristicile etnicului Omogenitatea sau diferenţierea etnică Diaspora. Minorităţile

Politici de segregare, izolare, asimilare şi integrare etnică

4. GEOGRAFIA GRANIŢELOR ŞI FRONTIERELOR – Definiţii, evoluţii, funcţionalităţi

Tipuri de graniţe şi fronţierea. frontiera terestră b. frontiera fluvială c. frontiera maritimă

Trasarea şi delimitarea graniţelor şi frontierelor Zone cu statut special

5. GEOGRAFIA POLITICĂ A MĂRILOR ŞI OCEANELOR

Apele teritoriale

Platoul continental şi zona economică exclusivă Marea liberă

6. GEOGRAFIA ELECTORALĂ

Definiţii, obiectul de studiu şi istoricul dezvoltării Componentele geografiei electorale Condiţionări şi relaţii în cadrul geografiei electorale

Lista figurilor

Lista tabelelor

Lista fotografiilor

9. Jacques Turgot
10. Alexander von Humboldt
11. Karl Ritter
12. Friedrich Ratzel
13. Ratzel în 1884
14. Kart Haushofer
15. Rudolf Kjeden
16. EHsée Rédus
17. Emmanuel de Martonne
18. Paul Vidal de la Btache
19. Albert Demangeon
20. André Siegfried
21. Yves Lacoste
22. Halford John Mackinder
23. Mackinder în 1889
24. Alfred Thayer Mahan
25. Isaiah Bowman
26. Alexander de Seversky
27. Zbigniew Brzezinski
28. Martin Ira Glassner
29. Harm de Blij
30. Samuel Huntington
31. Roger Kasperson
32. Lon Conea
33. Anton Golopenţia
34. Mircea Vulcănescu
35. Simion Mehedinţi
36. Nicolae Iorga
37. Constantin Rădulescu-Motru
38. Dimitrie Gusti
39. Frontiera de stat a României cu Bulgaria, la Silistra
40. Fâşia de protecţie a grănicerilor
41. Bornă pe fâşia arată, la graniţa cu Bulgaria, la Silistra

42. Zidul Berlinului, graniţă impusă arbitrar de URSS în 1950

43. Borna de marcare, gardul de sârmă şi fâşia de protecţie a frontierei de stat a Români i

44. Sun Tzu

PREFAŢA

În urmă cu patru decenii, când studiam geografia la aceeaşi facultate unde tânărul doctor *Silviu* COSTACHIE este astăzi lector, mă gândeam la problemele geopolitice ale ţării, probleme care, la vremea respectivă, nu se mai studiau. Vechea şcoală de geografie politică şi geopolitică românească fusese desfiinţată, profesorii fuseseră îndepărtaţi sau chiar azvârliţi în închisoare, geografia politică şi geopolitica erau puse la zid. Ani de zile am continuat să sper, totuşi, că geografii noştri vor redescoperi, la un moment dat, atât geografia politică cât şi geopolitica, cu ramificaţiile lor româneşti şi internaţionale. Mă gândeam la „România* dintre Prut şi Nistru, la românii din peninsula Balcanică, la cei rămaşi dincolo de Tisă, la tendinţele iredentiste din Transilvania… Personal, am reuşit să abordez aceste probleme mult mai târziu, după susţinerea doctoratului în Statele Unite, unde mă stabilisem în 1969.

Revoluţia din decembrie '89 a rupt zăgazurile care îi împiedicau pe colegii mei din ţară să reia studiile de geografie politică, geopolitică sau geostrategie, dar odată descătuşat, spiritul românesc s-a declanşat în forţă! Ultimii 15 ani au demonstrat că în România existau mulţi intelectuali preocupaţi de soarta ţării care nu se puteau exprima liber şi totodată, numeroşi tineri capabili şi dornici să studieze şi să promoveze interesele naţionale. Se cerea, însă, abordată din nou nu numai tematica românească, ci mai ales rolul şi scopul geopoliticii în contextul integrării europene şi al tendinţelor actuale de globalizare. După patru decenii de tăcere forţată, românii

trebuiau să înţeleagă din nou ce se întâmplă în lume şi în ce direcţie înaintează ţara. Geografia politică era chemată să-şi reia locul între ştiinţele geografice, să analizeze şi să promoveze năzuinţele naţiunii. Era nevoie de un nou început, de o nouă abordare care să se constituie într-un jalon de referinţă şi în acest sens cartea domnului *Silviu* COSTACHIE „GEOGRAFIE POLITICĂ – o nouă abordare” reprezintă un astfel de punct de reper şi o contribuţie de certa valoare, pentru o mai bună înţelegere a lumii contemporane.

Silviu COSTACHIE s-a format ca geograf în anii post-revoluţionari, cea ce se simte în modul său de gândire şi de abordare a unor subiecte pe care generaţiile anterioare au fost silite să le ignore. Înainte de a intra în subiect, doresc să fac, însă, o mică paranteză şi să aduc un elogiu profesorilor săi, dintre care unii mi-au fost şi mie profesori, iar alţii mi-au fost colegi. Aceştia au recunoscut şi apreciat calităţile tânărului geograf, l-au îndrumat în studiile sale, l-au încurajat şi l-au reţinut în corpul didactic universitar. Ulterior, aceeaşi dascăli i-au oferit titulatura cursurilor de Geografie Politică, de Geopolitică şi de Geografia Umană şi Economică a României la *Facultatea de Geografie a* Universităţii din Bucureşti, l-au ajutat să se afirme şi să devină unul *din noii* reprezentanţi ai geografiei politice şi ai geopoliticii româneşti.

L-am cunoscut pe S//wzv COSTACHIE în *anul 2002,* când m-am alăturat unui grup restrâns de geografi români şi ofiţeri superiori cu preocupări în *domeniile geografiei* politice, *geopoliticii şi* geostrategiei, reuniţi *la* Facultatea de Geografie a Universităţii din Bucureşti, unde împreună am pus bazele primei societăţii de geopolitică, intitulată în onoarea marelui geopolitician român, Asociaţia de Geopolitică „Ion CONEA” *Şi/v/u* COSTACHIE a fost unul din membrii fondatori i asociaţiei şi, practic, „sufletul” ei încă de la bun început, preocupările şi realizările sale din

domeniu fiind, de acuma, bine cunoscute şi apreciate. Ales Secretar General de redacţie, el a fost prezent ca editor şi contribuitor cu ample studii şi analize extrem de pertinente şi interesante în toate numerele primei reviste de geopolitică din România post decembrista, intitulată uGeoPolitica – Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie” Am asistat, apoi, la susţinerea tezei sale de doctorat şi am fost impresionat de calitatea, seriozitatea, probitatea şi modul elevat de întocmire al lucrării, precum şi al susţinerii dizertaţiei publice. Aprecierea a venit nu numai din interiorul lumii geografice româneşti, ci şi de peste hotare, de la mii de km distanţă, teza susţinută şi apreciată cu calificativul Magna *cum Laude* aducându-i domnului *Silviu* COSTACHIE şi un loc binemeritat în consiliul ştiinţific (board of advisors) al unui prestigios institut american de ştiinţe The American Biographical Institute”, precum şi o înscriere în paginile binecunoscutei publicaţii internaţionale *The Contemporary Who's Whot* secţiunea geografie. Sunt convins că acel moment a marcat lansarea unui nume important în viitorul geografiei româneşti.

„GEOGRAFIE POLITICĂ – o nouă abordare” este, de fapt, a treia lucrare românească post-decembristă din domeniul geografiei politice. Ea vine să completeze, însă, acest domeniu, oferind o abordare nouă şi diferită faţă de primele două lucrări semnate de domnii Voicu Bodocan şi Alexandru Hieş. Noua carte acoperă toate cele şapte domenii fundamentale ale geografiei politice, fiind rezultatul unei activităţi majore şi susţinute de cercetare şi documentare, desfăşurată pe parcursul ultimilor cinci ani, ceea ce reiese şi din cele peste 530 de titluri bibliografice folosite în lucrare şi peste 260 citări în infrapagină. În paginile manuscrisului am regăsit idei, modete, concepte şi analize specifice diferitelor şcoli de geografie politică şi geopolitică, precum şi un volum considerabil de informaţii,

extrem de interesante. În principiu, lucrarea are un profund caracter didactic, dar păstrează şi trăsăturile necesare unui amplu şi cuprinzător studiu de specialitate, extrem de analitic şi pluridisciplinar. Ea se face, astfel, utilă atât specialiştilor, cât şi celor preocupaţi de problemele geografiei politice şi geopoliticii lumii. Din punct de vedere organizatoric, autorul începe cu o amănunţita definire a disciplinei, a obiectului de studiu precum şi a locului geografiei politice în cadrul geografiei umane. Adept fervent al conceptului de geografie umană, autorul a reuşit să definească perfect poziţia şi relaţiile care se stabilesc între direcţia majoră de studiu reprezentată de geografia umană şi ramura să componentă, geografia politică. Am regăsit în paginile acestui capitol trecute în revistă o multitudine de definiţii şi analize ale geografiei politice, dar şi a tuturor conexiunilor pe care aceasta le are cu celelalte ştiinţe umaniste. Un capitol aparte, care m-a impresionat profund, a fost cel al evoluţiei istorice a disciplinei, în care autorul a tratat pe larg şi a făcut o prezentare critică şi analitică a principalelor şcoli de geografie politică şi geopolitică din lume, între care, în mod lăudabil, am regăsit şi o interesantă şi originală prezentare a vechii şcoli geopolitice române. Parcurgând lectura cărţii, cititorii se vor familiariza atât cu viaţa ştiinţifică a principalilor reprezentanţi ai geografiei politice şi ai geopoliticii, cât şi cu evoluţia concepţiilor acestora. Sunt menţionaţi asemenea savanţi precum Fr. Ratzel, Halford John Mackinder, A.T. Mahan, J. Ancel, Albert Demangeon, Rudolf Kjellen, dar şi înaintaşii noştri români Simion Mehedinţi, Ion Conea şi alţii.

În mod foarte util, lucrarea lămureşte diferenţele dintre geografie, geografie politică, geostrategie şi geopolitică şi clarifică, totodată, terminologia din domeniu, utilizată deseori în mod greşit sau confuz. De exemplu,

sunt lămuriţi asemenea termeni precum „independenţă” şi „suveranitate” sau „naţiune* şi „etnie”, în acelaşi timp fiind definite diversele forme de expansiune şi imperialism. Ilustraţiile grafice sau cartografice, precum şi tabelele statistice ajută şi ele, substanţial, la o mai bună înţelegere a subiectelor. Se remarcă, de asemenea, o multitudine de abordări inedite şi originale. Este vorba de „Simbolistica naţională”, de „Componentele şi trăsăturile etnicului”, de „Atributele statului”, de „Politicile de segregare, izolare, asimilare sau integrare etnică”, şi multe altele. Pentru o mai uşoară înţelegere a diferitelor concepte expuse în lucrare, autorul foloseşte şi o serie de analogii care uşurează însuşirea corectă a informaţiilor şi analizelor prezentate. Remarcăm, în plus, ca o surpriză plăcută, includerea a peste 40 de fotografii ale personalităţilor reprezentative din domeniu, lucru pe care – personalnu l-am mai întâlnit în nicio altă carte din domeniu.

Trebuie să amintesc cu această ocazie impresia deosebită lăsată de parcurgerea capitolului referitor la geografia conflictelor, un subiect delicat şi mult prea puţin studiat în literatura românească de specialitate. Autorul, însă, a reuşit să întocmească o frumoasă şi totodată didactică prezentare a cauzelor conflictelor, să ţipologizeze conflictele funcţie de numeroşi indicatori şi factori de departajare, dar în acelaşi timp să transmită cititorului o opini pacifistă, tolerantă şi profund umană în raport cu subiectul tratat.

Ca geograf, sunt încântat de faptul că şcoala română a reluat firul tradiţional al preocupărilor geopolitice naţionale şi internaţionale. Ca român, sunt însă şi mai încântat de faptul că oamenii de ştiinţă din ţară, şi în special tânăra generaţie de intelectuali, îşi pun tot mai mult probleme geopolitice cruciale pentru prezentul şi viitorul ţării şi al neamului românesc. Europa unită de mâine nu va fi un simplu amalgam de diverşi locuitori.

Europa va rămâne un leagăn al naţiunilor europene în care fiecare neam va ocupa un loc propriu. Acest loc propriu de mâine, un loc de onoare sperăm noi, va trebui, însă, căutat, găsit şi definit de generaţia de români de azi. *Silviu* COSTACHIE a făcut un pas important în această direcţie. Lucrarea demonstrează, în egală măsură, ataşamentul autorului faţă de ştiinţa pe care a îmbrăţişat-o, dar şi dragostea să faţă de naţiunea română cărei îi aparţine. Într-adevăr, o lucrare utilă şi mult aşteptată, o lucrare valoroasă prin informaţii şi analize şi mai ales prin mesajul transmis cititorului. În ciuda tendinţelor internaţionaliste actuale, românii nu pot uita că sunt români şi că au o datorie de suflet faţă de ţară. Dacă ei înşişi nu se preocupă azi de soarta lor, s-ar putea ca „mâine” să se trezească împrăştiaţi prin toată lumea şi să uite că a existat cândva o Românie care se întindea de la Nistru pân’ la Tisă...

Dr. Nicholas DIMA James Madison University Virginia, USA;

Washington DC, Octombrie 2004

INTRODUCERE

„Nu *ştim dacă* omul e ultimul *scop* al planetei, dar ştim că speţa noastră e o parte esenpală *a acestui* organism cosmkf

Fr. Ratzel

Geografia politică, numită de unii „*regina* geografieise arată la fel de capricioasă şi astăzi, precum acum 50 de ani.

Renăscută pe meleagurile carpato-danubiano-pontice imediat după anul 1989, această minunată disciplină vine să capteze atenţia geografilor români, însetaţi de cunoaştere şi deschişi noilor probleme, ce devin tot mai presante, atât în viaţa internaţională cât şi în interiorul graniţelor noastre.

Hulită de unii timp de aproape 50 de ani, citită de alţii pe ascuns, sau discutată în şoaptă, această disciplină

geografică îşi revendică astăzi locul său în cadrul ştiinţelor căreia îi aparţine.

Deşi renăscută relativ recent pentru a doua oară pe meleagurile noastre, geografia politică a atras oameni de ştiinţă din domenii extrem de variate, de la sociologi, economişti, până la istorici, ziarişti etc., însă mai ales geografi. Aceştia din urmă, fie că sunt specialişti consacraţi, cu o activitate extrem de cuprinzătoare, fie că sunt umili învăţăcei (precum în cazul de faţă), au fost fascinaţi de complexitatea şi frumuseţea acestei discipline. Atracţia a fost cu atât mai mare, cu cât acest domeniu a fost mai restrictiv (ca surse de informare, în primul rând), în ţara noastră.

Odată cu deschiderea post-decembristă, cercetătorii şi geografii români au avut ocazia să afle direct despre preocupările existente în această direcţie peste hotare şi să poată să-şi verifice şi confrunte ideile proprii cu cele ale colegilor din alte ţări.

În acest fel, nu numai că şcoala geografică românească a reînnodat o tradiţie interbelică (extrem de puternică), dar a dat o nouă măsură preocupărilor din domeniu. Diferenţa, însă, devine vizibilă atunci când comparăm lucrările şi preocupările actuale cu cele din perioada interbelică. Acest lucru se datorează, în primul rând, faptului că viaţa societăţii, inclusiv prin aspectul său politic, s-a schimbat profund în ultimii 50 de ani. Atât problematica, cât mai ales interpretarea fenomenelor politice cu fundament geografic, s-a schimbat structural, aceste modificări fiind – pe zi ce trecemai vizibile.

O serie din aceste probleme intră direct sub *„umbrela** geografiei umane, altele sub cea a geografiei politice, însă, toate au la un moment dat un numitor comun, care le dă o valoare geografică incontestabilă.

Problemele legate *de* populaţie, mediu, *ecologie, societate,* etnie, rasă, *conflicte* etc., se regăsesc, într-o

formă sau alta, prin *efecte* – directe sau indirecte în cadrul geografiei politice. Plecând de la dinamica populaţi i globului, care a depăşit actualmente 6 *miliarde de* locuitori, trecând prin diferenţele culturale, sociale şi în primul rând economice, ajungem – fără să vrem*la* factorul politic. Acesta, în toate cazurile, are o latură teritorială. Ignorarea acestui fapt incontestabil *atrage după sine o înţelegere greşită a* fenomenelor. Latura teritorială există numai în relaţie cu *omul*, acesta fiind elementul cel mai dinamic de pe planetă. El, *omul*, constituie cel mai *puternic* factor de presiune asupra mediului, tot el schimbă în permanenţă faţa planetei, *dar în* acelaşi timp se schimbă pe ei înşişi, societatea în care trăieşte şi în primul *rând*, modul său de *a* gândi.

Această *schimbare este reflectată*, printre altele, şi în geografia politică. Se schimbă atât structura disciplinei, componentele sale, dar mai ales modul de explicare a fenomenelor. Este, practic, o *„ajustare”* la necesităţile începutului de secol şi mileniu, o punere de acord atât la nivel naţional, cât şi la nivel internaţional. Problemele ţărilor industrializate încep să se regăsească, astăzi, şi în zonele mai puţin dezvoltate, societatea, în ansamblu, tinde să se globalizeze, economia mondială acaparează toate pieţele, informaţia devine moneda de schimb numărul unu, iar societatea umană păşeşte în era informaţională. Ingineria genetică, donarea, implanturile chirurgicale, robotică şi energia atomică vin să diversifice societatea umană, dar în acelaşi timp, creează situaţii noi, în unele cazuri chiar de natură morală, faţă de care o anumită parte a populaţiei globului nu este încă pregătită. Transformările cele mai mari apar, însă, în domeniul politicului, idei şi fapte care în urmă cu 50 de ani păreau irealizabile, astăzi au devenit lucruri înscrise în cotidian. Numai ultimii 15 ani au adus pe scena politică modificări radicale, la nivel planetar. Dezintegrarea fostei URSS,

paralel cu încercările de resuscitare prin crearea CSI-ului, căderea zidului Berlinului, sfârşitul Războiului Rece, resurecţia naţionalismului extrem, alături de tendinţele centrifuge şi separatiste, s-au succedat cu o repeziciune ameţitoare.

Toate acestea au afectat – sub o formă sau altateritoriul, atât prin decizia politică, cât mai ales prin acţiunea politică, alături de viaţa întregii planete, inclusiv a României. Ori, această acţiune trebuie să fie gândită, analizată, testată şi abia ulterior desfăşurată. În cadrul acestor acţiuni extrem de complexe, geografii au – mai mult ca sigurun cuvânt important de spus. Dacă urbanismul necesită geografi alături de arhitecţi, dacă planificarea şi organizarea spaţială apelează la specialişti cu vaste cunoştinţe geografice, în acelaşi mod planificarea şi organizarea laturii teritoriale a deciziei politice trebuie să fie făcută de geografi. În acest domeniu, geografii umanişti trebuie să se implice profund, în acelaşi timp, complexitatea problemelor implicate necesită aportul unor discipline sociale şi, nu în ultimul rând, ale naturii. Astfel, geografia politică devine, plecând de la fundamentul său profund geografic, o disciplіné de contact între geografie, istorie, sociologie, economie etc. Nu este de mirare faptul că una dintre primele lucrări din domeniu apărute după 1990 în România, este rodul colaborării dintre un geograf umanist şi doi istorici De asemenea, lucrări importante, în unele domenii componente ale geografiei politice (cum ar fi graniţa şi frontiera), au fost redactate de sociologi, alături de lucrări conceptuale sau cursuri folosite de studenţi şi nu numai, referitoare la această disciplină, redactate de diverşi geografi umanişti.

Îmbucurător este faptul, că alături de zecile de articole din domeniu, scrise după 1990 şi apărute în reviste geografice sau de geografie politică, se remarcă o serie de preocupări noi, aliniate fenomenelor legate de

tranziţia economică şi politică pe care o parcurge România. Domenii precum cel al geografiei electorale sau al etnogeografiei încep să fie aprofundate de specialişti – unii extrem de tinericare se deschid acestor noi direcţii extrem de captivante. Deşi, greutăţile inerente unor noi începuturi sunt destul de vizibile, ceea ce contează este voinţa generală a geografilor şi în special a celor ce activează în domeniul geografiei umane, de a aduce şcoala de geografie politică românească acolo unde îi este locul, alături de cele mai importante şcoli geografice, cu tradiţie şi cu continuitate în domeniu, pe parcursul sec. XX.

Sperăm din toată inima că această nouă abordare, destul de stângace cei drept (de altfel inerentă oricărui început), a problemelor specifice geografiei politice, să se constituie într-un impuls pentru următoarele încercări din domeniu, dar în acelaşi timp să vină în ajutorul celor interesaţi, atât prin lămurirea unor aspecte specifice, dar mai ales prin ridicarea de noi întrebări care se impun a fi rezolvate.

Geografia politică românească actuală, trebuie să *„meargă* ina/nte", continuând astfel tradiţia interbelică stabilită de înaintaşii iluştri din domeni precum S. Mehedinţi, I. Conea şi mulţi alţii.

GEOGRAFIA POLITICĂ – DEFINIŢII, OBIECTUL DE STUDIU, TERMINOLOGIE ŞI LOCUL ÎN CADRUL DISCIPLINELOR GEOGRAFICE

Geografia politică a constituit, de-a lungul timpului, un fel de *Jata morgana*" în lumea ştiinţifică geografică şi în ansamblul preocupărilor academice. La fel ca în dictonul biblic *„mulţi chemaţi, puţini aleşi*", geografia politică a cunoscut cele mai diverse abordări posibile, din cele mai vechi timpuri până în prezent, însă, câteva elemente au rămas până în zilele noastre, ca piloni de bază ai acestei discipline geografice. Până şi includerea în rândul ştiinţelor geografice a fost intens dezbătută, şi, uneori

contestată, de cele mai multe ori chiar şi profesori universitari de marcă, confundând geografia politică cu geopolitica, într-un fel de *„paradigmă ştiinţifică universală*\ Deşi, conform unor păreri autorizate din domeniu, geografia politică este *neel mai vechi tip de geografie*” (Whittlesey, 1944), lucru demonstrat de preocupările din domeniu ce merg înapoi în timp până în Antichitate, totuşi, la urma urmei, geografia politică este, în fond, o disciplină geografică aflată în plină schimbare, inclusă în marea direcţie geografică, denumită geografie umană, aflată, însă, la contactul – sau în imediata apropiere dintre ştiinţele umane şi cele pur geografice.

Interesantă este, totuşi, definirea obiectului de studiu al acestei discipline, din două motive: în primul rând pentru clarificarea necesară în domeniu (atunci când se lucrează cu lucruri neclare, se produc mari confuzii), acesta fiind extrem de vast şi în permanentă schimbare, şi, în al doilea rând, pentru a observa evoluţia în timp a concepţiei de bază şi diferenţierile legate de principalele şcoli din domeniu, pentru definirea obiectului de studiu. Ceea ce predomină, însă, de-a lungul timpului, şi la aproape toate şcolile importante din domeniu, este relaţionarea dintre *fenomenul politic* şi *teritoriu*. Redăm câteva opinii referitoare la definirea geografiei politice şi a obiectului său de studiu, aşa cum au fost ele văzute de diverşi autori care şi-au adus contribuţii însemnate în domeniu.

O primă direcţie în care s-a orientat geografia politică a fost cea asupra *statului*, acesta fiind o componentă de bază a geografiei politice, indiferent de şcoala la care ne-am referii. S. Mehedinţi a fost unul dintre primii geografi români care a sesizat rolul statului, ca formă de organizare politică a comunităţii umane, afirmând simplu, sub influenţa concepţiei lui Ratzel: *„geografia politică se ocupă de staf* Deşi pare o afirmaţie

brută şi simplistă, ea concentrează esenţa fundamentală a geografiei politice, prezentată şi reliefată încă din Antichitate. Într-adevăr, statul a reprezentat esenţa geografiei politice, mai ales în anumite perioade istorice, preocupările unor oameni de ştiinţă importanţi, orientându-se asupra acestui element. Dacă luăm în considerare preocupările, cei drept empirice, din această direcţie, a unor savanţi ai Antichităţii, cum ar fi Platon (428 – 348 î.Hr.), Aristotel (383 – 322 î.Hr.) şi Strabon (64 î.Hr. – 17 d.Hr.), putem înţelege cât de important a fost statul – sau oraşul staptentru acele vremuri. Desigur, abia 1.800 de ani mai târziu, statul vă devenii *„polur* atracţiei generale în geografia politică, ce va concentra atenţia multor cercetători şi specialişti, inclusiv geografi, însă această predominare pe scena geografiei politice mondiale nu face altceva decât să demonstreze fundamentarea teritorială a geografiei politice, statul neputând exista în afara unui teritoriul iar teritoriul, la urma urmei, înseamnă... tot geografie! Ceea ce diferă, însă, de la o perioadă la alta, este rezultatul evoluţiei societăţii umane, societate reliefată în domeniul statului prin populaţiei aceasta fiind cea de-a doua componentă de bază a unei entităţi politico-teritoriale. Diferenţierile în abordarea statului, pleacă tocmai de la această *„variabilă?* reprezentată de populaţie. Tot de ea este legată şi cea de-a treia componentă de bază a statului – *forma de guvernământ* Această componentă, nu este altceva decât o structurare simplificată a modului de organizare politică a societăţii. Şi acest element fiind legat indisolubil de populaţie, a cunoscut modificări majore în ultimii 200 – 300 de ani, atrăgând după sine restructurarea societăţii, schimbarea ierarhiilor politice şi, implicit, modificări în metodologia, domeniul şi structura geografiei politice, în acelaşi

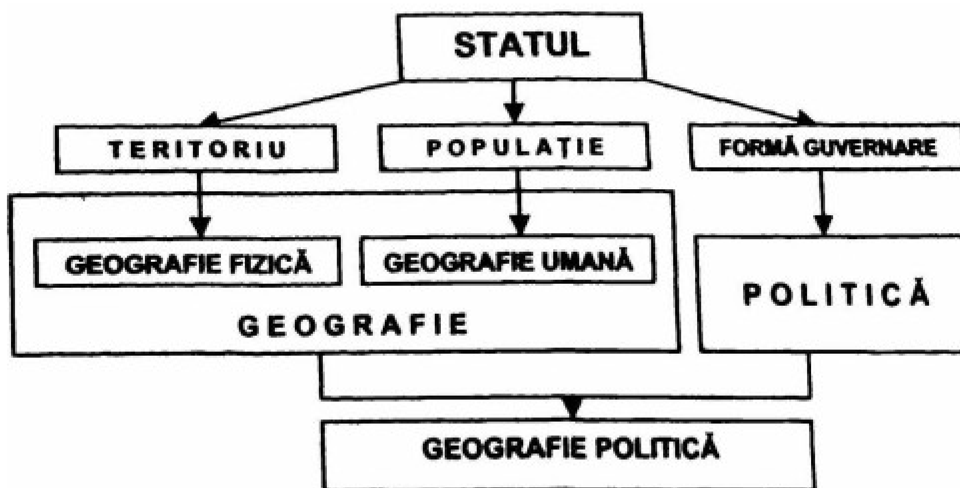

Fig. *1* Statul ţi geografe pofte.

În cele mai importante şcoU, statul a captat atenţia specialiştilor, justificând rolul central al preocupărilor pentru perioade mart de timp.

Timp, statul este privit într-o permanentă schimbare, una autori enunţând chiar ideea dispariţiei în timp a acestei forme de organizare potifoo-teritorialà.

În cadrul şcolii germane, chiar fondatorul geografiei politice moderne, Fr. Ratzel, susţinea în lucrarea sa apărută în 1897 t că geografia politică este. Geografia *statelor, a comerţului şi a* războiului n acest fel Ratzel admitea faptul că geografia politică reprezintă. *Studiul vieţii geografice a statelor*" Chiar şi în concepţia lui Kjellen, orientată preponderent spre domeniul geopoliticii, geografia politică se ocupă cu „*studiul statului considerat* ca *un organism geografic, fenomen spaţial* Concepţia lui Ratzel a fost. Însă. Mult mai complexă, statul căpătând caracteristici mult mai profunde, legătura cu geografia politică fiind permanentă şi indisolubilă. Toată şcoala germană a fost axată pe stat! Geografia politică a fost *modelată*" de şcoala *germană*, plecându-se de la analiza statului. Haushofer afirma că Lgeografia *politică se ocupă*

cu analiza statului din punctul de vedere al instinctului lui de expansiune, izvorât dintr-un complex de temeiuri mai ales geograficesau altfel spus geografia politică reprezintă. *Geografia statică a statelor*” Dar această concepţie nu a fost proprie, Haushofer fiind influenţat, la rândul său, de definiţia simplă şi concentrată dată de Ratzel, şi anume: „Lgeografia *politică reprezintă studiul vieţii geografice a statelor** În aceeaşi direcţie se include şi definiţia dată de R. Henning, care sublinia că „*geografia politică se ocupă cu aspectul şi împărţirea politică a statelor la un moment dat*” Desigur, toate aceste definiţii aparţin perioadei „organ/ciste” a geografiei politice, perioadă în *care* statul *era* privit ca o entitate vie, *influenţa determinismului geografic fiind* preponderentă.

Dar nu numai şcoala germană a acordat atenţie statului. Până şi mult diferită şcoală anglo-saxonă a admis preponderenţa statului în rândul preocupărilor din domeniul geografiei politice. Astfel, N. Poundş, în 1972, afirma faptul că geografia politică nu ar fi *altceva decât „stadiul naturii geografice, politice şi a puterii statului*”.

O definiţie mai complexă fusese însă dată, deja, în 1961 de către L.D. Stamp, care susţinea că geografia politică „*se ocupă cu studiu*! *Frontierelor, teritoriilor statale, al relaţiilor interne şi externe între state*...”

O abordare interesantă a obiectului *de* studiu *al geografiei politice vine* din partea noii şcoli româneşti, care prin lucrarea apărută în 1994 sub conducerea editorilor E. Emandi, Gh. Buzatu şi V. Cucu, exprima un punct de vedere nou, şi anume: geografia politică reprezintă „*studiul impactului dintre factorii geografici, comportamentul politic şi relaţiile dintre state*” Tot în această direcţie trebuie remarcate cele două definiţii ce apar concentrate în dreptul explicaţiei termenului de geografie politică din *Dicţionarul de geografie umană*. Astfel, geografia politică se ocupă cu „*studiul statului, al*

relaţiilor acestei unităţi teritorial-politice cu diferite alte unităţi [state n.n.], *cu morfologia şi caracteristicile statului, frontierele şi graniţele sale*". Tot în cadrul definiţiei apărute în dicţionar, putem remarca şi completarea „[geografia politica] *examinează condiţiile de existenţă spaţială a statului*...

Ceea ce aduce nou în cadrul şcolii româneşti aceste două definiţii, este mutarea accentului de la nivelul statului ca entitate politico-teritorială, spre cel al *relaţiilor* între state, şi mergând mai departe, al relaţiilor dintre acţiunea politică şi teritoriu. Chiar în începutul explicaţiei din *Dicţionarul de* geografie *umană*, remarcăm faptul că autorii consideră geografia politică ca fiind *jramură a geografiei umane care se ocupă cu studierea efectelor teritoriale ale acţiunii politicem* Aceasta este, practic, direcţia – cea de-a doua şi cea mai importantăcare ne aduce mai aproape de definirea corectă a obiectului de studiu al geografiei politice. Relaţia, depăşeşte calitativ simpla descriere şi analiză a elementelor componente ale unei unităţi politico-teritoriale.

Acest punct de vedere „*relaţionisi* a existat încă din sec. XVIII, fiind regăsit în lucrarea lui Jacques Turgot (1727 – 1781), intitulată *Plan ci un ouvrage sur la geographie politique*, apărută în anul 1750, lucrare în care, pentru prima dată, se foloseşte termenul de geografie politică. În concepţia lui Turgot, geografia politică semnifica „*tratarea sistematică* a *legăturilor* create *între procesele politice şi cele* geografice Acest mod de abordare bazat pe influenţa politicului asupra teritoriului (şi invers), se va regăsii ulterior în multe aMe definiţii care au făcut trecerea de la vechiul concept „*determinist*" spre noul concept „*relaţionist*, în definirea geografiei politice. Putem enumera câteva dintre cele mai importante definiţii, care cuprind mai multe aspecte ale relaţiilor complexe dintre mediu geografic şi mediul politic. Astfel, geografia

politică reprezintă:

Analiza diferenţierii fenomenului politic în diferite locuri pe pământ (Whittlesey, 1944);

Studiul variaţiei spaţiale a fenomenului politic în interconexiune cu variaţiile altor fenomene, de pe pământ (Hartshome, 1954); subdiviziune a geografiei umane, ce studiază aspectele particulare ale relaţiei om-pământ din punct de vedere politic;... studiul relaţiilor dintre factorii geografici şi entităţile politice (Weigert, 1957); studiul regiunilor politice de pe suprafaţa pământului (Alexander, 1963);

Analiza spaţială a fenomenelor politice (Kasperson & Minghi, 1969); studiul atributelor spaţiale ale proceselor politice (Cohen & Rosenthal, 1971);

Studiul fenomenului politic în contextul propriului său areal (Jackson, 1973);

Studiul consecinţelor geografice ale acţiunilor şi deciziilor politice (Pacione, 1985);

Parte a geografiei [umane] care acordă o atenţie specială factorilor de natură politică... ce modifică peisajul şi anumite relaţii de interes pentru geografi (Kristof, 1994);

Disciplină care redă instantanee cartografice de pe planeta politică (Henning & Körholz, 1994);

Geografie modificată de interesul faţă de efectul fenomenelor politice asupra suprafeţei pământului (Kristof, 1994); ramură a geografiei care se ocupă cu studiul relaţiei dintre procesele politice şi mediul geografic (Bodocan, 1997); disciplină implicată în studiul cerinţelor umane şi al conflictelor referitoare la gestionarea terenului şi a resurselor sale (Muir, 1997); studiul relaţiei dintre individ sau comunitatea umană şi suprafaţa terestră unde acesta trăieşte şi îşi desfăşoară activitatea, relaţie privită prin prisma influenţelor pe care teritoriul respectiv, prin caracteristicile sale calitative şi cantitative, le are asupra

comportamentului politic uman;... influenţele pe care le au deciziile politice asupra teritoriului, atât din domeniul continental, cât şi din cel maritim (Bodocan, 1997).

Din toate aceste definiţii enumerate mai sus, reies două mari direcţii importante care definesc, actualmente, geografia politică (şi implicit obiectul său de studiu):

Analiza, studierea şi interpretarea legăturilor dintre fenomenul politic (în toată amploarea lui) şi factorul geografic; analiza, studierea şi interpretarea interacţiunii dintre arealele geografice şi arealele politice. Aceste direcţii aduc în centrul atenţi nivelul la care a ajuns geografia politică în zilele noastre.

Fenomenul politic este, astăzi, unul dintre cele mai complexe şi greu de prevăzut. Existenţa umană are, printre altele, şi o latură politică. Omul trăieşte în interiorul societăţii umane, societatea fiind o formă de organizare a comunităţilor umane. Dar această societate este organizată – la rândul său după norme şi principii care îi asigură perpetuarea şi existenţa în timp. Unele norme şi principii se referă la elemente politice, deoarece omul este caracterizat ca fiind un component de bază al fenomenului politic. Ierarhizarea, structurarea, conducerea şi orientarea politică reprezintă elementele de bază pentru existenţa societăţii umane. Factorul politic se constituie într-un „*motof* al evoluţiei societăţii umane, el determinând dezvoltarea, stagnarea sau schimbarea societăţii.

Politicul guvernează teritoriul şi decizia asupra teritoriului, el intrând, în direct, în relaţie cu factorul economic. Între politic şi economic se stabilesc o serie de relaţii de intercondiţionare extrem de complexe. Aceste relaţii se constituie în *Vectoif* de influenţă extrem de importanţi asupra societăţii, implicit asupra teritoriului. Dar teritoriul – atribut pur geografic –, nu există ca element constitutiv al societăţii decât în relaţie cu

populaţia, aceasta din urmă fiind un atribut al geografiei umane.

În acest fel, geografia politică se constituie ca parte componentă a geografiei umane, existând în interiorul ei, aparţinând, astfel, în totalitate ştiinţelor geografice. Decizia politică are la bază o analiză a unui fenomen politic. Această decizie afectează atât omul, cât şi teritoriul. Dar în acelaşi timp, omul, cât şi teritoriul, influenţează (şi uneori chiar determină) fenomenul politic. În acest fel, între om, teritoriu şi fenomenul politic se stabilesc relaţii duble, de tip *feed-back*.

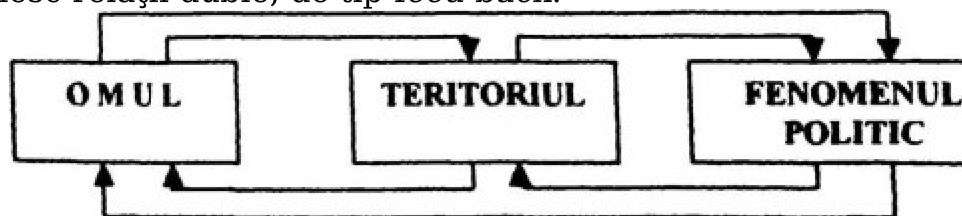

Fig. *2* Schema interrelaţiilor din cadrul geografiei politice

Aceste trei elemente definesc obiectul de studiu al geografiei politice actuale. Dintre ele, omul reprezintă elementul cel mai dinamic, care dă notă de bază a relaţiilor ce apar între cele trei elemente.

În acest fel, geografia politică devine o disciplină componentă a geografiei umane care studiază relaţiile complexe de intercondiţionare. Dintre *om*, teritoriu şi fenomenul politic, relaţii care constituie ansamblul determinant în evoluţia societăţii umane.

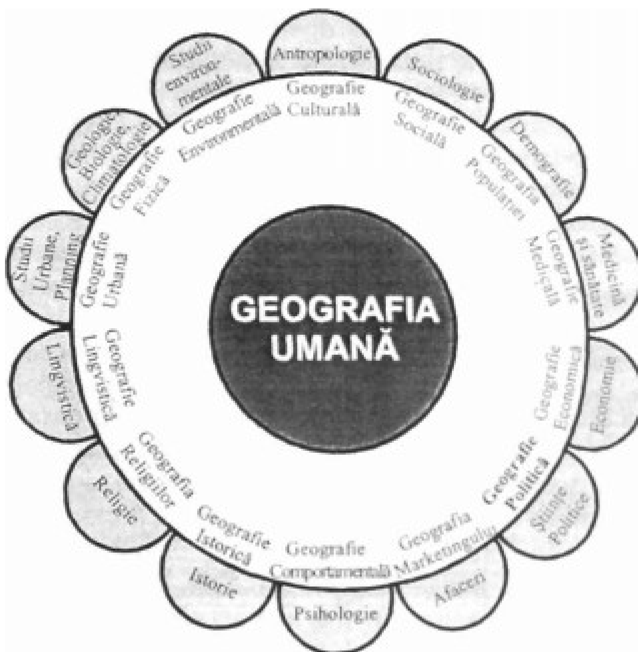

Fig. *3* Componentele geografiei umane şi relaţiile cu disciplinele convergente

Relaţia dintre politic şi teritoriu se face prin intermediul omului, acesta di urmă definind atât caracterul deciziei politice, cât şi aspectul existenţei teritoriului. În această relaţie, teritoriul devine spaţiul terestru de existenţă al statului, reîntorcându-ne astfel la una din cele şapte componente de bază ale geografiei politice, componmtr care vor fi analizate în capitolele următoare. Dar, în acelaşi timp, ca orice ştiinţă care include în interiorul său omul, geografia politică, mai ales după anul 1960, a cunoscut o serie de schimbări, ajustări şi reorientări atât în domeniul preocupărilor (ca subiecte tratate), cât şi în domeniul metodologic, teoretic şi chiar al scării la care se face analiza. Cele mai importante reajustări au avut loc asupra tematicilor abordate. Începând de la sfârşitul deceniului 5 *apar* tot mai multe studii asupra analizei puterii, analiza şi soluţionarea

conflictelor, evaluarea sistemelor politice, noi aspecte ale teritorialităţii, tipuri de politici adoptate etc Geografia politică s-a extins *şi* asupra interpretării aspectelor sociale (cu valenţă politică), psihologice, ale grupărilor umane ce exercită acţiune *politica*. *Apar astfel*, o serie de *noi* domenii cum ar fi: geografia electorală, geografia etnicului (acesta fiind un generator de conflicte), şi chiar domenii *„împărţite” cu* geografia *socială*, cum ar fi geografia comportamentală.

O schimbare vizibilă este şi modificarea metodologiei *de* lucru, pri trecerea de la descriere la anali\interpretare, predicţie şi propuneri concrete. Analiză în geografia politică apelează şi la alte ştiinţe umaniste (sau la metode aparţinând lor), preluând o parte din metodologia nouă, modernă, informatizată, concentrând informaţii din domenii variate. Încercarea de explicare a ideologiilor politice pe baza psihologiei individului şi a grupului uman, implică cunoaşterea tehnicilor comportamentale. Psihologia umană şi sociologia grupului uman stau la baza adoptării deciziei politice, diferenţierile dintre grupurile umane ducând la politici diferite şi la interpretarea teritoriului în mod diferit. De asemenea, interesul economic conduce la *„modelarea”* decizi i politice, economicul fiind legat de teritoriu atât prin resurse, cât, mai ales, prin piaţă de desfacere.

Apar, de asemenea, schimbări în domeniul teoriilor enunţate, teorii adaptate la noul nivel al societăţii. Se are în vedere complexitatea crescută a societăţii umane şi multitudinea de factori ce influenţează decizia politică. Se observă o gravitare tot mai puternică a geografiei politice spre ştiinţele umaniste, datorită necesităţii cunoaşterii unor domenii aparţinând ştiinţelor umaniste, domenii aflate în relaţie directă cu decizia şi factorul politic.

Un alt domeniu în care schimbările au fost vizibile este cel al scării la care geografia politică, prin analizele şi

studiile sale, acţionează. Dacă până în anul 1960, studiile se concentrau în mare măsură asupra unor teritorii sau probleme teoretice la scară mare (state, continente, nivel global, sisteme globale de putere, problematică internaţională etc.), după această dată, studiile s-au orientat mai mult spre areale şi probleme aflate la scară redusă, la nivel districtual, regional, loca), probleme specifice unei unităţi politicoteritorială inferioară statului. Se remarcă, astfel, o specializare tot mai puternică, lucru ce explică şi dezvoltarea puternică după deceniul şase a geografiei electorale.

În domeniul terminologiei, geografia politică a încercat să-şi creeze un model propriu, însă, marea majoritate a termenilor aparţin atât geografiei Igeografiei *umane*], cât şi ştiinţelor umaniste (*politică*, *sociologie*, *istorie*, *etnologie*, *psihologie* etc.]. Termeni din domeniu geografic se regăsesc alături de cei din domeniul politic, ideologic, istoric, etnic, sociologic etc. O serie de termeni, însă, aparţinând în mare măsură şi altor ştiinţe, au o conotaţie specială pentru domeniul geografiei politice. Ei definesc fenomene specifice.

Deoeebït de importante» care aparţin cu preponderenţă acestei discipline geografice. Termeni ca: naţiune, *naţional*, *naţionalism*, *proces de* efno*genez6*, *vatră etnici*, *minoritate*, *autonomie*, *exclavă*, enclavă, etnic, *identitate* naponaM, *conştiinţă naţională*, *simbolistică naţională*, *patrie*, *fruntarie*, *graniţă*, frontieră ele. Capătă înţelesuri proprii specifice geografiei politice. Cunoaşterea şi folosirea corectă a acestora permite înţelegerea fenomenelor în întreaga lor complexitate, fără a ne depărta de latura geografică a ştiinţei. În această idee, recomandăm utilizarea cu precădere a dicţionarelor de specialitate, cu preponderenţă a celor autohtone, care cuprind explicaţii specific româneşti, at &turi de alte surse de informare, printre care cursurile universitare, articole

şi hier Ärt de specialitate, atlasele şi hărţile tematice, care ne pot asigura o bază – cei drept minimală, dar corectăde cunoştinţe în domeniu.

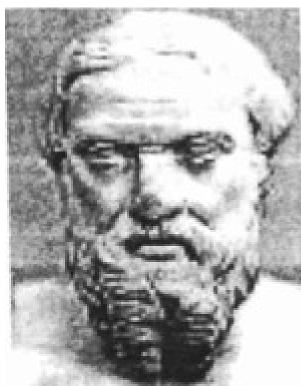
ISTORICUL DEZVOLTĂRII GEOGRAFIEI POLITICE

„Geografia politică reprezintă cel mai vechi tip de geografiei

Pare o afirmaţie cel puţin intrigantă, dacă nu de-a dreptul şocantă. Şi totuşi, această afirmaţie extrem de directă, concisă şi clară, aparţinând lui Derwent Whâttlesey, o personalitate de prim rang în domeniu, este adevărată în proporţie de 100%. Această idee, a primordialităţii preocupărilor din domeniul geografiei politice specifice geografilor, este întâlnită nu numai în cadrul specialiştilor care activează în domeniu – şi care ar putea fi acuzaţi de partizanat –, ci şi în cadrul unor lucrări, extrem de diverse, scrise de autori care nu au avut niciun câştig prin astfel de afirmaţii.

Preocupările din domeniul ce ulterior, peste circa 2000 de ani, vă primii numele de geografie politică, îşi au originea în Antichitate.

Grecii au fost primii din Europa care au pus în operă cunoştinţele geografice. Ei au dat omenirii şi termenul de *geografie*. Şi toate acestea, nu dintr-un snobism intelectual răsărit din cultura elenă, ci din necesităţi pur practice, impuse de existenţa de zi cu zi. Plecând de la organizarea vieţii cotidiene, observând şi remarcând multitudinea evenimentelor care conlucrează în luarea deciziilor – inclusiv politice –, anticii, grecii şi nu numai, au sesizat importanţa informaţiilor geografice pentru crearea, păstrarea şi exercitarea puterii.

Herodot

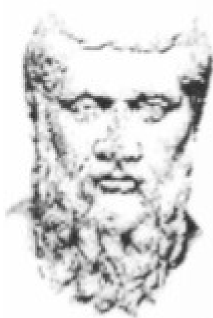
Raportul dintre mediul geografic şi societatea umană, a constituit baza dezvoltării geografiei, chiar şi în urmă cu peste 2000 de ani. O parte dintre aceste relaţii om-natură au implicat, chiar şi în acele faze de dezvoltare incipientă ale civilizaţiei umane, politicul în înscrisurile lor, o serie de personalităţi ale vremii, unele dintre ele deosebit de importante, au atins şi problematica politicului. Este pe deplin acceptată sintagma *„părintele istorier* atunci când ne referim la Herodot (485 – 420 î.Hr.), marele istoric antic. În acelaşi timp, scrierile sale – istorice în esenţă –, au concentrat atât informaţie geografică, cât şi politică. El este primul care face o apreciere şi o comparaţi între formele de

Strabon

Aristotel

Platon

Guvernământ ale vreim cislente la nivelul arealului delimitat de bazinul M-am fwlediteraneene El este primul care *abordează raporturile dintre* mediul geografic (specific bazinului mediteraneean) şi activitatea politică. Ulterior lui. Platon (428 – 348! Hr) a *remarcat, prin pură* observaţie directă, legătura dintre unele caracteristici ale mediului geografic şi tipul *de* organizare politico-statală. Clima fiind primul şi cel mai important dintre acestea Tot în această direcţie. Aristotel (384 – 322 îNr.) încearcă – şi în parte reuşeşte –, să alcătuiască un model de dezvoltare al cetăţilor greceşti, cetăţi-stat. Model aplicabil unor *forme reale de organizare* politică a *unor* comunităţi umane. În acest model, al unui stat-cetate. Ideal şi perfect. Îşi are rădăcinile disciplina (sau după unii, ştiinţa) care. Ulterior, va purta numele de *geografie politica*. El, Aristotel. Aduce în prim plan raportul dintre numărul populaţiei şi teritoriu,

raport, care în viziunea sa este fundamental în stabilirea puterii unui stat. În aceeaşi lucrare (*Politica*), autorul examinează şi concluzionează asupra necesităţilor existenţei capitalei, compoziţia armatei, gradul de siguranţă al frontierelor, precum şi asupra mecanismului deciziei politice. Prin scrierile sale. Şi în primul rând, prin încercările de relaţionare – cei drept empirice! –, Aristotel este socotit primul autor care subliniază relaţia directă dintre geografie şi politică.

Dar nu numai Aristotel s-a înscris în acest nou curent de idei. O serie de istorici ai Antichităţii au remarcat, cei drept ulterior lui. Condiţionarea mediului geografic asupra trăsăturilor umane, implicit asupra modului de organizare politică. În această direcţie pot fi amintiţi învăţaţii greci Polibios (202 – 120 î.Hr.) şi Strabon (63 î.Hr. – 17 d. Hr). Dar şi chinezul Sun Tsu, care. Într-un interesant. Tratat de strategie”, prezintă importanţa geomorfologiei şi topografiei teatrului de război9

Ceea ce a fost determinant pentru această perioadă. În care geografia politică s-a *confundat* cu geografia, a fost tocmai concluzionarea primară asupra relaţiei dintre mediul geografic şi organizarea politică, clima fiind şi cel mai important element constitutiv al mediului geografic, în care societatea umană exista. Legătura dintre trăsăturile statelor (de regulă state-cetate) şi cele ale mediului natural în care existau, a reprezentat punctul de plecare, km O”, al geografiei politice, care va cunoaşte, în viitor, o diversitate greu de imaginat în urmă cu peste 2000 de ani.

În perioada „neagră” ce a urmat sfârşitului Antichităţii, atunci când omenirea s-a scufundat în negurile istoriei, şi geografia politică a. dispărut”, trecând în „prezervare”, în aşteptarea unor vremuri mai bune, în care civilizaţi umană să revină asupra acestor probleme.

Aceste vremuri au revenit, dar de data aceasta nu direct în Europa, ci în Orientul Apropiat, în lumea arabă.

Această răsărire, la ceva distanţă faţă de locul unde învăţaţii greci au „plantat” sământa geografiei politice, s-a datorat expansiunii civilizaţi i arabe în sec. lX-XII, şi ulterior. Printre cei mai importanţi reprezentanţi ai acestei „şcoli arabe”, trebuie amintit istoricul şi filosoful Abd-al Rahman Ibn-Khaldun (1332 – 1406), născut la Tunis, educat şi instruit la curtea sultanului din Fese şi ulterior, timp de 24 de ani. Profesor la Cairo. Khaldun a reprezentat un moment deosebit în istoria geografiei, implicit a geografiei politice, şi chiar a filosofie», în lucrarea sa capitală *Cartea exemplelor din istoria arabilor, perşilor, bărbieritor şi a popoarelor care au trăit cu ei pe pământ*, apărută în 1377, el remarcă şi impune ideea influenţei naturii (în speţă a climei), asupra istoriei, inclusiv asupra’s ocietăţii umane şi a deciziei politice. În realitate, Khaldun regăsise şi preluase ideile lui Platon, ducând ceva mai departe esenţa acestora, esenţă din care, cu peste 500 de ani mai târziu, se vor alimenta teoriile deterministe în abordarea statului, implicit relaţia mediu-stat ca element central al preocupărilor geografiei politice moderne. Tot el, aduce pentru prima oară pe scena ideilor, într-o formă destul de primară şi empirică totuşi, conceptul evoluţiei ciclice a statului, încercând să individualizeze etape şi stadii de evoluţie a unei formaţiuni politico-teritorială, plecând de la observaţii desfăşurate asupra lumii arabe.

Pe tot parcursul Evului Medi, inclusiv al Evului Mediu târziu, atât în Europa cât şi în alte părţi ale lumii (China, lumea arabă, Orientul Apropiat), necesităţile practice vor determina – timp de 500 de aniaplecarea unor oameni de ştiinţă, dar şi învăţaţi, principi luminaţi, navigatori sau chiar comercianţi direct interesaţi, asupra analizei unor aspecte cu implicaţii în mediu şi în domeniul politic.

Rahman Ibn-Khaldun

Descoperirile geografice din sec. XV-XVIII au constituit un element important în impulsionarea cercetărilor cu implicaţii duble, în mediu şi în politic.

Atât spaniolii, portughezii, dar şi britanicii, francezii, veneţienii şi ulterior olandezii şi *germanii*, prin activitatea *lor* de colonizare, *au creat premisele* apariţiei *unor preocupări ce pot* fi *incluse în această direcţie*. *Şi aceste preocupări* nu au întârziat să apară.

Unul *dintre cei mai importanţi* în *această direcţie*, a fost francezul *Jean* Bodin (1530 – 1596), considerat ca fiind unul dintre primii politologi *moderni ai Franţei, şi care* s-a *aplecat şi asupra* relaţiei mediu-societate. La fel ca şi alţi reprezentanţi ai perioadei Evului Mediu, Bodin a prea-mârit rolul climei în ceea ce priveşte decizia politică. Ceea ce este interesant în operă lui Bodin, este *ideea* determinismului climatic asupra *factorilor* psihici umani, factori care determină tipul *de reacţie şi decizie* politică. Astfel de *idei*, regăsite şi în şcoala română (vezi D. Drăghicescu), leagă determinismul geografic de psihicul uman, recunoscând primordialitatea acestuia în luarea deciziei politice. Este, practic, o idee revoluţionară (pentru acele timpuri), care „depăşeşte" simplul determinism geografic, direct, ce afectează decizia politică. Bodin leagă formele de organizare politică de două elemente determinante: *aşezarea geografică* şi *firea omului*.

Jean Bodin

William Petty

Montesquieu

Tot în această direcţie, a determinismului geografic direct sau indirect, se mai înscriu şi francezul Sébastien La Peste (1633 – 1707), dar şi englezul William Petty (1624 – 1687), ultimul fiind considerat iniţiatorul ideilor demo-politice referitoare la rolul şi locul populaţiei ca factor determinant în evoluţia entităţilor politice. Petty, beneficiind de o instruire solidă desfăşurată la Oxford, pune în discuţie elementele teritoriale alături de cele

demografice care dau putere statului. El subliniază şi existenţa unor aşa numite *„sfere de influenţăn* (care vor fi mult discutate peste 200 de ani), dar şi rolul capitalelor, al guvernului şi suveranului ca element reprezentativ central cu rol determinant în decizia politică.

Un moment de cotitură a fost punctat de Montesquieu (1689 – 1755), care a marcat definitiv legitaţiile naturale ce acţionează asupra societăţii umane, inclusiv cu repercusiuni politice. Contribuţia lui Montesquieu a fost esenţială în stabilirea unor direcţii clare, regăsibile ulterior în geografia politică modernă şi contemporană. Impunerea mediului geografic asupra societăţii umane, în viziunea lui Montesquieu, se face prin factorii săi naturali, factori care – indirectdetermină şi acţiunea/decizia politică. La fel ca în cazul înaintaşilor, clima era văzută că factorul nr. 1 de influenţă a societăţii. Ceea ce este revoluţionar în viziunea lui Montesquieu, este alăturarea dimensiunii spaţiale, a reliefului, a solului, insularitatea sau continentalismul, la climă, pentru explicarea naturii organizării social-politice. Este o analiză complexă care nu se mai bazează doar pe un singur element al cadrului natural, ci pe un ansamblu de elemente intercondiţionate între ele. Opera lui Montesquieu aduce prima încercare de înţelegere a raporturilor dintre mediu şi politic prin interrelaţie complexă de autodeterminare.

Jacques Turgot

Ideea interrelaţiei este continuată 43 de ani mai târziu, de Robert Jacques Turgot (1727 – 1781), în prima lucrare din istorie, gândită ca un studiu propriu-zis de geografie politică, şi anume lucrarea *Geografie politică* apărută în 1750. Compusă din 3 părţi, ce abordau atât premisele (prima parte acordată istoriei), conţinutul (a doua parte acordată geografiei politice propriu-zise), dar şi rezultatul deciziei politice (ultima parte, guvernarea), această lucrare are, printre altele, şi meritul de a aduce pe scena ştiinţifică pentru prima dată termenul de „*Geografie politică*".

Alexander von Humboldt în afara acestor contribuţii legate direct de domeniul geografiei politice prin preocupări şi idei, tot în această perioadă (sec. XVIII-XIX), se remarcă aportul general al unor geografi, care, deşi nu au avut contribuţii directe în domeniu, au ajutat la formarea unui concept geografic modern, în care geografia politică îşi va găsi locul său bine-meritat. Se pot aminti aici contribuţiile în domeniul geografiei aduse de Alexander von Humboldt (1769 – 1859) şi Karl Ritter (1779 – 1859), care au pus bazele şcolii geografice germane moderne, din care, peste 40 de ani vor rezulta cele mai îndrăzneţe, dar şi contestate idei şi concepte, pe care geografia politică sau geopolitica le va cuprinde de-a lungul sfârşitului de sec. XIX şi începutului de sec. XX. În acest sens, unele lucrări aparţinând geografiei umane sau sferei politice, au

atins elemente specifice geografie» politice, aducându-şi aportul, *indirect, la statuarea acestui domeniu de preocupări ştiinţifice*. K. Ritter a dezvoltat către sfârşitul vieţii, o teorie a dezvoltării ciclice a statului, *asemănătoare* şi inspirată din ideile lui Khaldun, însă bazată mai mult pe o *analogie cu un* organism viu. Deşi Ritter beneficia în plus, faţă de *Khaldun, de rigoarea* ştiinţifică prusacă, totuşi curentul la *modă* în acea perioadă (determinismul şi etnocentrismul geografic), şi-a lăsat amprenta puternic. Lucrarea *să geografia generală comparată, poate fi* considerată, între anumite limite şi până la un anumit *punct, o primă încercare* de a crea modele în geografia politică, K. Ritter fiind apreciat că important din acest punct de vedere (Glassner, 1996).

Odată cu intrarea în a doua jumătate a sec. XIX, se produc o serie de schimbări şi salturi calitative, atât în domeniul general al geografiei, cât şi, *implicit, în cel al* ştiinţelor umaniste şi politice. O serie de geografi, sau specialişti activând în domenii conexe, au început să manifesteze un interes deosebit pentru această nouă latură a preocupărilor geografice. Acest lucru s-a datorat, în domeniul geografiei politice, în primul rând transformărilor deosebite ce au avut loc în cadrul societăţii umane, şi în special la nivelul continentului european.

Este epoca marilor transformări, a revoluţiilor, a noilor concepte politice, a imperiilor coloniale transformate şi întreţinute politic, este epoca ridicării unor noi puteri continentale şi globale. În acest context, începând cu deceniile 6 – 7 ale sec. XIX apar premisele creării unor şcoli de geografie politică naţionale, care au avut la bază preocupări geografice, anterioare, venite din domeniul geografiei umane, pentru a se cristaliza pe deplin la începutul sec. XX şi pe tot parcursul său.

Karl Ritter

Apar astfel, iniţial, şcoala germană (puternic axată pe geopolitică şi puternic ideologizată), şcoala franceză (axată fundamental pe domeniul geografiei umane, geografia politică fiind o extensie a acesteia, dar izvorând din ea), şcoala anglo-saxonă (orientată spre geostrategie), şcoala română (caracterizată de o geopolitică defensivă) şi ulterior, după cel de-al doilea război mondial, şcoala americană. La un nivel mai redus, au apărut şi o serie de şcoli naţionale, cu o activitate ceva mai restrânsă, remarcându-se totuşi unele ţări din America Latină, Orientul îndepărtat, Rusia (post comunistă) şi Israelul. Toate acestea şi-au adus şi îşi aduc în permanenţă aportul la crearea unei ştiinţe de sine stătătoare, care, deşi parte componentă a geografiei umane, merită pe deplin să se individualizeze ca domeniu ce se ocupă de sfera umano-politică a existenţei planetei noastre.

1. Şcoala germană

În opinia marii majorităţi a autorilor din domeniu, şcoala germană a reprezentat un *punct de reper*, nu numai în domeniul geografiei politice, dar şi în cel al geografiei umane şi chiar al geopoliticii. Privită în ansamblul ei, prin rezultatele obţinute, dar ţinând cont şi de repercusiunile şi influenţele pe care le-a avut asupra celorlalte şcoli din domeniu, şcoala germană de geografie politică [şi geopolitică], poate fi considerată cea mai importantă la nivel mondial, mai ales din două motive:

Personalităţile care se înscriu în cadrul acestei şcoli au reprezentat un curent deosebit de important, cu realizări marcante în domeniu – inclusiv în cel al geopolitică, *modelând* această disciplină într-o formă nouă, modernă;

Şcoala germană s-a constituit ca o iniţiatoare şi promotoare a unor idei noi, a unor noi modalităţi de abordare, fundamentând metodologic disciplina şi creând *scheletul*, *osatura*, ce va fi preluat (a) mai târziu de toate celelalte şcoli din domeniu.

În acelaşi timp, şcoala germană reprezintă un exemplu negativ al implicării politicului şi ideologicului în viaţa ştiinţifică, arătând clar ce se poate întâmpla când o serie de idei ştiinţifice menite a fi discutate doar în mediile academice sunt *preluate* de politicieni, duse la extremă şi folosite în scopuri cu totul şi cu totul diferite, chiar opuse celor iniţiale.

Şcoala germană a reprezentat o *furtună în domeniul ştiinţelor geografice* şi în special al acelei părţi a geografiei care se ocupă cu studiul omului – geografia umană –, din care îşi trage seva. Bazată pe rădăcini extrem de solide, şcoala geografică germană s-a constituit într-o promotoare activă în sec. XIX, a ceea ce va purta propriul nume de *Antropogeografie*, corespondent german al geografiei umane, din care la sfârşitul secolului menţionat va izbucni puternic geografia politică. A doua jumătate a sec. XIX (mai ales după anul 1859), aduce o serie de schimbări profunde în viaţa geografică europeană. Analiza şcolii geografice germane, din care a rezultat şcoala de geografie politică, trebuie să ţină cont de contextul general european. După moartea în luna mai a anului 1859 a lui AI. Von Humboldt şi în luna noiembrie a aceluiaşi ani a lui K. Ritter, va apărea pe parcursul următoarelor două decenii o nouă generaţie, formată şi influenţată de opera celor doi mari colifei. Această generaţie, sub impulsul ideilor

evoluţioniste lansate de Ch. Darwin, va aduce o nouă interpretare a locului şi rolului omului în cadrul mediului geografic. În rândul noilor *contingente* se vor *înscrie, F r. Ratzel, personalitate de excepţie în* geografia germană a sfârşitului de secol, K Haushofer, geopolitician şi *militar* de carieră, adulat dar şi extrem de contestat, precum şi R. Kjellen, care poate fi considerat prin formaţie şi mod de gândire ca şi aparţinător al şcolii germane, chiar dacă originea sa a fost suedeză.

Friedrich Ratze! (1844 – 1904) *este poate cel mai* important geograf german al ultimilor 150 de ani. Această afirmaţie se bazează atât pe nivelul ştiinţific al operei şi realizărilor sale în domeniu, cât mai ales pe influenţa pe care a exercitat-o asupra geografilor germani şi nu numai. Chiar şi o serie de exponenţi ai şcolii americane, care pentru o anumită perioadă, la mijlocul sec. XX, au negat, sau chiar combătut ideile ratzeliene, au ajuns să recunoască primordialitatea acestuia în domeniul geografiei umane. R.E. Dickinson recunoştea în lucrarea sa *The Makers of Modern Geography*, în anul 1969, faptul că: *„Nu e nicio îndoială... Fr. Ratzel a fost cel mai mare contribuitor la dezvoltarea geografiei umane*” (Dickinson, 1969, pag. 64).

Friedrich Ratzel

Ratzel în 1884

Născut la 30 august 1844, la Karlsruhe, în Germania. Fr. Ratzel intră la Universitatea din Heidelberg la vârsta de 21 de ani, pentru a o absolvi în anul 1868. Tot în acel an obţine titlul de doctor. La formarea să academică contribuie şi o serie de studii desfăşurate la Jena şi Berlin, însă orientarea să primară este spre zoologie şi biologie. Pregătirea sa ştiinţifică este completată, pentru un an de zile, cu o serie de cursuri la Universitatea din Montpellier, Franţa constituind un episod trecător dar deosebit de important în viaţa tânărului savant. Pasul important al trecerii de la zoologie la geografie are loc cu ocazia vizitei în Franţa, Ratzel participând activ la războiul franco-german din 1870, în care este rănit şi spitalizat pentru o scurtă perioadă. După însănătoşire, călătoreşte pentru o vreme în Italia şi Marea Britanie, perioadă în care dragostea şi atracţia pentru geografie creşte continuu. Cea mai importantă călătorie ci că este, însă, cea desfăşurată pe continentul nord american şi în Cuba, în perioada 1874 – 1875, când vizitează Statele Unite şi Mexicul, studiind influenţa populaţiei de origine germană emigrată în SUA şi rolul grupurilor etnice pe noul continent. În 1875 se întoarce în Germania, urmează cursuri de geografie şi geologie la München şi în paralel predă geografia la înalta Şcoală Tehnică din aceeaşi localitate. Din 1876 devine asistent la Universitatea din München, iar din 1880 profesor titular la aceeaşi instituţie. Din 1884 funcţionează ca profesor la Universitatea din Leipzig, unde va rămâne

până la sfârşitul vieţii. Moare la 13 august 1904 în localitatea Ammerland, în Germania.

Aşa cum se poate observa în această scurtă biografie, viaţa lui Fr. Ratzel «nu a avut nimic extraordinar în ea, afară poate de norocul unei pregătiri complete” (S. Mehedinţi, 1904, pag. 11). Aşa cum remarca şi ilustrul savant român S. Mehedinţi, nu viaţa lui Fr. Ratzel va fi fost extraordinară, ci opera să! Într-adevăr, opera sa, se constituie într-una din cele mai importante contribuţii în domeniu, pe care un geograf umanist a putut-o aduce vreodată.

Opera ştiinţifică a lui Fr. Ratzel trebuie înţeleasă în contextul vremurilor în care a fost scrisă. În analiza operei sale trebuie avute în vedere transformările prin care societatea germană trecea în acea perioadă. Dacă până la el, geografia reprezenta în primul rând descriere, odată cu apariţia primei sale lucrări din domeniu (*Anthropogeographie*, primul volum apărut la Leipzig în anul 1882, iar volumul al doilea în 1891), modul de înţelegere al geografiei se schimbă. El introduce, în primul rând, un mod nou de gândire în geografie, un mod de gândire în care omul începe să ocupe un loc central, un loc definitoriu în influenţarea şi modelarea mediului geografic. Tocmai pe acest argument se bază şi afirmaţia lui Dickenson din anul 1969. Ratzel aduce un nou mod de a vedea relaţia dintre om şi mediu. El deschide cercetarea geografică spre fenomenul social şi statal, în acelaşi timp, fără de care demersul geografic nu are sens. De asemenea, el încearcă pentru prima oară explicarea complexă a statului văzut prin prisma geografiei umane. Pentru acest lucru era necesară, ca o primă etapă, fundamentarea geografiei umane pe care el o numeşte simplu: *Antropogeografie*. În concepţia ratzeliană, geografia umană trebuia să treacă peste deficienţele şi carenţele descriptive ce guvernau geografia la sfârşitul sec. XIX şi să

tindă spre o sistematizare geografică superioară conceptual timpurilor în care ar fi existat. Prin această concepţie proprie, nouă, Ratzel depăşeşte nivelul descriptiv, primar, al geografiei [umane], trecând la o etapă nouă şi anume, cea *relaţionistă*, în care geografia umană, şi ulterior geografia politică, aveau menirea principală de a analiza fenomenele geografice şi nu numai de a le descrie.

S. Mehedinţi în lucrarea sa *Antropogeografia şi întemeietorul ei Fr. Ratzel* sublinia faptul că, poate cea mai importantă lucrare a lui Ratzel în această direcţie, *Anthropogeographie*, s-a constituit ca un nou fundament pentru geografia umană, asigurând autorului de la bun început un loc aparte în lumea ştiinţifică (S. Mehedinţi, 1904, pag. 12). Tot S. Mehedinţi continuă: În *ce anume stă valoarea specială a acelei lucrări*? *În câteva cuvinte am putea răspunde astfel*: *ea era o întregire şi o rectificare a geografiei lui Humboldt şi Ritter*" (S. Mehedinţi, 1904, pag. 12). Ce a determinat însă această nouă stare de spirit, din care a rezultat această lucrare revoluţionară? În primul rând este vorba de contextul general existent în Germania acelor vremuri, efervescenţa noilor schimbări petrecute în ultimele decenii, care s-au constituit în factori generatori de nemulţumire, referitor la situaţia politică prin care Germania trecea. După Congresul de la Viena din 1815 şi revoluţiile naţionale din 1848, Germania se vedea pusă în ipostaza revitalizării noilor sentimente naţionale. Astfel, atât în literatură cât şi în cultura şi educaţia germană, au început să fie accentuate spiritul şi romantismul germanic, dându-se o nouă valoare omului şi individului în cadrul societăţii. Acest lucru a generat la rândul său, o nouă modalitate de abordare a omului în relaţie cu mediu în care trăia. În acelaşi timp, la nivel social şi politic, naţiunea capătă un rol central, sentimentele naţionale şi chiar naţionaliste făcându-se prezente la toate nivelele

societăţii. Ca urmare, mulţi oameni de ştiinţă îşi orientează preocupările spre aceste noi domenii, căutând să explice şi să descopere legăturile ce se stabilesc între laturile existenţiale umane şi societate – pe de-o partesau între om şi mediul înconjurător – pe de altă parte. Noi mişcări politice apar, noi curente şi opinii legate de decizii politice se fac auzite sub diferite forme. În această perioadă se pune problema noului rol pe care Germania trebuie să îl aibă în cadrul Europei, ca viitoare mare putere, crearea unui imperiu colonial care să rivalizeze cu cel britanic, dar şi o serie de alte probleme importante la nivel regional, cum ar fi cea a importanţei Dunării şi a ţărilor dunărene la nivel continental. Ratzel participă la aceste dezbateri, susţinând, ca preşedinte al mişcării pangermane, necesitatea creării şi dezvoltării unui vast imperiu colonial peste mări. Paralel cu această punere în discuţie a noii poziţii europene şi mondiale a Germaniei, alături de revitalizarea naţionalismului german şi a pangermanismului, apare un interes accentuat pentru analiza rolului statului în luarea deciziilor menite a schimba situaţia de *facto* existentă, în acest sens, se cereau aprofundate noi căi de analiză a legitaţilor ce funcţionează în domeniul politic şi mai ales, a importanţei teritoriului în cadrul deciziei politice. Acest lucru s-a constituit în principala motivaţie care a stat la baza realizării celei de-a doua lucrări fundamentale a lui Ratzel, *Politische Geographie* (Geografie politică).

Apărută în mai multe ediţii, prima în anul 1897 la München, a doua în 1903 şi a treia în 1923, la Berlin, *Politische Geographie* reprezintă prima abordare academică a geografiei politice, sub forma unei lucrări menită a schimba opinii şi moduri de gândire.

S. Mehedinţi sublinia în anul 1904 importanţa acestei lucrări, afirmând: „Lucrarea aceasta a fost menită să răstoarne şi să *transforme o* întreagă rubrică a literaturii

geografice. Până la Ratzel, sub numele de geografie politică se înţelegea o înşirare seacă de *suprafeţe* ale statelor şi provinciilor;

Da grantţi, populaţie, împărţiri administrative, forme de guvern, şi alte amănunte fără spirit geografic. *Era o adevărată moştenire din vremea perucelor*; o *geografie Almanah-Gotha*”. (S. Mehedinţi, 1904, pag. 15 – 16). Tot Mehedinţi, citându-l pe Ratzel, definea obiectul de studiu al întregii lucrări: „Geografia *politică are să se ocupe, zice el, de stat*. *Iar statul nu e o ficţiune cartografică, ci este o realitate biologică şi el*. *E o parte a pământului plus şi o parte din omenire diferenţiată în anumite împrejurări naturale*, care trebuie *studiat* S. Mehedinţi, 1904, pag. 16). Într-adevăr, ceea ce aduce nou în această lucrare Ratzel, şi ceea ce vă constituii osatura întregii sale opere din domeniu, este tocmai această nouă abordare a statului. În concepţia ratzeliană, naşterea naţionalismului german a avut la bază crearea elitei germane în sec. XIX. Aceasta, prin toată activitatea ei în domeniul literar, social, cultural, educaţional, nu a făcut altceva decât să creeze un nou spirit germanic, în care individul, punct central al Renaşterii şi Umanismului Evului Mediu târziu, să fie înlocuit de colectivitate, de forma angajată politic a poporului, adică de naţiune. În viziunea lui Ratzel, geografia umană (antropogeografia), are rolul de a descoperit şi analiza influenţa mediului asupra grupurilor umane. Dar grupurile umane, popoarele, evoluează, au nevoie de spaţiu şi implicit, de resurse. În acelaşi timp, nevoia de spaţiu a grupurilor umane nu se rezumă doar la un spaţiu al resurselor. Grupurile umane sunt caracterizate şi de mobilitate. Spaţiu este necesar tocmai datorită dinamicii grupurilor umane, dinamică care este legată, la rândul său, de caracteristicile demografice ale populaţiei respective. Astfel, Ratzel ajunge la concluzia – influenţată şi de determinismul darwinistcă, populaţia – care

constituie o componentă de bază a statului –, fiind un organism viu, va imprima şi statului respectiv caracterul dinamic, ce va implica necesitatea măririi spaţiului avut la dispoziţie, odată cu mărirea necesităţilor populaţiei respective, datorită evoluţiei demografice. Dar orice populaţie ce se constituie în componenţa de bază a statului, va fi caracterizată de un anumit nivel de civilizaţie, din cauza faptului că ea, populaţia! interiorul unui stat formează o societate umană. Societatea umană înseamnă cultură şi civilizaţie. Societăţi diferite dispun de culturi diferite, formând civilizaţii diferite, structurate ierarhic, funcţie de nivelul de dezvoltare atins. Ratzel concluziona că, o societate puţin dezvoltată va avea o cultură primară, în care omul se va adapta mediului în care trăieşte, pe când o societate puternic dezvoltată, cu o cultură înfloritoare, va avea o civilizaţie evoluată, în care omul modifică mediul, nu se adaptează doar la el. Ratzel este primul care leagă dezvoltarea societăţilor umane şi nivelul de cultură-civilizaţie de nevoia de spaţiu. Astfel, spaţiul, la Ratzel este legat indisolubil de societate, nivelul de dezvoltare al societăţii implicând o nevoie mai mare. Sau mai mică de spaţiu. P. CIaval remarca în lucrarea sa *Geopolitică şi geostrategie*, faptul că în concepţia lui Ratzel. *Geografia politică este cea mai importantă ramură a geografiei umane*. *Atunci când ne referim*/*asocietăţi dezvoltate*" (Claval, 2001, pag. 27) într-adevăr, *locul şi* rolul spaţiului raportat la societate şi la nivelul de dezvoltare a/*acesteia a constituit o preocupare* permanentă în operă lui Ratzel în analiza statului *el* aduce pentru prima dată o viziune geopolitică în interpretarea rolului şi locului statului, depăşind simpla analiză spaţială, fără a folosi *termenul de geopolitică*.

Spaţiul, în operă lui Ratzel, se constituie într-unul din cele trei concepte fundamentale care guvernează acţiunile şi deciziile din interiorul statului. Aceste concepte de bază

în operă ratzeliană sunt folosite pentru a analiza şi explică modul de evoluţie al unui stat, dar mai mult, sunt folosite pentru a justifica necesităţi de expansiune, care – *în optica ratzeliană*ar *justifica* modificări de frontieră şi, implicit, modificarea apartenenţei teritoriilor.

Primul concept introdus de Ratzel (şi poate cel mai important) este acela de *spaţiu* (der Raum). Spaţiu nu reprezintă doar teritoriu. El capătă valenţe complexe, derivate fiind din nivelul de dezvoltare al societăţii. Spaţiul ratzelian capătă influenţe psihice şi poate marca atitudinea poporului respectiv faţă de vecini. În acelaşi timp, spaţiul modifică sensurile existenţei popoarelor şi poate induce concordanţe sau discordanţe antropogeografice. Ratzel vorbeşte chiar de un „simţ al spaţiului" (Raumsinn), prezent la toate popoarele, dar dezvoltat în măsură diferită, care este responsabil de diferite procese demograficelată cum vedea autorul justificarea expansiunii teritoriale ce are la bază procese demografice de creştere a populaţiei: „... *un popor creşteptţin aceea că-şi măreşte numărul, o ţară prin aceea că-şi măreşte teritoriul*. *Întrucât unui popor în creştere îi trebuie teritoriu nou, el creşte peste marginile ţării*. *Mai întâi el valorifică în interior, pentru sine şi pentru stat, pământul care nu fusese ocupat*: *aceasta este colonizarea internă*. *Dacă nici aceasta nu mai ajunge, atunci poporul năvăleşte în afară şi apar toate acele forme ale creşterii spaţiale*... *care duc în cele din urmă, în mod necesar*: *la dobândirea de noi teritorii: aceasta este colonizarea externă*. *Invazia militară, cucerirea, este adeseori strâns legată de această colonizare*" (citat din G. Heyden, 1960, pag. 129). Această *foame după spaţiu* prezentă în viziunea lui Ratzel avea la bază o serie de situaţii existente pe plan mondial referitoare la Germania sfârşitului de secol XIX. Germania îşi crease un imperiu colonial după modelul britanic, în care după anul 1890 intraseră Togo, Camerun, partea de

SV a Africii, Rwanda, Burundi şi Tanganika, dar şi unele teritorii din zona Oceani\Noua Guinee, l-lele Solomon, Tongo, Mariane şi Caroline. Acest imperiu colonial trebuia justificat – inclusiv ştiinţific –, alături de alte acţiuni germane în direcţia împlinirii mult visatului vis pangermanic, acela de a domina popoarele din Europa Centrată (Clavat, 2001, pag. 32). În acest sens, Ratze» participă ca membru fondator şi ulterior ca preşedinte al Ligii Pangermanice, la diverse acţiuni în această direcţie, începând din 1890. Rădăcinile unei astfel de concepţii vin însă mult mai din urmă, chiar Ratzel amintind în lucrarea sa contribuţiile unor autori în domeniul influenţei condiţiilor naturale asupra evoluţiei demografice a popoarelor, din care se pare că s-a inspirat Ceea ce aduce nou însă Ratzel, este analiză logică şi exactă a legitaţilor ce par a acţiona în domeniul expansiunii teritoriale a statelor. El identifică chiar şapte legi ale expansiunii statelor, care – în concepţia să ar justifica acest fenomen:

1. Întinderea statelor trebuie să crească odată cu progresul societăţii şi culturii acestora;

2. Creşterea spaţială a statelor însoţeşte alte activităţi legate de dezvoltarea cultural-ideologică a statului;

3. Statele puternice trebuie să se extindă prin asimilarea statelor mai mici (mai puţin importante);

4. Frontiera materializează dinamica teritorială a statului;

5. Extinderea teritorială a statelor se face în zonele importante strategic (zone cu resurse, litoral, zone în care apar fluvii importante pentru navigaţie);

6. Justificarea expansiunii are la bază inferioritatea statelor vecine;

7. Expansiunea teritorială se „autoîntreţine” datorită diferenţelor dintre state.

Desigur, simplismul celor şapte legităţi reproduse de

Ratzel pare astăzi desuet, însă trebuie avut în vedere că ele sunt rezultatul unei gândiri formate în urmă cu 150 de ani şi că răspundeau unor cerinţe specifice momentului şi unor interese care trebuiau susţinute, prin angajare politică. Tocmai această angajare politică, se pare involuntară, bazată pe un ultra patriotism, alterează logica ştiinţifică a marelui geograf, fără însă a ştirbii din aureola pe care şi-a creat-o încă din timpul vieţii. Totuşi, conceptul de spaţiu în geografia politică germană, preluat mai târziu de Haushofer, rămâne o creaţie ratzeliană importantă, care a marcat definitiv domeniu. Alături de acest concept important, în aceeaşi lucrare, *Politische Geographie*, Ratzel introduce un nou concept în analiza statului, şi anume: *poziţia* (die Lage).

Poziţia statului, mai bine spus a teritoriului, dă identitate şi personalitate politico-geografică statului respectiv, în relaţie cu vecinii săi. La fel ca şi în cazul primului concept, poziţia capătă o semnificaţie complexă, nereducănduse doar la o serie de coordonate geografice sau matematice. În concepţia lui Ratzel, poziţia, corelată cu caracteristicile teritoriului [ale spaţiului n.n. J, se poate constitui! În premise de favorabilitate pentru statul respectiv. Această idee o regăsim şi în operă savantului român S. Mehedinţi, influenţat de conceplia *ratzehanà* asupra geografiei politice şi a statului în special. *În* analiza teritoriului românesc, regăsim la Mehedinţi, aceeaşi abordare a rolului poziţiei teritoriului unui stat. Deschiderea *la* mare, localizarea la întretăierea marilor fluxuri de materii prime şi chiar de idei şi influenţe, pare a favoriza statul în cauză. Din această analiză, Ratzel, *la fel ca şi* Mehedinţi, desprinde alături de poziţia fizico-geografică, şi o *poziţie relaţională* raportată la vecinii care înconjoară statul respectiv. *Este o* poziţie rezultată *din* tipurile de relaţii care se stabilesc între state, relaţii care au la bază nivelul de putere de care dispune statul

respectiv. *Preluând ideile*/ui Bülow, Ratzel accentuează rolul poziţii Dunării şi a statelor dunărene, inclusiv a României, în perioadă ce *urma să vină*, probabil şi ca rezultat al *vizitei făcute* în *Transilvania în* 1875. Un alt concept introdus de autor în analiza relaţionistă a statului este acela de *graniţă* (*die Grenzen*).

Interesantă este viziunea ratzeliană asupra acestei forme de delimitare spaţială între state. Ratzel atribuie o semnificaţie nouă graniţei, şi anume, aceea de *organ periferic al statului*, afirmând primordialitatea acestei definiţii faţă de aceea care recunoaşte graniţa ca fiind un element de separaţie între state. Este o abordare funcţională a graniţei, lucru ce constituia, pentru perioada respectivă, un element de noutate, o abordare diferită. Graniţa devenea astfel, un element de compromis între capacităţile de susţinere a statelor implicate, un ultim „tranşeu" al înaintării statului respectiv spre contactul cu statul vecin. O astfel de abordare a generat în concepţia. Ucenicilor" marelui savant (printre care s-a numărat şi S. Mehedinţi), o interpretare funcţională a graniţei (implicit şi a frontierei), interpretare care în cazul geografului român, a generat un concept nou, legat de extensiunea maximă a unui spaţiu de etnogeneză, şi anume acela de *fruntarie*. Deşi diferite ca semnificaţie şi conţinut, ambele termene au un punct comun, care le apropie destul de mult: ambele termene se referă la construcţii interpretate ca semnificaţie funcţională, rezultate din interacţiunea dintre popoare diferite. Dacă în primul caz, în concepţia lui Ratzel, graniţa este un compromis între state din punctul de vedere al înţelegerii politice, fruntaria, în concepţia lui Mehedinţi reprezintă un compromis rezultat din evoluţia unei etnii într-un anumit spaţiu de etnogeneză. Şi într-un caz şi în altul, elementul comun se referă la funcţionalitatea acestor concepte, funcţionalitate rezultată din sarcina ce revine fiecărui graniţa ratzeliană limitează

un teritoriu statal ocupat după. Revărsarea” unui popor numeros, fruntaria limitează o etnie transformată în timp în naţiune, fără a ţine cont însă de formaţiunea politică.

Concluzionând, opera marelui savant german, axată pe cete două lucrări fundamentale *Antropogeografia* şi *Geografia politică*, se constituie în premisa necesară înţelegerii importanţei omului şi societăţii în relaţia complexă cu mediul geografic în care există. Chiar după aproape 100 de ani de la dispariţie, ideile marelui geograf german rămân ca exemple notabile în istoria şcolilor geografice, exemple preluate şi continuate de alţi reprezentanţi, unii activând şi în alte domenii care au făcut joncţiunea cu marea familie a ştiinţelor geografice. Printre aceştia, Karl Haushofer se înscrie ca un continuator de marcă al marelui Ratzel.

Karl *Haushofer* (1869 – 1946), a reprezentat, poate, cel mai important continuator al ideilor promovate de Ratzel în cadrul geografiei politice şi, ca element de originalitate, modificator al acestora, aplicându-le în geopolitica germană. Importanţa lui Haushofer în cadrul şcolii germane rezidă mai ales din contribuţia în domeniul geopoliticii, el fiind responsabilul noii orientări luate de şcoala germană în primele patru decenii ale sec. XX.

Născut la 27 august 1869, la München, Haushofer a beneficiat de suportul şi susţinerea unei familii de vază, care i-a asigurat un acces liber la cele mai înalte medii educaţionale. În 1887, sub o puternică influenţă prusacă, intră la Şcoala Bavareză de Război unde începe să capete o instrucţie şi formare militară ce va fi urmată de pregătirea din cadrul Şcolii de Artilerie a Regimentului nr. 1 „Prinţul Luitpold”, iar ulterior, definitivată prin Academia de Război Bavareză. Pe 8 iulie 1896 se căsătoreşte cu Martha Myer Doss, de origine evreiască, cu care va avea doi băieţi, Albrech, născut în 1903 şi Heinz, născut în 1906. În anul 1899, intră ca tânăr ofiţer în Statul Major al armatei

germane, pentru ca la numai 5 ani distanţă, în 1904 să fie numit profesor la Academia de Război. Cariera militară continuă cu un moment important, care îi va schimba definitiv viaţa, şi anume, detaşarea pe o perioadă de doi ani, între 1908 – 1910. la Tokio, fiind însărcinat cu studiul armatei japoneze în vederea îmbunătăţirii performanţelor militare şi de luptă a acesteia. Cu această ocazie, tânărul ofiţer, face o serie de călătorii în India, Coreea, Manciuria şi în nordul Chinei, care vor lăsa o puternică amprentă asupra modului său de gândire. Acest lucru a fost declanşat de întâlnirea în India cu Lordul Kitchener, cu care poartă ample discuţii referitoare *la* poziţia Marii Britanii şi a Germaniei în cazul unui conflict armat mondial. Acum încep să se contureze primele idei a ceea ce va genera ulterior! modul de gândire al lui Haushofer, conceptul panregiunilor.

Karl Haushofer

Perioadă în care Haushofer a putut intra în contact cu modul oriental de gândire a avut, printre altele, şi o serie de beneficii din punct de vedere ştiinţific, el susţinându-şi teza de doctorat la München în 1913, cu tema „Rolul

Germani *i în* exploatarea geografică *a* Japoniei şi a spaţiului său: influenţa războiului şi a *politicii militariste*”.

Evoluţia sa militară continuă, participă la primul Război Mondial, luptă pe *frontul din* Carpaţi şi *pe Valea*

Trotuşului. *Unde face* cunoştinţă cu *realităţile* româneşti, iar la *terminarea* războiului părăseşte *armata*, *după ce* obţinuse *gradul de* general. Noua să orientare fi îndrumă spre mediul universitar, *păstrând totuşi*, *ideile şi conceptele care îl* marcaseră până *atunci*. *Zbuciumul* perioadei *de* după cel de-al doilea *Război Mondial*, situaţia *Germaniei* înfrânte, afectează isutemte psihicul fostului general, marcând orientarea să ulterioară. Chiar Haushofer afirmă în propria sa lucrare *Geopolitik*, la pag. 155 că: „... *geopolitica germană*... *s-a născut din dezastrul ţării mele*" în acelaşi timp militează activ în domeniul impus de predecesorul său, Ratzel, fiind deschis ideilor enunţate cu două decenii înainte de Kjellen. Atmosfera generală era favorabilă unor astfel de preocupări, lucru demonstrat şi de faptul că în anul 1919, geopolitica este introdusă ca materie de studiu în învăţământul superior german, iar în 1924 ea se generalizează în toate universităţile din ţară. În această perioadă, Haushofer devine profesor de geopolitică la Universitatea din München, fondând Catedra de Geopolitică pe care o conduce până în 1933 şi începe o amplă operă în domeniul geopoliticii, influenţând modul de gândire din domeniu, în epocă. Paralel cu influenţa pe care o exercită în lumea academică germană, tot la începutul deceniului al treilea al sec. XX, Haushofer se apropie de ideile naţional-socialiste, lucru concretizat prin întâlnirea din 4 aprilie 1919 cu Rudolf Hess, de care îl va lega o prietenie profundă până la moarte şi prin întâlnirea din 24 iulie 1921 cu Adolf Hitler. Această apropiere de extremă dreaptă germană va avea un beneficiu mai mult de partea naţional-socialiştilor, care vor folosi munca şi ideile geopolitice ale lui Haushofer pentru a motiva şi justifica extensiunea teritorială şi acţiunile militare ale celui de-al III-lea Reich.

Implicarea în politica nazistă este atât de profundă şi

făcută cu atâta naivă credinţă, încât Haushofer ajunge să creadă că se poate fundamenta ştiinţific, folosind ideile proprii şi pe cele ale înaintaşilor în domeniu (mai ales Ratzel şi Kjellen), o concepţie de expansiune teritorială, având la bază spaţiul vital, concepţie la care lucrează asiduu, şi de care vor profita mai ales conducătorii nazişti. Rolul geopoliticianului creşte în cadrul societăţii germane, preocupările din domeniu încep să atragă noi cercetători, mai ales odată cu apariţia revistei Zeitschrift für Geopolitik" în anul 1924. Această revistă se transformă, odată cu venirea naziştilor la putere, într-un organ de promovare a noilor concepţii referitoare la spaţiul vital şi la politica de expansiune. Creată de Haushofer, împreună cu un colectiv de entuziaşti printre care s-au numărat Erich Obst, Otto Mault şi Herman Lautensach, această revistă va aduce, totuşi, idei importante în structurarea geopoliticii germane. Între coperţie ei apar (până în anul 1944 când se autodizolvă), o serie de studii importante referitoare la evoluţia puterilor mondiale, la rolul etniilor în trasarea noilor frontiere europene, dar şi studii referitoare la raporturile de putere ce urmează a se stabilii între statele europene după terminarea celei de-a doua conflagraţii mondiale. Sub influenţa lui Haushofer, A. Grabowsky enunţă şase dintre legitaţiile care – în viziunea autorilorar determina acţiunea viitoare a unei mari puteri:

1. Tendinţa de a stăpânii izvoarele şi gurile de vărsare a marilor fluvii;

2. Tendinţa de a avea ieşire la mare;

3. Tendinţa de a-şi extinde spaţiul din aceeaşi zonă climatică sau în zone cu alte tipuri de climă;

4. Tendinţa de a domina litoralul opus;

5. Tendinţa de a-şi unifica spaţiul prin includerea grupurilor etnice proprii de peste hotare;

6. Tendinţa de a ocupa poziţii strategice importante.

Ecourile acestei publicaţii duc peste hotare faima

omului de ştiinţă Karl Haushofer şi în ciuda unei intense activităţi de contestare a ideilor sale venită din partea şcolii franceze, în principal, în 1930 Haushofer devine membru al Societăţii Americane de Geografie, ţine conferinţe în Austria, Cehoslovacia, Polonia, Italia şi în ţările baltice, promovându-şi propriile idei. În ţară, tot ca o recunoaştere a importanţei sale ştiinţifice, devine în anul 1934 preşedinte al Academiei Germane, funcţie pe care o va păstra până în anul 1937. La numai un an distanţă, Haushofer devine preşedinte al. Uniunii naţionale a germanilor din străinătate”, pe care o conduce până în anul 1941, când îşi dă demisia.

Importanţa mereu crescândă a geopoliticii în cadrul şcolii şi societăţii germane interbelice reiese şi din faptul că în 1939 Catedra de Geopolitică existentă la Universitatea din München, condusă până în 1933 de Haushofer şi din 1933 de fiul său Albrecht, este transformată în Institutul de Geopolitică, după modelul francez. Activitatea acestui institut a marcat conceptul german de geopolitică, orientându-l în două direcţii principale:

A. investigarea semnificaţiilor şi importanţei factorilor de mediu în dezvoltarea statelor naţionale şi a relaţiilor pe care acestea le au cu alte state;

B. Subjugarea activităţii ştiinţifice unei politici agresive de expansiune, mai ales după anul 1930, prin găsirea unor elemente justificative pentru politica Reich-ului în ultimii 10 ani

Ruptura cu regimul nazist se produce inevitabil, în 1944, când fiul său Albrecht este executat de Gestapo pentru apartenenţă la mişcarea de rezistenţă antihitleristă germană şi participant la tentativa eşuată de asasinat împotriva lui Hitler. Ca urmare a acestui eveniment, în ciuda susţinerii venite din partea lui Hess, Haushofer este internat, împreună cu câţiva membrii ai familiei, în lagărul

de concentrare de la Dachau.

După război, datorită activităţii sale ştiinţifice interpretate de aliaţi ca fiind colaboraţionistă, Haushofer este arestat de reprezentanţii aliaţilor, retrăgându-i-se titlul de profesor şi dreptul la pensie. Urmare a unei puternice depresii psihice, pe 10 martie 1946, se sinucide împreună cu soţia sa.

Ceea ce este important în legătură cu Haushofer, este tocmai rezultatul ştiinţific al acestei zbuciumate vieţi închinate geopoliticii. Opera să cuprinde o serie de lucrări, care chiar dacă nu se înscriu în direcţia obişnuită a geografiei politice, au folosit intens elemente şi metode de studiu specifice ei. Printre cele mai importante lucrări, care au influenţat viaţa ştiinţifică a vremii şi au lăsat amprente puternice şi în alte şcoli naţionale de geografie politică şi geopolitică putem aminti: manualul de geopolitică intitulat *Geopolitica oceanului Pacific*, apărut în 1925, ca urmare a experienţei japoneze, în care Haushofer abordează rolul şi locul noii puteri militare asiatice pe scena politică a momentului; *Bazele geografice ale politicii externe*, apărută în 1927, în care autorul subliniază că temeiul politicii externe al unui stat este spaţiul vital în care a crescut un popor (Tamaş, 1995) şi lucrarea sa de bază, *Geopolitik* (în titlul original), republicată în 1987 în traducere franceză sub titlul De *la geopolitique*. În toată opera sa, Haushofer aduce câteva idei deosebite, alături de concepte preluate de la Ratzel şi Kjellen. În acelaşi timp, se apleacă asupra analizei rolului creşterii demografice a populaţiei asupra deciziei politice şi asupra procesului de „colonizare internă şi externă” preluat de la Ratzel. Haushofer enunţă o legitate care ar determina creşterea indefinită a statelor, legată de densitatea medie a populaţiei unui stat. El înaintează şi o valoare a acestei densităţi medii (-100 loc. /km²), care în opinia sa ar reprezenta limita peste care poate avea loc procesul de

colonizare. Are în vedere, în acest sens, densităţile medii ale populaţiei din Germania şi Japonia, care treceau de 130 loc. /km², amintind că în anumite zone aceasta depăşeşte chiar valori de 300 loc. /km², ceea ce ar justifica mişcări de populaţie urmate de mişcări ale graniţelor.

Aceste idei trebuie înţelese avându-se în vedere contextul general al vremii şi bagajul de informaţie ştiinţifică care a stat la baza evoluţiei unor geografi germani. Să nu uităm că la începutul sec. XX, în şcoala germană de geografie politică şi geopolitică, încep să se contureze două mari curente de opinie, în special asupra interpretării necesare a fi date conceptului de stat:

Un curent al. Geografiei statice a statului”, în care accentul era pus pe descriptivism, şi într-o mai mică măsură pe analiză dinamică, reprezentanţi cel mai importanţi ai acestui curent fiind Henning şi Körhotz; un curent al. Geografiei dinamice a statului” său. Geografia statelor în mişcare”, în care abordarea entităţilor pol Hico-teritoriale era făcută avôndu-se în vedere în special relaţiile care se stabileau între ele şi raporturile de putere ce aveau la bază determinante geografice. În această direcţie s-au remarcat în special Ratzel şi Haushofer, această direcţie fiind cea responsabilă de dezvoltarea ulterioară a geopoliticii, în deceniile 2 – 3 ale sec. XX, atmosfera în viaţa ştiinţifică germană se schimbă, primul Război Mondial aducând prefaceri violente şi sub aspect academic. Trebuie avut în vedere faptul că Germania pierduse aproape 2/3 din teritoriul său16, inclusiv o mare parte din imperiul colonial, viaţa socială şi economică era marcată de o puternică criză şi recesiune, iar Marea Britanie şi SUA câştigau teren în permanenţă. În acest context, Haushofer formulează o politică – geopolitică, mai bine spusa „blocurilor continentale” menită a contracara politica „anaconda” anglo-saxonă, care ar fi adus atingere intereselor Germaniei. În acelaşi timp, prin ideile cuprinse

în lucrările sale, Haushofer propune un sistem de alianţe, în principal cu Rusia şi Japonia, dezvoltând un nou concept de balanţă a puterii la nivel continental, în ideea iniţială de a preîntâmpina războiul. Bazându-se pe ideile expansiunii teritoriale a unui stat, preluate de la Ratzel, Haushofer construieşte un concept propriu, nou, al. Spaţiului vital", necesar unui popor pentru a se dezvolta. Tot o preluare ratzeliană se poate observa în lucrările lui Haushofer şi referitor la conceptul de *graniţă* şi *frontieră*, însă el accentuează valenţele geopolitice ale acestor două elemente de separaţie. O astfel de reinterpretare a rolului graniţei şi frontierei regăsim în lucrarea *Graniţa şi importanţa ei geografică şi politică* (Grenzen în ihrer geographischen und politischen Bedentung), apărută în 1927, care orientează cercetarea spre domeniile interdisciplinare (sociologie-istorie-etnogeografie-psihologie). Aici regăsim o expresie interesantă menită a reliefa transformările legate de graniţă şi frontieră: *frontieră în mişcare*. Această dinamică a frontierei este legată, în concepţia lui Haushofer, de o viaţă politică a acesteia, ce este influenţată de procesele economice, demografice şi sociale din interiorul statului. Haushofer afirmă chiar că: „Frontiera este o entitate cu un drept propriu la existenţă-pag. IgO), ceea ce ar justifica în ultimă măsură transformarea şi mişcarea frontierei. În acelaşi timp, autorul face şi o nouă clasificare a graniţelor, funcţie de gradul de mişcare implicat: graniţe naturale (imobile-referindu-se în special la munţi), graniţe impuse diplomatic (mobile), graniţe defensive (foarte mobile), graniţe pe râuri (subtip al celor naturale, însă având o mobilitate relativ mai mare), graniţe în zone litorale (cu o mobilitate comandată de om). În acelaşi timp, Haushofer combate ideea franceză de trasare a graniţelor dintre Germania şi Franţa pe râuri, afirmând că „râurile, ca şi marea, mai mult unesc decât divid".

10 În vest Alsacia şi Lorena, în nord Schlewsig şi Holstein, în est teritoriile cedate Poloniei.

Un alt concept *care s-a* făcut prezent în operă *lui Haushofer este cel* al *panideilor*. *În viziunea* să existe o serie de idei care. În anumite circumstanţe, pot juca un rol de unificare pentru populaţii cu substrat etnic comun, în cazul său – populaţia germanică. Această forţa centripeta *are* la bază o serie de afinităţi culturale comune, care sunt în măsură să aducă în interiorul unui singur stat toate acele persoane care aparţin acestei categorii de populaţie. În acest fel, s-ar justifica expansiunea teritorială *a* sferelor de influenţă germană pe diferite axe populate *de popoare ce* pot fi înglobate panregiunilor germanice. Se urmărea în principal trei mari direcţii axate pe fluvii importante la nivel european: Rhinul, Elba şi Dunărea.

Către sfârşitul carierei sale, rămânând prizonierul prejudecăţilor derivate din poziţia centrală a Germaniei în cadrul continentului european, marele decepţionat, rupe legătura cu sistemul politic care l-a creat, încercând să păstreze, totuşi, aspectul ştiinţific al studiilor sale, chiar dacă vremurile pe care le-a trăit au fost, poate, nedrepte cu o astfel de personalitate deosebită. Karl Haushofer continuă să rămână şi astăzi cel mai important geopolitician şi strateg german al sec. XX.

Un alt om de ştiinţă care a influenţat profund modul de gândire de la sfârşitul sec. XIX şi mai ales de la începutul sec. XX, cu precădere în domeniul geopoliticii, este suedezul Rudolf Kjellen.

Un germanofil fervent prin concepţie şi formare, *Rudolf Kjellen* (1864 – 1922), reprezintă modelul omului de ştiinţă care a dus mai departe o serie de idei şi concepte enunţate de înaintaşi, îmbogăţindu-le conţinutul, adaptându-le gândirii din epocă, reuşind să marcheze un domeniu la care şi-a adus o contribuţie esenţială, în special în fundamentarea teoretică a ştiinţei geopoliticii.

Rudolf Kjellen

Născut în localitatea Torsö, în Suedia, în anul 1864, Kjellen şi-a desăvârşit pregătirea şcolară într-un mediu cultural puternic influenţat de pangermanism. După terminarea studiilor universitare, îşi ia doctoratul la Universitatea din Uppsala, în anul 1890, prezentând o lucrare axată pe teoriile asupra statelor. Acest lucru, trădează preocupările avute în domeniu, încă de la începutul carierei ştiinţifice, preocupări ce vor reuşi să ducă la crearea unui nou concept şi mod de analiză a statului. Cariera să universitară continua, în anul 1891 devenind asistent la Universitatea din Göteburg, iar un an mai târziu, profesor titular de ştiinţe politice la aceeaşi universitate. Paralel cu activitatea didactică desfăşurată la Göteborg, predă cursuri de istorie, drept şi ştiinţe politice şi la Universitatea din Uppsala, devenind una din figurile cele mai de seamă ale acestei universităţi, lucru subliniat şi de atenţia acordată şi ta prezent memoriei marelui profesor în cadrul acestei instituţii de învăţământ Kjellen activează pentru o perioadă şi ca membru al parlamentului suedez, discursurile sale rămânând ca exemple ale implicării profesorului în problemele importante ale Suediei sit mai ales, ale Europei, la început de secol XX.

Pe lângă trăsăturile care definesc marele om de ştiinţă, opera să se constituie într-o realizare deosebită, cu o importanţă definitorie – în special pentru domeniul geopoliticii –, chiar dacă unii autori consideră că acesta ar

fi. Unul din fondatorii geografiei politice germane” (Ilieş, 1999, pag. 18). Kjellen poate fi considerat ca fiind unul dintre continuatorii cei mai importanţi ai marelui Ratzel, el fiind influenţat profund de gândirea savantului german. Un adept deschis al curentului organicist, Kjellen aduce însă, o latură nouă, personală, marii majorităţi a conceptelor iniţiate de Ratzel. Plecând de la ideea ratzeliană a statului-organism viu, Kjellen parcurge întregul model al înaintaşului său, introducând în plus o latură socio-psihologică în analiza acestei entităţi politico-geografice. Plecând de la această nouă interpretare, KjeHen produce un termen inedit, intitulat de el *geopolitică*, care ar definii mult mai bine aspectele geografice legate de stat, imprimând un dinamism propriu analizei acestuia în relaţie cu vecinii săi.

Acest nou termen, *geopolitica*, reprezintă prima, şi poate cea mai importantă contribuţie a lui Kjellen în domeniu. Termenul în sine, apare pronunţat pentru prima dată în aprilie 1899, într-o conferinţă publică despre care se va relata, în acelaşi an, în revista „Ymer”, la pagina 283. Fiind o construcţie nouă, poate mai puţin bine explicată de Kjellen în cuvântarea să şi în articolul amintit, la numai un an distanţă, acest nou concept este vehement contestat, dovadă a modului îngust în care a fost receptat în patria mamă, la vremea respectivă. Totuşi, în acelaşi an, 1900, termenul apare tratat mult mai în amănunt în noua lucrare a lui Kjellen, *Introducere la geografia Suediei*, care vine să lămurească mult mai profund semnificaţia gândită de autor. La bază, conform propriilor afirmaţii, Kjellen gândise termenul de geopolitică ca fiind corespondentul său pentru geografie politică, iar prin extensie, ca fiind acelaşi lucru cu antropogeografia lui Ratzel (Bodocan, 1997, pag. 40). 16 ani mai târziu, autorul va structura şi aprofunda această noţiune în lucrarea sa *Problemele ştiinţifice ale războiului mondial*, numindu-şi primul capitol

din lucrare *Problemele geopolitice*, iar în analiza făcută asupra statului, va identifica 5 părţi componente, de bază, care prezintă importanţă deosebită şi marchează structura internă a unei analize geopolitice asupra statului. Aceste componente sunt:

1 *Kratopolitica*, care s-ar ocupa cu analiza statului ca formă de guvernare şi care în concepţia să s-ar desface în: 1.1 *Nomopolitică*, studiul formei de stat;

1.2. *Praxopolitică*, studiul vieţii de stat;

1.3. *Arheopolitică*, studiul despre natura şi manifestarea autorităţii statului.

2. *Demopolitica*, care s-ar ocupa cu analiza statului ca neam (structur populaţiei, conştientizarea identităţii naţionale, psihologia etnică);

3. *Sociopolitica*, care s-ar ocupa cu studiul statului văzut ca societate;

4. *Ecopolitica*, care s-ar ocupa cu studiul statului văzut că o gospodărie (latura economică a statului);

5. *Geopolitica*, care s-ar ocupa de studiul şi analiza statului ca teritoriu, sau altfel spus, analiza statului din punct de vedere geografic, care s-ar divide la rândul său în trei componente de bază:

5.1. *Topopolitică*, referitoare la aşezarea statului;

5.2. *Morfopolitică*, referitoare la forma statului, a graniţelor şi a infrastructurii de comunicaţii şi transporturi;

5.3. *Fiziopoliticăt* referitoare la fizionomia teritoriului statului respectiv. Odată cu introducerea acestui termen în discuţia ştiinţifică asupra statului, semnificaţia să se generalizează, cuprinzând toate cercurile ştiinţifice germane, fiind adoptat de marea majoritate a cercetătorilor din domeniu. Conea sublini în lucrarea sa *Geopolitica. O ştiinţă nouă*, la pagina 67 că *nDe atunci, denumirea se întâlneşte peste tot, cel puţin în literatura* [*ştiinţifică*] *de limbă germană şi scandinavă*”.

Dar cea mai importantă realizare a lui Kjellen rămâne lucrarea sa de căpătâi intitulată Statul ca *formă de viaţă*, apărută în anul 1916 în limba suedeză (Staaten som lifsform) şi tradusă în anul 1917 în limba germană (Der Staat als lebensform). Această lucrare a cucerit imediat marea parte a oamenilor de ştiinţă germani care au venit în contact cu aceste idei, printre care se va număra şi Karl Haushofer. Ideile cuprinse de această lucrare nu erau atât de noi. Kjellen le expusese deja în public, în cadrul unui curs ţinut la Universitatea din Uppsala, în anul 1908, intitulat. Elemente ale unei teorii empirice asupra statului", care cunoscuse o audienţă remarcabilă la vremea respectivă.

Ca idee principală, lucrarea lui Kjellen afirma că statul este o formă de viaţă, cu un ciclu bine determinat, care apare, se dezvoltă şi moare atunci când nu mai dispune de resursele necesare întreţinerii sale. În acelaşi timp, politica statului respectiv, se constituie în ştiinţa care studiază această formă de viaţă (statul n.n.), ea existând pe un anumit teritoriu, fapt ce-i dă o conotaţie pur geografică. În concepţia lui Kjellen „Statul nu poate *pluti în* văzduh, *el e* legat, întocmai ca pădurea, *de* un anumit sol, *din care-şi suge hrana şi sub a cărei forţă copacii lui* deosebiţi *îşi împletesc rădăcinile între ei*.

(Tamaş, 1995, pag. 42). Această viziune legată indisolubil de geografie persistă în gândirea lui Kjellen, chiar dacă în 1920, în lucrarea *Bazele unui sistem politic* afirma că *Geopolitica aparţine ştiinţelor politice*", recunoscând totuşi că statul, care este obiectul de studiu al geopoliticii, prin intermediul său, implică o analiză geografică. Interesantă este abordarea unor autori din prezent care duc la extremă semnificaţia ultimei fraze, făcând confuzii grave referitoare la componentele geografiei şi mai ales ale geografiei umane în opera sa, Kjellen caută să justifice expansiunea teritorială

(colonizarea externă ratzeliană), plecând de la ideile înaintaşului său, dar abordând inclusiv o latură geodemografică în explicarea fenomenelor de creştere teritorială: ... *expansiunea Germaniei nu este o tendinţă brutală spre cuceriri, ci o creştere naturală, necesară, în vederea conservării naţiunii germane*" (citat în Hayden, 1960, pag. 108). Mai mult, Kjellen ajunge să afirme deschis superioritatea poporului german ca rasă, având destinul de a cucerii şi domina Europa, idee care va fi preluată de Haushofer şi folosită pentru a fundamenta teoria. Spaţiului vital", care a generat la rândul ei materia primă necesar naziştilor în al II-lea Război Mondial.

În ciuda acestor. Devieri" de la nivelul preocupărilor ştiinţifice, Kjellen are totuşi meritul, de a face o departajare distinctă şi corectă între 2 concepte complementare legate de poziţia unui stat: el identifică şi vorbeşte de o *poziţie geografică* a unui stat, bazată pe elemente fizico-geografice, coordonate matematice, elemente în general fixe, o poziţie stabilă în timp în cadrul continentului căreia îi aparţine, şi o *poziţie geopolitică a* statului în cauză, poziţie dinamică, în schimbare, funcţie de raporturile pe care statul în cauză le are cu vecinii săi sau cu state mai îndepărtate dar cu care se află în Competiţie" politică. Acest tip de interpretare vă fi regăsit mult mai târziu, în aproape toate şcolile importante, după anul 1960, şi pe ea se va fundamenta chiar unele concepte geostrategice moderne, relaţioniste.

Din punctul de vedere al analizei sale atribuite statului, elementul de originalitate adus de Kjellen constă în optica sociologică impusă în interpretarea realităţilor specifice vieţii unui stat. Această situaţie îşi are originea în influenţa puternică exercitată de sociologul Jellinek asupra lui Kjellen şi mai ales de teoriile noi aduse la începutul sec. XX de acesta în domeniul sociologiei. Influenţa sociologică şi chiar psihologică asupra autorului reiese şi din afirmaţia

apărută în lucrarea sa din 1916, reluată şi în lucrarea din 1920: *insupraputerea nu este un concept numeric* [*bazat pe mărimea demografică a populaţiei* n.n. *J, ci unul dinamic*; *nu este un concept etme şi cultural, a unui psihologic*" populaţiia fiind determinanta de bază pentru stabilirea rolului şi locului geopolitic al unui stat. Calitatea, în concepţia lui Kjellen, tinde să înlocuiască cantitatea, inclusiv în domeniul demografic, natalitatea având un rol important în jevârsarea spre exterior a populaţi i „Ideile colonizatoare ale lui Ratzel găsiseră terenul propice...

Chiar dacă moartea să prematură în 1922 va pune capăt mult prea devreme unei opere importante în domeniul geopolitic, ideile sale vor rămâne posterităţii, fiind preluate, dezvoltate, dar şi negate, uneori cu vehemenţă, iar după cel de-al II-lea Război Mondial, chiar interzise în unele ţări. În ciuda tuturor acestor situaţii, Rudolf Kjellen rămâne un nume de marcă în cadrul şcolii germane.

Per ansamblu, şcoala germană de geografie politică şi geopolitică a reuşit să consolideze de-a lungul ultimelor decenii ale sec. XIX şi în primele decenii ale sec. XX, o puternică bază teoretică, atât în domeniul geografiei politice (prin Ratzel mai ales), cât şi în cel al geopoliticii (prin Kjellen şi Haushofer), oferind discuţiei academice idei şi concepte extrem de valoroase, chiar dacă uneori acestea au fost greşit interpretate şi denaturate profund prin imixtiunea politicului, şi mai ales a naţional-socialismului în domeniul ştiinţific. Tocmai această imixtiune distrugătoare a constituit şi motivul pentru care, după cel de-al II-lea Război Mondial, geografia politică, dar mai ales geopolitica, a pierdut teren, în unele cazuri chiar dispărând din lumea academică şi universitară germană.

După anul 1945, prin divizarea Germaniei, se produce o nouă ruptură în domeniul geografiei politice. Au loc o serie de transformări atât în Republica Federală cât

şi în Republica Democrată, însă fiecare orientându-se într-o attă direcţie. Dacă imediat după război, în ambele Germanii, majoritatea universităţilor şi bibliotecilor erau în ruină iar fondurile disponibile erau aproape inexistente, Republica Federală a beneficiat de un aport masiv financiar în această direcţie prin planul Marshall, pe când Republica Democrată s-a orientat spre şcoala sovietică, care, în mare măsură, nega geografia politică, considerând-o. O ştiinţă reacţionară”.

Viaţa ştiinţifică vest-germană începe să se revitalizeze după anul 1960, când sunt înregistrate 41 de catedre de geografie şi 455 geografi activi! domeniul universitar (pentru comparaţie, în aceeaşi perioadă, în Germani de Est erau înregistrate numai 12 catedre de geografie şi 91 de geografi activi în domeniul universitar).

Odată cu dezvoltarea geografiei umane din deceniile 6 şi 7, are loc o încercare de abordare şi a domeniului geografiei politice, însă pe cu totul alte

aze decât în perioada interbelică. Orientarea este pragmatică, preluându-se D serie din preocupările anglo-saxone şi cu precădere americane. Influenţa americană atinsese şi acest domeniu, iar dacă până în 1939 Germania. Exportase” geografie politică, după 1960 a început să importe” concepte şi principii de la „foştii inamici”. Acest lucru este susţinut şi prin revizuirea programelor şi adaptarea lor la noile cerinţe (impuse de americani), dezvoltarea unor legături între universităţile germane şi cele americane, programul comun de pregătire a studenţilor germani şi americani etc.

De asemenea, apar noi direcţii de cercetare care încep să înlocuiască vechile şi tradiţionalele preocupări germane în domeniul geografiei politice. Numărul citărilor de autori străini în lucrările germane creşte foarte mult, în special a celor britanici, suedezi, norvegieni şi americani. Totuşi, per ansamblu, anii ’60 şi ’70 au reprezentat un

recul puternic pentru şcoala de geografie politică germană, comparativ cu perioada interbelică, însă relativ acceptabil având în vedere evenimentele care au însoţit unele concepte inclusiv din domeniul geopolitic vehiculate de această şcoală.

Revigorarea treptată după anul 1960 şi mai ales după anul 1980, s-a făcut prin eforturi deosebit de mari, prin reorientarea spre laturile neimplicate ideologic şi prin crearea unei noi generaţii de geografi germani, geografia politică fiind prezentă astăzi, ca materie de studiu, în mai toate universităţile germane. După 1970 şi în special în anii ’80—90 se remarcă o puternică revenire a geografiei politice germane. O serie de publicaţii încep să conţină din ce în ce mai des articole şi studii de geografie politică şi geopolitică, într-unele din ele luându-se în discuţie chiar concepte vehiculate în perioada naţional-socialistă aşa cum tot acum încep să se adâncească preocupările din acest domeniu în diferite universităţi de tradiţie (cum ar fi cea din Hamburg)

Paralel, în Republica Democrată, în aceeaşi perioadă, preocupările din domeniul geografiei politice au fost aproape inexistente, ca de altfel şi cele din domeniul geografiei umane. Se remarcă schimburile ştiinţifice şi academice cu URSS, în domeniul geografiei economice, denumirea de geografie politică fiind practic ştearsă din nomenclatorul est-german al ştiinţelor geografice. Un an de cotitură a fost 1969, când are loc reforma învăţământului universitar. Deşi încă din 1952 toate universităţile ofereau programe curriculare în domeniul geografiei, în aproape toate cazurile erau prezente numai direcţiile geografiei economice iar în puţinele universităţi unde existau oarece încercări de introducere a geografiei politice aceasta era. Convertită” total la ideile marxiste. Odată cu anul 1991, după căderea zidului Berlinului, relaţiile dintre cele două şcoli geografice germane au

rămas totuşi destul de reci, în primul rând datorită diferenţelor conceptuale, moştenirea sovietică lăsând urme adânci în domeniul disciplinelor ce îmbină politicul, socialul, istoricul şi culturalul cu geografia. De remarcat, însă, unele preocupări deosebite, dezvoltate într-o serie de universităţi mai mici, cum este cea de la Potsdam, unde profesori de marcă încearcă să... clădească" un nou concept german! acest domeniu de studiu extrem de actual şi de interesant.

2. Şcoala franceză

Caracteristică de bază a şcolii franceze este dată de *puternica ancorare în geografia umană*, având rădăcini adânci care au influenţat evoluţia ulterioară a acesteia. Şcoala franceză s-a orientat spre dezvoltarea cu precădere a geografiei politice şi mai puţin a geopoliticii, ultima fiind privită mai mult ca o disciplină „reacţionar", rezultatul evoluţiei acesteia în Germania perioadei interbelice. În mare măsură apariţia şi dezvoltarea şcolii franceze de geografie politică şi geopolitică a fost influenţată şi condiţionată de relaţia cu şcoala germană dar şi de relaţia dintre Statul francez şi cel german.

Marea majoritate a autorilor din domeniu sunt de acord că şcoala franceză s-a constituit, măcar în parte, ca o reacţie la geopolitica germană expansionistă, combătând cu precădere ideile ratzeliene referitoare la necesităţile expansiunii naţiunii germane. Jacques Ancei, unul dintre cei mai importanţi exponenţi ai geopoliticii franceze va scrie în acest sens, în 1938, o lucrare intitulată *Géographie des frontières*, în care va combate conceptul de „frontieră culturală" înaintat de K. Haushofer ca bază a relaţiilor franco-germane. În ciuda acestui fapt, rădăcinile iniţiale ale şcolii franceze din mediul universitar, de la sfârşitul sec. XIX, vor fi ancorate în ideile... germane referitoare la geopolitică! Într-adevăr, la sfârşitul sec. XIX, în cadrul universităţilor franceze, structura disciplinei de

geografie politică urma modelul german, axat pe stat? 5, influenţa ideilor ratzeliene fiind mai mult decât evidentă. Ruperea, însă, de modelul german vă venii la începutul sec. XX, odată cu cristalizarea ideilor proprii franceze în domeniu. Aceste idei şi concepte de sine stătătoare, specifice şcolii franceze, veneau în lumea ştiinţifică şi universitară din direcţia geografiei umane. Trecerea de la geografie la geografie politică a fost facilitată de existenţa unei întregi pleiade de precursori ai domeniului geografiei politice, care au „netezit" drumul spre astfel de abordări.

Paul Vidal de la Blache

Elisée Réclus

Emmanuel de Martonne

Putem enumera aici pe *Elisée Réclus* (1830 – 1905) considerat de Yves Lacoste ca fiind „părintele intelectual al geopoliticii franceze”, *Jean Bruhnes* (1869 – 1930) cu o operă semnificativă în domeniul geografiei *umane* şi nu în ultimul rând pe *Emmanuel de Martonne* (1872 – 1954) personalitate de seamă a geografiei franceze în prima jumătate a sec. XX, bun prieten şi susţinător al României Mari.

Cea mai mare influentă asupra viitoarei şcoli franceze de geografie politică şi geopolitică o va avea, însă, *Paul Vidal de la Blache* (1843 – 1918), fondatorul de drept al şcolii franceze moderne de geografie, cel care va pune bazele geografiei umane şi care va „modela” pentru următoarele decenii interpretarea relaţiei dintre om şi mediul geografic în cadrul şcolii franceze. Trebuie amintit aici faptul că problematica abordată de reprezentanţii francezi în domeniul geografiei politice, cu precădere în perioada interbelică, vă diferit fundamental faţă de cea abordată de geopoliticienii germani. *Cauzalitatea acestei diferenţieri* constă în situaţia Franţei pe plan politic internaţional la sfârşitul sec XIX şi în primul deceniu al sec. XX. Franţa pierduse două războaie, teritoriul său fusese ameninţat de vecinul de la răsărit, iar perioada interbelică nu părea *să aducă o* „liniştire a apelor internaţionale”.

În acest context devenea *imperativă necesitatea*

„construirii” unei şcoli naţionale care să *facă fată ameninţărilor* ideologice venite în special din partea Germaniei, iar singura sursă de inspiraţie nu putea fi decât *geografia umană* Geografii francezi, în speţă cei care au activat în domeniu/*geografiei politice*, au încercat să se ferească de *influenţa* germană, evitând *utilizarea – cu o* singură excepţiea termenului de „geopolitică”, preferând în schimb termenul de… *geografie umană' chiar dacă* studiile respective aparţineau vădit acestei discipline şi nu strict ramurii geografi i umane Excepţia de care aminteam a fost reprezentată chiar de cel mai important *exponent* al geografiei politice franceze, *Jacques Ancei* Acesta nu s-a sfiit să folosească termenul de geopolitică, probabil şi datorită influenţei pe care marele Ratzel a avut-o asupra sa, însă a ştiut să evite capcană geopoliticii expansioniste germane, atât de virulentă în deceniile 3 – 4 ale sec. XX Această adoptare terminologică trebuie înţeleasă *şi* prin prisma *unui* fenomen extrem de interesant: în cadrul şcolii franceze persista, în perioada interbelică, o anumită confuzie între termenii geografie politică şi geopolitică. O bună parte din geografii francezi, inclusiv Ancei şi Demangeon, considerau că cei doi termeni se referă, în fapt, la acelaşi lucru, diferită fiind doar modalitatea de abordare şi direcţia din care aceasta se face.

În ciuda acestui fapt, şcoala franceză de geografie politică şi geopolitică va cunoaşte o dezvoltare susţinută, chiar dacă din punct de vedere al importanţei nu vă reuşii să ajungă la nivelul celei germane sau anglo-saxone. Personalităţi de seamă, însă, îşi vor pune amprenta în cadrul său, lăsând în urmă concepte, idei şi teorii cel puţin originale, dacă nu chiar fundamentale. Trebuie să amintim aici pe cei care au preluat şi dus mai departe opera înaintaşilor, spre mileniul următor: Jacques *Ancei* (1879 – 1943) reprezintă împreună cu *Albert Demangeon* (1872 – 1940) echipa „clasică” a geografilor politicieni francezi

care au modelat şcoala franceză la începutul sec. XX. J. Ancei a fost primul geograf francez care a făcut faţă expansionismului german, folosind, printre altele, ca armă de apărare ideologia iniţiată de revoluţia franceză şi achiziţiile teritoriale anterioare. În concepţia sa, Ancei înţelegea geopolitica ca o analiză a relaţiilor existente între grupurile umane şi teritoriul pe care acestea trăiesc. În cadrul acestei relaţii elementele geografice (munţii, fluviile, zona de litoral, deşerturile, insulele) aveau să joace un rol important, dar nu determinativ. Faţă de abordarea germană, acest concept aducea geopolitica mai aproape de geografie decât de politică, în contradicţie cu concepţia germană. Probabil, în formarea să intelectuală, Ancei va fi fost influenţat şi de anii (1908 – 1914) în care a funcţionat ca profesor de geografie şi istorie la un liceu parizian. Prevalenţa geografiei umane în modul de gândire propriu lui Ancei a fost întărită şi cu ocazia participării la conflictul din Balcani, când a avut ocazia să intre în contact cu oamenii de aici, încercând să înţeleagă modul în care aceştia se raportau la

André Siegfried

Albert Demangeon mediul în care trăiau. Odată „legat” de aceste idei, Ancei va păstra în minte şi suflet această regiune, dedicându-i teza sa de doctorat susţinută în 1930

Albert Demangeon, contemporan al lui Ancei, s-a aflat sub. Aura intelectuală” a marelui P. Vidal de la Blache. Perpetuându-i ideile strălucitoare despre noua geografie a sec. XX. Ideea de căpătâi a lui Demangeon a fost legată de soarta Europei, lucrările sale reflectând acest lucru. Acţiunea sa unitară cu cea a lui Ancei va fi concretizată în 1933, în seria de articole apărute în „Annales de Géographie” în care va combate agresivitatea şi aservirea geopoliticii germane ideii de război ca singură cale de rezolvare a diferendelor. Demangeon considera geopolitica o parte a propagandei naziste, în afara oricărei preocupări ştiinţifice. Realismul studiilor sale, luarea în consideraţie a mentalităţii grupurilor umane, îl va apropia ca mod de gândire de alt geograf francez, André Siegfried.

André Siegfried (1875 – 1959) personalitatea franceză cea mai importantă a geografiei electorale, studiile sale ducând mai departe concepţiile politice franceze specifice perioadei interbelice. De formaţie politolog, profesor la „Ecol Libre de Sciences Politique” între anii 1933 – 1946, Seigfried s-a familiarizat de mic cu politica. Deşi activitatea sa îl obliga să petreacă mult timp în ţară, fiind senator (şi ulterior Preşedinte al Senatului Franţei) şi membru al Academiei Franceze din 1944, el vă găsii ocazia să desfăşoare o *intensă muncă de* cercetare pe teren, călătorind aproape în toată lumea, dând la iveală o serie de lucrări foarte interesante, cu o mare varietate de teme abordate.

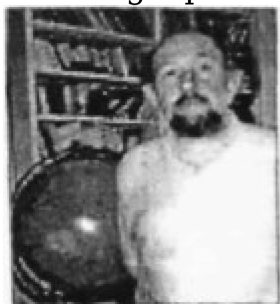
Totuşi, aportul său deosebit s-a produs în domeniu *geografiei electorale*, lucrarea sa din 1913 *Tableau politique de la France de l’Ouest sons la lll-eme République* rămânând un punct de reper în domeniu.

În generaţia post belică, se înscrie la loc de frunte unul din asistenţii preferaţi ai lui Demangeon, *Jean Gottman* (1917 – 1994). Coleg cu A. Siegfried la Institutul de Studii Politice, după cel de-al II-lea Război Mondial, Gottman se remarcă cu precădere prin încercarea de construire a unei geopolitici lipsite de ideologie. În speranţa evitării capcanei în care şcoala germane căzuse în perioada interbelică Principala să lucrare, apărută *în anul* 1954, *La politique des Etate's et leur géographie* poate fi considerată un studiu modern, în care autorul acordă importanţa primordială grupurilor umane şi colectivităţilor ce se constituie în vectori geopolitici ce condiţionează exercitarea puterii. În cadrul generaţiei post belice, putem aminti aici, ca având contribuţii importante în domeniul geografiei politice franceze, o serie de geografi şi nu numai, care s-au aplecat asupra problemelor moderne, cum ar fi studiul frontierelor, al deciziei politice, al etniilor, al relaţiilor internaţionale dintre state etc. *Michel Foucher*, director al Observatorului European de Geopolitică din Lyon şi *Roger Dron* s-au concentrat asupra graniţelor şi frontierelor; *Christian Daudet* asupra studiului relaţiilor dintre state, însă reprezentantul cel mai important al ultimelor decenii este, fără îndoială, *Yves Lacoste*.

Născut în anul 1929, Yves Lacoste, de formaţie geograf, va relua ideile lui Réclus, concentrându-se asupra problemelor Lumii a Treia şi asupra războiului, reorientând geopolitica franceză. Abordarea lui Lacoste în domeniul problemelor legate de conflicte şi în special de conflictele ce includ manipularea maselor, face din acesta un geopolitician explicativ, extrem de prolific33 şi foarte interesant din punct de vedere conceptual.

Yves Lacoste reia analiza geopoliticii germane, înfăţişând latura pur ştiinţifică a acesteia, reuşind să separe ideologia de ştiinţă. Geopolitica lacostiană este

puternic axată pe problemele naţionale şi pe minorităţi, acestea din urmă căpătând, în concepţia sa, un rol important în geopolitica unui stat34.

Yves Lacoste

Un merit deosebit al său este şi fondarea în anul 1976 a revistei. Hérodote", una dintre cele mai importante reviste de specialitate din lume şi cea mai importantă din Europa, alături de revista „Géopolitique" editată din anul 1982 de Institutul Internaţional de Geopolitică din Paris.

În ansamblu, putem afirma că geografia politică şi geopolitica franceză au fost, şi sunt şi în prezent, caracterizate prin „echilibru şi sobrietate" 35 dând contrapondere şcolii germane, oferind o variantă non-agresivă şi umanistă direcţiei viitoare de dezvoltare a geografiei politice în mileniul trei.

J A se vedea lucrările la géographie ca sert d'abord à faire la guerre (*1976*), Géopolitique des regimes français (*1986*), Grandeur et décadence d'une géopolitique (*1990*), Dictionnaire de géopolitique (*1993, 1995.2000*), Vive la nation, destin d'une idée géopolitique (*1997*). *Géo*histoire de l'Europe (*1998*) *şi* Dictionnaire des idées et notions de géopolitique (*1999*) *14 Ifceţ. Al., 1999*. Op citate. *Pag 43 xătmion. T., 2003* op citate, *pag 20*

3. Şcoala anglo-saxonă

Şcoala *anglo-saxonă* reprezintă, practic, un *amalgam*, o *mixtură* între două şcoli naţionale de sine stătătoare şi anume *şcoala britanică* şi şcoa/a *americană* Având ca prim

punct comun limba în care lucrările, articolele dar şi ideile au fost exprimate şi tipărite, cele două şcoli naţionale au beneficiat de un grad de înrudire foarte ridicat, dar în acelaşi timp au avut o evoluţie diferită, cu o apariţie decalată în timp, fiind influenţate, însă, de aceleaşi elemente comune:

Poziţia maritimă a celor două state, în care frontierele maritime, de regulă oceane (Atlantic şi Pacific), au o lungime preponderentă; relaţia cu coloniile situate la mare distanţă, de care erau despărţite de întinderi mari de ape;

Dorinţa de a devenit supraputere (iniţial dorindu-se supremaţia pe mare, iar ulterior în aer).

Ambele şcoli au dat la iveală reprezentanţi de seamă care vor influenţa peste ani şi ani generaţiile viitoare. Cronologic, şcoala britanică are primordialitate, însă din punctul de vedere al „modelării” viitoarelor concepţii şi teorii, şcoala americană a fost (şi este şi în prezent) mult mai productivă. Legătura *indisolubilă* dintre cele două şcoli este – şi în prezent foarte puternică, rezultat al intenselor schimburi ştiinţifice şi universitare, depăşind ca importanţă toate celelalte şcoli din domeniu.

Printre colifeii *şcolii britanice*, cel mai de seamă reprezentat a fost *Sir Halford John Mackinder* (1861 – 1947). Geograf, personalitate de seamă a lumii ştiinţifice britanice de la sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX, recunoscut încă din timpul vieţii, marele om de ştiinţă va influenţa puternic, prin ideile lăsate în urma sa, atât celelalte şcoli de geografie politică cât şi principalele şcoli de geopolitică din prima jumătate a sec. XX.

Halford John Mackinder

Sir Half ord John Mackinder s-a născut la 15 februarie 1861 în oraşul Gainsborough, pe râul Trent, în Marea Britanie, fiind cel mai mare dintre cei şase copii ai doctorului Draper Mackinder şi a frumoasei sale soţii Fanny Anne Mackinder. Tatăl său, un reputat şi binecunoscut doctor, a încercat să-i insufle tânărului Halford interesul pentru medicină şi într-o oarecare măsură a şi reuşit, însă nu spre latura practică a meseriei ci spre ideile evoluţioniste, cu vădită influenţă darwinistă, la mare vogă în perioada respectivă. Această aplecare spre latura biologică a tânărului Halford va avea urmări peste câteva *decenii, în primul rând* prin *legătura* pe care acesta o va face între mediu şi fiinţele vii. Inclusiv societatea umană şi în al doilea rând prin modul său analitic, logic, de gândire. Tatălui său datorează tânărul Halford sfatul care l-a ghidat de-a lungul vieţii şi anume cel în care părintele său îl îndemna să caute permanent „interrelaţiile dintre factorii ce influenţează viaţa şi mediul în care aceasta apare”.

Încă din primi ani de viaţă, tânărul Halford a beneficiat de o educaţie aleasă, având o guvernantă proprie, d-ra Hastetter, care s-a ocupat în mod deosebit de cultură şi instrucţia sa, astfel încât Halford ajunge să vorbească fluent franceză la vârsta de 9 ani!

Din 1870 va urma cursurile şcolii din Gainsborough,

iar din 1874 cursurile *Colegiului Epsom*. În anul 1880, datorită calităţilor sale şi pregătirii şcolare temeinice, Halford va câştiga o bursă de 5 ani la Oxford, universitate care va lăsa o urmă adâncă în spiritul şi educaţia viitorului savant. Aici, la Oxford, Halford va fonda în anul 1882 *Clubul Ştiinţific al Studenţilor Juniori*, pe care îl va conduce şi gestiona pe parcursul anilor de studiu. Tot în acelaşi an se înscrie în *Clubul Voluntarilor Militari în Rezervă* din cadrul aceleiaşi universităţi, dovedind înclinaţii spre preocupările militare. Pregătirea în cadrul *Universităţii* Oxford va fi complexă, înclinaţia sa spre istorie militară fiind remarcată de profesorul Herford George care îl va invita la cursul său, în urma acestei scurte colaborări apărând primul eseu al lui Mackinder despre relaţia dintre geografie şi istorie, precum şi primele schiţe ale viitoarelor sale lucrări referitoare la geografia istorică a Imperiului Britanic. Tot profesorul Herford George este cel care, sesizând orientarea să geografică, îl va propune pentru a devenit membru al *Societăţii Regale Britanice de Geografie* în anul 1886, la vârsta de 25 de ani1 lucru extrem de rar.

Dragostea să faţă de geografie în general şi mai ales faţă de geografia umană în special, îl va face să scoată la iveală idei noi în domeniul geografiei ca disciplină predată în şcolile britanice şi în cel al organizării moderne a învăţământului primar şi gimnazial în imperiu, implicându-l în lupta pentru crearea unei noi şcoli geografice britanice, modernă şi dinamică. În lucrarea menţionată la subsol, Mackinder defineşte geografia ca fiind „ştiinţa distribuţiei spaţiale” axată pe o „tradiţie biologică în care forţele se interconectează şi joacă un rol deosebit una asupra celeilalte” 37 Influenţa deterministă era mai mult decât evidentă… dar perioada în care Mackinder va fi. Orbit” de rolul mediului geografic asupra evoluţiei speciei umane nu va ţine mult. În această perioadă „deterministă”,

Mackinder este convins că geografia fizică şi cea umană formează un singur obiect, iar geografia şi istoria nu pot fi studiate decât împreună.

*... a se vedea lucrarea The Scope and *Methods* of *Geography*, pe care o serie pentru Societatea Regala Britanică de Geografie în anul 1886.3TMackinder, HJ., 1888... op. cit. Pag. 147.

În 1887. În luna februarie, Mackinder este numit profesor suplinitor la *Colegiul Oxford*, beneficiind de un grant ofent de *Societatea Regală Britanică de Geografie*, care i-a sponsorizat viitoarea deplasare în Germania. Această deplasare, nu foarte lungă ca perioadă de timp, va avea urmări foarte importante asupra tânărului profesor va avea ocazia să intre în contact cu concepţiile germane referitoare la geografie, concepţii care vor influenţa într-o oarecare măsură viitoarele sale teorii.

În 188 g. Reîntors deja din Germania, se căsătoreşte cu Emilie Catherine Ginsburg şi începe în acelaşi timp o amplă acţiune de impunere a geografiei în universităţile britanice. Trei ani mai târziu, în 1892, capătă postul de director principal la *Oxford University Extension Collège*, care tocmai luase fiinţă. Datorită prestaţiei sale academice, colegiul se dezvoltă rapid ajungând în 1898 să aibă 44 de profesori. În acelaşi timp Mackinder ţine cursuri şi la *Gresham College of London*. În toată această perioadă, nu încetează să militeze activ pentru înfiinţarea unui institut geografic la Londra, rezultatul direct al demersurilor sale fiind, printre altele, şi fondarea unei noi universităţi în care geografia va fi prezentă: *Reading University of London*. Din 1893 Mackinder devine unul dintre fondatorii *Asociaţiei Geografice Britanice*, recunoscându-i-se încă odată meritele în acest domeniu.

Mackinder în 1889

Un moment important în viaţa şi cariera savantului va fi călătoria pe care o va face în anul 1897 în Europa unde va întâlni o serie de geografi germani36 şi francezi (cum ar fi Joseph Partsch, Ferdinand von Richthofen, Elisée Réclus şi alţii) cu care va avea schimburi de idei şi chiar discuţii aprinse (atât cât poate un britanic să poarte discuţii aprinse...) referitoare la geografie, la geografia statelor şi la alte subiecte de actualitate. Doi ani mai târziu, pe 8 iunie 1899 va pleca în Africa, în Kenya, pentru cartarea teritoriilor neexplorate, de unde se va întoarce pe 30 octombrie, acelaşi an.

Cu un bagaj impunător de cunoştinţe şi experienţe dobândite pe teren, Mackinder se întoarce în 1900 la catedră, devenind titularul mai multor cursuri de geografie istorică şi geografie regională, cum ar fi cel de geografia istorică a Americii de Nord sau geografia istorică a Australiei. La numai doi ani, în 1902, va publica primul său eseu referitor la Marea Britanie şi mările Britaniei, eseu ce vă sta la baza viitoarei sale cărţi intitulate *Geographica*! *Pivot of History*. De fapt, materialul bogat folosit la scrierea acestei semnificative lucrări va fi prezentat în anul 1904 iniţial sub forma unei comunicări publice la

*... să nu uităm că anul 1897 *este anul* apariţiei lucrâni lui Fi Ratzel *Politische Geographie*

Societatea Regală Britanică de Geografi comunicare

în care Mackinder va argumenta şi susţine ideea sfârşitului erei maritime şi înlocuirea acesteia cu o *nouă eră terestră* în care căile ferate şi – în viitorşoselele vor eroii drum spre zonele continentale. Conform acestei păreri, în Euro-Asia va apărea o zonă centrală, baza viitoarei puteri continentale, *inaccesibilă şi* protejată, care va avea un nou sistem de relaţii politice cu statele sau regiunile vecine. Din păcate, de abia după anul 1940, ideile sale vor avea succesul binemeritat, datorită noilor condiţii globale, lucrarea i iţială fiind retipărită în formă extinsă în mai multe ediţii.

Cariera să cuprinde *şi o* latură politică, Mackinder funcţionând între 1910 şi 1922 ca *membru* al *Camerei Comunelor în Parlamentul Britanic*, iar între 1919 – 1920 fiind *trimisul special al Imperiului Britanic în Rusia* (ulterior Uniunea Sovietică), activitatea sa concentrându-se în zona sudică a acesteia. Preocupările referitoare la problemele europene contemporane îl vor face să se implice în trasarea noilor frontiere rezultate după l-ul Război Mondial, iar funcţia deţinută la Asociaţia Geografică Britanică (preşedinte între 1913 – 1946) îi va permite să aibă un cuvânt greu de spus în acest domeniu. Legătura sa cu învăţământul geografic a rămas, însă, o permanenţă în viaţa sa, în 1923 devenind *titularul Catedrei de Geografie la London University*, unde va desfăşura o activitate susţinută. Din păcate, trei ani mai târziu, în 1926 odată cu primirea funcţiei de „Privi Councilor” apar şi primele semne ale bolii care îl va măcina până la sfârşitul vieţii: *surzenia*. Deşi a beneficiat de o recunoaştere internaţională încă din parcursul vieţii, influenţa sa ştiinţifică a depăşit cu mult hotarele Marii Britanii încă de la începutul sec. XX.

Modul său de gândire, situat cu mult înaintea timpurilor în care a trăit, a format nu numai generaţii de geografi şi geopoliticieni în deceniile care au urmat, dar s-

a constituit într-o adevărată filosofie geografică bazată pe trei elemente fundamentale:

O influenţă biologico-deterministă, care i-a permis o abordare enviromental-geografică fără a face eforturi prea mari de adaptare; dorinţa de a face din geografie o disciplină majoră în toate universităţile britanice;

Credinţa că geografia este o ştiinţă care dispune de propria sa metodologie de studiu.

Susţinător fervent al importanţei realităţilor geografice în politica mondială, Mackinder a reuşit să impună o nouă viziune asupra realităţilor contemporane. Tocmai condiţionările geografice în domeniul resurselor şi potenţialelor naturale erau în viziunea lui Mackinder responsabile de evoluţia societăţii umane. Contribuţia sa în domeniul geografiei politice şi al geopoliticii are la bază conceptul de excepţie exprimat atât de original şi de bine în lucrarea sa apărută prima dată în anul 1919 intitulată *Democratic Ideals and Reality*, cât şi aportul terminologic adus cu acest prilej. Noua sa viziune globală, prin care se identifică areale continentale care, în concepţia sa, au o importanţă deosebită (Insulă Mare a Lumii formată din Euro-Asia şi Africa), aduce un nou mod de privire asupra relaţiilor la nivel global. Aceste areale aveau o importanţă deosebită în primul rând datorită resurselor, potenţialului şi favorabilităţilor antropice de care dispuneau. Dorinţa acerbă ca Marea Britanie să stăpânească aceste teritorii [şi să le folosească n. n] va fi servită prin argumente ştiinţifice pe care numai ilustrul savant ar fi putut să le aducă. Ideile sale penetrează după I-ul Război Mondial cu precădere în Germania, unde vor ajuta la crearea unei noi concepţii geopolitice, însă de data aceasta germană. Mackinder este „constructorul” teoriei zonei pivot (heartland) care ar fi cuprins părţi din Europa de Est (Ural-Caspica-Volga) până la ţărmul vestic al Oceanului Pacific, o zonă bogată în resurse naturale, dar greu abordabilă, mai

ales de pe mare. În afara termenului de *pivot*, Mackinder introduce noi concepte cum ar fi „inner crescent”… outer crescent” precum şi faimoasă sa afirmaţie: „Cine stăpâneşte Europa de Est, stăpâneşte heartlandul, cine stăpâneşte heartlandul stăpâneşte Insulă Mare a Lumii, iar cine stăpâneşte Insulă Mare a Lumii stăpâneşte Lumea” Era o primă viziune globală, de relaţie între spaţiul maritim şi cel continental. Teoriile sale vor fi înţelese pe deplin în Marea Britanie doar în timpul celui de-al II-lea Război Mondial. Rezultatul: Mackinder îşi republică teoria sa în anul 1943, „adaptând-o” la noile realităţi ale războiului, ţinând cont acum de poziţia SUA şi de forţa aeriană. Deşi lucrarea *să democratic Ideals and Reality* este republicată iniţial în anul 1942, formă finală a ideilor sale se va putea găsii abia anul ce va urma, publicată in extenso în revista „Foreign Affairs” sub titlul *The Round World and the Wining of the Peace*.

În ansamblu, opera lui Mackinder reprezintă o interpretare cu finalitate strategică a geografiei lumii, autorul vede existenţa umană ca o unitate funcţională a contrariilor geografice. Mackinder are marele merit de a fi prezentat pentru prima dată tabloul vieţii politice în ansamblu, tablou în care principalii actori sunt supraputerile mondiale, dând astfel o perspectivă spaţială acestor relaţii. În acelaşi timp, meritul major al lui Mackinder mai constă şi în faptul că a ştiut să-şi actualizeze în permanenţă teoria să-l funcţie de evoluţiile politice ale vremii, demonstrând în acest fel nu numai flexibilitate şi putere de adaptare, dar şi un spirit mereu tânăr, în căutare de noi idei, de noi orizonturi. Chiar şi astăzi, la aproape 60 de ani de la dispariţia *marelui savant*, ideile sale sunt incluse în programe şi proiecte care stau la baza politicilor globale de azi şi de mâine.

Cea de-*a doua şcoală naţională* este cea *americană*. Apărută ulterior celei britanice, şcoala americană a

„recuperat” la domeniul reafizări, devansând în prezent toate şcolile de geografie politică şi *mai* ales pe cele de geopolitică, atât prin *numărul celor preocupaţi de aceste domenii, cât mai ales* prin cantitatea şi calitatea studiilor, cărţilor, materialelor şi programelor desfăşurate după anii 1960 – 1980. O a/ta caracteristică de bază a şcolii americane este faptul că ea reprezintă şcoala cea mai apropiată de *geostrategie*, comparativ cu celelalte şcoli din domeniu. *Pragmatismul aplicativ* specific şcolii americane nu a fost, deocamdată, depăşit de nimeni, acest lucru transformându-se în ultimele 3 decenii în caracteristica fundamentală a ei. Scopul iniţial al dezvoltării şi încurajării acestui *pragmatism aplicativ* a fost acela de a oferit soluţii aplicabile direct problemelor geopolitice şi geostrategice apărute. Şi în cadrul acestei şcoli se remarcă nume ilustre în *domeniul* geopolitic, cum ar fi amiralul *Alfred Thayer Mahan*, considerat de unii autori americani ca fiind cea mai mare personalitate a geopoliticii americane, personalitate inclusă printre „clasicii” din domeniu, alături de alţi oameni de ştiinţă care s-au afirmat atât în domeniul geopoliticii şi geostrategiei cât şi în cel al geografiei politice.

Alfred Thayer Mahan

Amiralul *Alfred Thayer Mahan* (1840 – 1914), profesor la Naval War Collège din Newport, Rhode Island, a polarizat întreaga activitate geopolitică americană la sfârşitul sec. XIX şi în primul deceniu al sec. XX. Influenţa

avută de acest militar asupra mediului politic american şi cu precădere asupra preşedintelui Roosvelt, a modificat radical poziţia şi statutul geopolitic şi geostrategie al Americii la începutul secolului trecut.

Născut pe 27 septembrie 1840 la West Point, New York, dintr-o familie cu vechi tradiţii militare (tatăl său fiind profesor la Colegiul Naval) a avut parte, încă din tinereţe, de o atmosferă ce excela în disciplină, consecvenţă şi rigoare militară. Urmând tradiţia familiei, Mahan se înscrie la Academia *Navală a Statelor Unite* pe care o absolvă cu merite înalte în anul 1859. După terminarea academiei, elanul tinereţii îi duce paşii către Războiul Civil unde afirmându-se în luptă primeşte gradul de locotenent la vârsta de 25 de ani, iar după terminarea războiului îşi urmează cariera militară ajungând căpitan în 1885. În această perioadă apar primele preocupări pentru studiul istoriei marilor imperii maritime, pe care căpitanul Mahan le considera ca posibile exemple pen tai Statele Unite în construirea unui imperiu peste mări. Cele două mari puteri maritime afirmate deja la sfârşitul sec. XIX, Marea Britanie şi Franţa, vor constituii subiectele celor două cârti publicate în 1890 şi în 1893, respectiv *The Influence of Sea Power upon the History* şi The *Influence of Sea Power upon the French Revolution*. În aceste două lucrări, scrise în vremea când funcţiona ca profesor la Colegiul Naval, Mahan încearcă – pornind de la exemplele oferite de Marea Britanie şi Franţasă găsească soluţii pentru dezvoltarea SUA că principală putere maritimă a lumii, în vederea dominării mărilor şi oceanelor, lucru care ar fi oferit un statut geopolitic şi geostrategie primordial Statelor Unite. Poziţia deţinută în structurile politice şi ştiinţifice ale SUA, precum şi relaţia specială de prietenie pe care a avut-o cu preşedintele Roosvelt, i-a permis amiralului să-şi impună ideile şi concepţiile privitoare la puterea maritimă a SUA. Pornind de la dorinţa de a face

din Statele Unite prima putere maritimă a lumii, Mahan a sesizat faptul că pentru a apăra interesele strategice şi economice ale ţării, uneori la mare distanţă de ţărm, este nevoie de o flotă militară puternică, care să poată acţiona şi în acelaşi timp descuraja orice posibil inamic. Mahan a înţeles faptul că pentru a avea supremaţia pe mare trebuie să-şi dezvolte o flotă militară impunătoare, dar în acelaşi timp trebuie să deţină controlul punctelor strategice, vitale, care asigură circulaţia dintr-un ocean în altul: *canalele* Această nouă concepţie geostrategică, aceea de a-şi crea o politică externă bazată pe stăpânirea punctelor strategice maritime (canale, istmuri, insule strategic amplasate, strâmtori), va fi ridicată la rangul de politică de stat, reuşind să convingă nu numai pe preşedintele Roosvelt, dar şi întreg Congresul de necesitatea adoptării acestui concept. Un element forţe în procesul impunerii acestui nou concept de politică externă a fost şi faptul că o astfel de activitate, de construire a flotei militare şi de impunere a intereselor proprii în zonele strategice îndepărtate, necesită şi susţinerea intereselor economice americane. În acest fel, SUA îşi asigură nu numai supremaţia pe mare, dar mai ales supremaţia asupra materiilor prime, a produselor necesare dezvoltării industriilor, şi asta fără a merge la sursă generatoare de astfel de materii, ci pur şi simplu gestionând tranziţia acestora spre zonele consumatoare. Faţă de perioada în care amiralul Mahan a avut o astfel de concepţie globală de gestionare atât a punctelor strategice, cât şi a materialelor strategice, ideile sale puteau fi considerate novatoare. Folosirea armatei nu strict pentru cucerirea unui teritoriu, ci pentru susţinerea intereselor economice ale statului reprezenta o idee care va fi preluată şi aprofundată peste 5 decenii, după cel de-al II-lea Război Mondial. Esenţa concepţiei sale era faptul că pentru a avea controlul asupra unui teritoriu nu este neapărat necesar

să-l ocupi *de facto*, ci trebuie doar să deţii controlul asupra căilor de acces spre acel loc. Comparativ cu concepţiile geopolitice ale vremii existente în Europa, ideile lui Mahan reprezentau ceva cu totul nou şi inedit. Pragmatismul american dovedea, încă odată, aplicabilitatea să directă şi depărtarea de latura strict teoretică, atât de specifică unor şcoli europene. Analiza geopolitică şi geostrategică a lui Mahan nu se oprea însă aici. Amiralul sesizase faptul că pentru a fi o putere globală, un stat trebuie să dispună de trei favorabilităţi:

1. Să aibă în proporţie covârşitoare frontiere maritime, având, astfel, asigurat accesul la Oceanul Planetar;
2. Să nu aibă vecini puternici în apropierea sa;
3. Să aibă un potenţial economic şi, implicit, militar ridicat, inclusiv capacitate militară navală, pentru susţinerea atât a frontierelor maritime cât şi a intereselor peste mări.

America dispunea de toate cele trei elemente de favorabilitate, ceea ce îi conferea posibilitatea de a devenit o supraputere navală, întocmai precum Marea Britanie sau Franţa în sec. XVI-XVII. În acest sens, cele două lucrări mai sus amintite veneau ca exemple de urmat în scopul iniţial de dominare a mărilor şi oceanelor. Înclinarea amiralului spre geostrategie are la bază pe de-o parte construcţia sa militară, iar pe de altă parte faptul că sesizase deja necesitatea definirii dimensiunii strategice a forţei maritime pentru noua putere care tocmai se ridica. Meritul de a fi fost primul care a sesizat acest lucru, face din amiralul Mahan un exponent de seamă al geopoliticii globale şi în mod special al geostrategiei aplicate. Concepţia să reprezenta un complex de măsuri şi acţiuni cu scop final precis. În discursurile sale, Mahan sublinia deseori că nu este de ajuns a avea o flotă militară puternică, ci este imperativ necesar a avea şi una

comercială, ca simbol al puterii statului american. În plus, flotă militară era văzută ca un Câine de pază11 pentru navele comerciale civile care asigurau fluxul comercial atât de important pentru SUA. De asemenea, alături de acest „dublet” marină militară-marină comercială, Mahan accentua necesitatea. Asigurării” militare a porturilor de destinaţie, justificând astfel prezenţa americană la mare distanţă de ţară. Mahan sesizase că există poziţii geografice avantajoase, care au valoare strategică potenţială, completată de potenţialul economic. Odată valorificate aceste două potenţiale, statul respectiv avea toate şansele să devină supraputere. Multe din axiomele propuse de Mahan la începutul sec. XX se regăsesc şi în prezent în concepţia de politică externă a SUA, însă elementul care s-a schimbat definitoriu (aţă de perioada în care Mahan enunţa aceste idei este instrumentul de aplicare al acestora. Dacă la începutul sec. XX navele maritime militare reprezentau vârful de lance în ceea ce priveşte puterea armată a unui stat, după cel de-al II-lea Război Mondial situaţia s-a schimbat. Forţa militară aeriană a. detronat” puterea navală, oferind avantaje pe care marina nu le putea concura. Transformările post belice au afectat inclusiv modul de gândire geopolitic şi geostrategic al şcolii americane. Deşi o serie de geopoliticieni cum ar fi *Nicolas Spykman* (1893 – 1945) 40 susţineau în perioada interbelică necesitatea dezvoltării continue a flotei militare navale, ulterior, o serie de geopoliticieni mai tineri vor sesiza rolul aviaţiei militare în îndeplinirea imperativelor geopolitice şi geostrategice ale SUA precum şi noile schimbări ce aveau să apară în politica externă americană. În rândul acestora se pot enumera: Isaiah Bowman, Alexander de Seversky, Zbigniew Brzezinski sau Saul Bernard Cohen.

Concepţia interbelică a lui Spykman referitoare la importanţa ţărmurilor pentru statele maritime

corespundea unor realităţi valabile la momentul enunţului, dar care urmau să se schimbe extrem de rapid. Spykman considera că cine deţine controlul asupra ţărmurilor va avea o bază de acces spre interiorul continentului. Această axiomă valabilă în condiţiile nivelului tehnologic specific anilor ’30—40 va fi destrămată de avansul tehnologic implicat de Războiul Rece din deceniile 6 – 7 ale sec. XX. Spykman, plecând de la ideile lui Mahan în ceea ce priveşte poziţia SUA în raport cu alte state, va încerca să elaboreze o strategie prin care Statele Unite îşi putea asigura statutul de mare putere globală. Pe baza acestei strategii, ulterior, în anii ’60, se va contura ceea ce va purta numele de „Politica Anaconda”, mult utilizată în Războiul Rece. Din punct de vedere teoretic, o serie de geopoliticieni şi geostrategi americani vor aduce în discuţie noi aspecte în ceea ce priveşte aplicabilitatea unor astfel de concepte. De exemplu, *Saul Bernard Cohen* (n. 1928) în analiza sa lucrează cu două tipuri de spaţii globale, un *spaţiu de tip maritim* şi un *spaţiu de tip continental*. Departajarea în cele două categorii are la bază mai multe criterii, însă cel funcţional pare cel mai stabil, spaţiul maritim *având valenţe comerciale* (fiind important pentru comerţul mondial), iar cel continental având valenţe productive (reprezentând spaţiul care are menirea de a suporta şi asigură existenţa umană). În detaliu, concepţia lui Cohen presupune divizarea lumii în cele două *categorii* spaţiale. Spaţiul maritim ar corespunde Americii de Nord, nordului Africii, Europei şi Americii *de* Sud, regiuni cu ieşire la mare extrem de generoasă, iar spaţiul continental ar corespunde Rusiei, Chinei, Asiei de Sud şi Africii Centrale, zone care nu dispun de ieşire la mare atât de pronunţată. Un concept interesant regăsit în operă lui Cohen este cel al „shatterbeltsH-urilor, zone de contact între cele două spaţii amintite mai sus, zone fragmentate politic, generatoare de instabilitate şi conflicte (Asia de

Sud-Est, Orientul Mijlociu etc.).

Isaiah Bowman

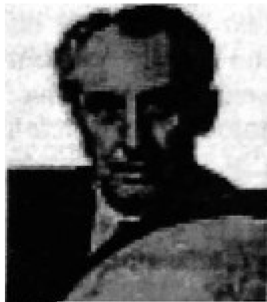
Isaiah Bowman (1878 – 1950) a *reprezentat o* personalitate de seamă a geopoliticii americane din perioada interbelică. Glassner îl considera unul dintre cei mai mari geografi politicieni ai sec. XX. Afirmaţia profesorului Glassner are la bază nu atât productivitatea ştiinţifică a lui Bowman, cât mai ales, profunzimea urmelor lăsate în politica externă a Americii şi calitatea discursului său ştiinţific şi practic. Bowman a avut marele merit de a se fi aplecat cu mare seriozitate asupra problemelor legate de minorităţi, de formarea statelor naţionale, lucru determinat, probabil, şi de contextul general al vremurilor, atunci când Europa se zbătea să găsească o cale de a soluţiona situaţia apărută după l-ul Război Mondial. Aportul său la acest subiect nu a fost doar ştiinţific, ci putem afirma cu toată tăria că a fost chiar moral, micile state europene formate pe principiul naţional beneficiind de suportul şi sprijinul marelui geograf american.

Beneficiind de o pregătire solidă, fiind absolvent al prestigioasei Universităţi Harvard, Bowman va urca treptele carierei ştiinţifice ajungând în anul 1904 profesor la Universitatea Yale, unde va profesa până în anul 1915. În această perioadă îşi adânceşte preocupările în domeniul geografiei, susţinându-şi teza de doctorat dedicată statelor Americii de Sud în anul 1911, obţinând recunoaştere

ştiinţifică în domeniu, lucru demonstrat şi de funcţia de Director al Societăţii Americane de Geografie pe care o va deţine între 1915 şi 1935. Ulterior, marele geograf va ocupa postul de Rector al Universităţii John Hopkins din Baltimore, până în anul 1948, când se va retrage din viaţa ştiinţifică şi didactică. Aceasta. Apropiere” geografică de capitala SUA va avea ca motivaţie nu numai postul obţinut la John Hopkins, cât mai ales implicarea profundă în ultimele trei decenii de viaţă în problemele politice ale SUA. Imediat după terminarea l-ului Război Mondial, Isaiah Bowman va fi numit expert guvernamental pe probleme europene, atrăgând în jurul său o serie de specialişti de mare valoare, parte dintre ei geografi americani sau britanici. Rezultatul acestor preocupări dar şi a participării la Conferinţa de Pace ce a urmat Primului Război Mondial, conferinţă la care Bowman a reprezentat SUA în calitate de expert în probleme teritoriale, s-a concretizat sub forma lucrării *The New World. Problems în Political Geography* apărută în anul 1921. Specializarea sa în domeniul problemelor europene i-a adus, în anul ulterior conferinţei, numirea pe postul de consilier la Casa Albă, lucru care îi va întării poziţia în cadrul politicii externe americane. Construcţia sa ştiinţifică în profundă antiteză cu ideile geopolitice germane care făceau vâlvă în deceniile 3 – 4 ale sec. XX, îl va ghida spre adoptarea unei poziţii ferme de criticare a geopoliticii germane, lucru pus în practică în anul 1942, atunci când publică un eseu virulent în care condamnă determinismul „îngust şi închistat pe care aceasta se bazează. În demersul că este sprijinit de prietenul şi colegul Whittlesey, articolul având un larg ecou în presa vremii. Rezultatul imediat: apariţia cursurilor de geopolitică la Academia Militară West Point şi la diferite mari universităţi americane cum ar fi Washington University, Georgetown University ş.a. Aportul său practic la soluţionarea problemelor aplicative ale

politicii externe americane este continuat şi după terminarea celui de-al II-lea Război Mondial, în 1945 Bowman participă la Conferinţa de la San Francisco la care se va adopta Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite, dorinţa sa de a impune pacea prin geografie politică şi geopolitică transformându-l într-un fervent susţinător al politicii pacifiste în ultimii ani de viaţă.

Alexander de Seversky

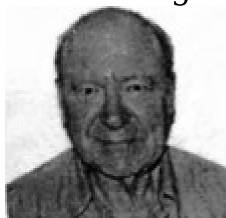

Alexander de Seversky (1894 – 1974) a oferit lumii ştiinţifice o nouă concepţie geostrategică care venea să adapteze concepţiile „clasice” americane noilor realităţi tehnologice ale vremii. Având ca meserie de bază pilotajul avioanelor, datorită fostei sale profesii, de Seversky sesizează faptul că în a II-a jumătate a sec. XX, odată cu dezvoltarea puternică a aviaţiei, puterea maritimă militară îşi va pierde din importanţă în special datorită vitezei scăzute de deplasare, fiind înlocuită din ce în ce mai mult de

Zbigniew Brzezinski puterea aeriană Rapiditatea

accesului permis de aviaţie vă prevala asupra puterii maritime militare. În acest mod, de Seversky reuşeşte să pună bazele unei noi teorii a puterii militare, şi anume puterea aeriană. Aportul său în domeniul geopolitic şi geostrategie nu se rezumă doar la enunţarea teoriei puterii aeriene. De Seversky va impune în acelaşi timp o terminologie specifică domeniului, vorbind de „areale de *dominare* aeriană” *sau* „areale de decizie”, terminologie *intens* utilizată ulterior şi în teoria Războiului Rece. O notă de originalitate adusă *de* de Seversky a fost şi cea a utilizării hărţii şi a unor tipuri de proiecţie cartografică pentru scoaterea în evidenţă a anumitor aspecte geopolitice. *Din acest* punct de vedere, chiar dacă de Seversky nu a fost geograf, putem considera că el a reuşit să sublinieze încă odată rolul avut de geografie în analiza geopolitică sau geostrategică.

Martin Ira Glassner

Zbigniew Brzezinski (n. 1928) face parte din noua generaţie de geostrategi care acţionează în direcţia analizei geopolitice la nivel mondial. El ne oferă o abordare complexă, în care regăsim atât elementele. Clasice” cât şi aspecte noi, care trebuie avute în vedere în condiţiile actuale. La loc central regăsim în operă lui Brzezinski *elementul economic*, studiul său *A Geostrategy for Eurasia* fiind un exemplu elocvent în această direcţie. Meritul primordial al autorului este acela că este unul dintre puţinii geostrategi americani care sesizează importanţa Uniunii Europene în politica mondială a sec. XXI şi care pledează pentru apropierea economică şi

politică dintre SUA şi statele Uniunii Europene (în principal Franţa şi Germania). Plecând de la analiza raporturilor economice şi de putere dintre statele începutului de sec. XXI, Brzezinski sesizează faptul că în prezent America nu are, practic, niciun concurent economic, lucru rezultat – printre alteleşi datorită valorificării benefice a atuurikx geopolitice şi geostrategice definite la începutul sec. XX, însă tot el sesizează şi faptul că în actualul secol care tocmai a început, această poziţie de lider economic şi militar s-ar putea schimba. Previziunile sale indică schimbări profunde în următorii 30 – 40 de ani. Ridicarea noilor poli de putere ducând iminent la prăbuşirea SUA şi pierderea poziţiei de lider mondial.

În cadrul celor două şcoli naţionale, britanică şi americană, s-au remarcat în cele trei domenii conexe – geografie politică, geopolitică şi geostrategieo serie de autori contemporani care au reuşit să producă lucrări importante în domeniu, să iniţieze şi să gestioneze reviste de specialitate, într-un cuvânt, să ducă mai departe munca începută de înaintaşi. Printre aceştia merită să amintim pe: *Peter Taylor*, editor timp de 20 de ani al revistei „Political Geography” cea mai prestigioasă revistă de specialitate din lumea anglo-saxonă, *Martin Ira Glassner*, profesor la Southern Connecticutt State University, specialist în domeniul legislaţiei maritime, autor al mai multor lucrări din domeniul geografiei politice, pe *Richard Muir, Chuck Fahrer, R.H. Meilor, Harm de Blij, Samuel Huntington, Roger Kasperson, Peter O'Sullivan, J. Prescott, A.D. Smith* şi mulţi alţii

Dar nu numai multitudinea autorilor şi cercetătorilor interesaţi de aceste domenii reprezintă o caracteristică a celor două şcoli naţionale pentru perioada contemporană. După cel de-al IM ea Război Mondial are loc o revigorare inclusiv a instituţiilor care vor gestiona fenomenul geopolitic american. Trebuie să remarcăm aici faptul că în

anul 1979 Asociaţia Geografilor Americani a format un grup de studiu în domeniul geografiei politice şi al geopoliticii care număra 40 de specialişti, grup care în prezent a depăşit cifra de 53 geografi. De asemenea, tot în SUA apare din anul 1982 revista de specialitate „Political Geography Quarterty”, care în 1992 îşi va schimba numele în „Political Geography”, renunţându-se la „Quarterly”. Apar grupuri de studiu în Institutul Britanic de Geografie, cu relaţii strânse cu colegii americani, grupuri în cadrul Uniunii Internaţionale de Geografie, în cadrul Departamentului de Stat al SUA53, lucru care demonstrează nivelul preocupărilor din acest domeniu.

Harm de Blij

Samuel Huntington

Roger Kasperson

Şcoala anglo-saxonă şi cu precădere cea americană

demonstrează încă odată necesitatea şi importanţa unor astfel de preocupări, precum şi faptul că geografia politică, alături de geopolitică şi geostrategie devin *necesităţi imperative* atât în lumea ştiinţifică cât şi în cea politică actuală

4. Şcoala română

Alături de celelalte şcoli importante în domeniu, şcoala română şi-a adus contribuţia sa definitorie, în unele domenii având propriile sale concepţii şi teorii, care au evidenţiat-o şi au adus-o în prim plan, comparativ cu alte şcoli europene şi cu cea americană.

O caracteristică de bază a şcolii române de geografie politică, este aceea că, îndeosebi în perioada interbelică, marea majoritate a reprezentanţilor săi şi-au adus contribuţia mai puţi în domeniul geografiei politice, cât mai ales în cel al geopoliticii, îmbinând, practic, cele două categorii ştiinţifice, atât de bine individualizate, dar şi atât de apropiate, creând o operă definitorie în domeniu, care nu îşi găseşte corespondent peste hotare. Această caracteristică, deşi pare un lucru stupefiant, este susţinută de faptul că, în cadrul şcolii române, lucrările şi preocupările din domeniul propriu-zis al geografiei politice au fost extrem de puţine la număr. Autorii români au folosit doar elemente, principii, informaţii, teorii şi concepte aparţinând geografiei politice, însă, în realitate ei au construit o şcoală de geopolitică!

Geopolitica românească, dezvoltată „*explozivn* după anul 1918, a însemnat, în realitate, o *geopolitică a Statului Român*, rezultată ca o reacţie de răspuns la necesităţile vremii. Deşi pare şocantă această afirmaţie, mai ales avându-se în vedere faptul că este pentru prima dată când se afirmă acest lucru (!), preocupările cuprinse în sutele de lucrări, articole, cărţi, atlase şi prelegeri publice aparţinând şcolii române, vizează în proporţie covârşitoare geopolitica, şi nu geografia politică.

Într-adevăr, toată această şcoală propriu-zis geopolitică, a avut la bază principii puternice aparţinând geografiei politice, fiind creată pe fundamentul pur geografic iniţiat de S. Mehedinţi. Încă din anul 1900. Această *„îmbinare”* dintre geografia politică şi geopolitică, regăsită numai în cadrul şcolii române, crează cea mai pregnantă caracteristică a sa, care individualizează şcoala noastră naţională din domeniu, faţă de alte şcoli de tradiţie.

Şi astăzi, după evenimentele din decembrie 1989, marea majoritate a eforturilor din domeniu sunt orientate *nou faţa spre* geopoliticăunii autori55, vorbesc chiar de o şcoală română de geopolitică, pe bună dreptate, bine individualizată şi având preocupări proprii, intens conturate în perioada interbelică şi continuate după anul 1989. Şcoala română de geopolitică a avut ca punct de plecare o serie de analize, metode şi principii de cercetare specifice geografiei politice, iniţiate de geografi, primii care au sesizat importanţa acestei ştiinţe în fundamentarea unei şcoli geopolitice româneşti.

Baza acesteia, a fost, fără îndoială, una geografică, peste care s-au suprapus, într-un proces de *sedimentare ştiinţifică* strate aparţinând istoriei, sociologiei, filosofiei, toponimiei, lingvisticii şi chiar psihologiei.

Plecând de la metode şi principii geografice, şcoala română şi-a conturat o poziţie proprie, extrem de clară şi precisă, înfăţişând o serie de preocupări axate pe mai multe direcţii deosebit de importante, mai ales în perioada interbelică, perioadă de profunde prefaceri în societatea românească. Printre direcţiile majore putem aminti:

Analiza şi fundamentarea *conceptului de stat naţional unitar* referitor la România Mare, concept ce a stat la baza preocupărilor întregii şcoli române de geografie politică şi geopolitică din perioada interbelică; analiza şi demonstrarea ştiinţifică a *justeţei actului de la 1*

Decembrie 1918, a modalităţii de trasare a frontierelor României Mari, ţinându-se cont de principiul etnic, cel mai stabil principiu al momentului respectiv, în delimitarea unor vetre etnice recunoscute politic; analiza şi interpretarea ştiinţifică a *procesului de etnogeneză a poporului român*, din care a rezultat naţiunea română, precum şi *analiza geografică a extensiei etniei româneşti* în cadrul spaţiului carpato-danubiano-pontic, alături de *fundamentarea geografică a trăsăturilor vetrei etnice româneşti*. Pentru prima dată în istoria geografică mondială, şcoala română – prin S. Mehedinţiaduce în prim plan conceptul de *„fruntarie”*, negăsit în nicio lucrare străină anterioară; fundamentarea, pe principii geografice, istorice, sociale, lingvistice, etnice şi culturale, inclusiv confesionale, a poziţiei *central-sud-est europene* a Români i şi în această direcţie o serie de exponenţi de seamă din domeniu, aducându-şi aportul printr-o serie extinsă de lucrări, studii, articole, comunicări publice şi hărţi. Unii autori, evidenţiază două mari direcţii ale preocupărilor specifice perioadei interbelice:

Fundamentarea unei poziţii justificate ştiinţific împotriva ameninţării Rusiei Sovietice, care nu se împăca cu pierderea Basarabiei [şi a Bucovinei n.n.];

Conturarea unei poziţii justificate ştiinţific împotriva revi ionismului maghiar, revanşard, care nu a încetat să emită pretenţii teritoriale asupra Transilvaniei, acţiune prezentă şi în zilele noastre – cei drept prin forme şi mijloace mult mai subtile, mai elaborate şi extrem de bine susţinute [pseudo] ştiinţific şi financiar56

Privită prin prisma existenţei sale de-a lungul secolului XX, şcoala româna a cunoscut mai multe perioade, bine individualizate, atât temporar, cât şi ca problematică a preocupărilor desfăşurate, putând amintii: perioada *antebelică*, cuprinsă între anii 1900 şi 1918; perioada *interbelică*, cuprinsă între anii 1918 şi 1945;

perioada *comunistă*, cuprinsă între anii 1945 şi 1990; perioada *post-decembristă*, după anul 1990, până în prezent, în cadrul primei perioade, se remarcă o serie de acţiuni premergătoare iniţierii unei şcoli propriu-zise de geografie politică şi geopolitică. În acest sens putem amintii eforturile de fundamentare a unei şcoli geografice române, puternice, iniţiată de S. Mehedinţi, care a avut în vedere încă de la început, di anul 1900, odată cu introducerea cursului de geografie la Universitatea di Bucureşti şi a creării Catedrei de Geografie, şi aspecte umane – implicit şi politicecare vor constituii ulterior, o bună parte a preocupărilor sale ştiinţifice. Este perioada în care, sub influenţa şcolii geografice germane, S. Mehedinţi, adoptă un model de gândire apropiat de cel al lui Ratzel, aspectele geopolitice căpătând o importanţă din ce în ce mai mare. Tot acum apar şi o serie de lucrări59 care vor sta la baza fundamentării conceptelor de *poziţie central-sudest europeană*, de *stat naţional, de etno-geneză* etc.

Este o perioadă premergătoare *înmuguririi* geografiei politice şi geopoliticii în România, perioadă importantă prin repercusiunile pe care le va avea peste 1 – 2 decenii.

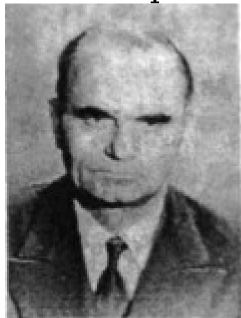
Cea de-a doua perioadă, interbelică, poate fi considerată *vârsta de aur* a geografiei politice şi geopoliticii româneşti. Odată cu actul istoric de la 1 Decembrie 1918, România intra într-o perioadă de efervescenţă creatoare nemaiîntâlnită, lucru remarcat şi în viaţa academică. Acum se vor contura pe deplin principalele direcţii specifice geografiei politice şi geopoliticii româneşti, principalele probleme cu care se va confrunta în deceniile 3 – 4 ale sec. XX, precum şi poziţia statului român în acest domeniu. Tot acum sporesc foarte mult preocupările, afiliaţiile şi cercetările din aceste două direcţii, un număr toarte mare de geografi, istorici, lingvişti, etnologi, filosofi etc. Dând la iveală studii, lucrări

ştiinţifice, hărţi etc. Care vor alcătuii esenţa şcolii române.

În rândul geografilor de marcă care au influenţat profund acest domeniu trebuie să amintim numele profesorului *Ion Conea*. Domnia sa poate fi considerat, pe bună dreptate, *părintele geopoliticii româneşti*. Născut la 15 ianuarie 1902, în comună Coteana, judeţul Olt, Ion Conea a demonstrat de tânăr potenţialul intelectual deosebit pe care îl deţinea. Remarcat de învăţătorul său, este trimis la Constanţa, la Şcoala Normală, loc unde îl întâlneşte pe distinsul geograf, profesorul Constantin Brătescu. Acesta, cu un fin simţ al aprecierii potenţialului tânărului Conea, va sesiza posibilităţile deosebite care i se vor deschide acestuia în viitor. Astfel. Ion Conea ajunge – la insistenţele profesorului Brătescula liceul internat „Negruzzi" din laşi, beneficiind de sprijinul mentorului şi prietenului său, distinsul profesor

Absolvă liceul cu cele mai bune rezultate, câştigându-şi aprecierea şi respectul profesorilor şi colegilor din liceu. În 1922 se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie, Secţia Geografie, a Universităţii din Bucureşti, pe care o absolvă în anul 1926, obţinând licenţa cu calificativul. Magna cum Laude", încă din timpul facultăţii Ion Conea îşi arată nu numai capacităţile intelectuale de excepţie, dar şi entuziasmul şi ataşamentul faţă de ştiinţa în care se va afirma: geografia umană. La numai un an de la intrarea în facultate. Ion Conea preia Buletinul Societăţii de Geografie, remarcându-se şi în direcţia redactării de materiale geografice. Devine asisténtul profesorului Mehedinţi în ultimul an de facultate, în 1926, Simion Mehedinţi devenind şi conducătorul tezei de doctorat al tânărului student. Teza sa, *Ţara Loviştei*, susţinută în 1934, va rămâne ca un model de tratare a subiectelor de geografie istorică, merit recunoscut pe 30 mai 1936 de adunarea generală a Academiei Române care îi acordă premiul *Gh Lazăr* pentru lucrare.

Între 1925 – 1949, Ion Conea va parcurge toate treptele didactice din învăţământul universitar, de la asistent la profesor. Activitatea sa extrem de vastă, a cuprins şi abordările din domeniul geopolitic, profesorul Conea contribuind substanţial la afirmarea geopoliticii ca disciplină nouă, indispensabilă în procesul de asigurare a securităţii naţionale, parcurgând toate etapele geopoliticii, de la teorie la practică.

Ion Conea

Anton Golopenţia

Deşi ca durată în timp aportul său la geopolitica românească a fost redus, el a compensat în ceea ce priveşte intensitatea, complexitatea *şi calitatea* tratărilor în primul rând este vorba de revista *Geopolitica şi Geoistona* al cărui fondator a fost, alături de Gh. I. Brătianu. Anton Golopenţia, Mircea Vulcănescu şi

Sabin Manuilà Profesorul Conea se va remarca şi prin cursurileţ mute la Şcoala Superioară de Război. Fiind

al doilea geograf? care a funcţionat cu rezultate excelente ca profesor în cadrul acestei distinse instituţii de învăţământ superior militar.

Activitatea profesorului Conea pe tărâmul geopoliticii va cunoaşte un nou avânt odată cu apariţia studiului *Geopolitica-o ştiinţă nouă*. În anul 1939, aportul adus de această lucrare la *fundamentarea* geopoliticii româneşti fiind imens Profesorul Conea nu numai că a enunţat o concepţie nouă, proprie, românească, asupra obiectului noii ştiinţe, dar a reuşit să concentreze întreaga gândire geopolitică românească existentă până la el. Teme fundamentale precum procesul de etnogeneză, coordonatele geografice ale pământului românesc, omogenitatea poporului român, permanenţa şi continuitatea în spaţiul carpato-danubianopontic, sunt tratate pe larg în operă să din păcate profesorul Conea a plecat dintre noi cu mult înainte de a fi spus tot ceea ce avea de *spus* în domeniul geopolitic. Vremurile şi-au pus amprentă şi asupra acestui zbuciumat destin, retezând copacul ştiinţei fără a-l lăsa să-şi deschidă florile cunoaşterii. Profesorul a suferit enorm în timpul regimului comunist, fiind marginalizat şi exclus din învăţământ. Cu greu, în anii care au urmat, a reuşit să-şi găsească un loc modest din care a putut continua opera începută în perioada interbelică, însă fără a mai avea posibilitatea de a trata problemele geopolitice care l-au făcut cunoscut.

Mircea Vucănescu

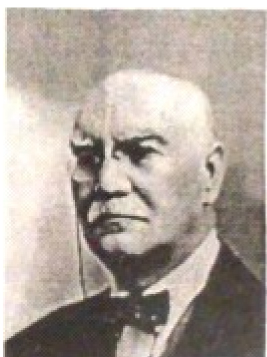

Simion Mehedinţi

Ion Conea a fost căsătorit cu Ana Rădulescu, geografă, soţie care i-a stat alături până în ultima clipă. Marele om de ştiinţă român, s-a stins din viaţă pe 22 iunie 1974, lăsând în urmă o operă fundamentală în domeniul geopolitic românesc, operă care va ajuta la formarea generaţiilor viitoare de geografi umanişti români.

Din multitudinea rezultatelor perioadei interbelice, putem amintii apariţia unor studii deosebite, atât teoretice cât şi aplicative, alcătuite de reprezentanţi de seamă în domeniu, precum: S. Mehedinţi. cu lucrările: *Vechimea poporului român şi legătura cu elementele alogene* (1925), Le *pays et le people roumain* (1927), *Dacia Pontică şi Dacia Carpatică* (1928), *Cadrul antropogeografic, Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul* (1929). Oer *Zusammenhang der rumanischen Landschaft mit dem romanischen Voike* prunul fund Sirmon Mehedinţi

Constantin Rădulescu Motru

Nicolae Iorga

(1936), *Geografie umană şi politică* (1937), *Fruntaria României spre răsărit* (1941) etc., I. Conea, cu lucrările *Geopolitica, o ştiinţă nouă* (1937), *Actualele frontiere româneşti* (1938), *L'unità geopolitica della Stato Romeno* (1940), *Fazele geografice ale istoriei. Observări geopolitice* (1940), *Destinul istoric al Carpaţilor* (1941), Qu'*est-ce que la Transilvanie*? (1941), *Transilvania, inimă a pământului românesc* (1941), *România în marginea continentului. O problemă de geopolitică românească şi europeană* (1941), *Carpaţii, hotar natural*? (1944), O *poziţie geopolitică* (1944) etc., sau lucrările lui Gh. Brătianuol, M.D. David, A. Golopenţia, N. Iorga, V. Mihăilescu, N. AI. Rădulescu, R. Seişanu şi mulţi alţii. Alături de aceştia, au contribuit la fundamentarea problemelor teoretice şi o serie de profesori şi cercetători cu preocupări în domeniu, cum ar

fi: S. Manuilă, C. Rădulescu-Motru, N.M. Popp, A.D. Xenopol, C. Brătescu, M. Vulcănescu, AI. V. Boldur şi V. Tufescu.

Tot în această perioadă apar o serie de reviste în domeniu, care au cuprins şi concentrat trăsăturile proprii şcolii române, cea mai importantă fiind *Geopolitica şi* Geoistoria6B, sau o serie de articole în reviste de specialitate (geografice), cum ar fi: *Revista Fundaţiei Regale, Sociologia Românească, Revista Geografică Română* ş.a.

Aceasta este perioada marilor efervescenţe geopolitice, în care eforturile au fost îndreptate, în principal, spre geopolitica naţiunii şi a statului naţional, evoluţia neamului românesc, rolul frontierelor, raporturile de putere la nivel european, apărarea autohtoniei poporului român69, clarificarea poziţiei României în Europa (inclusiv raportul cu Pen. Balcanică), rolul Dunării ca axa de umanizare şi circulaţie, rolul Carpaţilor etc. Tot acum apar o serie de hărţi ataşate unor studii deosebit de bine elaborate, V. Mihăilescu fiind un exemplu în acest sens

Ca o concluzie, putem afirma că perioada interbelică a constituit cea mai prolifică perioadă, cu cele mai deosebite realizări, constituindu-se în elementul central de focalizare a geografiei politice şi geopoliticii româneşti, perioadă care a creat tradiţi în domeniu.

Cea de-a treia perioadă, comunistă, cuprinsă între 1945 şi 1990, este extrem de săracă în realizări. Nu numai că preocupările în domeniu au fost interzise, geografia politică şi geopolitica fiind excluse din programele şcolare, la toate nivelele de instrucţie, fiind considerate „reacţionaredar şi studiile şi lucrările din domeniu, aproape că au lipsit cu desăvârşire. De asemenea, mulţi dintre autorii de seamă din perioada interbelică au fost închişi, executând ani grei de temniţă pentru ideile lor din

domeniu. Până şi acele lucrări existente, puţine la număr şi extrem de *„diluate”* ca şi conţinut, care au existat, au fost *„îmbrăcate”* în *manti ideologică*, fiind *sufocate* de cerinţe mai puţin ştiinţifice şi academice. Din păcate, pentru perioada aceasta nu putem amintii decât lucrarea lui I. Conea, *Cu privire la teritoriul-nucleu de formare a poporului* român, apărută în S.C. G.G.G., tomul XIV, nr. 1/1967 şi lucrarea lui N. Anghel, *Geopolitica de la ideologie la strategie politică*, apărută în 1985, la Editura Politică, însă aceste lucrări cu greu pot fi considerate ca aparţinând domeniului, incluzându-se, mai degrabă în cel al geografiei umane şi, respectiv, politologiei.

Totuşi, şi în această perioadă *„neagră” a* geografiei politice şi geopoliticii, o serie de geografi au păstrat în suflet flacăra pasiunii pentru aceste domenii, încercând să introducă idei şi principii în cadrul unor cursuri de geografie economică sau geografie umană.

Cea de-a patra perioadă, aflată în plină desfăşurare în prezent, dă un nou avânt domeniului, încercându-se, pe de-o parte, continuarea tradiţiilor interbelice prin studii legate de procesul de etnogeneză, studii privitoare la caracteristicile geopolitice ale teritoriului României, dar şi prin fundamentarea pe principii noi a poziţiei geopolitice a ţării noastre, iar pe de altă parte au apărut direcţii no\de abordare în domeniu. În acest sens, putem aminti preocupările unor geografi – şi nu numai în domeniile: etnopo/rt/e, prin studiul aspectelor geopolitice legate de prezenţa unor minorităţi etnice pe teritoriul României (Cucu, Emandi, Bodocan, Uieş, Costachie), al *geografiei conflictelor*, prin analiza unor aspecte geopolitice ale unor conflicte actuale (Deică, Costachie), al geografiei *statului*, prin studii şi analize terminologice referitoare la graniţe şi frontiere (Bădescu, Stamate, Tamaş, Costachie, Bodocan), al *geografiei electorale*, prin studii efectuate asupra teritorialităţii opţiunii politice (Pop, Bodocan, Ilieş,

Costachie), precum şi în domeniul *geopolitic şi geostrategie*, prin analiza situaţiei geopolitice mondiale şi a raporturilor între principalele supraputeri (Deică, Otuf Simion, Hlihor), în domeniul *revizionismului*, prin analiza politicii „paşilor mărunţi" desfăşurată de şcoala maghiară (Cucu, Deică, Costachie), în domeniul *integrării în noile structuri europene* (Emandi, Neguţ, Simion, Hlihor, Costachie), în domeniul *problemelor transfrontalière* (Deică, Ilieş, Neguţ), în domeniul *analizei conceptului de naţiune şi stat naţional* (Cucu, Mureşan, Costachie), *ai dreptului asupra mărilor şi apelor teritoriale* (Bolintineanu), şi nu în ultimul rând în domeniul *geostrategiei militare* (Otu, Hlihor).

În ceea ce priveşte activitatea ştiinţifică concretizată prin lucrări tipărite, culegeri de articole, cursuri universitare şi atlase tematice, această perioadă este deosebit de prolifică. Se remarcă aici, culegerea de studii şi articole apărută în anul 1994, sub egida Centrului de cercetare „Populaţie, *Ecologia Aşezărilor Umane şi Geografie* Politică", editori V. Cucu, E. Emandi şi Gh. Buzatu, intitulat *Geopolitica*, vol. L, apărut la Editura Glasul Bucovinei. Această primă lucrare post-decembristă, deosebit de laborioasă, a apărut ca rezultat al activităţii unui colectiv de cadre didactice şi cercetători din cadrul Facultăţii de Geografie, Universitatea din Bucureşti, conduşi de profesorul universitar doctor Vasile Cucu, în directă colaborare cu mult regretatul cercetător, de reală valoare, Emil EMANDI, de la Centrul de Istorie şi Civilizaţie Europeană, de la Iaşi, precum şi cu academicianul Gheorghe Buzatu, specialist de marcă în domeniul istoriei.

După anul 1994, apar o serie de lucrări în domeniu, cum ar fi: *Sociologia şi geopolitica frontierei* (1995), elaborată de un colectiv de sociologi de la Centrul de Sociologie, coordonator Ilie Bădescu, *Geopolitica* (1995),

autor Sergiu Tamaş, lucrare bine structurată şi documentată, *Frontiera de stat a României* (1995), autor Grigore Stamate, *Geografie politică* (1997), autor Voicu Bodocan, primul curs universitar post-decembrist din domeniu, *Geopolitica în pragul mileniului III* (1998), autor Teodor Simion, o sinteză deosebită în domeniul geopoliticii mondiale, *Elemente de geografie politică* (1999), autor Alexandru Ilieş, cel de-al doilea curs universitar post-decembrist din domeniu.

În afara lucrărilor teoretice şi a cursurilor universitare, după anul 1989, apar şi o serie de dicţionare în domeniu sau în domenii conexe, printre care putem amintii: *Dicţionarul politic* (1993), autor S. Tamaş şi *Dicţionarul de geografie umană* (1999), autori G. Erdeli, Melinda Căndea, Cr. Braghină, S. Costachie şi Daniela Zamfir, ultimul dicţionar amintit conţinând peste 430 termeni din domeniul geografiei politice şi geopoliticii.

De asemenea, într-o serie de lucrări de geografie umană, apar capitole dedicate aspectelor legate de geografie politică şi geopolitică, cum ar fi lucrarea profesorului universitar doctor Vasile Cucu, intitulată *România. Geografie umană şi economică*, apărută în 1998.

În domeniul grafic, se remarcă apariţia *unor* atlase deosebit de interesante, cu hărţi tematice din domeniu, cum ar fi: seria *Spaţiul istoric şi etnic românesc*, vol. L, ÎI şi III, apărute în anii 1992 – 1993, la Editura Militară şi *Atlasul istorico-geografic*, apărut la Editura Academiei, în 1995.

Tot în această perioadă apar o serie de articole de specialitate în reviste geografice, istorice sau sociologice, cum ar fi: colecţia revistei „Terra”, „*Noosfera*\ „*Columna-revistă de geografie* umanăvolumele „*Sesiunea de comunicări ştiinţifice** ale Universităţilor din Bucureşti, Târgovişte, Timişoara, Cluj-Napoca şi Oradea, colecţia cotidianului „*Timpul*, revista „Sfera *politicii* revistele

patronate de Institutul de Geografie al Academii Române, reviste militare, nMagazin *istoric*\ş. M. a.

Un pas important a fost introducerea geografiei politice că disciplină universitară, începând din anul 1993, la Universitatea din Bucureşti-Facultatea de Geografie (curs ţinut temporar din anul 1993 de prof. univ. Dr. S. Ciulache, iar din anul 1997 titularul cursului fiind lector univ. Dr. S. Costachie), la Facultatea de Istorie, precum şi la Universitatea Babeş-Bolyai, la Universitatea din Oradea şi Universitatea „Valachia” Târgovişte. De asemenea, s-a reluat o veche tradiţie iniţiată de S. Mehedinţi, prin reintroducerea cursului de geopolitică la *Academia de înalte Studii Militare*, S. Mehedinţi fiind titularul cursului la această instituţie, în perioada interbelică, timp de 11 ani! Un câştig real pentru această disciplină a fost şi introducerea la Facultatea de Geografie a Universităţii din Bucureşti, începând din toamnă anului 2001, alături de cursul de geografie politică, a unui nou curs, de un semestru, de geopolitică, şi a unui curs (de un semestru) de politologie, binevenite în efortul de pregătire în domeniu al studenţilor noştri (titularul cursurilor – lector univ. Dr. S. Costachie).

De asemenea, apar după anul 1989, o serie de reviste de specialitate, cele mai importante fund „*Revista Română de Geografie* Politică editată din 1999 la Oradea şi „*GeoPolitica – Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi* Geostrategie, editată din anul 2003 la Bucureşti, singura revistă de geopolitică din România ta ora actuală, cu largă deschidere ştiinţifică, cuprinzând în colectivul redacţional şi în cadrul colegiului director, principalele personalităţi din domeniu. Apariţia acestei ultime publicaţii, în condiţii grafice deosebite şi la o înaltă ţinută ştiinţifică, s-a desfăşurat în paralel cu iniţierea şi înscrierea ca persoană juridică a primei asociaţii de geopolitică din ţara noastră, intitulată, în onoarea celui mai mare geopolitician al

României, Asociaţia de Geopolitică „*Ion CONEA*” Putem afirma, fără falsă modestie, că această ultimă realizare constituie, de departe, principalul pas făcut în

România, în perioada post-decembristă, în direcţia dezvoltării acestor discipline şi a reînnodării vechilor tradiţii româneşti din domeniu. Faptul că revista „GeoPotöfca” a reuşit să aducă o recunoaştere internaţională geografilor români care activează în acest domeniu şi că a reuşit să strângă, între coperţile sale, cele mai prestigioase nume din această direcţie de studiu vorbeşte de la sine despre nivelul academic şi universitar ridicat, despre exigenţele ştiinţifice impuse de colectivul redacţional. Implicarea cu preponderenţă a tinerei generaţii de geografi umanişti în cercetările desfăşurate în domeniu, cât şi *productivitatea bibliografică* avută de tinerii cercetători, demonstrează faptul că preocupările existente în prezent justifică eforturile depuse în această direcţie, precum şi rolul din ce în ce mai important deţinut de aceste discipline în viaţa politică a României.

Concluzia generală pentru această perioadă este faptul că, în mare măsură, s-a reuşit reluarea şi continuarea tradiţiei interbelice, diversificarea domeniilor de studiu, întărirea şcolii române de geografie politică şi geopolitică, şi nu în ultimul rând, crearea unei noi generaţii, tinere, de „*Împătimiţi* în domeniu, care să aibă în vedere aceste preocupări atât de interesante şi în mileniul III, continuându-se astfel, frumoasa tradiţie românească iniţiată în urmă cu peste 100 de ani de S. Mehedinţi, la Universitatea din Bucureşti.

GEOPOLITICA ŞI GEOSTRATEGIA

În cadrul geografiei politice, anul 1899 a adus o modificare fundamentală, nu numai din punct de vedere conceptual, cât mai ales teoretic, ideile exprimate de R. Kjellen sub o nouă formă, denumită generic Geopolitik, „răsturnând” concepţia iniţială exprimată de Ratzel. Deşi

punctul de plecare! analiza statului era unul comun, atât Ratzel cât şi Kjellen vor aborda acelaşi subiect – statul –, diferenţa fundamentală, însă, fiind mai mult decât vizibilă în special în modul de abordare, în conceptul aplicat de fiecare, dar şi în modul în care statul va fi analizat şi înţeles.

Odată cu apariţia termenului de „geopolitică” cele mai intense discuţii s-au concentrat într-o direcţie care mai face şi astăzi obiectul unor aprige controverse şi dispute ştiinţifice. Definirea geopoliticii ca ştiinţă sau ca metodă de lucru, identificarea şi stabilirea obiectului de studiu, „construirea” unei. Osaturi” teoretice care să se constituie într-un model de tratare, au reprezentat preocupări constante şi continui încă de la începutul secolului trecut. Aşa cum era şi firesc, fiecare şcoală importantă din domeniu vă oferii punctul său de vedere, propriu, diferenţele în optica explicării şi interpretării geopoliticii diferind nu numai funcţie de caracteristicile şcolii respective, dar şi funcţie de modelul intelectual al autorilor care vor încerca acest demers, perioada în care analiza s-a desfăşurat şi nu în ultimă instanţă, interesul în definirea geopoliticii ca ştiinţă, disciplină sau metodă de cercetare. Dintre toate aceste condiţionări, apartenenţa ştiinţifică a autorilor la o anumită ştiinţă şi-a lăsat amprenta cel mai puternic. Era şi firesc ca geografii să se orienteze spre abordări cu o pronunţată tentă geografică sau specifică geografiei politice, sociologii să se axeze pe analize profund socializate, istoricii şi economiştii abordeze cu precădere acele elemente specifice ştiinţelor lor, iar politologii să vadă în geopolitică doar o nouă latură a politicii. Acest „partizanaf a fost şi este încă prezent, „rupând” geopolitica în felii individualizate, împiedicând, în mare măsură, o înţelegere atotcuprinzătoare, pluridisciplinară, intercondiţionată, care să ne permită formarea unui tablou de ansamblu referitor la aceste

probleme.

În paginile ce vor urma vom încerca să prezentăm câteva dintre cele mai importante şi avizate păreri referitoare la geopolitică, vom încerca să prezentăm modul în care diferitele şcoli au definit această ştiinţă de contact, şi în acelaşi timp, considerând *că* este foarte important, vom încerca să clarificăm raporturile care există între geografie, geografie politică, geopolitică şi în ultimă instanţă, geostrategie. Această ultimă idee, cea a explicării raporturilor de intercondiţionare între aceste ştiinţe sau discipline aflate în permanent contact s-a născut ca o necesitate menită a îndepărta confuziile care mai persistă şi astăzi, nu atât din cauza necunoaşterii domeniului, cât mai ales din „disiparea" extremă a acestor obiecte de studiu, în domenii conexe, cu care vin în contact permanent. Stabilirea raporturilor dintre geografie şi geopolitică, dintre geopolitică şi geografia politică, precum şi explicarea geostrategiei devine, astfel, foarte importantă, în special datorită urmărilor pe care acest proces îl are în domeniul abordărilor ştiinţifice şi al înţelegerii corecte a fenomenelor implicate. În acest domeniu apar cele mai multe confuzii, cea mai frecventă dintre ele fiind cea a confundării geografiei politice cu geopolitica, lucru semnalat, printre alţii, şi de profesorii Martin Ira Glassner şi Chuck Fahrer în lucr*area Politică*! *Geography*, third edition, apărută în anul 2004: „... din păcate mulţi oameni, inclusiv geografi, confundă geografia politică cu geopolitica" (pag. 270). Baza acestei interpretări confuze a diferenţelor dintre geografie politică şi geopolitică îşi are originea în începuturile celor două obiecte de studiu. Geografia politică dezvoltată de Ratzel avea ca subiect principal statul. Lucrarea publicată în anul 1897 era construită „în jurul statului", ideile marelui geograf german oferind o primă şi novatoare abordare „deterministă" a unui subiect puţin dezbătut până la acel

moment. Concepţia lui Kjellen se axa tot pe analiza statului, însă diferenţa fundamentală între cele două concepte rezulta din localizarea punctului de observaţie vis-à-vis de acest subiect. Kjellen oferea, în interiorul conceptului său de *Geopolitik*, o privire nouă asupra statului, o analiză relaţională, nu cu statele vecine, ci o analiză a relaţiilor din interiorul statului, relaţii între componentele geopolitice ale statului. În acest mod, Kjellen făcuse deja un pas înainte faţă de conceptul determinist al lui Ratzel, deşi punctul de plecare în construcţia ideilor sale era unul derivat la bază tot din Ratzel. Abia în anul 1916, conceptul geopolitic va cunoaşte o desprindere vizibilă faţă de teoriile ratzeliene referitoare la stat, iar apogeul acestei desprinderi, care de fapt a însemnat o îndepărtare faţă de ideile iniţiale, a venit odată cu imixtiunea politicii naziste în geopolitica germană, Haushofer finalizând acest proces în deceniul 3 – 4 al sec. XX.

De aici prima şi cea mai des întâlnită confuzie între geografie politică şi geopolitică, între fondatorul geopoliticii, considerat de unii ca fiind Ratzel şi nu Kjellen" Dacă o astfel de regretabilă eroare poate fi înţeleasă ca o neconcordanţă „ideologică" referitoare la geopolitică, în multe cazuri, însă, geopolitica este confundată cu geografia politică şi dintr-o dorinţă de impunere a acesteia, mai ales în plan universitar. Exemplul cel mai concludent este regăsit în paginile lucrării *Geopolitica României*, autori Silviu Neguţ, Vasile Cucu şi Liviu Vlad, care la pagina 57 semnalează apariţia cursurilor universitare de geopolitică (III) publicate la universităţile din Cluj Napoca şi Oradea. Din păcate la cele două universităţi menţionate NU există niciun curs publicat de geopolitică. Autorii se referă, bănuim, la cele două cursuri de *geografie politică* publicate de colegii Voicu Bodocan şi Alexandru Ilieş, lucrări care se constituie ca manuale pentru cele două

cursuri de geografie politică predate de colegii amintiţi la cele două universităţi. Tot în aceeaşi lucrare, tot la aceeaşi pagină 57, autori amintesc de *Revista de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie* a Universităţii din Târgovişte (l), revistă pe care, din păcate, nu am reuşit să o vedem… Şi aici predomină, probabil, confuzia cu o altă revistă care are un nume apropiat de cel semnalat, dar care apare la Bucureşti şi nu la Târgovişte…

Dacă aceste confuzii nu constituie un element profund negativ, există, însă, încadrări conceptuale care „împing" geopolitica spre disciplinele specifice autorilor care au scris despre aceasta. Acest „partizanat" profesional este explicabil, însă, în anumite condiţii el poate devenii negativ datorită exacerbării laturilor specifice numai disciplinelor aparţinând de profesia autorului, în detrimentul celorlalte laturi ale abordării geopolitice. Un exemplu interesant în acest sens este dat de doi geografi americani, H.J. de Blij şi A.B. Murphy, care în lucrarea lor *Human Geography*… la pagina 220, afirmă că geopolitica este: … o subdiviziune a geografiei politice, care tratează influenţele diferitelor condiţii geografice asupra procesului exercitării puterii" De Blij şi Murphy confundă geopolitica cu una din cele şapte componente ale geografiei politice, plecând de la premisa că geopolitica tratează numai condiţionările geografice asupra procesului exercitării puterii. În realitate, procesul exercitării puterii nu este condiţionat numai de geografie, în prezent putem spune că geografia aproape că şi-a redus la maxim influenţa asupra deciziei politice, celelalte aspecte cum ar fi economicul, socialul, politicul, chiar psihologicul având o pondere mult mai mare decât geograficul în condiţionarea deciziei politice.

Confuzii sau relaţionări cel puţin curioase apar şi referitor la relaţia geografie-geopolitică, unii autori legând puternic geografia de geopolitică, lucru explicabil datorită

faptului că autorii respectivi sunt geografi îndrăgostiţi de profesia lor, dorind punerea accentului pe aceasta, în ideea întăririi legăturilor dintre cele două ştiinţe Cele mai dese confuzii apar însă referitor la originile geopoliticii şi la rolul lui Fi Ratzel în acest domeniu. În multe *cazuri* Fr. Ratzel este privit ca „părintele geopoliticii”, exacerbându-i-se rolul şi locul în acest domeniu.

Toate aceste confuzii, şi mai ales cea care substituie geografia politică geopoliticii, au ca izvor începuturile celor două obiecte de studiu şi faptul că iniţial în concepţia lui Kjellen geopolitica era un tip aparte de geografie politică. Kjellen a făcut iniţial această asociere, folosind termenul de *Geopolitik* cu acelaşi înţeles cu cel de geografie politică a statului (analiza statului din punct de vedere geografic), însă, aşa cum am amintit, ulterior anului 1916 îşi va schimba modul de abordare înţelegând geopolitica sub forma unui capitol al politicii, considerată ca o ştiinţă de sine stătătoare. Geopolitica în noua sa concepţie reprezenta, în anul 1917, „învăţătura despre stat ca organism geografic sau desfăşurare în spaţiu: adică statul ca ţară, teritoriu, ţinut sau, mai precis, Reich”.

Plecând de la această „schimbare” produsă în concepţia marelui geopolitician suedez, putem diferenţia două mari perioade în evoluţi geopoliticii:

O *perioadă* „veche”, în care principalul subiect era reprezentat de stat şi de condiţionările geografice desfăşurate asupra sa, perioadă numită şi. Deterministă”;

O *perioadă*. Nouă”, în care principalele subiecte de studiu erau axate pe relaţia dintre state, perioadă denumită „relaţionistă” O primă categorie de definiţii, specifice primei perioade, este reprezentată de cele produse de şcoala germană, definiţii influenţate de „ideile iniţiale ratzeliene, condensate în ideile ulterioare ale lui Haushofer, citate de S. Tamaş în lucrarea sa *Geopolitica*: „Geopolitica este ştiinţa care se ocupă cu analiza statului

din punct de vedere al instinctului său de expansiune, izvorât dintr-un complex de temeiuri mai ales geografice” (pag. 48). Conform acestei pöreri, geopolitica nu este o ştiinţă de sine stătătoare ci mai degrabă o metodă de cercetare, menită a scoate în evidenţă anumite trăsături ale statului (Tamaş, 1995... op. Citate, pag. 42).

O categorie de definiţii de „tranziţie” între cele două perioade amintite mai sus, este reprezentată de opiniile venite din partea şcolii americane, care iau în consideraţie atât statul cât şi relaţiile care se stabilesc între state, punându-se accent pe sistemul global de putere rezultat din aceste relaţii inter-statale. Glassner şi Fahrer definesc în acest sens geopolitica ca fiind. Ştiinţa ce studiază statul în contextul fenomenului spaţial global! încercarea de a înţelege atât bazele puterii statului, cât şi natura interacţiunilor dintre state” (*Political Geography*, third edition, 2004, pag. 270). O astfel de definiţie este reprezentativă pentru conceptul american, care, vom vedea în paginile următoare, va apropia geopolitica de geostrategie, depărtând-o de geografie politică.

A doua categorie de definiţii, specifice perioadei „noi”, mult mai complexe şi mai nuanţate, a cunoscut modelări funcţie de şcoala din care provin autorii. Dacă ar fi să ne raportăm în primul rând la şcoala română, concepţia lui Ion Conea este, de departe, cea mai reprezentativă. Marele geograf şi geopolitician român plasează obiectul de studiu al geopoliticii în domeniul relaţiilor internaţionale. El consideră că „geopolitica nu va studia statele în parte, ci jocul politic dintre ele” (Conea, *Geopolitica. O ştiinţă nouă... op. Citate*, pag. 78). Tot el afirmă că „geopolitica este ştiinţa mediului politic planetar. Ea trebuie să ne prezinte şi să ne explice harta politică” (Conea, *Geopolitica. O ştiinţă nouă... op. Cftate*, pag. 31). Viziunea lui Conea reprezintă pentru acest domeniu un pas înainte, pas făcut în momentul în care principalele şcoli din

domeniu mai sufereau încă de influenţa ratzeliană. Marele geograf român a avut meritul de a privi „dincolo" de condiţionările impuse de ideile deterministe ale lui Ratzel. El vedea în geopolitică nu numai „o ştiinţă nouă", ci şi o teorie, o orientare de cercetare care relevă legătura de substanţă între poziţia geografică a unui stat şi politica să conca reuşise să înţeleagă fundamentul geopoliticii ca interrelaţia dintre geografie şi politică, sau altfel spus, legătura dintre geografie şi politică văzută ca o analiză politică din perspectiva cadrului geografic în care aceasta are loc. Orientările politice ale unui stat în relaţie cu altul aveau să fie condiţionate şi de geografia acestuia (poziţia geografică, întinderea, bogăţiile naturale, populaţia etc.), în acest fel geopolitica folosea atât date şi informaţii geografice cât şi analize politice. În concepţia marelui geograf geopolitica se departaja, astfel, de geografie politică, devenind cum spune şi titlul lucrării sale „o ştiinţă nouă" Această departajare şi separaţie dintre geopolitică şi geografia politică subliniată la pag. *72 în lucrarea amintită*. *va marca* specificul şcolii române, impulsionând dezvoltarea geopoliticii în detrimentul geografiei politice. Ion Conea afirmă: „Să fie bine stabilit că geopolitica şi geografia politică nu e unul şi acelaşi lucru, deşi aceste discipline au o sumedenie de puncte de contact. Geografia politică se ocupă cu aspectul şi împărţirea politică a statelor într-un moment dat, pe câtă vreme geopolitica se ocupă cu mişcările din procesul de devenire a statelor... Geografia politică dă instantanee, imagini ale unor stări de moment, la fel ca şi clişeele fotografice; geopolitica, dimpotrivă, ne prezintă ca şi un film, forţe şi puteri în desfăşurare" (Conea, *Geopolitica*. *O ştiinţă nouă*... *op. Citate*, pag. 72). Această „defalcare" dinamică între geografia politică şi geopolitică reprezintă, în fapt, esenţa celor două obiecte de studiu. Una este statică, descriptivă, esenţialmente geografică, iar cealaltă dinamică,

relaţionistă, aflată în permanentă transformare. Geopolitica iese, astfel, din rândul preocupărilor unitare, specifice doar unei ştiinţe, şi intră pe tărâmul interdisciplinarităţii, devenind o ştiinţă de contact, situată la graniţa dintre geografie şi celelalte ştiinţe umaniste specifice grupurilor umane. Geopolitica devine o ştiinţă a transformărilor, a devenirilor, frumoasa concepţie anunţată de Conea în urmă cu peste şase decenii regăsindu-şi utilitatea şi în zilele noastre.

Aceeaşi viziune o regăsim şi la sociologii din perioada interbelică (Golopenţia) care considerau geopolitica o ştiinţă de contact, la graniţa dintre geografie şi sociologie, politică, economie, istorie etc. Anton Golopenţia va exprima superb această interrelaţie complexă care defineşte obiectul de studiu al geopoliticii: „... obiectul geopoliticii îl va constitui potenţialul statelor... cercetarea geopolitică nu este, deci, numai geografică, ori numai economică, ori numai politică, ci este *concomitent* geografică, demografică, economică, socială, culturală, politică”. La peste şase decenii distanţă un alt sociolog, profesorul Ilie Bădescu, vă adâncii acest concept, subliniind, printre altele, importanţa etnicului în domeniul geopolitic, precum şi complexitatea relaţiilor ce se stabilesc din punct de vedere geopolitic între elementele ce concură la acest tip de analiză. În lucrarea sa *Geopolitica integrării europene*, profesorul Bădescu afirma, la pagina 3, că: „... geopolitica este ştiinţa relaţiilor dintre organizarea etnică a spaţiului şi organizările economice, politice, culturale, religioase dintr-un anumit areal”. Sublinierea importanţei etnicului venită din partea unui sociolog, nu face decât să adâncească legătura care se stabileşte între geografie politică, implicit componenţa sa etnogeografia, şi geopolitica, ştiinţă care împrumută metode, definiţii şi formule de analiză de la „sora” să mai vârstnică.

O viziune interesantă, actuală, vine din partea autorului Adrian Pop, care pune accent, în definiţia dată geopoliticii, pe „actorii politici”, statele care internelaţionează pe arena politică internaţională. Pop afirma în lucrarea sa

11 Golopenţia. A. (1994) însemnare cu *privire* la definirea preocupărilor geopolitica. În voi Geopolitica”, pag. 106

Geopolitica, la pagina 12, cd geopolitica „studiază actorii politici, motivaţiile şi cafeutete acestora” în vederea stabilirii raporturilor de putere la nivel global. O astfel de interpretare a geopoliticii ne aduce mai aproape de geostrategie decât t de geografie, tendinţă pe care o vom observa în cadrul şcolii americane după anul 1980.

Orientarea spre geostrategie, sau într-o primă etapă, spre analiză reiaţilor dintre state la nivel global, a fost specifică nu numai şcolii americane şi anglo-saxone. ci şi şcolii franceze de după cel de-al II-lea Război Mondial. O geopolitică a relaţiilor statale la nivel global regăsim subliniată în diferite explicaţii care au apărut în dicţionarele de specialitate şi în lucrările unor autori francezi aparţinând perioadei contemporane. Şcoala franceză are marele merit în statuarea unor noi definiţii date geopoliticii ce aparţin perioadei noi, relaţionistă. François Joyaux în anul 1991, afirma că geopolitica „trebuie să studieze acele raporturi internaţionale care au ca efect şi care influenţează direct echilibrul politic şi strategic al planetei, în primul rând raporturile dintre marile puteri şi supraputeri”. Nouă viziune era menită a schimba radical geopolitica franceză, scoţând-o din specificul său istoric regăsit în perioada interbelică în operele lui Ancei şi ale lui Demangeon. Christian Daudel afirma, în această idee, că: „geopolitica trebuie să devină un sistem de cunoştinţe ce-şi propune să realizeze o nouă sinteză a istoriei”, ducând mai departe noua concepţie

post-geografică pe care o vom întâlnii în şcoala franceză după anii ’60. Această concepţie, totuşi, nu a reuşit să „detroneze” viziunea franceză „clasică* transmisă de înaintaşii Ancei şi Demageon. Într-o serie de dicţionare enciclopedice franceze vom întâlnii încă aceea concepţie care a format şcoala franceză interbelică şi care a continuat şi în deceniile post-belice. Două definiţii apărute în anul 1995 în două dicţionare enciclopedice franceze de mare prestigiu ni s-au părut a fi semnificative în acest sens: *Dictionnaire encyclopédique de la langue française*, la pagina 564, explica geopolitica ca fiind: „Studiul influenţelor factorilor geografici asupra politicii internaţionale” şi *la petit Larouse*, *Dictionnaire encyclopédique*, la pagina 479, care prezenta geopolitica sub forma „ştiinţei care studiază raportul dintre geografia statelor şi politica acestora”.

O nouă direcţie în care s-au concentrat o serie de definiţii venite! special din partea şcolilor anglo-saxone şi americană aduce geopolitica mai aproape de geosirategie decât de geografie sau de geografie politică. De *fapt*, în concepţia americană (dar care corespunde aproape în totalitate şi cu cea

Dezvoltarea geopoliticii

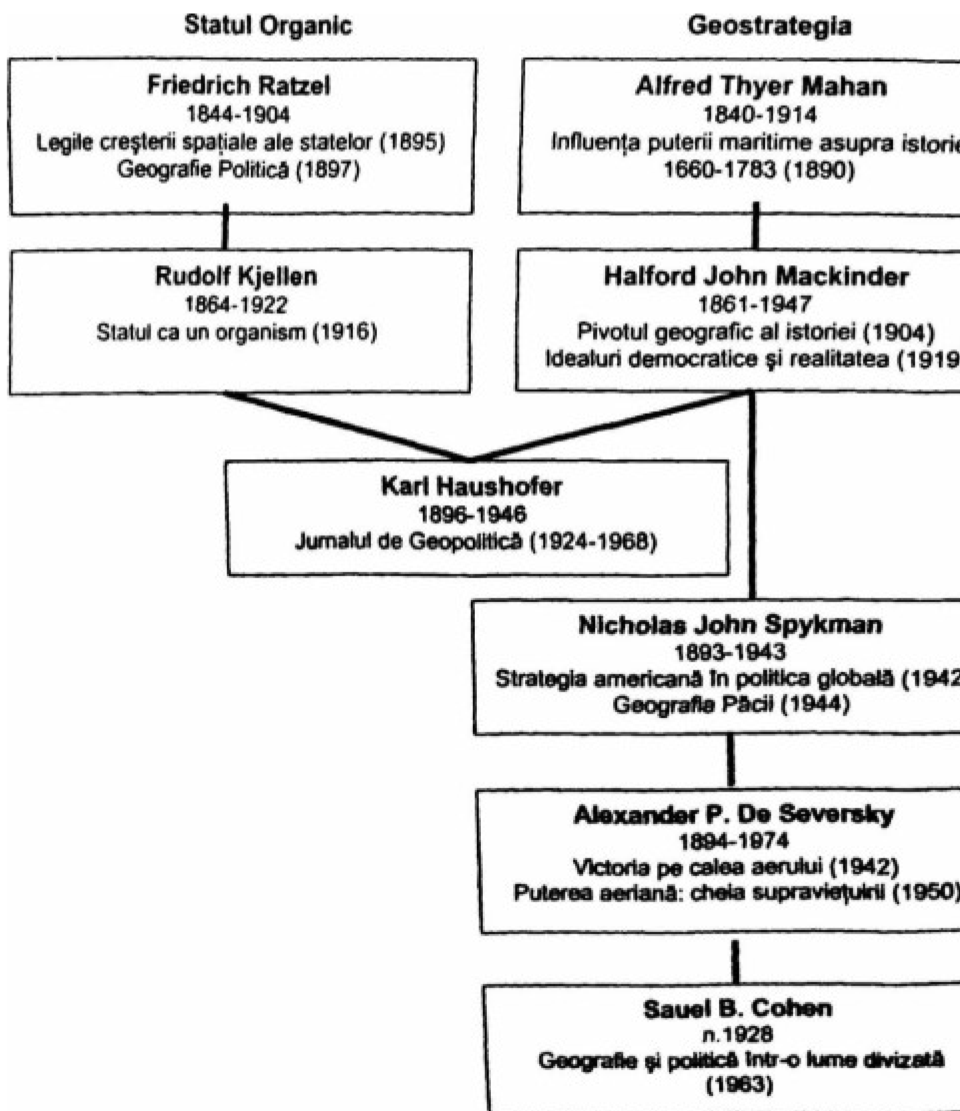

Fig. 4 Dezvoltarea geopoliticii (Gtassner, M.I., Fahrer, C… 2004, POM – cal *Geography*, ThW édition, WHey & Sons. Inc.
New York, pag. 2B0)

Britanică), geostrategie a apărut ca o variantă la abordările iniţiale „deterministe”, dezvoltându-se paralel,

însă „acaparând” domeniul în anii BOBO. Martin Ira Glassner ne oferă o schemă simplificată a evoluţiei celor două curente, oferindu-ne ca puncte de reper principalii reprezentanţi din domeniu, însă luând în consideraţie numai şcoala germană şi anglo-saxonă, preponderent americană.

Aceeaşi schemă o regăsim şi în lucrările *Geopolitica în pragul mileniului III* (pag. 21) şi *Introducere în geopolitică* (pag. 29) ale autorului Teodor Simion, care adaugă schemei iniţiale publicată de Glassner în ediţia a doua a lucrării sale *Political Geography*, încă patru geopoliticieni: Eugenius Römer, Donald Mening, David Hooson şi Zbigniew Brzezinsky.

Această concepţie anglo-saxonă tinde, în prezent, să acapareze întreaga scenă geopolitică şi geostrategică globală, în primul rând datorită expansiunii puternice a şcolii americane şi a productivităţii acesteia, neegalate încă de altă şcoală din domeniu. Departajarea dintre geopolitică şi geostrategie devine, în cadrul şcolii americane, extrem de firavă, în unele cazuri definiţiile acestora amestecându-se sau suprapunându-se pe anumite porţiuni. Trei definiţii interesante specifice şcolii anglo-saxone şi americane regăsim în cadrul unor dicţionare generale sau de specialitate. *Dicţionarul Logman*, apărut în anul 1991, definea geopolitica, ca fiind „studiul efectului poziţiei unei ţări, a populaţiei sale asupra politicii” (pag. 657). Doi ani mai târziu, un alt dicţionar de pretenţie, *Webster's Third New* International *Dictionary*, definea geopolitica sub forma „studiului influenţei factorilor fizici că geografia, economia, demografia asupra politicii statului şi în special asupra politicii externe” (pag. 950). O definiţie relaţionistă regăsim, tot în cadrul şcolii anglo-saxone, publicată în anul 1997, în *Dicţionarul BBC englez-român*, care la pagina 486 explica geopolitica sub forma unui „studiu al politicii pe scară mondială şi în special cum

afectează ea relaţiile dintre ţări” Trecând peste simplitatea definiţiilor specifice dicţionarelor, nu putem să nu remarcăm faptul că în cadrul şcolii anglo-saxone şi cu precădere în cadrul celei americane tinde să se facă din ce în ce mai mult distincţia şi separaţia între geopolitică şi geografie politică, pe de-o parte, şi între geografie şi geopolitică pe de altă parte. Ladis K.D. Kristof preciza că geografia politică este în ultimă instanţă geografie, pe când geopolitica reprezintă ceva cu totul diferit. Tot el continuă, afirmând că geopolitica nu este studiul geografiei, ci al politicii, modificată sau influenţată doar de factorii geografici. Geopolitica este deseori destul de abstractă, deoarece ideile şi idealurile politice pot fi adesea mult detaşate de realitate, deci nu tocmai spaţiale. Această „departajare” tot mai pronunţată de geografie şi de spaţiu (teritoriu) se pare că vă constituii esenţa geopoliticii specifice începutului de mileniu III. Şi acest lucru nu se datorează dispariţi geografiei în relaţia dintre state, ci mai degrabă, complexităţii condiţionărilor sociale, economice, umane care se impun în societatea actuală.

Concepţia română, revitalizată după anul 1989 pare, însă, să se orienteze într-o cu totul altă direcţie. Trebuie să remarcăm aici faptul că în cadrul noii şcoli române se regăsesc atât tradiţiile înaintaşilor din perioada interbelică, cât şi o adaptare la noua problemati – internaţională căreia trebuie să-i facă faţă România. În concepţia română, geopolitica începutului de mileniu III, devine tot mai mult o ştiinţă de sine stătătoare, aflată la contactul dintre geografie, sociologie, istorie, psihologie, economie şi relaţii internaţionale. Această „intersecţie” este generată nu atât de o complexitate a abordărilor, ci mai degrabă de profesiile celor care se ocupă cu geopolitica în ţara noastră. Datorită acestui din urmă fapt, geopolitica în România foloseşte informaţie şi metode de cercetare şi analiză ştiinţifică specifice ştiinţelor umaniste

enumerate (şi nu numai lor...), ştiinţe cu care vine în contact.

În acelaşi timp, geopolitica încearcă să explice şi să prevadă relaţiile politice dintre state. Deşi foloseşte o bază geografică, geopolitica specifică ultimilor 15 ani a fost puternic „alterată" de sociologie şi economie. Baza geografică „se transformă" continuu din elementul primar, primordial, specific perioadei „deterministe", într-o „derivată" a acţiunii economice, sociale şi politice în ultimă instanţă. Astfel, geopolitica se află într-o profundă transformare, nu numai în România, ci şi la nivel global, tinzând să devină din ce în ce mai „antropizată", ieşind de sub spectrul influenţei iniţial geografice.

Societatea umană se depărtează de condiţionările mediului geografic. Relaţiile dintre state se supun într-o mai mică măsură condiţiilor geografice decât pe vremea lui Ratzel.

Geostrategia capătă o importanţă din ce în ce mai mare în cadrul geopoliticii. În ultimele două decenii, geostrategia s-a individualizat aproape ca o ştiinţă de sine stătătoare, fiind „acaparată" în bună măsură de militari. Acestora le-a fost foarte uşor să treacă de la strategia militară care lucrează cu areale relativ reduse ca suprafaţă, la geostrategie, care lucrează cu areale mult mai extinse şi cu o problematică mult mai vastă decât strategia militară.

După 1989 au apărut în România patru direcţii majore de abordare a geopoliticii:

1. Direcţia *geografico-istorică*, promovată de geografi şi istorici universitari, care pare mai mult o continuare a geopoliticii române din perioada interbelică. Această direcţie este axată mai mult pe problemele specifice statului român în raport cu vecinii sau cu populaţiile alohtone moderne. Orientarea amintită are marele merit de a fi revitalizat studiul problemelor etnice, direcţia fiind

mai mult legată de geografie politică decât de geostrategie. În rândul celor care au un aport bine definit în cadrul acestei direcţii putem amintii pe: V. Cucu.

E. Emandi, T. Simion, P. Deică, V. Bodocan, Al. Ilieş, S. Costachie ş.a.! rândul geografilor, şi M. Dogaru, Gh. Buzatu ş.a. În rândul istoricilor;

2. *Direcţia sociologică,* care vede în cadrul geopoliticii sociologia ca fiind esenţa acesteia. Această direcţie se depărtează de aspectele „clasice" ale geopoliticii interbelice româneşti, dar se apropie de şcoala anglo-saxonă ca problematică. În rândul reprezentanţilor amintim numai pe profesorul I. Bădescu, pe D. Dungaciu şi pe ceilalţi colaboratori.

3. *Direcţia economică,* bazată pe relaţiile internaţionale, direcţie care dă o viziune ieşită din sfera „clasică", dar independentă de versiunea sociologică. În rândul celor orientaţi spre această direcţie trebuie să amintim pe profesorul S. Neguţ şi colaboratorii dânsului din ASE Bucureşti;

4. *Direcţia geostrategică,* specific militară, preocupările venite din rândul armatei fiind puternice în acest domeniu. Armata, prin instituţiile sale beneficiază de resurse, de oameni, are o deschidere foarte mare spre informaţia venită din exterior şi, în plus, specialiştii militari din domeniu sunt „încurajaţi" de orientarea actuală a geopoliticii în spaţiul anglo-saxono-american. În cadrul acestei direcţii apare o abordare conceptuală relativ apropiată de cea specifică mediului universitar. Ceea ce diferă, însă, este tocmai nivelul abordării şi aplicabilitatea rezultatelor studiilor respective. Direcţia geostrategică lucrează la nivel regional şi global, studiile sale fiind direct aplicative şi în foarte puţine cazuri teoretice. În această direcţie trebuie să amintim contribuţiile lui P. Otu, Ctin Hlihor, Gh. Nicolaescu, Gh. Lliescu, care se înscriu în această direcţie. O abordare geostrategică a relaţiilor

internaţionale prin prisma asigurării securităţii naţionale poate fi întâlnită la Gh. Marin, la L. Culda precum şi la alţi ofiţeri de stat major.

Geopolitica mileniului III vă trebuii să se adapteze noilor condiţii politice şi sociale specifice societăţii mondiale. Adaptarea vechilor teorii la noile realităţi ale vieţii vă trebuii să se facă „din mers”, persistenţa în geopolitica „clasică” interbelică nu va genera decât o stagnare în domeniu, lucru de neacceptat în cadrul principalelor şcoli din domeniu. Noile provocări, transformările economice, procesul de integrare şi de globalizare, asimetri balanţei puterilor, dezvoltarea activităţilor teroriste vor schimba atât „scena” cât şi. Actorii” geopolitici la nivel global. Orice analiză, însă, din domeniul geopolitic sau geostrategic vă trebuii să plece de la acele axiome enunţate cu peste 100 de ani în urmă. Îmbinarea clasicului cu modernul trebuie făcută în aşa fel încât specificul şcolii române să se poată regăsii şi pe viitor în geopolitica mondială. Dezvoltarea acestei ştiinţe şi repunerea să ia locul cuvenit nu se poate face decât cu ajutorul unor specialişti de marcă în domeniu. Ori aceştia nu sunt altceva decât produsul unei şcoli geopolitice care trebuie să fie în primul rând didactică şi abia după aceea aplicativă. Introducerea unor cursuri de geopolitică în învăţământul superior chiar dacă întâmpină greutăţi, trebuie făcută obligatoriu, dacă dorim să avem continuitate în acest domeniu. În acelaşi timp, crearea unor structuri didactice şi ştiinţifice în acest domeniu devine imperativ necesară, avându-se în vedere unele „producţii” extrem de „diluate” şi neprofesioniste care au apărut în ultima vreme. Este meritorie iniţiativa conducerii Facultăţii de Relaţii Internaţionale din cadrul ASE Bucureşti de a înfiinţa primul modul de Master în domeniul geopoliticii. Astfel de iniţiative ar trebui extinse şi la alte instituţii de învăţământ superior, unele chiar de

specialitate, cum este Facultatea de Geografie, cu mari tradiţii în domeniu. Se impune, de asemenea, abordarea cu mai mult curaj a acestor subiecte, la nivel de lucrări de licenţă şi chiar de doctorat, lucru care ar avea ca prim efect o „triere” a celor care au cu adevărat înclinaţii spre astfel de preocupări. Eforturile de revitalizare a acestei ştiinţe după anul 1989 nu pot fi decât meritorii; însă ele trebuie continuate şi amplificate, numai în acest mod putând exista speranţa unei repuneri în drepturi reală a acestei ştiinţe noi, aşa cum o numea Conea în urmă cu peste 60 de ani.

COMPONENTELE GEOGRAFIEI POLITICE

1. GEOGRAFIA STATULUI

Geografia statului reprezintă aceea parte componentă a geografiei politice care se ocupă cu studiul statului privit din punct de vedere politic, prin componentele sale, alături de caracteristicile sale geografice, atributele şi specificul său, incluzând clasificări, tipologii şi ierarhizări.

Statul, privit din punctul de vedere al geografiei politice, reprezintă o entitate politico-teritorială, existentă încă din Antichitate (state-cetate), fiind studiat din cele mai vechi timpuri. Abordarea statului în cadrul geografiei politice arată, practic, nivelul atins în analiza şi descifrarea legitaţilor ce guvernează acest domeniu. El, statul, este forma politică cea mai semnificativă de existenţă a unei comunităţi umane (superioare nivelului tribal), organizată administrativpolitic, independentă şi suverană, care deţine un teritoriu definit şi recunoscut, introducând un element de sine stătător – guvernareaunanim acceptată şi viabilă pe întinsul întregului teritoriu subordonat.

În acelaşi timp, statul reprezintă (inclusiv prin forma sa particulară: stat federal sau confederaţie), taxonomul de nivel maxim în ierarhizarea organizării politice a unui teritoriu şi a unei comunităţi umane. Ca forme inferioare

taxonomic (sau subordonate), de organizare administrativ-politică, se pot enumera diverse tipuri, specifice fiecărei ţări, cele mai cunoscute fiind: judeţele, regiunile, comitatele, provinciile, cantoanele, departamentele, circumscripţiile etc. Între acestea şi stat se stabilesc relaţii ierarhice bine definite, atât în domeniul administrativ, cât şi economic, politic, social, informaţional etc. În cazul statelor federale (cum ar fi Mexic, Brazilia, Indi SUA ş.a.), noţiunea de stat se extinde atât la nivelul întregului teritoriu (formând statul federal), cât şi al unităţii subordonate ierarhic, ce constituie statul component al statului federal.

De-a lungul timpului, statul a cunoscut abordări dintre cele mai diverse, de la cele deterministe (influenţate de implicaţiile mediului geografic asupra apariţiei şi dezvoltării statelor), până la cele analitice, de la simple descrieri ale statelor, până la folosirea unor modele matematice pentru definirea relaţiilor ce se stabilesc în interiorul acestei entităţi politico-teritoriale, trecându-se de la simpla clasificare enumerativă, până la analiza complexă a elementelor sale componente. Deşi istoria că este veche, statul, a constituit, în special în ultimele două secole, exemplul principal de organizare politico-teritorială, concentrând o bună parte din atenţia geografilor politicieni şi nu numai.

Funcţie de abordările diferite desfăşurate de-a lungul timpului, au existat mai multe tipuri de definiţii referitoare la stat, însă în marea majoritate a cazurilor, aceste definiţii, la fel ca şi cea acceptată astăzi, folosesc elementele definitorii pentru un stat, în vederea caracterizării sale şi a relaţiilor ce se stabilesc între aceste componente. Privind din acest punct de vedere, statul ar putea fi definit ca „o *porţiune de uscat, sau uscat şi zonă marină, constituită ca o unitate administrativ-politică, limitată de graniţe bine definite şi recunoscute*

internaţional, care are un statut independent, este guvernată de o instituţie politică şi îşi *exercită suveranitatea asupra propriului teritoriu"* (*Dicţionarul de geografie umană*, 1999). Deşi această definiţie înfăţişează două dintre cele mai importante elemente componente ale unui stat (teritoriul şi forma de guvernare, cea de-a treia componentă – populaţia fiind subînţeleasă), el nu poate exista şi funcţiona fără prezenţa omului, deci a populaţi i ce trăieşte pe teritoriul în cauză.

Componentele statului

Pentru ca statul să poată fi privit din punctul de vedere al geografiei politice şi analizat funcţional, în relaţie cu mediul în care acesta există, trebuie definite elementele sale componente, elemente care prin prezenţa lor, transformă un simplu teritoriu într-o unitate politico-teritorială de rang superior, şi anume statul. Aceste componente sunt: *teritoriul, populaţia şi forma politică de organizare şi conducere* (*forma de guvernământ*). Toate aceste trei componente au un rol deosebit în viaţa unui stat, el neputând exista în lipsa nici uneia dintre ele, caz în care riscă să îşi piardă calitatea de taxonom ierarhic superior în ceea ce priveşte organizarea politico-teritorială.

A. teritoriul

Delimitat în interiorul unor graniţe recunoscute internaţional (sau în curs de recunoaştere), teritoriul este definit de o serie de caracteristici cum ar fi: mărimea, forma, poziţia sau localizarea la nivel continental său planetar, modul de achiziţionare al terenului, componentele sale proprii (capitale, arii centrale, teritorii statale efective, anomalii teritoriale etc.). Această componentă de bază a unui stat reprezintă *„elementul* definitoriu *al statului, obiectul puterii sale şi totodată spaţiul său de competenţă** (Ilieş, 1999). El prezintă, prin elementele sate favorabile locui i şi dezvoltării societăţii

umane, premisele evoluţiei statului respectiv, de teritoriu şi mai ales de substratul său fiind legate resursele direct exploatabile, ce pot sta – în anumite condiţiila baza dezvoltării puternice a statului respectiv. Teritoriu se constituie şi în „arena" în care statul în cauză îşi face simţită puterea, acţiunea şi decizia, asupra căruia îşi exercită suveranitatea şi controlul absolut. În interiorul său se includ suprafeţele de uscat, apele curgătoare interne şi arealele maritime ce sunt localizate în interiorul graniţelor, până la limita apelor teritoriale. De asemenea, tot aici se include acea parte din platforma marină care aparţine statului în cauză, această porţiune de teritoriu fiind extrem de importantă, în special datorită resurselor ce se pot găsii în astfel de zone (în special petrol sau gaze naturale, aşa cum este cazul pentru România şi Marea Britanie, de exemplu). Este practic, întreaga suprafaţă de care poate dispune statul respectiv, la care se adaugă teritoriile proprii din interiorul graniţelor altui stat (ambasade, reprezentanţe diplomatice, baze militare etc.). Toate aceste teritorii au un statut special, sunt situate în exteriorul graniţelor statului respectiv, iar primele două exemple menţionate funcţionează pe baza principiului reprocităţii. Unul dintre elementele definitorii pentru teritoriul unui stat este *mărimea*. Din acest punct de vedere, statele lumii prezintă o diversitate extrem de mare, diversitate rezultată din condiţiile diferite, atât geografice, dar şi istorice, economice, sociale, militare în care statele au luat naştere şi au evoluat.

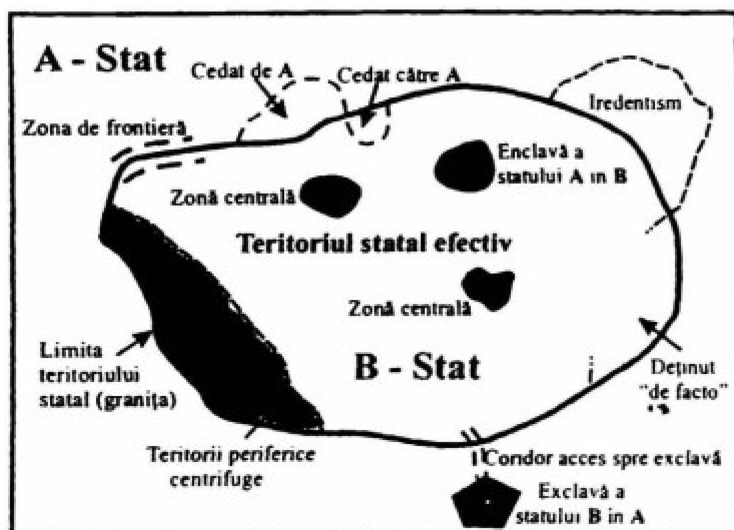

Fig. *5* Componentele structurale ale teritoriului naţional

Mărimea, se constituie astăzi, într-un element benefic pentru un stat, însă, în anumite condiţii poate avea şi un rol negativ în ceea ce priveşte controlul asupra întregului teritoriu. Dimensiunea spaţială este astfel, înlocuită de dimensiunea economică, potenţialul unui stat rezultând mai mult din nivelul său de dezvoltare economică, decât din cel al mărimii fizice a teritoriului său. De asemenea, raportul dintre *numărul* populaţiei şi suprafaţa statului (densitatea medie a populaţiei), se poate constituii într-un element important! ceea ce priveşte poziţia statului respectiv pe arena internaţională. O suprafaţă mult prea mare, nesusţinuta printr-un *număr* corespunzător de populaţie, poate duce la un moment dat la apariţia unor tendinţe centrifuge, în special când nivelul de dezvoltare al statului respectiv, implicit nivelul de trai, este scăzut. În unele situaţii, totuşi, un teritoriu extins poate prezenta o multitudine de forme de relief, poate dispune de resurse naturale diverse şi în cantităţi mari, lucru favorabil dezvoltării statului respectiv (exemplu SUA, Canada, CSI).

Totuşi, în unele zone ale globului unde nivelul dezvoltării economice nu este atât de ridicat (de exemplu Africa), desfăşurarea pe suprafeţe întinse se poate constitui într-un element de instabilitate regională (cazul Sudanului, care se extinde din zona arabă a Africii, până în zona ecuatorială, definită de o mare diversitate religioasă şi etnică, greu de controlat de către guvernul sudanez). De-a lungul timpului au existat diferite păreri referitoare la clasificarea după mărime a statelor lumii82, precum şi la mărimea optimă a unui stat, însă având în vedere diversitatea extrem de mare a condiţiilor de mediu existente la nivel planetar, diversitatea culturală şi trecutul istoric, este greu de făcut o apreciere a valorii optime pentru suprafaţa unui stat. De regulă, acele state întinse la nivel continental, depăşind cifra de 2, 5 milioane km^2 sunt considerate a fi *foarte mari* (Rusia, Canada etc.), unele dintre valorile cele mai mari fiind prezentate în tabelul alăturat, categorie urmată de statele cu suprafeţe cuprinse între 2, 5 milioane km^2 şi 350.000 km^2, considerate a fi *mari* (Franţa, Mexic), state cu suprafeţe *medii*, cuprinse între 350.000 – 150.000 km^2 (Marea Britanie, Polonia), state cu suprafeţe *reduse*, cuprinse între 150.000 – 25.000 km^2 (Olanda, Liberia) şi state cu suprafeţe *foarte mici*, cuprinse sub 25.000 km^2 (Burundi, Liban). O categorie aparte este reprezentată de *statele minuscule* sau *microstate*, a căror suprafeţe sunt extrem de reduse, uneori la nivelul a câtorva zeci de hectare (cazul Vaticanului, cu 44 ha).

Tabelul 1

Mărimea maximă şi minimă *a* suprafeţei statelor

State extinse pe suprafeţe mari		State cu suprafeţe reduse	
Statul	Suprafaţa (km^2)	Statul	Suprafaţa (km^2)
Rusia	17.075.400	Liechtenstein	160
Canada	9.970.610	San Marino	61
China	9.572.900	Tuvalu	25,6
SUA	9.363.364	Nauru	21,2
Brazilia	8.547.404	Monaco	1,95
Australia	7.682.300	Vatican	0,44

Ocupă Matei, H.C. şi coiab., 2000

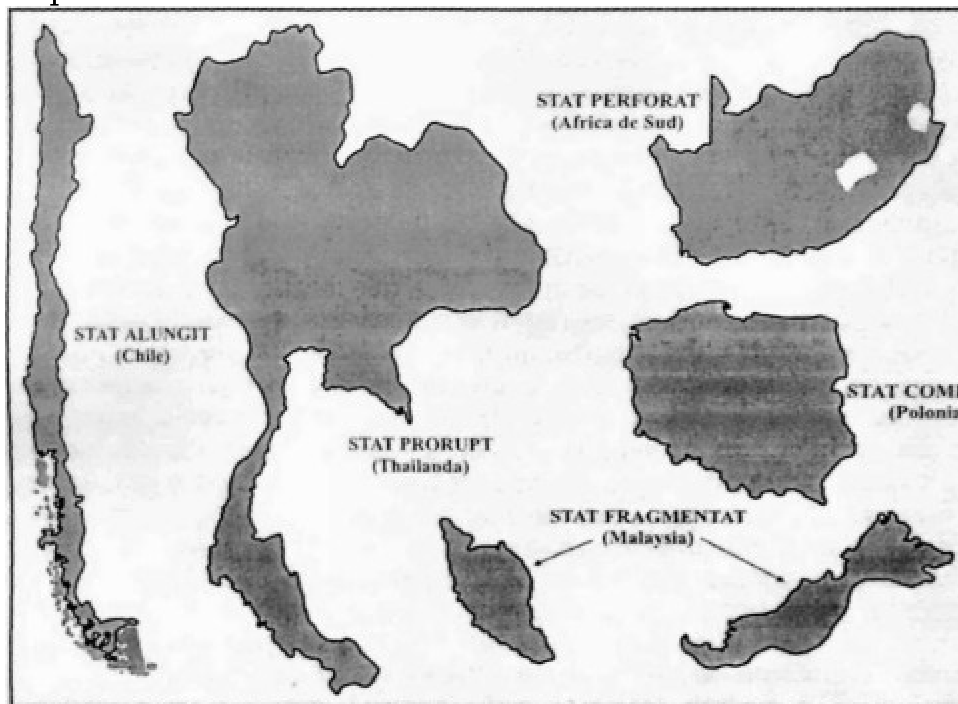
„Ale geografilor D. Whttüesey. A L Sanguin. NPounds, MGlassner ş. m. e. 88

În concluzie, mărimea suprafeţei unui stat nu constituie un element de impunere a lui pe scena mondială, acest lucru depinzând de elemente ce ţin mai mult de calitatea populaţiei şi de nivelul economic, decât de mărimea fizică a teritoriului, acesta din urmă fiind un factor atât pozitiv, cât şi negativ în păstrarea entităţii statale libere şi independente.

Forma, este un alt element specific teritoriului unui stat. La fel ca şi mărimea, forma teritoriului unui stat cunoaşte o multitudine de situaţii, legată fiind de localizarea statului, formele de relief din interiorul său, desfăşurarea în spaţiul continental, ieşirea la mare, precum şi de o serie de factori antropici ce au decurs de-a lungul istoriei. Un aspect deosebit de important, ce rezultă din forma teritoriului unui stat, este acela al centralităţii teritoriului, cu repercusiuni deosebite în ceea ce priveşte conducerea efectivă a întregului teritoriu de către guvernul naţional. În unele cazuri, o formă alungită, proruptă sau fragmentată, poate duce la o dezvoltare diferită a unor regiuni ale ţării, poate ereea disturbanţe în reţeaua de transport şi telecomunicaţii şi poate avea urmări în capacitatea reală de apărare a teritoriului. Multitudinea de forme, mai este dată, pe lângă condiţionarea factorilor geografici, şi de unele condiţii antropice, care au determinat de-a lungul istoriei trasarea

unor graniţe ce au defimâtat forma respectivă a statului. Printre cele mai frecvente forme ale teritoriului statelor, pot fi amintite: *forma compactă*, *formă alungită*, *forma proruptă* (*sau cu protuberanţe*), *forma perforată şi forma fragmentată*. Toate aceste forme ale teritoriului unui stat prezintă o serie de caracteristici, unele favorabile, altele nefavorabile, printre acestea din urmă putând fi amintit raportul dintre lungimea frontierelor şi suprafaţa statului. Acest raport are o însemnătate deosebită, datorită faptului că el arată gradul de compactitate al teritoriului, apropierea de forma cea mai benefică din punct de vedere al capacităţii de apărare pe care o poate avea un stat. În mod teoretic, valoarea cea mai bună a acestui indicator ar fi în cazul unui cerc, reprezentând teritoriul unui stat care ar avea capitala localizată în centrul său geometric. Forma reală de pe teren, care se apropie cel mai mult de acest tip ideal, este reprezentată de statele cu *formă compactă*. În acest caz, raportul dintre lungimea graniţelor şi suprafaţa statului respectiv tinde să fie cel mai favorabil, lungimea minimă a graniţelor fiind corespunzătoare suprafeţei celei mai mari posibil de inclus în interiorul lor. Acest lucru facilitează apărarea graniţelor pe o lungime mai redusă, fără a pierde din teritoriu. De această formă se apropie state cum ar fi: România, Polonia, Ghana, Sierra Leone, Lituania, Nigeriaş a. Încercări de calculare a valorii acestui raport şi de determinare şi analiză a formei statelor folosind această formulă, au fost făcute de o serie de geografi, cum ar fi P. Hagget, R. Chorley, J.P. Cole, R. Muir, care au folosit, printre altele şi raportul dintre aria statului şi dimensiunea axei celei mai lungi trasate în interiorul teritoriului. În aceste cazuri, în care forma este compactă, se poate remarca, pe *lângă* avantajul raportului dintre graniţă şi suprafaţă, acela al inexistenţei unor peninsule sau insule care ar putea ridica probleme legate de transporturi şi telecomunicaţii (cu excepţia cazurilor

când în teritoriu ar putea apare bariere orografice semnificative) De asemenea, controlul tuturor regiunilor ar putea fi făcut mult mai uşor. Eliminându-se astfel tendinţele centrifuge, păstrându-se unitatea aplicării deciziei politice.

F/g. 6 Forma statelor

O altă formă a teritoriului unui stat este cea *alungită*. În acest caz, suprafaţa statului are o desfăşurare preponderent de-a lungul unei axe. Lungimea statului fiind de cel puţin şase ori mai mare decât lăţimea să (L = bxl). Este cazul unor state precum: Norvegia, Finlanda, Chile, Vietnam. Suedia. Italia, Togo, Benin ş.a. Dispunerea teritoriului acestor state, care de regulă se face pe direcţia nord-sud. De-a lungul meridianelor şi mai puţin de-a lungul paralelelor, prezintă o serie de avantaje reieşite în special din faptul că aceste state beneficiază de prezenţa unor

climate destul de variate pe teritonul lor. Lucru favorabil agriculturii diversificate. Însă lungimea deosebit de mare raportată la lăţime, poate duce la o slabă capacitate de control a capitalei faţă de regiunile cele mai îndepărtate. De asemenea, atunci când capitala sau aria

(zona) centrală – *core area**3 – (de regulă mai bine dezvoltată economic), este eiuiată într-o extremitate a ţării, cealaltă extremitate va prezenta tendinţe centrifuge, destabilizatoare, care vor periclita statutul teritoriului respectiv, făcându-l vulnerabil. Pericolul apare şi atunci când între regiunile statului respectiv apar deosebiri sociale, deosebiri ale nivelului de trai etc. Care vor permite unor grupuri de populaţie să graviteze spre zonele învecinate faţă de care se simt mai atrase din punct de vedere al opţiunilor sociale, economice şi culturale.

O altă formă întâlnită este cea *proruptă* (*sau cu protuberanţe*). Această formă poate fi considerată, în anumite cazuri, ca o subdiviziune a formei compacte, dar care are o protuberanţă (sau mai multe), de o anumită mărime. Acest lucru permite o paralelă între forma compactă şi cea proruptă, cu diferenţierea dată de faptul că protuberanţa induce particularităţi noi. Situaţia se complică atunci când în cazul unui stat, partea cea mai importantă din punct de vedere economic şi social se află chiar în cadrul protuberanţei, creându-se astfel probleme legate de gravitarea acestui areal spre alte teritorii. Exemplul cel mai concludent este cel al Republicii Democratice Congo (fostul Zair), cu cele două protuberanţe ale sale, care conţin, printre altele, chiar capitala statului, în cadrul protuberanţei vestice. Cea de-a doua protuberanţă (provincia Shaba, fostă Katanga), orientată spre sud-est. Deţine cea mai importantă parte a producţiei zaireze. Tot în aceeaşi direcţie se pot aminti cazurile Namibiei şi a Myanmar-ului (fostă Burma), precum şi al Thailandei. Totuşi, în unele cazuri, aceste

protuberanţe sunt deosebit de importante, prin ele asigurându-se accesul la mare, şi chiar o bună parte din comerţul statelor respective, din această cauză aceste zone au, de cele mai multe ori, un statut privilegiat în dezvoltarea economică a statelor respective.

Forma perforată reprezintă un caz aparte în care teritoriul unui stat *„înfăşoară* teritoriul unui alt stat, tăindu-i astfel accesul spre alte zone. Din această cauză, trecerea spre statul perforator se poate face numai prin străbaterea teritoriului statului perforat, lucru care afectează profund statutul statului perforant şi relaţiile dintre acestea două, cel perforant devenind faţă de celălalt stat o *enclavă* (ex. San Marino şi Italia, Lesotho şi Africa de Sud şi a). Enclavele (respectiv exclavele) au un statut aparte în ceea ce priveşte nu numai teritoriul lor, dar mai ales tipul de relaţii ce se stabilesc între aceste entităţi politice. În cele mai multe situaţii, relaţiile sunt încordate, inclusiv accentuată încordarea datorită componenţei etnice diferită a populaţiei statului perforant (ex. Enclavele din fosta URSS). De cele mai multe ori enclavele au suprafeţe relativ mici. Comparativ cu suprafaţa statului perforat, lucru care vine să întărească tendinţa enclavei de gravitare spre statul-mamă căreia îi aparţine. Această stare poate crea probleme în ceea ce priveşte relaţiile politice între statul perforat şi statul-mamă, care susţine enclava. Cea mai lejeră cale de acces spre enclavă rămâne totuşi survolarea aeriană, însă şi aici intervin o serie de reglementări referitoare la accesul în spaţiul aerian al unui stat suveran. Tipologia enclavelor este determinată de tipul de acces la enclavă şi poziţia acesteia în raport cu statul perforat şi statul-mamă. Cele mai cunoscute subtipuri sunt: panenclavele, cvasi-enclavele, enclavele virtuale (pseudoenclave) şi cele temporare.

Ultima formă de sine stătătoare a teritoriului unui stat este cea *fragmentată*. Aceasta se referă la statele

compuse din două sau mai multe părţi, de regulă insule, separate de cele mai multe ori de ape (oceane, mări), a căror suveranitate asupra apelor dintre insule aparţine statului în cauză. Mai poartă denumirea generică de „sfafe *maritime*” datorită extinderii cu precădere pe insule. Principalul dezavantaj este dat de dificultatea circulaţiei dintre două areale, lucru care se reflectă şi în încetinirea cu care se formează naţiunile în astfel de situaţii. De asemenea, conducerea centralizată poate devenii o problemă atunci când capitala este localizată într-una din zonele fragmentate, de regulă atunci când amplasarea acesteia s-a făcut ţinându-se cont de anumite criterii subiective (decizii economice, personale etc.), situaţii în care pot apărea chiar conflicte. Un astfel de exemplu este Malaysia, care se desfăşoară, cu precădere în peninsulă cu acelaşi nume, însă există teritorii şi în insule cum ar fi Borneo, din arhipelagul indonezian. Pot apărea, de asemenea, tendinţe centrifuge, pentru arealele care vin în contact mai puţin cu celelalte areale ale statului, aşa cum este cazul Corsicii, Helor Canare ş.a., tendinţe care pot duce în final la secesiune.

Poziţia statului este, de asemenea, un element definitoriu în cadrul raporturilor ce se stabilesc între entităţi politico-teritoriale, precum şi referitor la puterea şi influenţa geopolitică pe care o poate avea un stat în regiune, la nivel continental sau global. După cum am văzut anterior, teritoriul unui stat se poate desfăşura atât în zonele continentale (de uscat), cât şi pe insule sau peninsule. Această poziţionare, raportată la tipul de suprafaţă, este doar o latură a poziţiei unui stat. În mod real, teritoriul unui stat, prin poziţia sa la nivel regional şi global, poate juca un rol deosebit în caracterizarea puterii şi influenţei sale geopolitice. Unii autori” afirmă chiar preponderenţa poziţiei în raport cu mărimea sau forma teritoriului unui stat. Într-adevăr, poziţia unui stat dă o

conotaţie geopolitică prezenţei sale în zonă, şi în unele situaţii, mai ales prin existenţa unor elemente de favorabilitate ale teritoriului, poate definii geopolitica

M Boôocan, V. (1997) 92

Statului respectiv (aşa cum este cazul României). Poziţia sau localizarea teritoriului unui stat, cunoaşte două valenţe de egală însemnătate, imaginea reală fiind un sumus al celor două tipuri de poziţie: cea *relativă*, legată de raporturile complexe dintre statul în cauză şi celelalte state vecine; şi cea *absolută*, marcată de poziţia geografică raportată la unitatea superioară teritorială, care este de regulă continentul căruia îi aparţine. Acest ultim tip de poziţie, se constituie într-o bază de plecare în analiza locului şi rolului unui stat. Eav poziţia absolută, se concretizează prin locul ocupat de teritoriul statului respectiv, raportat la nivelul globului (latitudine şi longitudine), alături de poziţia sa în cadrul continentului căruia îi aparţine. Această poziţie caracterizează şi impune o serie de trăsături geografice clare, cum ar fi: apartenenţa la un anumit tip climatic, cu repercusiuni majore asupra tipului de economie, tipului de producţie, tipului de societate dezvoltată – în ultimă instanţă –, dar în acelaşi timp, poate avea urmări şi sub aspect social, inclusiv psihologic05 Este binecunoscută influenţa climei şi a factorilor adiacenţi asupra tipului de comportament uman, implicit asupra deciziei politice, care poate modifica, măcar indirect, interpretarea geopolitică a poziţiei unui stat. În acelaşi timp, poziţia absolută se poate determina prin raportarea teritoriului statului respectiv la extremităţile continentului căruia îi aparţine, sau la limitele oceanului planetar, în acest sens, se pot delimita trei tipuri majore de state cu localizări diferite. *State continentale*, situate! interiorul continentelor, a căror teritorii se suprapun în mare parte spaţiilor continentale, în unele cazuri extrem de întinse (exemplul cel mai

concludent este Mongolia). Aceste state nu au ieşire la mare, fiind limitate în toate direcţiile de alte state, lucru nu tocmai favorabil, decizia lor geopolitică trebuind să ţină seama de acest lucru. În unele cazuri aceste state pot avea o anumită diversitate a reliefului său, din contră, atunci când nu dispun de suprafeţe foarte mari, nu dispun de o diversitate a formelor de relief care să le întărească poziţia geopolitică faţă de vecini (un astfel de stat este Ungaria, închis pe toate laturile, fără ieşire la mare şi care nu dispune de o mare diversitate geomorfologică). Unele state aflate în această poziţie delicată şi dezavantajoasă, compensează acest lucru prin diferite măsuri de ordin politic şi economic, cum ar fi de exemplu stări de neutralitate (cum este cazul Elveţiei), reuşind să contracareze în acest fel pierderile de ordin geografic referitor la poziţie. O altă categorie de state, din punct de vedere al poziţiei absolute, este reprezentată de statele *continental-maritime*, situate în interiorul continentelor (în marea parte a teritoriilor sale), însă cu o porţiune (mai mare sau mai mică) de frontieră maritimă (au ieşire la mare, respectiv la oceanul planetar). Un exemplu în acest sens este România, care, deşi se întinde prin întregul său teritoriu pe continentul european, ieşirea la Marea Neagră conferă un anumit

16 A be vedea lucrarea sociologului D. Drăghicescu (1996) *Din psihologia poponj/ui român*, Ed. ALbatros, Bucureşti.

Stătut în ceea ce priveşte poziţia sa în cadrul continentului şi chiar la nivel global. Acest tip de poziţionare, vizibil mai avantajos decât primul tip enumerat, oferă o serie de facilităţi legate în primul rând de circulaţia maritimă, însă poate determina inclusiv politica statului în domeniul apărării, politică modelată şi de poziţia teritoriului faţă de statele vecine. Importanţa ieşirii la mare este subliniată şi prin facilităţile comerciale

şi de schimburi în toate domeniile, alături de rolul urbanistic al existenţei ţărmului, ştiut fiind faptul că zonele de ţărm au fost printre primele umanizate şi introduse în sfera urbanului, cu sute şi mii de ani în urmă, constituindu-se în focare de civilizaţie şi zone de progres continuu. Cea de-a treia categorie a poziţiei teritoriului unui stat este aceea de state *maritime*, categorie reprezentată de acele state la care peste 50% din totalul frontierelor sunt de tip maritim, de cele mai multe ori aceste state fiind state insulare sau peninsulare (exemplu Marea Britanie, Australia ş.a.). Această categorie prezintă o serie de avantaje legate de acest tip de poziţie, avantaje grupate în domeniul apărării dar şi al circulaţi i navale, aceasta fiind cea mai ieftină modalitate de transport şi care nu necesită investiţii pentru amenajarea căii de rulare.

Totuşi, ţinându-se cont de complexitatea relaţiilor ce se stabilesc între state, putem afirma că cea de-a doua categorie de poziţie, şi anume cea *relativă*, este definitorie din punct de vedere geopolitic. Acest tip de poziţie, face referire în primul rând la poziţia unui stat faţă de altul, element deosebit de complex, construit prin aportul mai multor factori care conlucrează, dând imaginea reală a poziţia i geopolitice a statului în cauză. Această poziţie relativă, crează practic, tipul de raporturi între state. Ea nu că te legată direct de coordonatele geografice reale, şi nu depinde în primă măsură de mărimea şi forma statelor. Poziţia relativă a statului, se construieşte prin aportul unor factori politici, economici, sociali, militari şi nu în ultimă măsură culturali, religioşi, sociali etc. În acest fel, un stat poate avea în acelaşi timp poziţii diferite! Deşi pare o contradicţie, un stat poate aparţine unui anumit areal, sau unei zone caracterizată de anumite trăsături (de exemplu apartenenţa la lumea ortodoxă, aşa cum este cazul României), dar în acelaşi timp poate aparţine unui sistem de valori şi unei civilizaţii diferite (dacă nu chiar opuse), de

exemplu, lumii latine, specifice centrului şi vestului Europei. Această stare de lucruri este rezultatul unor procese istorice, desfăşurate în timp, care au schimbat şi alterat o serie de elemente definitorii în caracterizarea unui stat. Astfel de analize fac, de regulă obiectul geopoliticii, avându-se în vedere în primul rând condiţionările şi relaţiile ce au existat de-a lungul timpului între elementele componente ale statului, şi nu în ultimul rând, între elementele definitori» ale puterii.

În ultimele secole, datorită progresului înregistrat de omenire în toate domeniile, importanţa poziţiei unui stat s-a schimbat continuu, asistând în prezent la fenomenul de Micşorare” continuă a lumii. Avansul tehnologic şi progresul tehnic, vin să modifice nu atât poziţia reală a statelor, cât mai ales tipurile de relaţii dintre state, implicit poziţia relativă a lor.

Un alt element definitoriu al teritoriului este *modul de achiziţie al terenului ce* constituie baza existenţei statului respectiv. Acest element este legat indisolubil de procesul de formare al statelor, formare privită din punct de vedere al substratului teritorial. Este vorba despre un proces complex, influenţat atât de cadrul geografic (e drept într-o mai mică măsură), dar! primul rând de totalitatea factorilor antropici ce au acţionat de-a lungul istoriei teritoriului respectiv. Sunt unanim acceptate câteva tipuri definitorii prin care se poate constituii teritoriul unui stat. Una din cele mai importante metode de intrare în posesie a unui teritoriu, de regulă neorganizat politico-administrativ (sau măcar neorganizat la nivelul noului venit) este aceea a *ocupării prin forţă*, sau *ocupării militare*. Această modalitate, a cunoscut o dezvoltare mai largă la mijlocul Evului Mediu şi în a doua să jumătate. Este vorba de cuceririle efectuate de marile puteri coloniale, care au adus sub stindardul lor o serie de teritorii ce nu le aparţineau de drept, şi care nu aveau

nicio legătură cu devenirea lor statală. Cele mai simple exemple sunt cele legate de teritoriile americane (din America de Nord, dar şi de Sud), de cele africane şi asiatice. Această metodă a fost caracteristică începutului perioadei coloniale, şi a fost iniţiată de marile descoperiri geografice. Chiar dacă iniţial această metodă se referea în special la *ocuparea efectivă* a unui teritoriu, fără folosirea forţei (valabilă în cazul teritoriilor virgine, nelocuite), ulterior, mişcările de opoziţie la preluarea teritoriilor, venite din partea băştinaşilor, au dus la adoptarea unor măsuri mai violente. În timp, a apărut şi legalizarea acestei metode prin aşa numitul principiu al *nâhe First Clăimn* (primul venit are dreptul la revendicarea teritoriului respectiv), valabil însă, doar în cazul teritoriilor total nelocuite (situaţie departe de realitate în acea perioadă). Ulterior, din această metodă destul de violentă a evoluat un nou tip, mult răspândit în perioada modernă, şi anume *cucerirea şi anexarea*. Aceste acţiuni au o caracteristică definitorie, folosirea forţei, cu precădere a forţei armate. Prin aceste acţiuni, se modifică atât limitele teritoriului unui stat (graniţele şi frontierele sale), dar, în cele mai multe cazuri, se schimbă – radicalsistemul de guvernare şi conducere, pierzându-se atributele independenţei şi suveranităţii. Toate agresiunile militare soldate cu modificarea graniţelor şi frontierelor unui stat se pot înscrie *aici*, începând din cele mai vechi timpuri şi până în prezent. Odată cu schimbarea apartenenţei teritoriului în cauză, există uzanţa reclamării acelor teritorii de către cuceritor ca fiind propriul său spaţiu de drept, lucru care vine în contradicţie cu statutul de drept al unităţilor politico-administrative şi încearcă să legalizeze o situaţie anormală, justificând această acţiune prin durata în timp a stăpânirii acelui teritoriu. Un alt tip de intrare în posesie de noi teritorii aparţinând unui stat este reprezentat de *transferul de suveranitate*.

Acest tip concentrează două modalităţi de constituire sau modificare a teritoriului unui stat: prin cedarea de teritorii către alt (e) stat (e) sau prin intrarea în posesie de noi teritorii din partea unui alt stat. Aceste *„mişcări* de teritorii sunt făcute şi reglementate prin diferite înţelegeri mutuale, acorduri şi tratate care au recunoaştere internaţională, fiind în primul rând acceptate de ambele state implicate, şi neaducând prejudicii nici uneia dintre părţi. De-a lungul istoriei au existat o serie de astfel de cazuri, cum ar fi: transferul teritoriilor britanice din Oceanul Indian (I-lele Christmas) spre Australia, după cel de-al doilea Război Mondial, sau transferul unor teritorii arabe din nordul Africii, între state vecine, transferuri desfăşurate în perioada 1965 – 1984.

Acestor tipuri li se mai adaugă: *creşterea prin procese naturale a* teritoriului unui stat, creştere datorată, de regulă, modificărilor unor cursuri de ape, proces ce mai poartă denumirea de *acreţie naturală*, întâlnit în special la marile fluvii care meandrează sau formează delte, şi *concesiunea*, reprezentată prin cedarea unor teritorii pe o anumită perioadă de timp, bine delimitată şi acceptată de ambele părţi implicate, cum a fost cazul concesiunii Hong-Kong-ului de către China, pe 99 de ani, Marii Britanii, transfer realizat în anul 1997 şi care a impus statuarea unor principii clare privitoare la acest tip de concesionare, practic un transfer condiţionat de suveranitate asupra unui teritoriu. De asemenea, mai poate fi amintită *servitutea*, care semnifică o permisiune dată altor state de a folosit unele teritorii proprii statului în cauză, de regulă teritorii care au însemnătate deosebită în ceea ce priveşte transporturile şi telecomunicaţiile (de regulă căi de navigaţie fluvială, localizate în interiorul unui stat vecin). Toate aceste mijloace de formare şi modificare a teritoriului unui stat, au suferit de-a lungul timpului schimbări în ceea ce priveşte recunoaşterea

internaţională, reglementările pe baza cărora s-au desfăşurat, precum şi modalităţile practice care au fost adoptate pentru realizarea acestor modificări teritoriale.

Alături de mărime, formă şi mod de achiziţionare al teritoriului, mai există o serie de componente ale teritoriului unui stat, care au o însemnătate deosebită în naşterea, dezvoltarea şi evoluţia acestuia. Este vorba despre capitale, *arii centrale*, *teritoriul* efect/v *al statului şi anomaliile politicoteritoriale*. Aceste elemente teritoriale, fie apar odată cu formarea statului respectiv, sau ele însele determină într-o anumită măsură apariţia statului (cum este cazul ariilor centrale), fie capătă o importanţă deosebită odată cu definitivarea procesului de formare a unui stat, prin reprezentativitate şi polarizare teritorială (cum este cazul capitalelor). De asemenea, datorită unor procese complexe de alterare parţială a suveranităţii, pot apărea areale cuprinse în interiorul statului respectiv, dar care într-o formă sau alta, nu se mai supun reglementărilor şi normelor statului respectiv, de cele mai multe ori gravitând spre teritoriul altor state învecinate. Ca urmare, acea parte a teritoriului iniţial al statului, care răspunde principiului suveranităţii şi care reprezintă faptic un teritoriu aflat sub conducerea directă a guvernului statului respectiv, poartă denumirea de *teritoriul efectiv al statului*. Acest teritoriu, aşa cum arată şi numele, reprezintă acea parte care constituie substratul efectiv al statului în cauză. El *„deţine cele mai mari densităţi de populaţie, cel mai bun sistem de transport şi contribuie efectiv la viaţa economică a statului în cauză. Arealul ce rămâne în afara acestei zone, se caracterizează printr-o lipsă a controlului real al statului (guvernului) şi a serviciilor sale aferente securităţii, acesta fiind orientat în general spre exterior (spre statele vecineţ (Dicţionarul de geografie umană,* 1999). În acest sens, prin neincluderea lor sub jurisdicţia aceia a statului în cauză, acest teritorii neefective

constituie o ameninţare permanentă la adresa suveranităţii şi unităţii statului, cele mai puternice forţe centrifuge tinzând să *jrupă*" acele areale şi să le *ţipească un* la statele vecine, sau să se constituie în entităţi de sine stătătoare, cele mai multe fiind create pe baza principiului diferenţierii etnice corespunzătoare unei anumite minorităţi naţionale, ce deţine ponderi superioare în regiune. Acest proces centrifug, tinde în prezent să devină o modalitate destul de frecventă de creare a unor entităţi statale bazate pe principiul drepturilor colective ale minorităţilor etnice, principiu neacceptat de forurile internaţionale datorită pericolului pe care îl prezintă referitor la modificarea frontierelor şi ameninţarea stabilităţii politice în zonă. Se poate aminti cazul Republicii Moldova şi al Republicii Transnistrene, ultima nerecunoscută internaţional dar susţinută politic, economic şi chiar militar de către CSI, în ideea creării unui vector de penetrare spre vest a influenţei ruseşti şi de control a Republicii Moldova din punct de vedere al opţiunii sale spre NATO. Astfel de areale, ce ies de sub incidenţa teritoriului statal efectiv, se constituie în focare de conflict, inclusiv militar, ce pot destabiliza situaţia la nivel regional şi chiar continental.

O componentă importantă a teritoriului, definitorie în apariţia unui stat dar şi în cristalizarea caracteristicilor sale politice, economice, etnice, sociale, culturale etc. Este „*aria sau zona centalăn* (core area). În multe cazuri, ari centrală este legată de formarea naţiunii respective, cel mai clar exemplu! acest sens fiind România. Aria centrală este caracterizată de trăsături proprii, care o scot în evidenţă, ea putând avea o istorie foarte lungă, sau îşi poate schimba poziţia de-a lungul timpului.

Deşi la bază un concept aparţinând şcolii germane86, el a fost preluat atât de şcoala anglo-saxonă, cât şi de cea franceză, fiecare adaptând terminologia funcţie de

specificul propriu. Totuşi, cele mai multe preocupări în acest domeniu aparţin angLo-saxonilor care au dezvoltat conceptul şi l-au adaptat plecând de la realităţile geografiei politice proprii, şi în special americane.

Arii centrale
Capitale
Foste capitale
Oslo
OCEANUL ATLANTIC
Marea Nordului
Dublin
Londra
Amsterdam
Bruxelles
Paris
Berna
Lisabona
Madrid
Marea Medite

Fig. 7 Arii centrale în Europa

Acest concept, regăsit în literatura anglo-saxonă sub forma de Core areas", dar valabil în întreaga geografie politică actuală, defineşte acele regiuni care – în anumite condiţii sunt generatoare de forme de organizare politico-teritoriale, implicit de stat. Chiar dacă literatură anglo-saxonă, nu pune accent pe legătura dintre ariile centrale şi formarea naţiunilor, această relaţie este mai mult decât determinantă, aria centrală, de cele mai multe ori fiind partea cea mai importantă din cadrul wvetrer etno-genetice a unei naţiuni.

Aceste arii centrale sunt importante, în primul rând, prin caracteristicile lor, legate de apariţia şi formarea statului. Din acest punct de vedere, ariile centrale sunt caracterizate de: *un* potenţial *major* din punct de vedere *al condiţiilor fizico-geografice*, concretizate prin favorabilitate în locuirea spaţiului respectiv, şi, o a doua caracteristică, mai importantă chiar decât prima, *un potenţial antropic complex*, reprezentat de *populaţia* specifică spaţiului respectiv, de o *economie* bine dezvoltată, axată pe producţie şi pe comerţ, o reţea bine dezvoltată în domeniul *transporturilor şi comunicaţiilor* şi, ca o rezultantă a tuturor acestor caracteristici, un *potenţial militar* deosebit. De remarcat factul că Populaţia, de cele mai multe ori, prezintă un grad ridicat de omogenitate etnică, stabilitate spaţală şi continuitate, ceea ce conferă un atu în plus în cadrul procesului de etno-geneză din care va rezulta naţiunea respectivă.

Având în vedere aceste caracteristici, şi modul în care potenţialul fizico-geografic influenţează aceste arii centrale, se poate face o anumită paralelă între conceptul ariei centrale şi cel organicist, de influenţă darwiană, asupra apariţiei şi evoluţiei statelor.

Îmbucurător este faptul că o serie de geografi politicieni, şi nu numai, au înţeles importanţa ariilor

centrale, nu numai în formarea statelor, dar şi în apariţia naţiunilor, plecând în susţinerea acestei afirmaţii de la termenul folosit de Ratzel *jeelulă teritorială*? din care, prin extensie, putem aplica acest concept şi formelor statale incipiente care încă nu ajunseseră la stadiul de stat (înţeles în accepţiunea descrisă în acest capitol), dar care, vor avea un rol covârşitor în cristalizarea a ceea ce, peste sute de ani, va purta denumirea de „state *naţionale moderne9* în cazul României, astfel de celule teritoriale, au apărut în timpul procesului de etno-geneză al poporului român, în timpul formării naţiunii române, şi au purtat denumirea generică de mţârf, denumire specific românească, alături de *Voivodate*" şi „cnezate", respectiv. *Ducate*" *Ceea ce este* important este faptul că, apare subliniat elementul *Jdee naţională*\în definirea caracteristicilor arie centrale, această idee constituindu-se într-un vector de polarizare politică a acelor teritorii care vor alcătuii aria centrală a unui stat. Deşi ultimul autor citat mai înainte, remarcă în mod corect caracteristicile ariei centrale („*acele regiuni*... *cu cea mai dezvoltată conştiinţă politică*, *cu cele* mv Bodocan (1997) Geografie *Politică*, Ed. Presa Universitară Clujeană, pag. 80.

Mai bune condiţii naturale şi cu cea nun mare productivitate, cu cel mai bun sistem de transport şi cu cele mai multe simboluri naţionale... Z) 88 totuşi, ariile centrale pot exista şi *fără a* deţine cea mai numeroasă populaţie a ţării respective, iar capitalele nu au întotdeauna localizarea în cadrul ei. Exemplul cel mai împlu în acest sens este dat de Transilvania, aria centrală de bază a României, care nu a dispus de numărul cel mai mare de locuitori de-a lungul istoriei (Moldova având de departe cea mai mare natalitate şi spor natural), iar capitala Bucureşti aparţinând provinciei Muntenia, încă de la început. Există, însă, o mulţime de state, în special europene, la care toate condiţiile enumerate de autorul

citat, se respectă, cum ar fi: Marea Britanie, Franţa, Ungariaş a., însă procesele istorice, economice, sociale şi chiar militare, au dus în multe cazuri la modificarea acestor caracteristici, în special în ceea ce priveşte localizarea capitalelor. Elementul stabil, în toate cazurile, este subliniat în primul rând de legătura dintre aria centrală reală a unui stat şi procesul de formare a statului, respectiv anaţi îi în cauză. Se pot da o sumedenie de exemple în acest sens: Marea Britanie (zona estuarului Tamisei), România (Transilvania), Polonia (Griezno), Serbia (Kosovo polie), Franţa (bazinul Parisului), Rusia (bazinul Moscovei). Din acest punct de vedere, există totuşi şi o serie de state, care, din motive politice, militare, sau uneori economice, nu şi-au format o arie centrală proprie, sau aceasta nu este foarte bine individualizată în spaţiu, cum ar fi: Belgia, Germania, SUA, ş.a.

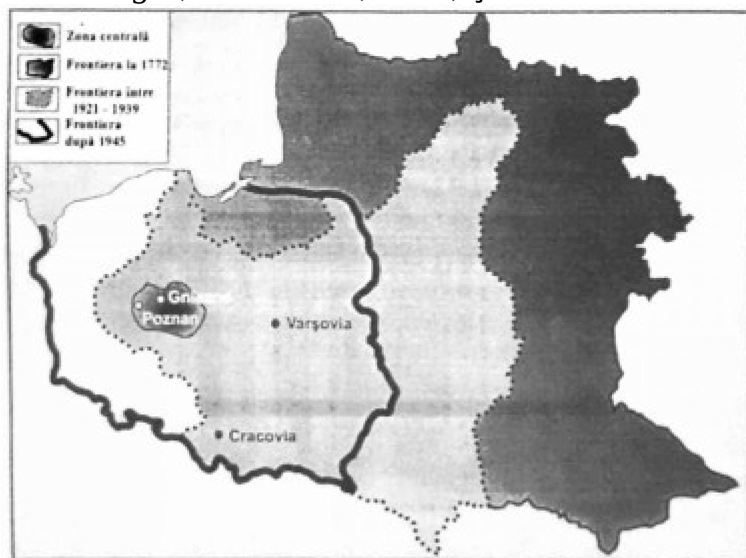

Fig. *8* Zona centrală şi expansiunea teritorială a Poloniei

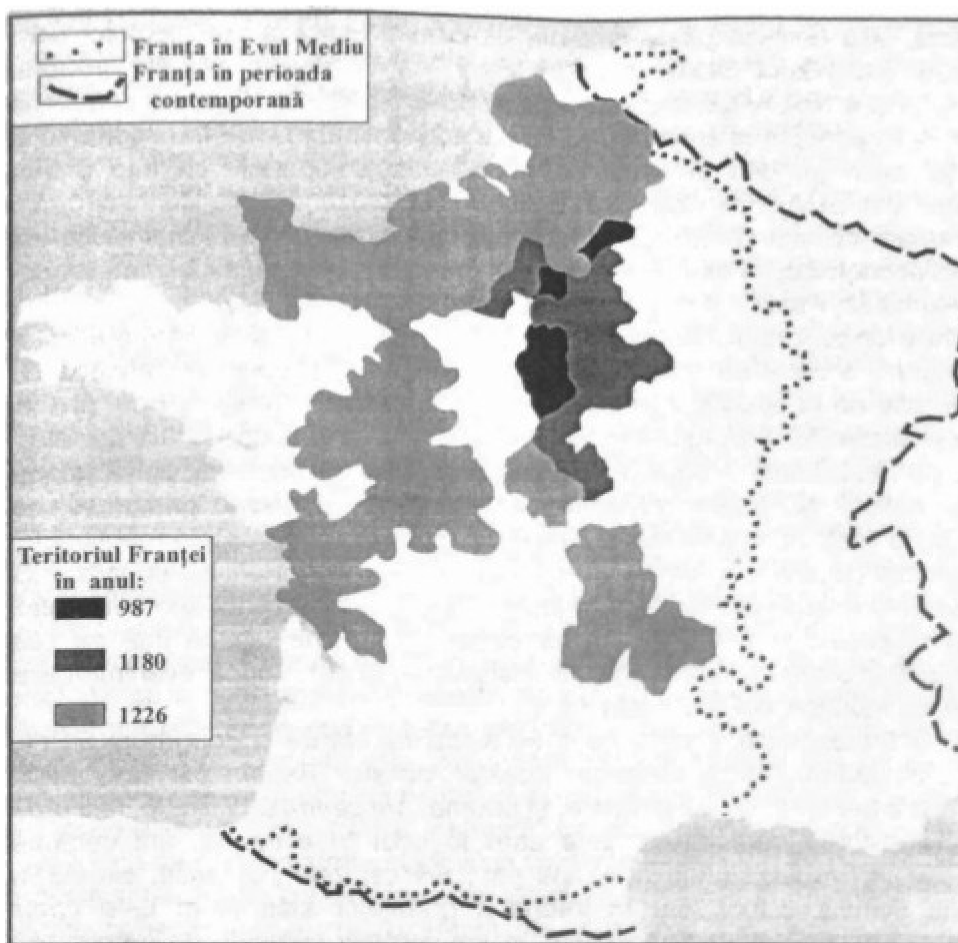

Fig. *9* Zone centrale şi expansiunea teritorială a Franţei

Dacă în mod natural, cel puţin pentru marea majoritate a statelor europene, aria centrală este legată de formarea statului şi a naţiunii respective, proces desfăşurat în trecut, cu sute şi sute de ani în urmă, în prezent asistăm la conturarea unor nani *centrale economice*", bazate în primul rând pe concentrarea activităţilor economice, comerciale, de transport etc. (Muir, 1981). Aceste arii centrale economice, desfăşurate

la nivel naţional sau chiar continental (incluzând porţiuni din mai multe state vecine), concentrează cea mai mare parte a activităţii economice a statelor respective, fiind zona cu cele mai strânse relaţii comerciale, faţă de care gravitează restul teritoriului statului în cauză. Aceste zone sunt caracterizate de multitudinea legăturilor în domeniul transporturilor şi comunicaţiilor, lucru care, implicit, duce la dezvoltarea unei economii bazate pe importuri/exporturi, inclusiv cu concentrare umană deosebită, aşa cum se poate observa pe coasta estică a continentului nord american (nord-estul SUA). Această zonă, care iniţial a gravitat în jurul Bostonului şi a Noii Anglii, a generat statul denumit ulterior SUA, dar a devenit în acelaşi timp, şi prima zonă de dezvoltare economică, în care transporturile şi comerţul deţin ponderi deosebit de importante (comparativ cu alte areale interioare ale SUA). De cele mai multe ori, în prezent, ariile centrale reale (generatoare de stat şi naţiune) sunt completate şi de una sau mai multe arii centrale economice, localizate în exteriorul primelor, astfel de situaţii întâlnindu-se în: România, Rusia, China, India, Germania, Spania etc.

De-a lungul timpului au existat mai multe încercări de clasificare a acestor arii centrale, o serie de autori plecând de la caracteristicile lor deosebit de diverse, sau de la specificul apariţiei şi formării acestor areale. Se pot amintii aici, clasificările lui A. Burghard, care diferenţiază trei tipuri de arii centrale, funcţie de dezvoltarea istorică a acestora: *aria centrală nucleară*, tipică pentru apariţia naţiunii şi statului respectiv, reprezentând un nucleu primordial, de dimensiune spaţială redusă, dar deosebit de important în procesele menţionate; aria *centrală originală*, cu un trecut destul de îndelungat, menţinându-şi poziţia spaţială de-a lungul timpului, fiind în prezent cea mai dezvoltată arie din spaţiul statului respectiv; şi *aria centrală contemporană*, o arie diferită faţă de cea iniţială,

având o altă localizare spaţială, datorată evoluţi i istorice, evenimentelor militare, economice, politice, sociale etc.

O altă clasificare a ariilor centrale a fost făcută de N. Pounds şi S. Ball, având în vedere funcţionalitatea acestor areale. Astfel, cei doi autori evidenţiază trei tipuri de arii centrale, şi anume: *arii centrale distincte*, lesne de remarcat datorită caracterelor sale care le scot în evidenţă, arii centrale regăsibile în Franţa, România, Rusia etc.; *arii centrale periferice*, situate la periferia statului actual, dar în interiorul graniţelor sale (cum este cazul provinciei Kosovo pentru Yugoslavia); şi *arii centrale nelocalizate precis*, sau difuze, care nu s-au cristalizat în timp, nepermiţând gruparea unor teritorii cu caracteristici identice (cum este cazul în Albania, Belgia ş.a.).

Mai există clasificări ale ariilor centrale care folosesc o serie de factori cum ar fi. *Localizarea* lor (cu localizare centrală, marginală şi externă), *numărul* de arii centrale existente (unică şi multi-arie), *rolul lor* în formarea statului (arii primare şi secundare) etc.

Deşi acest subiect pare destul de bine înţeles şi aprofundat de toţi geografii ce activează în acest domeniu, putem semnala o serie de erori preluate şi continuate de unii dintre aceştia. Este cazul hărţii ariilor centrale din Europa, haită iniţial trasată de N. Pounds şi S. Ball şi preluată de M. GLassner.

Oricine priveşte această hartă, rămâne stupefiat de faptul că, deşi graniţele înfăţişate pe hartă se referă la sfârşitul sec. XV, totuşi aria centrală specifică teritoriilor româneşti este localizată în Valachia (Walachia) şi nu în Transilvania, aşa cum ar fi fost normal, acestei provincii româneşti, inclusă pe hartă la Ungaria (Hungary), revenindu-i doar o *nane centrală efemeră*” (conform legendei hărţii), şi aceasta, nu românească, ci maghiară!!! Conform acestei hărţi. Ungaria dispune de două arii centrale (maghiare n.n.), una reală, specifică statului

modern maghiar, localizată la sud de Budapesta şi o arie centrală efemeră, localizată în Transilvania! Astfel de *„erori neintenţionate”* pot fi acceptate unor geografi străini, care nu cunosc istoria şi realităţile româneşti, dar sunt extrem de nocive atunci când sunt preluate şi difuzate, fără a fi combătute sau măcar semnalate, de către autori români, care le transmit mai departe prin lucrările lor, studenţilor şi cercetătorilor din domeniu, aceste lucrări având un caracter formativ în cadrul învăţământului geopolitic românesc.

Un alt element definitoriu pentru formarea şi existenţa unui stat este *capitala*. Ea are o semnificaţie aparte şi complexă în existenţa statului respectiv, constituindu-se în *neapur* organismului statal, având un rol reprezentativ şi simbolistic, atât pentru exterior, în relaţii cu alte state, cât şi pentru interior, raportat la nivelul întregii ţări. Pentru definirea într-o singură frază a capitalei, trebuie să ţinem cont, printre altele, şi de rolul pe care îl joacă din punctul de vedere al relaţiilor politice ce se stabilesc între respectivul stat şi celelalte state componente ale comunităţii umane. Privită din acest punct de vedere, capitala este *„un oraş din interiorul unei ţări, provincii sau stat, în care este concentrată autoritatea politică şi* admiistrativă*”* (*Dicţionarul de geografie umană*, 1999). Această scurtă definiţie accentuează rolul relaţiilor ce se stabilesc între capitală şi celelalte teritorii, pe de-o parte, şi între capitală şi alte state, pe de altă parte. Capitala este definită, în primul rând, de relaţia politică, relaţie reprezentată de organele de decizie politice şi administrative dintr-un stat. Acesta este motivul pentru care, aşa cum vom vedea ceva mai târziu, o serie de capitale, există şi îşi desfăşoară activitatea, în afara marilor metropole care concentrează potenţiale economice, culturale, educaţionale, comerciale, sociale etc. Importante sunt două elemente, pentru definirea

semnificaţiei capitalei, la nivelul unui stat sau al unui stat federal: *localizarea* şi *funcţionalitatea*.

Localizate, în general, în interiorul ariilor centrale, capitalele, în unele cazuri, polarizează aproape toate activităţile ariilor centrale în care există. Aceste capitale, sunt de regulă oraşe mari, sau foarte mari – metropole –, ce deţin un potenţial antropic colosal, milioane de locuitori, forţă de muncă, spaţii rezidenţiale şi de producţie întinse, dar care în acelaşi timp, se detaşează pri concentrarea autorităţii şi activităţii politice a statului respectiv. Totuşi, sunt şi destui de multe capitale, care, deşi concentrează activitatea şi autoritatea politică, nu sunt metropole sau oraşe foarte mari, existând în cadrul aceleiaşi ţări, oraşe cu potenţial economic şi *antropic* mult mai mare.

F în 10 Ariile centrale ale Europei (după Pounds şi Ball)

În această categorie se pot include: capitala Germaniei – Bonn-ul. A Statelor Unite – Washington-ul DC, a Elveţiei – Berna ş.a. De asemenea, localizarea capitalelor

poate diferit, în primul rând din punct de vedere geografic, şi anume, se pot întâlnii capitale localizate în regiuni centrate ale ţării, uneori acest lucru fiind determinat de necesităţile de apărare a capitalei ţaţă de pericolele ce ameninţau statul respectiv în trecut, sau în interiorul statului existând intersecţii importante de drumuri comerciale care au favorizat apariţia şi dezvoltarea unor oraşe importante care au acaparat şi acest rol politic în stat, aşa cum este cazul capitalelor Madrid, Varşovia, Moscova, ş.a. Tot în interiorul statelor, pot fi regăsite o serie de capitale, localizate în acele areale, din alte motive, şi anume, ca urmare a unor decizii politice, menite a rezolva o serie de probleme apărute de-a lungul istoriei, în special în perioada modernă şi contemporană. În această categorie se pot include capitalele Brasil (în Brazilia), Cambera (în Australia) ş.a.

Un alt tip de localizare este cel în regiunile continentale periferice sau! porturi. Acest tip de localizare, specific în trecut şi coloniilor marilor puteri, prezintă o caracteristică aparte: ţările respective, deţin o activitate comercială însemnată, importurile şi exporturile făcându-se cu precădere prin porturi, lucru care a dus la dezvoltarea pregnantă a acestora şi concentrarea activităţilor umane în aceste zone. Tot în porturi au apărut şi unele capitale, având o vechime extrem de mare (uneori de milenii!), specifice unor civilizaţii legate de mări şi oceane. În acelaşi timp, capitale-porturi găsim specifice şi statelor insulare sau pen-insulare, cum ar fi Grecia (cu capitala la Athena), Indonezia (cu capitala la Jakarta) sau Cuba (cu capitala la Havana). Toate aceste localizări prezintă atât o serie de favorabilităţi în ceea ce priveşte accesibilitatea, dar în acelaşi timp prezintă şi o serie de restrictivităţi legate în special de condiţiile geografice specifice şi de relaţia cu oraşele din interiorul ţării (a se vedea poziţia şi relaţiile porturilor capitală din Perú –

Lima, Argentina – Buenos Aires, Venezuela – Caracas ş.a.).

De-a lungul timpului unele capitale şi-au modificat poziţia, această funcţie politico-administrativă mutându-se de la un oraş la altul, funcţie de factorii istorici, decizionali, sociali, militari etc. Pot fi amintite, în acest sens, cazul capitalei Japoniei (care a oscilat între Kyōto şi Tokyo), al Rusiei (în care capitală a migrat de la Kiev, la Moscova, la St. Petersburg, pentru ca apoi să revină la Moscova), al Suedi i (mutată de la Uppsala, la Sigtuma şi apoi la Stockholm) ş.a. Aceste localizări, ca de altfel şi în celelalte cazuri, au la bază o serie de elemente, specifice fiecărei ţări, dar care pot fi aduse la un numitor comun, exprimat prin convergenţa unor factori cum ar fi: decizia politică, elemente legate de tradiţia istorică a statului respectiv, de dezvoltarea economică mai puternică a unui oraş, de componenţa etnică unitară, sau de gradul de accesibilitate şi poziţia geostrategică favorabilă. Acest ultim element a avut o însemnătate majoră atât în perioada Antichităţii, cât şi în ultima parte a Evului Mediu, şi la începutul Perioadei Moderne. Poziţia geostrategică a unei capitale, a avut un rol însemnat, în primul rând datorită reprezentabilităţii capitalei pentru statul respectiv cucerirea acesteia, însemnând, de cele mai multe ori, ocuparea, practic, a întregului stat.

De-a lungul timpului au existat o serie de clasificări ale capitalelor, ţinându-se cont de factorul localizare, dar şi de unele caracteristici ale modului de apariţie a acestor oraşe. Se pot evidenţia două tipuri majore de capitale, funcţie de modul în care au luat naştere: *capitale naturale*, reprezentate de oraşe ce au existat înainte de adoptarea funcţiei politico-administrative, având o evoluţie urbană normală, multe dintre ele fiind oraşe vechi, antice sau aparţinând Evului Mediu timpuriu, oraşe care nu au încetat să existe niciodată, chial dacă uneori, nu au mai deţinut pentru o perioadă scurtă de timp, rolul de capitală:

Par\st Londra, Bucureşti, Roma; şi *capitale artificiale*, create şi impuse prin decizii politice sau înţelegeri comune (în cazul capitalelor statelor federale), acestea fiind specifice perioadei moderne sau contemporane: cum este cazul capitalei statului federal Brazilia, sau Australia.

O serie de autori au preferat să adopte o abordare morfologică pentru clasificarea capitalelor, ţinând cont în acelaşi timp şi de relaţia dintre acestea şi aria centrală, precum şi de funcţionalitatea capitalei în cadrul sistemului urban al ţării respective. Plecând de la aceste elemente, se pot delimita mai multe tipuri de capitale: *capitale istorice*, care au o tradiţie din acest punct de vedere, de ordinul sutelor sau miilor de ani, au continuitate urbană şi sunt în acelaşi timp oraşe complexe funcţional, unele dintre ele metropole continentale, cum este cazul Romei, Athenei, Parisului, Londrei ş. a; *capitale impuse* (sau *introduse*, conform lui Glassner), acestea fiind practic, aşezările urbane construite şi desemnate prin decizie politică sau alese prin înţelegerea organelor politice din statul federal respectiv, pentru a nu crea facilităţi vreunei părţi, aşa cum este cazul capitale SUA (Washington DC), Canadei (Ottawa), sau Australiei (Cambera); *capitale divizate*, termenul de „divizate" referindu-se la împărţirea funcţiilor deţinute în domeniul politico-administrativ şi de conducere executivă, între mai multe oraşe, funcţie de particularităţile specifice fiecăruia; şi *capitale „supraimpuse*" (numite şi. Oraşe mondiale" de către Taylor în 1993), care cuprind o serie de oraşe ce nu deţin un rol pur politico-administrativ, dar care prin poziţia lor la nivel naţional şi chiar continental, pot fi considerate ca şi capitale, ele având o putere financiară şi economică deosebită, sau fiind centre ale unor organizaţii supranaţionale, politice, economice sau militare (cum este cazul oraşelor: Zürich, Geneva, Amsterdam, Strassbourg, Haga, Bruxelles sau New York).

Având în vedere cele două tipuri principale de organizare politică a statului, putem diferenţia, două tipuri de capitale, cu funcţionalităţi diferite: *capitale naţionale*, specifice statelor naţionale, în marea majoritate a cazurilor aceste capitale având o evoluţie normală, de la stadiul de simplu oraş (sau cetate Aârg), până la stadiul de metropolă, caz regăsit cu precădere în Europa, dar nu numai; şi *capitale federale*, regăsibile în cadrul statelor federale, şi reprezentate de acele capitale ale federaţiilor, care au fost desemnate politic a avea această funcţie, acceptate de toate statele componente ale federaţiei. De regulă, la rândul lor, statele componente ale federaţiei au şi ele câte o capitală statală. În cadrul capitalei federale, se regăsesc reprezentate toate atributele politice legate de conducerea şi organizarea administrativ-teritorială, legate de federaţie, inclusiv guvernul federal şi autoritatea federală, celelalte capitale statale din cadrul federaţiei deţinând fiecare un guvern şi o conducere locală, la nivelul statului respectiv.

Importante sunt, de asemenea, şi funcţiile ce trebuie îndeplinite de capitale, avându-se în vedere locul şi rolul lor în cadrul unui stat (fie el şi federal). De regulă, o capitală, prin reprezentativitatea sa, întruneşte o funcţionalitate complexă, specifică tuturor ramurilor de activitate politică, administrativă, juridică etc. Printre aceste funcţii, cea mai importantă este aceea *politică*: în această categorie intrând locul şi rolul guvernului, a organelor de decizie şi comandă politică, sediul ambasadelor şi a tuturor ministerelor, al parlamentului precum şi sediul şefului statului. Conducerea efectivă a statului se face din capitală, prin organele de decizie, ele având autoritate deplină asupra întregului teritoriu al statului. Acest lucru face parte din conceptul de *suveranitate*. O a doua funcţie a capitalei este aceea *administrativă*: în această categorie se înscriu toate

acţiunile referitoare la gestiunea teritoriului, administrarea şi conducerea subunităţilor administrative componente, precum şi reprezentarea în teritoriu a statului prin membrii conducerii locale. Cea de-a treia funcţie a capitalei este cea *simbolistică*: capitala reprezentând, în relaţiile cu exteriorul, statul respectiv. Capitala este un element de simbolistică naţională (de *Je onografie*" în limbajul anglo-saxon), lucru care îi crează un anumit statut printre oraşele ţării respective. Acestor funcţii li se mai adaugă: cea *istorică*, legată de rolul şi locul oraşului respectiv în cadrul istoriei naţionale, cea *economică*, poziţia sa de leader printre oraşele ţării respective, fiind de cele mai multe ori, susţinută şi economic, printr-o dezvoltare deosebită, concentrând investiţii şi facilităţi peste nivelul mediu specific celorlalte oraşe, precum şi e serie de funcţii *sociale*, *educaţionale*, *turistice* etc.

De regulă, marea majoritate a capitalelor, în special cele europene, sunt mufti-funcţionale sau polifuncţionale, acest lucru rezultând din istoria şi tradiţia deosebită deţinute de aceste oraşe, precum, şi din locul şi rolul lor în cadrul societăţilor respective.

Având în vedere aceste caracteristici funcţionale, precum şi diferenţierile legate de specificul capitalelor pe fiecare continent, şi chiar la nivel naţional, s-au putut concretiza şi diferenţia două tipuri majore, ce se constituie! modele aplicabile în marea majoritate a cazurilor *modelul european*, specific continentului nostru, dar nu numai, în care predomină capitalele polifuncţionale, reprezentate de oraşe vechi, care deţin această funcţie de sute de ani, au o tradiţi istorică, culturală, socială şi economică, model dominant pentru marea majoritate a capitalelor lumii; şi *modelul american*, concretizat prin existenţa unui oraş mono-funcţional (de regulă axat pe funcţia politico-administrativă), oraş specializat, cu

dimensiuni spaţiale şi demografice nu foarte mari, cu o vechime în timp destul de redusă, şi care are o dezvoltare strict planificată, funcţie de deciziile politice (cum este cazul capitalei Brasil, Cambera, Ottawa sau Washington DC).

Deşi, există o serie de diferenţieri majore între cele două modele, totuşi, elementul comun fiecărei capitale existente pe glob, este acela că, fiecare prezintă propriile sale caracteristici ce le diferenţiază şi le creează propria imagine, personalitatea lor specifică, precum şi faptul, că, la fel ca orice oraş, capitalele se află într-o permanentă schimbare, transformându-se neîncetat, odată cu viaţa politică şi socială a fiecărei ţării, capitala reprezentând! anumite condiţii *„oglinda statului71* respectiv.

Anomaliile politico-teritoriale reprezintă acele entităţi politico-teritoriale, care, prin particularităţile lor, nu se înscriu în mod normal în ceea ce înţelegem prin stat, ci au diferite trăsături care le conferă o suveranitate limitată, neconcludentă, având un statut incert, sau aflându-se într-o perioadă de tranziţie politică spre o formă stabilă, care să le includă în rândul teritoriilor independente, de sine stătătoare. În unele cazuri, aceste anomalii politicoteritoriale, sunt legate de diverse fenomene politice şi militare, cum ar fi: colonialismul, divergentele în domeniul trasării graniţelor şi frontierelor, rezultatele parţiale ale unor războaie, facilităţile economice şi politice excepţionale etc. Cele mai importante anomalii politico-teritoriale, îşi trag sevă de la sfârşitul sec. XIX, dar unele au apărut inclusiv după anii ’50 odată cu mişcările de eliberare naţională sau încercările de recâştigare a teritoriilor pierdute de către marile puteri foste coloniale. Astfel, putem enumera:

a) *statele divizate*, rezultate în urma diferitelor războaie, a descompunerii imperiilor coloniale, a împărţirii zonelor de influenţă, a modificării forţate a structurii

etnice a unor teritorii. În această categorie pot intra: România-Republica Moldova (separate arbitrar în urma pactului Ribbentrop-Molotov, pact care şi-a pierdut statutul oficial, dar a cărui efecte se mai menţin şi astăzi), Coreea (divizată în urma războiului). Irlanda (partea nordică ocupată de Marea Britanie) ş.a. Unele din fostele state divizate au reuşit să se unească, fie prin luptă armată (exemplu Vietnamul, reunificat după anul 1976, în urma războiului), fie după transformările din 1989, prin modificarea paşnică a graniţelor, având la bază căderea sistemului comunist (exemplu Germania);

b) *quasi-statele*, reprezentate de acele state care se înscriu ca excepţii de la regulă, având caracteristici ce le scot de sub definiţia normală a statului sau se constituie în cazuri speciale. În această direcţie pot fi enumerate: situaţia Taiwan-ului, statutul special al Maltei, cazul Andorei, sau o serie de bandustane din Africa;

c) *condominiumurile*, reprezentate de acele teritorii aflate sub administrarea a două sau mai multe state, având un statut special, situaţie datorată existenţei în trecut a sistemului colonial. În prezent, această formă politico-teritorială este pe cale de dispariţie, proces legat de mişcarea de câştigare a independenţei statelor foste coloniale. Ele au fost caracteristice, cu precădere, sfârşitului de sec. XIX şi primei jumătăţi a sec. XX, în Africa, în Orientul Apropiat şi Mijlociu (Sharjah şi Fujairah), şi în Asia;

d) *zonele neutre*, reprezentate de acele porţiuni de teritoriu situate între două state (sau mai multe), aflate sub administrarea unor organizaţii internaţionale, situaţie datorată neînţelegerilor dintre statele implicate asupra traseelor frontierelor şi graniţelor, sau chiar datorită conflictelor armate generate de aceste neînţelegeri. Cea mai mare grupare de zone neutre se află în Orientul Mijlociu, între Kuweit şi Arabia Saudită, între Dubai şi Abu

Dhabi şi între Irak şi Arabia Saudită. În prezent unele dintre aceste zone neutre au intrat sub jurisdicţia ONU, iar altele au fost soluţionate, dispărând;

e) *teritorii cu statut incert*, sau aflat *în curs de clarificare*, grupează acele teritorii aflate la graniţa comună a mai multor state sau teritorii care au suferit diverse acţiuni prin care şi-au schimbat fie graniţele, fie statutul politic, fie structura etnică. Aceste teritorii fac obiectul unor reuniuni internaţionale şi gestiunea lor se află pe ordinea de zi a unor organizaţii regionale sau globale. Aceste teritorii nu au recunoaştere internaţională deplină, existând păreri diferite pe plan internaţional referitor la apartenenţa acestora (exemplu republica Srpska din Bosnia Herţegovina, sau Republica Transnistreană şi Găgăuzia din cadrul Republicii Moldova, Macedonia – la contactul dintre Grecia, Yugoslavia şi Bulgaria);

f) *teritorii neautonome*, reprezentate de acele areale care depind de unele state foste mari imperii coloniale, deşi în prezent nu mai poartă apelativul de colonii, dar suveranitatea lor este încă extrem de limitată, depinzând de voinţa vechilor „stăpâni" care decid în problemele importante (apărare, externe, finanţe). În această categorie intră: Gibraltarul, Ins. Falkland (Malvine), Macao, diferite insule din Pacificul de Sud, ş.a. Ele au un statut de protectorat semiindependent;

g) *teritorii ocupate*, rezultate în urma războaielor, reprezentate de areale în care armata unui anumit stat este prezentă şi ocupă poziţii strategice, fără ca acel teritoriu să devină spaţiu propriu-zis al statului în cauză. Astfel de teritorii, folosesc, de regulă, pentru colonizări temporare, schimbarea forţată a structurii etnice sau ca monedă de schimb la masa tratativelor, după terminarea războiului. Exemplul cel mai concludent este reprezentat de fâşia Gaza şi înălţimile Golan, ocupate de Israel în

vremea războiului şi care se negociază în prezent cu OEP, în vederea obţinerii păcii în zonă. Aceste teritorii ocupate au şi o semnificaţie geopolitică şi geostrategică, uneori căpătând o importanţă deosebită pentru obţinerea scopurilor dorite;

h) *oraşe, porturi şi zone libere*, se constituie în construcţii politicoteritoriale având la bază unele facilităţi economico-financiare (lipsă impozite, taxe extrem de reduse, facilităţi la import-export, acces liber etc.), care le fac foarte atractive pentru investitori şi alte state interesate. România deţine astfel de zone: portul liber Sulina, zona liberă Giurgiu, existând planuri pentru adoptarea unui statut de zonă liberă şi pentru alte areale, care să ducă la dezvoltarea economică puternică a întregii regiuni;

I) *enclave şi exclave*, denumirea fiind funcţie de punctul de privire, dinspre statul perforat sau dinspre cel perforant, în ambele cazuri reprezentând teritorii situate în afara graniţelor statului respectiv, având dimensiuni teritoriale reduse, număr relativ mic de populaţie, care prezintă, de regulă, o structură etnică şi religioasă diferită faţă de cea a populaţiei înconjurătoare. Între enclave/exclave şi statul mamă, căruia îi aparţine, există relaţii deosebite, care fac ca enclavele/exclavele să graviteze spre ea. Problema principală este aceea a accesului şi legăturilor dintre statul mamă şi enclava/exclava sa de regulă acest acces se face fie aerian, fie prin acorduri speciale cu statul perforat, utilizându-se o porţiune de teritoriul său pentru traversare. În această categorie se includ şi: enclava Kaliningrad, aparţinând Rusiei, enclava Nachice van, aparţinând Azerbaidjanului, înconjurată de Armenia, Lesotho şi Swaziland, înconjurate de Republică Africa de Sud, ş.a. (vezi subcapitolul despre *forma teritoriului statului*). Aşa cum s-a putut vedea în acest capitol, *teritoriul unui stat* prezintă o importanţă

covârşitoare în funcţionalitatea şi existenţa acestui tip de entitate politico-teritorială, caracteristicile teritoriului influenţând şi uneori chiar determinând tipul şi specificul statului în cauză. Teritoriul este direct influenţat de factorii naturali de mediu, relieful, hidrologia, clima şi tipologia pedologică şi tttotogică lăsându-şi amprenta asupra acestui element definitoriu pentru existenţa unui stat. Dar, pe cât este de important teritoriul, cel puţin la fel de

Esclave:

Anormali Lima, Spania.

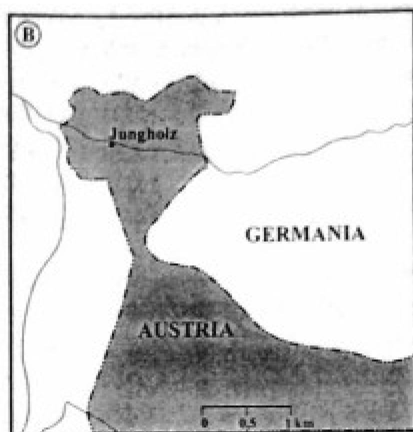
Bpani: Jungholz. Tyrol.

Couasi Raeren – We>eru, Germania.

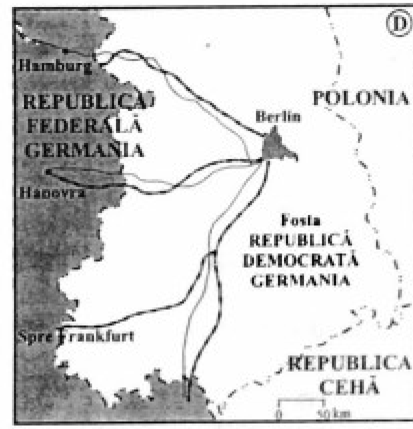
Dtemporari Berlinul de Vest;

F. costali Kaliningrad

A
Angustrine
FRANȚA
Llivia
SPANIA
Puigcerda
0 1 2 km

B
Jungholz
GERMANIA
AUSTRIA
0 0,5 1 km

C
Eupen
BELGIA
GERMANIA
Monschau
0 5 10 km

D
Hamburg
REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA
POLONIA
Berlin
Hanovra
Fosta REPUBLICĂ DEMOCRATĂ GERMANIA
Spre Frankfurt
REPUBLICA CEHĂ
0 50 km

E
LETONIA
RUSIA
Riga
LITUANIA
Smolensk
Kaliningrad
Vilnius
Minsk
FEDERAȚIA RUSĂ (KALININGRAD)
BELARUS
POLONIA
UCRAINA

Surea: Glarenrr. M.I. 1996 *op cttatt* pag SE

Fig. *11* Exclave important (dacă nu chiar mai mult) este şi factorul antropic, în apariţia sau dezvoltarea statului. Omul, cu nivelul său specific taxonomic – populaţia este factorul care modelează în mod real statul ca entitate politico-teritorială. Prin caracteristicile sale, populaţia imprimă setul de caractere care vor definii, ulterior, traiectul statului respectiv, lată, în subcapitolul ce urmează, câteva dintre caracteristicile populaţi i, privită ca element component al statului:

B. Populaţia

Populaţi, reprezentată de grupul de oameni ce trăiesc în cadrul teritoriului respectiv, şi care dispun de anumite calităţi specifice ce duc la formarea popoarelor şi ulterior a naţiunilor, este definită de o serie de caracteristici cum ar fi: numărul, componenţa etnică, mobilitatea etc.

Populaţia are un rol deosebit de important în dinamica statului respectiv, reprezentând, în fapt, elementul care cunoaşte cele mai multe schimbări, oricare ar fi faza în care există statul respectiv sau transformările pe care le cunoaşte acesta. Dacă teritoriul unui stat (privit din punct de vedere politico administrativ), precum şi forma de guvernământ specifică statului în cauză, se schimbă în intervale de timp măsurabile la scara istoriei (zeci sau sute de ani), populaţia se modifică, practic, de la un an la altul. Acest lucru este posibil datorită capacităţii reproductive a populaţi i (mişcarea naturală), cât şi mobilităţii teritoriale a acesteia (emigraţie, dar în primul rând imigraţie). Aceste două elemente fac din populaţia unui stat, o variabilă funcţie de timp, dar şi funcţie de o seamă întreagă de fenomene, unele demografice, altele sociale, istorice, culturale, militare, sanitare, decizionale etc. În acelaşi timp, populaţia devine factorul determinant pentru acţiunea politică ce are la bază o decizie, care în cele mai multe cazuri, nu are ca punct de plecare

problemele legate de populaţie. În acest sens, populaţia este privită ca motivaţie, dar în acelaşi timp şi ca factor motor al acţiunii politice.

Populaţia unui stat formează aceea categorie de resurse (resurse demografice sau populaţioniste), care stau la baza tuturor proceselor determinate de politic. Ea reprezintă, practic, baza formării *jvăturir* conducătoare în statul respectiv (aceea categorie de oameni care exercită funcţiunea conducerii şi luării deciziilor politice în stat), de nivelul şi calitatea acestei *j-ătuif* fiind legat succesul şi evoluţia vieţii politice în statul respectiv. În acelaşi timp, populaţia, prin aspectele sale existenţiale în domeniul economicului, reprezintă forţa de muncă a statului în cauză, şi prin extensie asupra tuturor activităţilor şi formelor existenţiale umane, populaţia concentrează potenţialul viu a) unui stat, putând fü considerată resursa cea mai valoroasă.

Două elemente dau această poziţie privilegiată populaţiei, în cadrul componentelor unui stat. mărimea demografică, adică numărul de locuitori existenţi în interiorul statului respectiv, la un moment dat, şi, structura etnică.

Acestor doué elemente deosebit de importate, li se mai adaugă şi o serie de elemente subordonate, unele derivate din primele două amintite, care au la rândul lor o importanţă considerabilă asupra vieţii politice a unui stat: *religia*, *gradul de cultură* pe *care l-a atins populaţia*, *civilizaţia căreia îi aparţine*, *nivelul pregătirii şcolare şi gradul de culturalizare*, *precum şi tradiţiile specifice populaţiei respective*. Toate aceste elemente influenţează, direct sau indirect, procesul decizional politic, având repercusiuni profunde asupra celorlalte două componente majore ale statului, teritoriu şi forma de guvernământ.

Mărimea demografică a unei populaţii, reprezintă, practic, numărul de locuitori care sunt rezidenţi în

interiorul graniţelor statului în cauză. Acest număr a oscilat de-a lungul istoriei, cunoscând, de regulă, o creştere continuă, dar oscilantă, având pe ansamblu o tendinţă pozitivă sinusoidală. Acest lucru este posibil atunci când valoarea natalităţii este mai mare decât cea a mortalităţii, de aici rezultând un spor natural pozitiv. S. unt unele cazuri, când valoarea mortalităţii – din diferite motivedepăşeşte valoarea natalităţii, sporul natural devenind negativ, practic, populaţia respectivă nemaicunoscând un „spor” în sensul corect al cuvântului, ci mai degrabă o „descreştere” numerică, respectiv un *„deficit demografic”*.

Alături de aceste evoluţii demografice, numărul populaţiei unui stat mai este influenţat şi de mobilitatea teritorială, adică de diferenţa dintre emigranţi şi imigranţi. În anumite perioade ale istoriei, acest element al mobilităţii teritoriale (migraţiile) a avut o însemnătate deosebită, inclusiv asupra deciziei politice, modificând astfel locul şi rolul geopolitâc al statului respectiv. Nu vom analiza aici situaţia demografică a statelor lumii, privită prin prisma indicatorilor demografici, dar ceea ce este demn de semnalat, este faptul că mărimea demografică este rezultatul unor procese complexe, atât de natură demografică, dar şi de natură istorică, militară, sanitară, economică etc. De remarcat este şi faptul că, în afara unor situaţii speciale, cum ar fi stările conflictuale sau marile epidemii naţionale sau chiar la nivel continental, în prezent, se observă o tendinţă demografică descrescătoare, în special la ţările dezvoltate, care dispun de-o economie puternică, implicit de un statut geopolitic bine definit şi puternic la nivel mondial, însă, o astfel de stare de lucruri se observă şi la unele state care nu se înscriu în această categorie. Dacă în primul caz explicaţia este legată de involuţia factorilor demografici (natalitate şi spor – în speţă deficitnatural), în al doilea caz explicaţia

este legată de migraţia populaţiei, cu precădere, de emigrarea masivă din ţările respective spre state puternic dezvoltate economic, acest lucru având urmări, inclusiv în plan geopolitic.

Dacă am clasifica statele lumii după mărimea demografică, am putea evidenţia o serie de categorii care au trăsături specifice, reliefate, în anumite condiţii şi în geopolitica spaţiului respectiv. Se pot definii mai multe categorii de mărime demografică:

State gigante, care deţin ponderi însemnate de populaţie, uneori zeci de procente din totalul populaţiei globului, influenţând relaţiile pe care le au cu alte state şi prin acest factor. În această categorie se înscriu cele două state gigantice, *China*, cu 1.242.980.000 persoane, şi *India*, cu 984.004.000 persoane (la 1 iulie 1998). Se poate observa lesne faptul că, doar două state concentrează aproape 40% din totalul populaţiei globului, lucru deosebit de important pentru statele în cauză, dar şi pentru partenerii acestora;

State foarte mari, a căror populaţi i numără între 100 şi 500 milioane persoane, în această categorie înscriindu-se un număr de 8 state, însumând aproape 1, 3 miliarde persoane: *SUA*, cu peste 270 milioane persoane, *Indonezia*, cu peste 200 milioane persoane, *Brazilia*, cu peste 160 milioane persoane, *Rusia*, cu aproape 150 milioane persoane, *Pakistan*, cu peste 140 milioane persoane, *Bangladesh*, cu peste 125 milioane persoane, *Japonia* cu peste 125 milioane persoane şi *Nigeria*, cu 110 milioane persoane;

Statele mari, cu o populaţie cuprinsă între 50 şi 100 milioane persoane, categorie care grupează 13 state: *Mexicul*, cu 95 milioane persoane, *Germania*, cu peste 80 milioane persoane, *Vietnamul*, cu 76 milioane persoane, *Filipine*, cu peste 70 milioane persoane, *Turcia*, cu peste 64 milioane persoane, *Egiptul*, cu peste 63 milioane

persoane, *Iran*, cu peste 61 milioane persoane, *Thailanda*, cu peste 61 milioane persoane, *Marea Britanie*, cu aproape 60 milioane persoane, *Franţa*, cu peste 58 milioane persoane, *Etiopia*, cu peste 58 milioane persoane, *Italia*, cu peste 57 milioane persoane şi *Ucraina*, cu peste 50 milioane persoane;

State *mijlocii*, cu o populaţie cuprinsă între 10 şi 50 milioane persoane, categorie care cuprinde 51 de state, printre ele numărându-se: *Myanmar*, *Coreea de Sud*, *Africa de Sud*, *Spania*, *Polonia*, *Columbi* Argentina, *Sudan*, *Canada*, *Tanzania* etc.

State mic/, având populaţia cuprinsă între 1 şi 10 milioane persoane, categorie cuprinzând 74 de state (*Portugalia*, cu 9, 9 milioane locuitori, Malawi, cu 9, 8 milioane locuitori, *Senegal*, cu 9, 7 milioane locuitori.

Ş-a.);

State foarte *mici* sau *liliputane*, având populaţia cifrată sub un milion de locuitori. Printre aceste se pot înscrie: Vatican, cu 850 locuitori, *Tuvalu* şi Nauru, cu 10.500 locuitori fiecare, *Palau*, cu 18.100 locuitori, San Marino, cu 26.100 locuitori, *Liechtenstein*, cu 31.400 locuitori. *Monaco*, cu 32.000 locuitori, Saint Kitts şi *Nevis*, cu 42.300 locuitori, Ins. MarshaM, cu 62.800 locuitori, Andora, cu 65.200 locuitori şi Antigua şi Barbuda, cu 69.100 locuitori.

Referitor la gruparea statelor pe categorii de mărimi demografice, se poate observa faptul că, populaţia globului este concentrată în statele gigantice, foarte mari şi mari (cu precădere în China şi India, care grupează împreună, aproape 40% din totalul populaţiei globului), acestor categorii revenindu-le în comun peste % din totalul populaţiei Terrei. Ca număr de state ce sunt cuprinse în cadrul fiecărei categorii demografice, se poate observa preponderenţa celor din categoriile mici şi mijlocii, care grupează 125 de state, din totalul de 191 câte existau la

data de 1 iulie 1998 în lume. Ultima categorie, a statelor liliputane, concentrează, de asemenea, un număr important de state, şi anume 43, însă însumată populaţia lor, nu reprezintă o pondere semnificativă, care să poată fi comparabilă cu celelalte categorii.

Din punct de vedere al potenţialului demografic, se conturează câteva situaţii deosebite şi anume: continentul Asia, iese în evidenţă, nu numai prin prezenţa celor doi coloşi demografici (China şi India), dar şi prin prezenţa unor state care se includ în categoria demografică imediat următoare: Indonezia, Pakistan, Japonia, Bangladesh. Acest lucru, crează Asiei, un statut deosebit în ceea ce priveşte evoluţia demografică, însă, în acelaşi timp, poate crea probleme deosebite legate de surplusul de populaţie, extrem de greu de susţinut, din punct de vedere alimentar, şi nu numai, problemele acestei regiuni a globului, influenţând implicit şi poziţia geopolitică a statelor respective pe scena mondială. În paralel, continentul Africa, se remarcă printr-un potenţial demografic viitor deosebit de dinamic. Astfel, aici întâlnim o serie de state a căror populaţie înregistrează o dinamică demografică fără precedent: Libia, cu un spor natural de 33, 1‰, Liberia, cu 32 V Angola, cu 31, 5‰, Kenya, cu 31‰ şi Somalia, cu 30, 7‰. Toate aceste state, chiar dacă nu dispun de un număr foarte mare de locuitori, vor cunoaşte în viitor o creştere puternică a populaţiei lor, în special în cazul îmbunătăţirii nivelului sanitar din statele respective, modificându-şi astfel rolul jucat la nivel regional şi zonal. Paralel cu această situaţie, continentul Europa, cunoaşte o descreştere demografică, specifică nu numai statelor puternic dezvoltate economic, dar şi în cazul statelor aflate în perioada de tranziţie politică de la economia centralizată de stat, la economia capitalistă de piaţă. Este cazul unor state precum: Bulgaria, cu un deficit demografic de – 2, 7‰, Rusia, cu – 2, 2‰, sau Ucraina,

Letonia şi Ungaria, cu – 2, 1‰ fiecare. Chiar dacă acest declin demografic va fi balansat de creşterea puterii economice, procesul de scădere a numărului populaţiei, însoţit şi de o îmbătrânire a acesteia, va aduce modificări în ceea ce priveşte poziţia şi rolul acelor state la nivel regional şi zonal.

Structura etnică a populaţiei, reprezintă o altă caracteristică, alături de mărimea demografică, care influenţează elementul component al statului – populaţia.

Privită din acest punct de vedere, populaţia unui stat este alcătuită din diverse grupuri etnice. Această situaţie este rezultatul unor procese complexe evolutive, de-a lungul istori procese aflate – în mare parte în plină desfăşurare şi astăzi.

De regulă, la începutul procesului de umanizare al teritoriului respectiv (cu mii de ani în urmă), a existat o populaţie i iţială. În marea majoritate a cazurilor, aceasta nu mai este reprezentă, fiind înlocuită de alte grupuri. Acestea din urmă, fie au rezultat din mixajul sau transformarea grupului iniţial, fie s-a suprapus peste cel i iţial, înlăturându-l sau asimilându-l, fie au rezultat din deplasarea unor grupuri venite din alte regiuni. În toate cazurile, există totuşi elemente pe care le putem regăsii în cadrul manifestărilor existenţiale ale grupurilor de populaţie actuale, manifestări transmise pe diferite căi, prin folclor, limbă, tradiţii etc. Şi care demonstrează anterioricitatea grupului iniţial.

Populaţiile iniţiale poartă denumirea de *autohtoni*. Cele sosite ulterior, deci care au o istorie pe meleagurile respective ceva mai recentă, poartă denumirea de *alohtoni*. Între aceste două tipuri de populaţii se nasc diferite tipuri de relaţii, de la cele paşnice de colaborare, de asimilare sau convieţuire în comun, până la cele violente, de respingere sau izolare, inclusiv de distrugere şi eliminare.

Ponderea fiecărui grup etnic în cadrul populaţiei unui stat diferă în timp şi spaţiu. Astfel, de-a lungul istoriei structura etnică, adică componenţa etnică a unei populaţii, a diferit funcţie de o serie de factori istorici, politici, militari, economici; sociali etc. Tabloul actual este rezultatul stabilirii diferitelor grupe etnice pe diferite teritorii. Se pot delimita o serie de teritorii care sunt caracterizate de un anumit grad de omogenitate etnică, sau, din contră, de diversitate etnică.

O structură etnică relativ unitară, cu procente de peste 80% din totalul populaţiei statului respectiv aparţinând unei singure etnii, asigură un mod de trai unitar, specific acelui teritoriu, o limbă vorbită pe întreg cuprinsul său şi anumite caracteristici ce se păstrează în timp. Acest lucru dă unitate atât popt Aafţiet cât şi teritoriului respectiv, eliminând tendinţele centrifuge. Structura etnică unitară a populaţiei unui stat dă stabilitate teritorială! În acelaşi timp. Diversitatea etnică, până la un anumit nivel, asigură populaţiei majoritare o deschidere mai amplă spre noi moduri de viaţă, diversificând existenţa populaţiei respective. Totuşi, pe lângă acest rol benefic, atunci când se depăşeşte un anumit nivel al diversităţii etnice, în special atunci când apar grupuri etnice aparţinând unor state vecine, ce vin în contact direct cu statut în cauză, pot apare tendinţe centrifuge, menite a menţine şi păstra identitatea grupurilor etnice ce se simt ameninţate. Aceste tendinţe centrifuge se concretizează în două etape: prima etapă, *izolarea de restul* populaţiei, prin întărirea propriilor caracteristici etnice (limbă, religie, mod de viaţă etc.), lucru care duce la autoizolare etnică, şi o a doua etapă, *apariţia dorinţei de autodeterminare* atât organizatorică, decizională, cât mai ales *teritorială*. Autodeterminarea teritorială se constituie în „sâmburele" revendicărilor separatiste, grupul etnic în cauză, dorind, într-o primă

etapă, dobândirea unei independenţe reale, inclusiv teritoriale, faţă de grupul etnic majoritar, iar apoi, gravitarea spre statul vecin, din panoplia etnică a căruia face parte.

Astfel de acţiuni au consecinţe deosebit de periculoase, ducând la adâncirea diferenţierilor dintre grupele etnice componente ale unui stat, lucru care slăbeşte poziţia geopolitică a acestuia.

În astfel de condiţii, apare destul de clar, rolul pe care îl joacă structura etnică în cadrul unei populaţii. Diversitatea etnică, rezultată de-a lungul istoriei prin evoluţia populaţi i respective, trebuie să acţioneze în sensul îmbogăţirii spirituale, culturale, lingvistice a poporului din care aceasta face parte, orice tendinţă izolaţionistă ducând la agravarea situaţi Aßtfel de conflicte apar extrem de des în interiorul unor state în care există mai multe etnii, unele dintre ele aclamându-şi rolul de generator de naţiune şi nerecunoscând prioritatea unui alt grup în cadrul statului respectiv.

În rândul unor astfel de cazuri se pot include: situaţia din Spania, din regiunea bască, situaţia din fosta Iugoslavia (dublată fiind şi de diferenţierile religioase), situaţia din fostele state componente ale URSS din zona caucaziană ş.a. O structură etnică unitară (sau aproape unitară), oferă stabilitate politică şi teritorială, întărind în acelaşi timp caracteristica naţională a statului. Din păcate, trasarea frontierelor statelor actuale ţine cont doar într-o anumită măsură de structura etnică, şi aceasta alterată de-a lungul timpului. Unele state preferă să adopte o poziţie aparte, prin care nu recunosc statutul de grup etnic, implicit de minoritate, înlocuind conceptul cu cel de *cetăţean*, făcând abstracţie de apartenenţa etnică (aşa cum este cazul Franţei, toţi locuitorii ei fiind, fie cetăţeni francezi – cei care deţin cetăţenia franceză –, fie rezidenţi străini.

— Cei care nu au cetăţenia franceză). Astfel de stări se răsfrâng asupra drepturilor de care dispun persoanele respective, neacordarea cetăţeniei, transformând persoană, într-un individ situat în afara societăţii respective.

Structura etnică, poate fi influenţată şi prin deplasările masive de populaţie de la o ţară la alta. Acest fenomen este întâlnit şi în prezent, ca urmare a diferenţelor economice şi ca nivel de trai, dintre statele dezvoltate şi cele în curs de dezvoltare. Sunt cazuri în care structura etnică s-a schimbat în decursul câtorva decenii, prin migrare masivă şi prin faptul că noii veniţi prezintă caracteristici demografice net superioare faţă de cele ale populaţi i majoritare. Este cazul Germaniei, în care imigrarea masivă de turci, şi arabi în general, a dus la modificarea componenţei etnice la o populaţie de peste 80 de milioane locuitori, există aproximativ 10% populaţie negermană de origine turco-arabă, prezenţa acesteia resimţindu-se în special în ultimul secol şi cu precădere după anii ’50 – 60. Astfel de grupuri etnice imigrante, aduc cu ele o serie de specificuri care, uneori, vin în contradicţie cu modul de existenţă al majorităţii. Fie că este vorba de o natalitate foarte mare, ceea ce determină un spor natural excesiv, fie că este vorba de elemente economice care deranjează majoritatea, prezenţa unor astfel de „implanturi” populaţioniste modifică statutul populaţiei majoritare.

Atunci când diferenţierea etnică este dublată de cea religioasă (de exemplu prezenţa musulmanilor în ţări creştine), situaţia se complică, prezenţa etnicilor musulmani constituindu-se într-un vector de penetrare a influenţei religioase respective în interiorul statului creştin.

Există o serie de state care cunosc deja o diversitate etnică mare, în cuprinsul lor trăind mai multe etnii, în

proporţii diferite. Este cazul unor state cum ar fi: Andora (andorrani 27%, spanioli 55%), Belgia (flamanzi 56%, valoni 44%), Bosnia-Herţegovina (bosniaci 44%, sârbi 31%, croaţi 17%), Estoni (estonieni 61%, ruşi 30%), Letonia (letoni 53%, ruşi 34%), R. Moldova (români 65%, ucraineni 14%, ruşi 13%), Ucraina (ucraineni 73%, ruşi 20%) pentru a enumera doar câteva state europene. Astfel de situaţii de regăsesc şi pe continentul asiatic (în Afghanistan, Bhutan, Kazahstan, Malaysia), dar şi pe continentul american (Canada, Mexic, Belize, Grenadă, Guatemala, Haiti, Bolovia, Brazilia, Ecuador etc.), în Africa sau Australia şi Oceania.

Acolo unde există o singură naţiune majoritară, care deţine procente ridicate şi mai ales un statut primordial pe acele teritorii, continuatoare directă a populaţiei iniţiale, care constituie esenţa statului respectiv, atât din punct de vedere etnic, cât şi lingvistic, cultural, istoric etc., putem vorbii de existenţa unui *stat naţional* (de exemplu România, Marea Britanie, Franţa ş.a.).

În cazul în care, pe teritoriul statului respectiv coexistă două sau mai multe naţiuni, cu o istorie comună, cu vechime comparativă, care şi-au desăvârşit procesul de etnogeneză pe acelaşi teritoriu, putem vorbii de un stat muftinaţional (de exemplu Belgia).

Aceste diferenţieri cuprind în primul rând existenţa unei singure etnii, care a atins stadiul de naţiune, alături de care există minorităţi etnice mai noi, apărute de-a lungul timpului şi care fac corp comun cu majoritatea populaţiei din cadrul statului respectiv.

Statele naţionale unitare reprezintă forma optimă de existenţă a unei naţiuni, asigurând stabilitate şi lipsa conflictelor interetnice. Această construcţie statală, respectiv statul naţional unitar, bazat pe relaţia „un stat – o naţiune", reprezintă „forma *ideală spre care majoritatea statelor şi naţiunilor* aspirăř (Glassner, 1996).

C. Forma de guvernământ

Forma de guvernământ, are o importanţă deosebită printre componentele de bază ale statului, reprezentând, practic, modul de organizare şi conducere al statului respectiv. Ea, forma de organizare, este influenţată direct de tradiţia istorică a statului, dar şi de tipul de ideologie existent în diferite perioade, forma de guvernământ schimbându-se, de regulă, funcţie de unele evenimente politice, sociale, şi chiar militare. La fel ca şi populaţia, forma de guvernământ este un element dinamic, înfăţişând o concepţie politică, determinată de o serie de factori proprii, o experienţă istorică specifică fiecărui stat în parte. Două sunt formele principale de guvernare, cu tradiţii istorice şi existenţă marcată de-a lungul istoriei omenirii:

A. *monarhia* – cu o vechime de peste 5.000 de ani, apărută iniţial în Asia, ulterior extinsă şi pe alte continente (Africa, Europa), reprezintă, în esenţă, un mod de conducere şi perpetuare a puterii pe cale ereditară (sangvină);

B. *Republica* – o formă de organizare şi exercitare a puterii, care diferă, în esenţă, de monarhie, prin modul de transmitere al puterii, aceasta făcându-se nu pe principiul ereditar, ci prin decizie electivă.

Monarhia, este o formă primordială de organizare a puterii politice, transmisă prin istorie, din cele mai vechi timpuri, ca o continuare a formelor iniţiale de organizare la nivel tribal. Din punct de vedere al denumirilor existente referitor la această formă de guvernare, se pot evidenţia o serie de tipuri regionale, cum ar fi: *regatul* (de regulă în Europa), *principatul*, *imperiul* (în trecut în Europa, Asia şi Africa), *califatul*, *şeicatul şi emiratul* (legate fiind de lumea arabă şi religia islamică). Dintre acestea, o formă aparte era reprezentată de *imperiu*, care îngloba teritorii extinse, populaţii diferite, caracterizate de o diversitate extrem de

mare, lucru care a acţionat ca o forţă centrifugă majoră în existenţa imperiilor, de-a lungul întregii istorii. Primele imperii se pierd în negura istoriei umane, unele dintre ele având o existenţă extrem de scurtă, altele cunoscând o faimă deosebită, modificând mersul istoriei, ele însele creând istorie (aşa cum este cazul Imperiului Roman). Această formă, la rândul ei, a cunoscut o evoluţie permanentă, transformându-se, ajungând până în sec. XX, sub forma *imperiilor coloniale*, construcţii politice efemere, bazate pe interese strict economice, politice, şi nu în ultimul rând, geopolitice şi geostrategice. Imperiile, indiferent de perioada istorică cărora au aparţinut, aveau ca idee centrală o ideologie absolutistă susţinută şi de o religie supraimpusă, în majoritate a cazurilor, imperiile fiind create şi susţinute prin forţă armată, prin agresiune şi cucerire militară.

Monarhia este prezentă şi astăzi, în forme relativ unitare, constituind încă, o modalitate de organizare şi conducere politică atât pentru societăţi dezvoltate economic (aşa cum este cazul în Europa), cât şi pentru societăţi aflate pe o treaptă de dezvoltare ceva mai joasă, uneori chiar la nivel feudal (aşa cum este cazul unor monarhii din Africa şi Asia).

O serie de autori au diferenţiat anumite subtipuri şi categorii ale monarhiei, plecând de la unele caracteristici ale modului de organizare şi exercitare a puterii în stat. Putem astfel amintii cele două subtipuri de bază ale monarhiei, evidenţiate de T. Simion, ulterior preluate de Al. Ilieş: *monarhiile simbolice*, suprapuse unor state dezvoltate din vestul Europei sau din Orientul îndepărtat (Marea Britanie, Belgia, Olanda, Spania sau Japonia), în care monarhul joacă un rol mai mult simbolic, reprezentativ, devenind un element de simbolistică naţională, puterea fiind exercitată în mod real de un prim-ministru, parlament sau consiliu cu puteri decizionale şi

executive. Puterea monarhului este separată de cea executivă, legislativă şi judecătorească, însă acesta are o serie de atribuţii în domeniul politicii externe sau în situaţii deosebite, reprezentând un factor de coeziune pentru poporul respectiv; şi, *monarhiile autentice*, în care concentrarea puterii în mâna suveranului este mult mai mare, el fiind şeful executiv al statului, deţinând toate prerogativele reale ale puterii în stat. Este cazul unor state mai puţin dezvoltate (Maroc, Leshoto, Cambodgia, Nepal, Bhutan ş.a.), dar şi a unora care dispun de unele resurse (de regulă minerale), ce le conferă o anumită poziţie la nivel regional şi uneori chiar global (Emiratele Arabe Unite, Oman, şeicatul Bahrain, regatele Iordania, Arabia Saudită ş.a.).

Deşi această clasificare explică în linii mari situaţia actuală, având în vedere semnificaţia reală a termenului de monarhie (*formă de guvernare în care conducerea revine, total sau parţial, unei singure persoane – monarhul – şi care, în virtutea unor vechi tradiţii, se transmite ereditar, dinastic – Dicţionarul de geografie umană*, 1999), putem diferenţia în cadrul monarhiilor existente în prezent, două categorii distincte şi mai multe subtipuri, de regulă, influenţate sau aparţinând lumii arabe şi religiei islamice.

Prima categorie, în care şeful statului este autoritatea suverană şi unicul deţinător al puterii în stat, poartă denumirea generică de monartiie *absolută*. Acest tip reprezintă forma iniţială, venită din istorie, în care puterea este atributul unei singure persoane fizice, aceasta având cel mai înalt nivel de reprezentare politică în cadrul simbolisticii naţionale. De regulă, acest tip se mai păstrează doar în lumea arabă, unde tradiţiile au deţinut un rol de lege nescrisă, religia având un cuvânt greu de spus în organizarea conducerii politice a statului. Este vorba de *monarhia islamică absolută*, aşa cum o regăsim în Arabia Saudită, Bahrain, Brunei, Qatar ş.a. Tot în această

categorie se includ şi emiratete islamice (cum ar fi Afghanistan) care au un statut aparte.

Cea de-a doua categorie a monarhiilor, în care monarhul conduce simbolic statul, pe baza constituţiei existente, iar puterea de stat este exercitată de către organele prevăzute în constituţie, este *monarhia constituţională*, prezentă atât în Europa, cât şi pe celelalte continente. De regulă, acest tip reprezintă o formă evoluată a monarhiei, în acest sens putându-se enumera: Belgia, Norvegia, Olanda, Spania şi Suedia, dar şi Lesotho, Maroc, Swaziland ş.a.

Un subtip legat de fostul imperiu colonial britanic, este reprezentat de *monarhia constituţională în Commonwealth*, de fapt, foste colonii britanice, ce recunosc suveranitatea reginei că factor reprezentativ. Este cazul statelor Antigua şi Barbados, Bahamas, Ins. Solomon, Tuvalu, dar şi Noua Zeelandå ş. m. a. Unele dintre acestea sunt *monarhii federale* (cum este cazul Canadei), însă reprezentativitatea reginei este restrânsă la un nivel pur simbolic. În afara acestor subtipuri, în rândul monarhiilor se mai pot include o serie de forme de existenţă monarhică a statului, diferite doar în denumire faţă de forma constituţională sau absolută, unele dintre aceste subtipuri fiind legate de tradiţia islamică a statului respectiv, cum ar fi: *principatul parlamentar* (cazul Andorrei), *statul papal* (Vatican), *sultanatul* (Brunei), *monarhia federală afectivă* (Malaysia), *marele ducat* (Luxemburg), *principatul* (Liechtainstein), *emiratul* (Bahrain).

Republică, reprezintă forma de stat în care conducerea politică efectivă este exercitată de un organ suprem al puterii ori de un preşedinte (şeful statului), ambele alese sau numite, printr-o formă participativă a populaţi statului respectiv, în cadrul unui proces electoral.

La fel ca şi monarhia, republica este o formă de

guvernământ cu vechi tradiţii istorice, apărând pentru prima dată în Antichitate, sub forma unei *democrapi sclavagiste*, în Grecia.

Deşi ulterior această formă a dispărut, fiind înlocuită în Evul Meditimpuriu cu monarhia absolută, ea apare în sec. XIII, în Europa, sub forma unei *republici feudale* (San Marino).

Răspândirea maximă, însă, apare odată cu perioada modernă a istoriei, când ideile democratice încep să capete o mai mare importanţă, monarhia şi în special cea absolutistă, fiind privită ca o stare inertă în evoluţia statelor. În prezent cele mai multe state pe glob sunt republici – circa 160 (Simion, 1998), însă şi aici există o serie de subtipuri. Ceea ce este însă caracteristic, este faptul că transmiterea puterii nu se mai face ereditar, ci prin decizie electivă, şeful statului fiind ales *pe o* perioadă determinată de timp (între 4 – 7 ani), perioadă desemnată ca mandat, neputând deţine mai mult de două mandate consecutiv, iar alegerea se poate face fie prin vot nominal, universal şi direct, fie prin desemnarea acestuia de către corpul legislativ naţional (parlament). Plecând de la această diferenţiere, funcţie de modul de alegere al şefului statului (denumit uneori şi preşedinte), putem diferenţia două mari categorii de republici:

Republica prezidenţială. În care şeful statului are un rol determinant în viaţa politică. În special în domeniul apărării, politicii externe şi al orientării economice, sociale şi politice. Şi aici există o serie de subtipuri, funcţie de nivelul puterii şi de prerogativele de care dispune şeful statului: *republica prezidenţială propriu-zisă*, cum este cazul în SUA, Rusia ş.a., unde şeful statului este şi şeful guvernului, având un rol deosebit în conducerea statului respectiv; şi, *republica semiprezidenţială* (Franţa), în care şeful statului are puteri mai restrânse, limitându-se doar la prerogativele constituţionale din domeniul politicii externe

şi alte sectoare ale puterii reprezentative; *republica parlamentară*, în care puterea şefului statului este mai redusă (comparativ cu tipul anterior enunţat), limitându-se doar la aspectele protocolare, reprezentative, la nivel extern, parlamentul fiind forul care decide în marea majoritate a problemelor importante, puterea executivă reală revenind guvernului.

Alături de aceste două tipuri principale ale republicii, mai pot fi menţionate o serie de subtipuri specifice, diferenţiate fie de religia existentă în stat, fie de forma ideologică sau de organizare statală. Putem menţiona: *republica islamică* (Iran) şi *republica islamică federală* (Comore) – în care religia joacă un rol deosebit de important în viaţa politică, *republica populară* (China) şi *republica socialistă* (Libia, Cuba, Coreea de Nord, Vietnam) – forme axate pe sistemul ideologic comunist de conducere şi organizare a statului, *republica federală* (Brazilia, Mexic, SUA, Austria, Venezuela, India ş.a.) – formă asociativă între state ce formează federaţii.

Atributele statului: independenţa şi suveranitatea

Aşa cum s-a putut observa în subcapitolele anterioare, statul, organizat ca entitate politico-teritorială, dispune de o serie de componente, care îl alcătuiesc şi care îi creează premisele existenţei sale reale pe scena politică internaţională. Pe lângă aceste condiţionări fireşti, rezultate din însăşi structura şi alcătuirea statului, acesta, pentru a exista şi a fi viabil din punct de vedere politic, dar nu numai, trebuie să răspundă unor cerinţe care sunt deosebit de importante pentru el, în special ca factor de relaţionare între statul în cauză şi comunitatea internaţională.

Aceste cerinţe, de importanţă vitală, se constituie în atributele de bază ale statului, şi anume: independenta şi suveranitatea. Deşi în esenţă aceste două noţiuni sunt diferite, ele conlucrează pentru statuarea unei poziţii reale

a stalului în cauză, căpătând valori deosebit de importante în existenţa politică internaţională a entităţi politico-teritorială implicată.

Independenţa, reprezintă aceea caracteristică a unui stat, care îl individualizează faţă de statele vecine, implicând o anumită poziţie relaţională faţă de acestea. Independenţa implică relaţia dintre statul în cauză şi celelalte state, relaţie afirmată, în primul rând pe plan politic, însă cu repercusiuni în domeniul teritorial. Independenţa se afirmă politic, dar se susţine prin acţiune militară, de regulă, independenţa se câştigă prin luptă de eliberare naţională. Afirmarea independenţei unui stat faţă de alte state, act în sine politic, se marchează teritorial prin trasarea graniţelor statului respectiv, şi – lucru deosebit de importantorin recunoaşterea acestor graniţe de către comunitatea politică internaţională, respectiv ONU.

Existenţa celor 197 de state recunoscute oficial astăzi, are la bază procesul de câştigare a independenţei alături de recunoaşterea internaţională a acesteia. În marea majoritate a cazurilor, statele, atât din Europa, Asia, Africa, Oceania, dar şi America de Sud şi Centrală, şi-au dobândit independenţa în urma luptei de eliberare naţională, în special în sec. XIX şi XX, multe dintre aceste state făcând parte din diferite imperii coloniale. Astfel, procesul de câştigare a independenţei, se transformă într-un proces de eliberare naţională, de *ieşire* de sub influenţa unui alt stat, de regulă, mare putere colonială. În acest caz, câştigarea independenţei semnifică ieşirea din colonialism. Colonialismul, atât ca sistem politic, cât şi ca proces de creare a unor imperii coloniale, are o semnificaţie extrem de complexă, semnalându-se chiar modificări structurale apărute pe parcursul sec. XX, comparativ cu cel clasic, specific sec. XIX.

Apelând la definiţia apărută în *Dicţionarul de*

geografie umană, *colonialismul* semnifică o *„politică a unui stat ce doreşte menţinerea dominaţiei proprii asupra unui alt teritoriu sau grup de oameni, cu un nivel de dezvoltare mai scăzut decât al său”* [este cazul colonialismului *clasic*, specific sec. XIX sau începutului de sec. XX, n.n.]. Privit ca proces politic, colonialismul implică introducerea într-un areal (teritoriu) al unui sistem străin, atât politic, cât şi economic, cultural, social etc., menit a asigura exploatarea unor resurse sau obţinerea unor avantaje directe sau indirecte din acel teritoriu.

Desfăşurarea acestui proces, implică, în marea majoritate a cazurilor, parcurgerea a doua etape majore: prima etapă, *ocuparea teritoriului*, sub o formă nu întotdeauna politică, militară sau reală; şi, a doua etapă, *dominarea populaţiei autohtone*, prin diferite mijloace şi forme care asigură, în acelaşi timp şi perpetuarea sistemului.

Rezultatele colonialismului sunt vizibile atât pe harta politică a lumii, atunci când este vorba de extinderea graniţelor unor state, constituite în mari puteri coloniale, cât mai ales, prin crearea unor sisteme economice specifice, apariţi unor asociaţii sau comunităţi care urmăresc anumite interese – de cele mai mu Ke ori economicedar nu numai, sau prin transformarea unor state i iţial naţionale în *imperii coloniale*. Politica de creare a imperiilor coloniale poartă denumirea de *imperialism*. La fel ca şi colonialismul, imperialismul cunoaşte mai multe forme, mai multe faţete, evoluând funcţie de dezvoltarea societăţii umane în general, şi funcţie de evoluţia raporturilor de putere, în particular.

Imperialismul poate fi analizat ca o multitudine de procese, unele dintre ele deosebit de complexe, menite a asigura perpetuarea sistemului, dar şi a impune şi constrânge anumite entităţi politico-teritoriale la diferite acţiuni politice, militare, economice sau de altă natură.

Astfel, imperialismul poate fi privit ca:

a) *imperialism militar*, având ca substrat acţiunea politică directă, în cele mai multe cazuri susţinută militar prin agresiune directă, acest tip fiind specific sec. XIX şi primei jumătăţi a sec. XX. Este exemplul tipic de impunere şi constrângere militară în vederea valorificării proprii a unor resurse a statului colonizat. Această metodă, uneori extrem de brutală, nu mai este folosită în prezent – cel puţin nu în forma clasicăânsă ea a stat la baza creieri marilor imperii coloniale britanic, spaniol, portughez, olandez, german ş.a.m. d. Acest tip de imperialism vă pregătii terenul pentru următoarele două tipuri, mai moderne, şi va da naştere unor mişcări de eliberare naţională militară, îndreptăţind răspunsul prin forţă, şi creând premisele unor conflicte ce au dat naştere la războaie extrem de sângeroase; b) *imperialismul economic*, formă mult mai subtilă de impunere şi susţinere a unui sistem economic străin de statul în cauză, a fost prezent, cu precădere, pe parcursul sec. XX, şi în special după cel de-al II-lea Război Mondial. Este rezultatul schimbării raporturilor de putere între blocurile ideologice, al *mascării* dorinţei unor supraputeri de a ţine sub umbrelă proprie o serie de areale şi teritorii care dispun de resurse şi bogăţii deosebite, sau care reprezintă puncte strategice globale de importanţă esenţială. Imperialismul economic se face simţit, nu prin intervenţia statului super dezvoltat, ci prin intervenţia companiilor multinaţionale care *translatează* interesul politic spre latura economicului. Se creează astfel un sistem de susţinere reciprocă, atât compania multinaţională (de regulă concerne gigantice), cât şi super puterea. Mamă”, având obiective comune, care în final le asigură supremaţia în anumite domenii şi sectoare, inclusiv politic. În prezent, imperialismul economic, cunoaşte forme mascate, reliefate sub aspectul unor uniuni, asociaţii sau

grupări economice de state, care acţionând ca o umbrelă, favorizează anumite politici economice, îngrădind sau neacordând şanse reale statelor care nu sunt incluse în aceste organizaţii. Imperialismul economic tinde, astfel, să devină o parte componentă a procesului de globalizare, proces determinat de factorul economic, de penuria pieţelor de desfacere şi având implicaţii politice, inclusiv asupra conceptului de suveranitate a statelor;

c) *imperialismul cultural*, forma cea mai „*elevatăm* de cucerire a unui teritoriu, în fapt, acest tip nou de imperialism controlând nu teritorii sau economii, ci minţile oamenilor, afectând modul de gândire al populaţiei în cauză. Prin implicaţiile deosebit de profunde pe care le are, acest tip de imperialism este, de departe, cel mai periculos, „*roadele*" sale putându-se observa după decenii, făcând, practic, imposibilă orice contra-măsură, menită să stopeze sau să anuleze acest proces. Imperialismul cultural, nu este altceva decât o formă de penetrare în interiorul unor societăţi constituite ca atare, a unor idei străine, a unui sistem de gândire diferit, care nu îşi are originea pe acele meleaguri. Exemplele sunt extrem de vizibile, unele dintre ele intrând în cotidian – chiar şi în Româniamarea majoritate a populaţiei acceptându-le ca forme fireşti de „mişcare" socială. Ideile flower-power, hippy, skin-heads, punk, libertinajul sexual, consumul de droguri, homosexualismul, folosirea unor termeni străini în limbajul normal de zi cu zi, preponderenţa unor tipuri de culturi bazate pe audio-vizual şi în special pe cel de o anumită provenienţă (anglo-saxonă şi americană), folosirea cu preponderenţă a unor anumite produse, a unor idei sau moduri de a privit anumite situaţii etc., se constituie în forme de penetrare a unor sisteme de gândire diferite de cel clasic, specific teritoriului românesc [în cazul nostru n.n.].

În cadrul acestui proces complex de reaşezare a

raporturilor dintre marile puteri şi statele de nivel secundar, formele cunoscute capătă aspecte şi caracteristici noi. Astfel, modalităţile specifice sfârşitului de sec. XIX şi primei jumătăţi a sec. XX, nu se mai regăsesc în prezent, fiind înlocuite de forme noi, care poartă denumirea de *neo-colonialism* şi *neo-imperialism*.

Termenul de *neo-colonialism* a fost introdus pentru prima dată de preşedintele Ghanei, Kwame Nkrumah, şeful primului stat din Africa Neagră, care şi-a câştigat independenţa după ce a fost colonie europeană (britanică).

Preşedintele Ghanei, afirma în anul 1957, la cinci luni de la câştigarea independenţei, atunci când Malaysia devenea la rândul ei independentă, că „nimic nu s-a schimbat, de fapt, *cu* excepţia steagului şi a câtorva lucruri superficiale. Malaysia are economia controlată de britanici, trupele britanice sunt încă [în 1957 n. n] staţionate în Singapore [pe vremea aceea parte a Malaysiei n.n.], şi ţara în ansamblu este orientată spre Marea Britani”.

Ulterior, Nkrumah a concentrat noul concept într-o lucrare intitulată Neocolonialismul. Ultimul stagiu al imperialismului *afirmând*: „Esenţa neocolonialismului este că statul\în teorie, este independent şi dispune de toate prerogativele internaţionale recunoscute. În realitate, sistemul său economic şi politic este ghidat din exterior... Neo-colonialismul este cea mai rea formă a imperialismului... Pentru cei ce îl practică, înseamnă putere fără responsabilităţi, iar pentru cei care îl suferă, înseamnă exploatare fără speranţă de redresare”.

Câştigarea independenţei politice nu înseamnă, întotdeauna şi o suveranitate reală, în toate domeniile vieţii statului respectiv. Obiectivul de bază al politicii externe a unui stat este prezervarea integrităţii teritoriale şi a independenţei politice Un alt obiectiv de bază este menţinerea puterii de decizie în mâinile celor care conduc

statul respectiv, în mod real, în mâi de guvernului.

Independenţa devine astfel, un atribut al statului, privitor la teritoriu, şi în relaţie cu celelalte state. Afacerile interne, conducerea şi controlul asupra problemelor existente în interiorul statului, de regulă legate de populaţie, sistem economic, social etc., se constitui într-un alt atribut de bază al statului, ş\anume *suveranitatea*.

Suveranitatea, reprezintă – plastic vorbindeontinuarea reală a independenţei, între limitele graniţelor statului în cauză. Dacă independenţa se referă la relaţii între state, suveranitatea reprezintă afirmarea propriei voinţe referitoare la gestionarea teritoriului, în totalitatea ansamblurilor sale componente. În acelaşi timp, suveranitatea, conform *Dicţionarului de geografie umană*, dar şi Dicţionarului *de sociologie* sau al celui *politic*, reprezintă wcalitatea *esenţială a statului, care constă în independenţa puterii de stat de a conduce fără nicio ingerinţă externă destinele naţiunii, în interiorul graniţelor recunoscute la nivel* internaţional. Ea se *manifestă prin exercitarea prerogativelor de ordin* poliţier economic, *cultural etc*. Se poate remarca faptul că elementul decisiv în statutarea suveranităţii [totale n.n.] a unui stat este *lipsa ingerinţei externe*. Acest lucru s-ar putea traduce printr-o expresie asemănătoare cu independenţa, dar pe plan intern, şi anume *nautodeterminare* internăântr-adevăr, capacitatea de a gestiona fără a fi nevoie a justifica acţiunile exercitate în interiorul graniţelor proprii, reprezintă esenţa suveranităţi. De multe ori, însă, aceste acţiuni interne, trebuie raportate la norme şi reglementări internaţionale, recunoscute ca atare de întreaga comunitate a statelor independente. Acest element, se poate constituai ca un factor generator de interpretări, unele dintre ele deosebit de bizare, referitoare la conceptul de suveranitate. Aşa cum am văzut în subcapitolele anterioare, statul se bazează pe trei

elemente componente fundamentale: teritoriu, populaţie şi formă de guvernământ. Existenţa celor trei elemente asigură perpetuarea statului ca atare. Acest lucru semnifică faptul că, gestiunea primelor două elemente, făcută de puterea administrativă centrală, în speţă guvernul, este deplină şi recunoscută pe toată întinderea teritoriului acelui stat. În momentul în care guvernul nu mai are controlul asupra unui teritoriu component al statului respectiv, din varii motive, înseamnă că statul în cauză şi-a pierdut suveranitatea referitor la acel teritoriu. Este cazul, de exemplu, al teritoriului ce constituie aşa numita Republică Transnistreană, nerecunoscută la nivel internaţional, dar care nu mai poate fi controlată în mod real de guvernul de la Chişinău. Astfel de situaţii duc la apariţia unor forţe centrifuge care vor genera, fie enclave/exclave ieşite de sub controlul statului mamă, fie, vor genera apariţia unor teritorii în care controlul statului mamă este mai mult simbolic decât real. În cazul în care controlul guvernului nu se mai exercită asupra unei anumite categorii de populaţie (de regulă o minoritate etnică), suveranitatea reală a statului în cauză suferă, pierzându-se calitatea de parte componentă a populaţiei statului, existând tendinţa unor autonomizări, care mai devreme sau mai târziu, vor duce la pierderea suveranităţii teritoriale. Legătura dintre teritoriu şi populaţie este făcută, şi în acest caz, prin exercitarea atribuţiilor de către conducerea executivă. Suveranitatea devine un atribut de bază al existenţei statului, tocmai prin relaţia bipolară care se stabileşte între teritoriu-populaţie şi stat. Imixtiunea unor forţe exterioare poate aduce atingere conceptului de suveranitate. Statul, prin elementele sale constitutive, în primul rând în domeniul executiv, dar şi legislativ, trebuie să aibă controlul total şi absolut asupra decizi politice luate şi transpuse în practică pe tot cuprinsul teritoriului său.

În lucrarea sa cea mai importantă, J. Bodin, profund marcat de ideile economiei politice şi de avântul renascentist din epocă, afirma la sfârşitul sec. XVI, că *„doar constituţia* [*legea* n.n.] *este suverană"*, ridicând acest concept chiar şi deasupra regalităţii.

Tot el, reuşeşte, în mijlocul unei societăţi autoritare, să definească 5 nivele de exercitare a suveranităţii, şi anume:

1. Exercitarea puterii militare;
2. Exercitarea puterii legislative;
3. Deţinerea deciziei de numire în stat;
4. Recunoaşterea internă şi externă;
5. Dreptul de graţiere/amnistie.

Desigur, Bodin, asimila independenţa unei ţari cu suveranitatea unui guvern asupra statului pe care îl conduce, însă, în ansamblu, chiar de la sfârşitul sec. XVI, erau deja conturate principalele direcţii în care suveranitatea se va manifesta. Ceea ce „scapă" analizei lui Bodin, este tocmai aceea latură a suveranităţii care, la 300 de ani distanţă, va căpăta cea mai mare importanţă în existenţa independentă a unui stat: *decizia asupra dezvoltării economice proprii*.

Suveranitatea în domeniul economic, adică acea capacitate de conducere şi decizie proprie asupra tuturor pârghiilor economice care acţionează pe cuprinsul teritoriului unui stat, a căpătat, în special pe parcursul sec. XIX şi XX, o importanţă deosebită.

În ultima vreme, a apărut pe scena ideilor politice, un concept mult discutat, în cele mai multe cazuri legat fiind de acele areale în care trăiesc o serie de minorităţi etnice. Este vorba de conceptul de *„suveranitate limitată"*. Acest concept, se pare introdus pe plan teoretic după cel de-al II-lea Război Mondial, a devenit la modă după prăbuşirea sistemului comunist, şi cu precădere în legătură cu spaţiul european. Conform acestui concept, suveranitatea unui

stat se manifestă în mod real *numai în anumite domenii ale existenţei sale*, celelalte intrând sub auspiciul unor organizaţii, uniuni, grupări, asociaţii etc. Care preiau parte din îndatoririle şi drepturile exercitate prin prerogativele guvernului respectiv. Suveranitatea statului în cauză, devine astfel, *„parţială"*, şi restrânsă numai la anumite domenii, desfăşurată fiind între anumite limite, o parte dintre deciziile ce ar fi revenit statului fiind preluate de aceste forme noi de organizare politică, de regulă supranaţionale. Aceste forme politice, se substituie puterii executive şi legislative, modelând suveranitatea limitată a statului respectiv, după anumite principii şi interese, unele dintre ele greu de înţeles. Astfel, suveranitatea devine un element de *Jârguială"* în vederea obţinerii unor avantaje în alte domenii, de regulă economice sau sociale. Este cazul condiţionării impuse de UE pentru statele doritoare a adera la uniune. De regulă, pierderea suveranităţii în anumite sectoare de activitate, are implicaţii profunde în alte domenii, inclusiv putând afecta chiar independenţa sau integritatea teritorială a statului.

Suveranitatea unui stat nu este discutabilă şi atât mai puţin, nu este subiect de târguială. Politica statului respectiv, în interiorul graniţelor sale, trebuie să fie unitară pe întreg cuprinsul teritoriului şi să reflecte capacitatea totală de a controla şi dirija opţiunile politice, economice, sociale, culturale care se fac pe parcursul teritoriului în cauză.

Aşa cum s-a putut observa, între independenţă şi suveranitate există legături extrem de puternice, condiţionări directe şi indirecte, cauzale şi faptice, care fac ca aceste două atribute – esenţiale şi indispensabilesă caracterizeze existenţa şi statutul geopolitic al unui stat, raportat at & t la nivel continental, cât şi la nivel global. Includerea în diferite organizaţii politice, economice, militare, sociale etc. de nivel suprastatal, nu trebuie să

afecteze în niciun fel independenţa şi suveranitatea statului, el rămânând celula de bază a alcătuirii politice mondiale, la momentul de faţă. Şi se pare, şi în secolul ce tocmai a început.

Statul naţional şi statul naţional unitar

Statul naţional este rezultatul unor procese complexe, ce acţionează atât asupra naţiunii, ca formă superioară de existenţă a unei comunităţii umane, cât şi asupra organizării politice a acesteia. Complexitatea proceselor la care *făceam* referire este demonstrată, pe de-o parte, de evoluţia spaţială şi temporală a grupurilor umane care vor forma naţiunea, iar pe de altă parte, de multitudinea de aspecte rezultate în urma interacţiunii dintre naţiune şi spaţiul pe care aceasta există şi se manifestă din punct de vedere politic. Rezultatul acţiunii acestor procese complexe este o anumită corespondenţă teritorială între expansiunea unei naţiuni şi limita formei de organizare şi gestionare politică a acesteia. Din acest punct de vedere, statul naţional trebuie să răspundă unor condiţii de apariţie şi de dezvoltare, condiţii absolut necesare pentru a atinge această formă de existenţă politico-teritorială. Condiţiile de care aminteam sunt cuprinse generic în cadrul definiţiei date statului naţional de către autorii *Dicţionarului de geografie umană*, care, la pagina 301, afirmă că statul naţional este „un stat independent, în care marea majoritate a locuitorilor aparţin unei singure naţiuni, împărtăşind aceleaşi valori comune, ocupând un teritoriu clar definit spaţial” într-adevăr, legătura indisolubilă dintre stat şi naţiunea specifică acestuia, reprezintă esenţa termenului şi a *conceptului de stat naţional*. Această esenţă a fost remarcată de specialiştii din domeniu cu mult timp în urmă, specialişti care au subliniat, în afirmaţiilor tor, legătura dintre un anumit spaţiu (teritoriu) organizat politic şi naţiunea care şi-a desfăşurat procesul de

etnogeneză în acel areal. R. Seişanu, la începutul sec. XX remarca, pe bună dreptate, faptul că „statul naţional este creaţia proprie a grupului etnic ce a atins faza superioară a naţiunii. El este cadrul teritorial şi politic în care naţiunea îşi exercită suveranitatea să deplină” Tot acelaşi autor semnala, în aceeaşi lucrare, faptul că statul naţional, expresie a aplicării *principiului naţionalităţilor* la teritoriul de etnogeneză, se bazează pe o „comunitate etnologică şi lingvistică” şi că acesta dispune de „mecanisme proprii de armonizare şi de o structură unitară”, lucru care îi dă o viabilitate superioară fala de celelalte forme de existenţă a statelor (federaţii, confederaţii, state multinaţionale etc.).

Raportarea la mecanismele proprii de armonizare de care dispune statul naţional şi la structura sa unitară ne îndreaptă analiza spre un element definitoriu al statului, şi implicit al statului naţional, şi anume *funcţionalitatea* sa. Din punct de vedere funcţional, statul naţional reprezintă o formă superioară de existenţă politico-administrativă faţă de statele ne-naţionale (sau multinaţionale), lucru recunoscut atât în cadrul şcolii române, cât şi în cadrul şcolilor anglo-saxone”.

Corespondenţa dintre o naţiune şi un stat în care aceasta îşi regăseşte spaţiul său fizic de evoluţie, elimină posibilităţile apariţiei unor probleme legate de minorităţile etnice conlocuitoare, de procesele de secesiune teritorială şi de dorinţa de autodeterminare a acestora. N. Pounds remarca, încă din anul 1963, faptul că „un stat are cea mai mare stabilitate şi permanenţă când acestuia îi corespunde o naţiune”, în acest fel „statul devine expresia politică a naţiunii” Această concepţie, care subli iază legătura dintre naţiune şi fenomenul politic exprimat teritorial, este regăsită şi în cadrul şcolii române, care în mod normal, s-a raportat, în primul rând, la situaţia României şi a statelor europene, situaţie care se constituie într-un model tipic pentru statele naţionale. V. Bodocan în lucrarea sa

Geoprafie politică, ducea mai departe spiritul acestei idei, subliniind faptul că „statul naţional este expresia politico-teritorială a *naţionalismului* şi că el, statul naţional, reprezintă „forma ideală la care multe state şi naţiuni aspiră”. Legătura directă dintre apariţia statelor naţionale şi naţionalism, ca sentiment generator de stat naţional, aparţine, ca şi localizare temporală, perioadei mijlocului sec. XIX, secol intitulat „al naţiunilor”, când sentimentele de ataşament şi dragoste faţă de naţiunea căreia fiecare cetăţean îi aparţinea, s-au reliefat în multe cazuri chiar şi din punct de vedere teritorial. Deşi ca datare istorică statul naţional are o vechime foarte mare, el având nevoie de perioade mari de timp pentru a-şi definitiva procesul de etnogeneză a naţiunii care îl va constituii, cele mai vechi state naţionale pot fi plasate, ca perioadă a apariţi i lor, în Evul Mediu timpuriu. În ciuda acestui fapt, datorită repercusiunilor avute asupra scenii politice actuale, mulţi autori consideră că statut naţional este, preponderent, un fenomen al timpurilor noastre, legând geneza acestora de sec. XIX, luând în consideraţie, în primul rând, afirmarea conceptului de stat naţional şi nu apariţia reală, fizică, a acestuia. În realitate, nu exprimarea atributului de „naţional” este deosebit de importantă, ci existenţa acestuia. În concepţia lui Pounds, afirmarea „naţională” este privită în relaţie cu alte state, în realitate, însă* acest atribut al unui stat este important, în primul rând, pentru interiorul său, modelând relaţiile dintre majoritatea populaţiei şi minorităţile (etnice] care există în cadrul frontierelor sale. Această orientare preponderent. Internă” este specifică şcolii române, şi în acelaşi timp diferenţiază concepţii românească de cea specifică şcolilor anglo-saxone.

În prezent, se estimează că aproximativ 90% din totalul statelor de pe gtob au un caracter unitar, având la bază o naţiune de sine stătătoare, lucru ce demonstrează

viabilitatea conceptului de stat naţional.

Statele naţionale reprezintă un rezultat direct ai echilibrului dintre acţiunea forţelor centrifuge şi a celor centripete care modelează existenţa statală. În cazul în care forţele centrifuge sunt mai puternice decât cele centripete, există pericolul desprinderii unor teritorii, de regulă situate la extremităţile statului în cauză, lucru care poate pune în pericol însăşi integritatea teritorială a statului respectiv. Exemplul tipic, foarte apropiat de teritoriul României, este dat de situaţia din Transnistria. Aşa numita Republică Transnistreană reprezintă, nimic altceva, decât un teritoriu desprins din Republica Moldova, datorită *forţelor centrifuge interne* (populaţia rusofonă de pe malul stâng al Nistrului) dar şi datorită *forţelor centrifuge externe* care „macină9 statul moldovean dintre Prut şi Nistru. Convergenţa celor două forţe centrifuge a generat desprinderea acestui teritoriu şi pierderea controlului Chişinăului asupra sa. În cazul fericit în care forţele centripete sunt mai puternice decât cele centrifuge, apare un proces de unificare a teritoriului şi de întărire a suveranităţii statale interne. Statul devine nu numai naţional, ci din punct de vedere al deciziei politice, el devine *naţional unitar*. Echilibrul dintre cele două tipuri de forţe care acţionează asupra unui stat, din acest punct de vedere, şi importanţa acestui echilibru. A fost subliniata. Încă din anii '50, de către R. Hartshorne, care afirmă: o tară are un nume, şi un guvern recunoscut internaţional, prin tratate *care* îi trasează şi limitele statului. Şi totuşi toate acestea nu produc un stat. Pentru aceasta este necesar ca o serie de forţe centripete să „unească" împreună toate regiunile sale componente, în ciuda forţelor centrifuge care vor fi întotdeauna prezente" 106. O forţă centripetă de bază, pentru un stat naţional, este reprezentată de *loialitatea indivizilor faţă de o idee*, uneori exprimată chiar de o persoană (rege, preşedinte etc.). La

nivel superior, forţele centripete generatoare de stat naţional, pot fi şi de tipul *acceptării unui sistem de valori specific, care* individualizează populaţia respectivă faţă de altele.

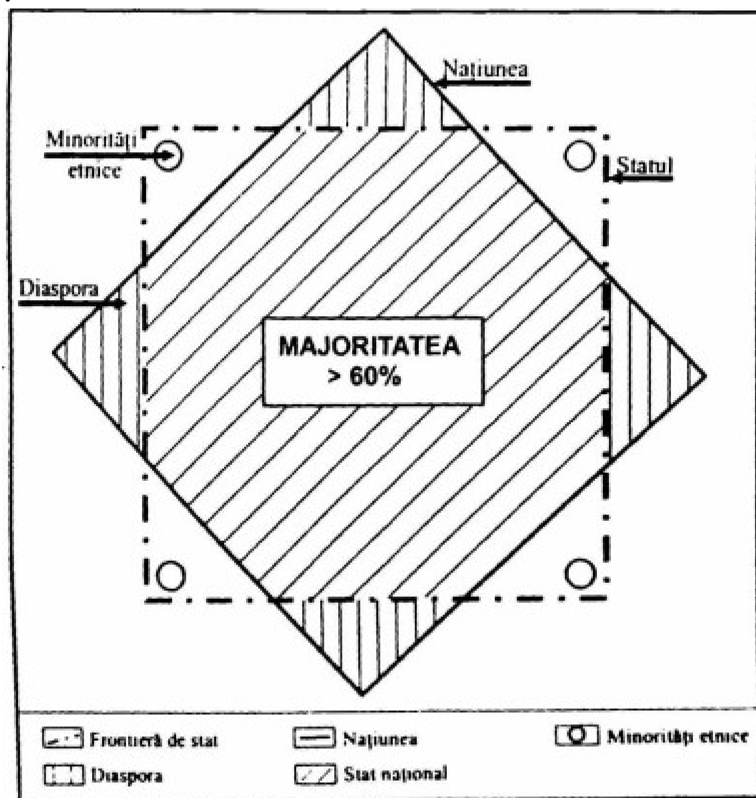

Fig.12 Modelul grafic al statului naţional

10* Hartshome, R (1950) *The Functional Approach în POH – tical Geography*. În – Politica! Geograph/, A. AAG., vol. 40, pag. 110.

Un element interesant, referitor la statul naţional, rezultat şi din schema prezentatè mei şut, este cel al *raportului dintre naţiunea specifică statului respectiv* şi *minorităţile* [etnice] care apar în interiorul frontierelor statului în cauză. Raportul dintre naţiune şi minorităţi „modelează” specificul statului naţional. Acest raport a

suscitat interesul multor cercetători, de valoarea sa Nnd legat însăşi termenul de stat. naţional” sau „multinaţionaf în acest domeniu este, deseori, citată opinia cercetătorului Gunnar Nielson care consideră că statul naţional este acela în care naţiunea de bază reprezintă o etnie majoritară în proporţie de peste 60% din totalul populaţiei statului respectiv. La data exprimării acestei idei (anul 1985) 107 state de pe glob, din totalul de 164 existente la aceea dată, corespundeau acestei valori, deci erau state naţionale. Nielson identifica, însă, încă două categorii de state, din acest punct de vedere, categorii care deţineau valori mult mai scăzute ale acestui procent. El identifică o categorie a statelor „bi-naţionale”, în care există două naţiuni individualizate, axate pe două etnii diferite, care însă împreună totalizează mai mult de 65% din totalul populaţi i107 şi statele „multinaţionale” care deţin mai multe naţiuni, însă în ponderi extrem de scăzute, niciuna nedepăşind valori în jurul a 20 – 30%. Deşi această concepţie pare a avea o anumită susţinere practică, în realitate departajarea strictă numai după valoarea ponderii populaţiei ce constituie naţiunea de bază în totalul populaţiei statului respectiv poate genera confuzii grave din acest punct de vedere. Considerăm că alături de acest indicator trebuie avută în vedere şi o serie de elemente non-numerice, cum ar fi, de exemplu, principiul anterioricităţii, atohtonismul sau autohtonismul populaţiilor respective, faptul că un stat poate fi în realitate o federaţie (cazul Indiei) şi nu un stat naţional etc.

Cele două categorii ale statelor (naţionale şi multinaţionale) au la bază, ca element esenţial, existenţa unuia sau a mai multor procese de etnogeneză în interiorul unui anumit areal. Ţinând cont de acest element fundamental în procesul de devenire al unui grup uman, se pot identifica două mari categorii de state: *statele*

naţionale, care dispun doar de o singură, unică naţiune (cazul României, de exemplu) şi *statele multinaţionale*, în care există două (sau mai multe) naţiuni de sine stătătoare, reunite în cadrul unui singur stat, acesta cuprinzând, în interiorul graniţelor sale, două (sau mai multe) areale etnogertetice diferite, aflate, însă, într-o relaţionare firească şi extrem de veche. Exemplul tipic pentru această a doua categorie este Belgia, unde flamanzii şi valonii, în sine două naţiuni diferite, împart acelaşi teritoriu statal, însă au *arii centrale genetice diferite*.

Un concept aparte, dar asemănător cu cel al statului naţional, este *reprezentat de statul naţional unitar* Deşi la o primă vedere ar putea părea o

Fig. *13* Harta administrativă a Franţei subdiviziune a statului naţional, termenul „unitar" nu se înscrie în problematica specifică statelor naţionale, deşi un astfel de stat este prin definiţie naţional. Termenul de „unitar" se referă la *atributul suveranităţii interne a statului respectiv*. Un stat naţional unitar are o conducere unitară pe întreg tentonul său, cu un grad de centralizare foarte ridicat, în care centrul decide asupra tuturor activităţilor desfăşurate pe teritoriul statal şi în toate domeniile de existenţă a

statului. Este expresia cea mai profundă a suveranităţii statale, în care conducerea de la centru are decizia asupra întregului teritoriu al statului. „Unitatea” totală a statului respectiv devine, astfel, caracteristică de bază a acestuia. În plus, statul naţional unitar mai are o serie de caracteristici specifice, pe lângă cea enunţată mai sus:

Existenţa unui singur centru politico-administrativ, reprezentat de regulă de capitală, celelalte subdiviziuni politico-administrative având rol de subordonare faţă de organele centrale din capitală. *Organizare politică unitară pe întreg teritoriul statal*, recunoaşterea acestei organizări şi adoptarea ei până la cele mai de jos nivele administrativ-teritoriale;

O *singură*, unică, *cetăţenie*, generată de specificul naţional al populaţiei majoritare;

Subdiviziuni administrative care NU deţin un guvern propriu, *ci numai structuri administrative* cu competenţe limitate

F în 14 Harta administrativă a Italiei

Deşi, la o primă vedere, respectarea acestor condiţii ar putea restricţiona dezvoltarea economico-socială a statului respectiv, atribuirea unor competenţe limitate conducerilor subdiviziunilor administrative din teritoriu putând împiedica procesul de descentralizare, specific societăţilor dinamice, în realitate, atributul de „unitar" se referă – cu precăderela decizia politică la nivel *macro* şi nu

la problematica specifică nivelurilor *micro*, locale sau zonale. Discuţiile din acest domeniu sunt încă în plină desfăşurare, ceea ce este acceptat până la ora de faţă este faptul că statul naţional unitar reprezintă „forma cea mai stabilă din punct de vedere al permanenţei şi continuităţii spaţiale şi temporale”, lucru care, probabil, va mai fi valabil mult timp de acum înainte.

Teoriile asupra statului

Statul a concentrat atenţia tuturor oamenilor de ştiinţă care vor scrie şi vor avea contribuţii în domeniul geografiei politice şi al geopoliticii. Dacă în perioada Antichităţii majoritatea tratărilor vor fi exhaustive, aproape chiar empirice, de abia după cea de-a doua jumătate a sec. XIX acest subiect va căpăta o aprofundare ştiinţifică reală, făcută pe baze teoretice puternice şi care vor include analize deosebit de complexe, uneori chiar interdisciplinare. Epoca marilor descoperiri ştiinţifice, epoca teoriilor evoluţioniste iniţiate de Ch. Darwin în 1859 odată cu apariţia lucrării sale On *the Origin of Species*, nu va putea să treacă fără a lăsa amprente puternice şi asupra geografiei politice. Dar nu numai domeniul biologic sau cel geografic era supus unor astfel de schimbări, multe alte laturi ale existenţei umane intraseră, deja, sub influenţa acestor idei Geografia nu putea rămâne în afara acestor influenţe. Şcoala germană de geografie va fi cea mai influenţată de aceste noi concepte, iar printre cei care au dus mai departe ideile darwiniste, fiind primul care le va aplica în domeniul geografiei politice, a fost Fr. Ratzel. El va crea nu numai prima teorie importantă asupra statului, ci va determina un mod de abordare a statului care va fi activ timp de aproape opt decenii, între 1880 – 1960, şi anume, abordarea prin prisma „determinismului geografic” Ulterior, după anul 1960, acest tip de abordare va fi înlocuit treptat de o abordare funcţională, bazată pe principiul interrelaţiei, lucru care, însă, nu va duce la

negarea totală a primului model. Reprezentantul cel mai important în domeniul geografiei politice a acestui mod determi ist de abordare a statului a fost Ratzel.

El a dat la iveală în anul 1900 *Teoria organică a statului*, teorie care va inferenţa gândirea din domeniu extrem de profund. În această teorie Ratzel susţinea că există un anumit grad de determinare geografică şi enviromentală asupra fenomenelor desfăşurate în cadrul unui stat şi mai ales referitor la relaţiile sale cu alte state. În concepţia lui Ratzel, statul era un organism viu, care se naşte, creşte şi moare asemenea unui corp uman. El are necesităţi legate de suprafaţa sa, dar şi necesităţi legate de evoluţia numerică a populaţiei sale. Ratzel îşi imagina sistemul statal ca o variabilă legată de densitatea populaţiei. Atunci când se depăşea o anumită valoare a acesteia, statul trebuia să „crească teritorial" pentru a putea asigura necesarul de existenţă al populaţiei şi al său în ultimă instanţă111 Deşi ideile de bază, care vor constituii această teorie, erau cuprinse în lucrarea *Politische Geographie*, vor mai trece trei ani de la publicarea acesteia până când ele se vor cristaliza pe deplin.

Pentru timpul său această teorie a reprezentat ceva nou, inedit. Aproape patru decenii mai târziu, Samuel von Valkenburg, va da la iveală, tot în sensul ideilor înaintate de Ratzel, o teorie nouă, intitulată *Teoria dezvoltării ciclice* (1939). Conform acestui nou concept, statul era privit ca un organism viu care se dezvoltă în trei stadii principale: tinereţe, maturitate şi bătrâneţe. Fiecare dintre aceste etape din evoluţia statului implică cerinţe şi necesităţi proprii, specifice, deosebit de importante în existenţa sa, atât spaţială cât şi temporală. Valkenburg. Depăşea" modelul ratzelian, însă se păstra în acelaşi domeniu, încercând să facă trecerea spre o analiză complexă, nondeterministă, a unităţilor politico-teritoriale. Deşi

astăzi concepţia ratzeliană despre stat pare depăşită, trebuie să ţinem cont de contextul general în care aceasta a apărut. Ea a rămas ca o variantă de înţelegere a evoluţiei statelor şi a oferit un punct de plecare în analizele ulterioare referitoare la stat.

O altă teorie care a analizat nu statul în sine, ci relaţiile dintre state, a fost *Teoria zonei centrale* (a Heartlandului) enunţată de H.J. Mackinder în anul 1904. Deşi aceasta este o teorie esenţialmente geopolitică, care are la bază influenţa puterii maritime şi a imperiului colonial britanic asupra politicilor mondiale, importanţa acestei teorii în domeniul geografiei statului rezidă din faptul că ea oferă o primă viziune alobală asupra relaţiilor politice dintre state, inclusiv dintre heartland şi rimland 2

Teoria lui Mackinder va influenţa generaţii întregi de geopoliticieni şi va genera analize şi interpretări extrem de variate în deceniile care vor urma. Importanţa să rezidă şi din faptul că ea pleacă în interpretarea relaţiilor dintre state de la un principiu geografic: *localizarea*. Conceptul de Heartland nu

111 Pentru mai multe detalii referitor la această teorie, vezi subcapitolul „Şcoala germană” din jxezenta\ *ucrare*.

12 Pentru mai multe detalii, vezi subcapitolul „Şcoala angk>saxonă” din prezenţa lucrare.

trebuie privit, însă, doar ca o localizare pur geografică. Heartlandul reprezenta mult mai mult decât o localizare geografică. El dispunea de o valenţa economică, socială şi nu în ultimă măsură politică. Această teorie va fi reluată şi dezvoltată ulterior de Mackinder, dar şi de alţi geopoliticieni britanici şi americani. Ea va fi predată multe decenii după enunţarea ei! instituţii militare americane, tocmai datorită importanţei sale.

Un alt concept, din care va rezulta în anul 1950 o teori intitulată *Teoria statului funcţional*, va fi cel al

„probabilismului şi posibilismului” Acest concept, specific şcolii franceze, va fi iniţiat de Paul Vidal de la Blache şi Jean Bruhnes. Conceptul în sine se referea la faptul că mediul geografic nu decide în totaliţate asupra evoluţiei statului, ci doar condiţionează sau eventual direcţionează evoluţia acestuia. Din acest punct de vedere, dictatul geografiei asupra statului se slăbea considerabil, fără, însă, a dispărea total. Teoria statului funcţional va apărea, însă, din partea unui exponent al şcolii anglo-saxone: Richard Hartshorne. Acesta afirma în 1950, în lucrarea *The Functional Approach în Political Geography*, că dezvoltarea statelor se face pe baza resurselor (inclusiv umane), dezvoltare influenţată de mediu dar nu determinată de acesta. În concepţia sa, statul cel mai viabil era cel organizat pe *principiul funcţional* (de aici şi numele teoriei), singurul principiu care ar fi asigurat o viabilitate în timp şi spaţiu a oricărei unităţi politico-administrative. Hartshorne analizează în aceeaşi lucrare raportul dintre *forţele centrifuge* şi cele *centripete* care concură la evoluţia unui stat. Această teorie aduce un element nou, puţin „uzat” în geografia politică anglo-saxonă şi anume *conceptul de naţiune*. Hartshorne sesiza importanţa elementului „populaţie” în evoluţia unui stat. Această teorie va reprezenta un pas important spre schimbarea accentului în analiza statului, de la elementul teritoriu, la elementul populaţie. În acelaşi timp, în cadrul abordării funcţionale propusă de Hartshorne în 1950, întâlnim un alt termen interesant, acela de „core areas” (areale centrale) care, sub o formă sau alta, va fi folosit şi de alţi geografi politicieni şi geopoliticieni în deceniile ce vor urma.

Un nou tip de abordare a statului va apărea la numai doi ani distanţă de la momentul enunţării teoriei lui Hartshorne, fiind prezentat de Jean Gottman sub forma unei teorii în care apare pentru prima dată termenul de

Iconografie" în sensul de *simbolistică naţională*. În concepţia lui Gottman, pentru existenţa unui stat este nevoie de păstrarea unui echilibru între *forţele unificatoare*, reprezentate de simbolurile naţionale (elementele de iconografie) şi *forţele destabilizatoare*, reprezentate de circulaţia ideilor, a oamenilor, pătrunderea noilor modele existenţiale etc. Gottman sesizase corect faptul că prezenţa unor simboluri naţionale dă o anumită vitalitate statului, acestea funcţionând că forţe centripete. Simbolistica lucra prin intermediul oamenilor, întărind coeziunea grupului şi dând justificare psihologică apartenenţei la grup-Naţiunea. Pe de altă perle, forţele destabilizatoare amintite, îşi aveau efectul tocmai datorită pătrunderii noilor idei din exterior, idei ce ofereau. Alternative" de evoluţie a statului respectiv. Forţele destabilizatoare nu distrugeau în acest caz statul, câţi. Transformau" într-un stat nou, construit, însă, în afara specificului naţional iniţial reprezentat de simbolistică.

Importanţa acestei teorii constă în faptul că autorul ei a sesizat rolul deţinut de naţiune şi de simbolistica acesteia în păstrarea specificului naţional al unui stat. Introducerea termenului de Iconografie" a reprezentat un pas înainte spre abordarea modernă a unităţilor politico-administrative, cum este statul.

Tot în această direcţie trebuie semnalată o altă teorie, apărută în anul 1953, referitoare la formarea şi creşterea statelor. Autorul Karl Deutsch a adus în cadrul acestei teorii, intitulată *Teoria integrării şi dezintegrării statelor*, *o* abordare geografică (specifică geografiei umane) dar şi psihologică (în special comportamentală) lucru inedit pentru aceea perioadă. Enunţată pentru prima oară în articolul *The Growth of Nation*: *Some Recurrent Patterns of Political* and *Social Integration*, teoria integrării şi dezintegrării pornea în explicaţia apariţiei unui stat de la opt puncte considerate imperative pentru

atingerea acestui scop. Ele erau:

1. Trecerea de la o economie de subzistenţă la una de schimb.

2. Apariţia zonelor centrale (core areas);

3. Creşterea oraşelor.

4. Dezvoltarea infrastructurii în domeniul comunicaţiilor.

5. Concentrarea de capital;

6. Apariţia conştiinţei proprii şi a interesului de grup.

7. Apariţia conştiinţei apartenenţei etnice;

8. Fuziunea conştiinţei apartenenţei etnice cu stratificarea socială a societăţii.

În ansamblu, cele opt puncte reprezentau, în sine, etape urmate atât de grupul uman cât şi de structurarea politică, pe drumul de devenire din grup uman în naţiune, a populaţiei respective. Deutsch sesizase faptul că la transformările necesare apariţi a unui stat participau în primul rând oamenii, şi că un stat nu reprezintă numai un teritoriu cu graniţe, ci, în primul rând, un teritoriu locuit şi stăpânit de un grup uman ce îi asigură acestuia o funcţionalitate reală.

În teoria lui Deutsch putem observa influenţele tuturor teoriilor expuse până la el. Meritul său este acela de a le fi pus într-o ordine logică şi de a diferenţia principalele etape în structurarea unui sistem politic viabil într-un anumit areal.

Anii ’50 au fost extrem de prolifici în domeniul teoretizării asupra statului. La numai un an distanţă de teoria lui Deutsch, un american care va influenţa puternic geografia politică post belică, Stephen B Jones, va înainta o nouă teorie, revoluţionară pentru acele vremuri.

Stephen B. Jones va prelua o serie de idei de la Whittlesey, Hartshorne şi Gottman, le va metamorfoza şi modela conform concepţiei sale ştiinţifice şi va da la iveală o teorie nouă, publicată sub numele *An Unified Field*

Theory of Political Geography (Teoria Unificată a Geografiei Politice). Esenţa acestei teorii se referă la faptul că apariţia unui stat se face prin unificarea teritoriilor cu specific comun, pe baza unei *idei politice comune* (ex.: colonialismul sau comunismul). *Ideea politică* premerge *decizia*, urmată de *mişcarea* ce implică *teritoriul*, acesta din urmă transformându-se în *areal politic*. Exemplul cel mai concludent, dat în sprijinul acestei teorii, a fost crearea Statului Israel.

Idee politică decizie mişcare – teritoriu areal politic;

sionism unificare migrare Israel statul evreu.

Teoria lui Jones are meritul de a adâncii şi mai mult concluziile lui Deutsch, referitoare la rolul grupului uman în făurirea unui stat, prin sublinierea faptului că ideea politică, luarea deciziei şi mişcarea sunt atribute şi determinante ale aceluiaşi grup de populaţie. Este o recunoaştere indirectă a faptului că nu teritoriul este elementul de bază, numărul 1 al statului, ci populaţia...

Această orientare „populaţionistă" în analiza statului, va fi accentuată şi de următoarea teorie, apărută în anul 1957, intitulată *Teoria statului teritorial*, expusă de J.H. Herz, în articolul său R/se *and Demise of the Territorial State*.

În cadrul acestei teorii Herz afirma faptul că pentru a exista, un stat are nevoie de teritoriu. În acelaşi timp, însă, statul are nevoie de o *napune*. Existenţa unei naţiuni în interiorul unui teritoriu statal crează un *stat naţional*. Herz recunoaşte, astfel, că forma cea mai viabilă în existenţa unui stat este cea de stat naţional. Teoria statului teritorial, deşi ca titlu ne face să ne gândim preponderent la elementul teritoriu din componenţa unui stat, în realitate este un semnat care arată importanta naţiunii în crearea acelui stat. În acest fel era asigurată trecerea de la modul de abordare. Organiscist" specific ratzelian, spre modul de abordare „relaţionist", „populaţionist specific

teoriilor care vor urma după deceniul şase al sec. XX.

În rândul acestora, putem aminti, ca un exemplu al noilor orientări demarate după anii ’60 – 70, teoria înaintată de S.B. Cohen şi L.D. Rosenthal în 1971 referitoare la relaţiile dintre state şi la relaţiile din interiorul statului în aceastö teorie, Cohen şi Rosenthal subli iază rolul naţionalismului îşi apariţia unui stat.

Pasul definitoriu se făcuse! Statul era abordat – în primul rând prin prisma populaţiei sale, influenţa determiismului geografic ratzelian intrând deja în istorie…

Evoluţia hărţii politice a lumii

Harta reprezintă un element fundamental în geografia politică, reliefarea primar geografică, teritorială, a fenomenului politic, din acest motiv urmărirea evoluţiei acesteia şi mai ales a transformărilor nu atât cantitative, cât mai ales calitative care au apărut în legătură cu ea, fiind un lucru esenţial! înţelegerea complexităţii fenomenelor specifice geografiei politice.

Evoluţia în sine a hărţii politice este şi rezultatul acţiunii mai multor factori extrem de variaţi care influenţează, sau în anumite ipostaze chiar determină, această evoluţie, direcţionând-o spre zone şi areale greu de bănuit iniţial. În acelaşi timp, această evoluţie este rezultatul direct al dezvoltării de ansamblu a societăţii omeneşti, al schimbărilor relaţiilor în cadrul societăţii şi nu în ultimă măsură, rezultatul evoluţiei tehnologice şi ştiinţifice.

Istoria a înregistrat cronologic această evoluţie, transformările care au modificat societatea umană de-a lungul timpului, scoţând la iveală forme de organizare politico-administrative diferite de la o perioadă la alta. Evoluţia hărţii politice se referă, printre altele, şi la evoluţia frontierei, în paralel cu evoluţia formelor politice de organizare a teritoriului. Dacă în trecut statele (sau formaţiunile politico-administrative) nu erau delimitate

fizic foarte strict, existând întinse spaţii de tipul „no man's land”, în perioadele mai recente, cum ar fi cea modernă şi contemporană, delimitarea s-a făcut – în cele mai multe cazuri foarte strict. Ori, în aceste situaţii, orice modificare a frontierei reprezintă, în fapt, o modificare a hărţii politice.

Din punct de vedere al determinării temporale a fenomenului, putem remarca existenţa câtorva momente foarte importante care au adus cu sine modificări ale hărţii politice, deci a teritoriului statelor sau formaţiunilor politico-administrative. Unul din aceste momente importante, care a schimbat definitiv harta politică a lumii, a fost apariţia societăţilor structurate din punct de vedere social, în care existau clase sociale, o anumită ierarhie socială şi anumite tipuri de relaţii interumane. Existenţa conducătorilor recunoscuţi unanim, a preoţilor sau liderilor spiritual-religioşi, a războinicilor sau a căpeteniilor războinice, a funcţionarilor din administraţie (de tipul scribilor, finanţiştilor, a celor care ţineau diverse evidenţe), alături de existenţa meşteşugarilor şi a negustorilor, dar şi a ţăranilor liberi sau a sclavilor, a permis apariţia unor evoluţii sociale extrem de complexe care s-au finalizat, în multe cazuri, modificări ale hârtii politice.

Primele formaţiuni statale di istorie au apărut în Orientul Mijlociu, în Extremul Orient şi în nordul Africii Această localizare nu a fost deloc întâmplătoare. Deşi încă nu există o unanimitate de păreri în ceea ce priveşte apariţia statelor şi dezvoltarea lor incipientă, în primele stagii, există totuşi o serie de teorii şi concepte care par a răspunde întrebărilor legate de apariţia statelor în vechime. Trebuie să avem în vedere – în primul rând factorii care au dus la apariţia acestor formaţiuni politico-administrative, sau care au generat condiţiile propice pentru această apariţie. Este vorba în primul rând de

productivitatea solului, lucru deosebit de important, pentru că aceasta asigura un surplus constant de produse, în special agricole, care se puteau acumula, păstra şi folosii ulterior, asigurând un anumit statut fată de alte grupuri umane care nu dispuneau de astfel de terenuri productive. În al doilea rând, *locaţia geografică oportună*, care să favorizeze desfăşurarea vieţii în comun a grupului de oameni implicaţi, va avea repercusiuni extrem de pozitive în cadrul acestui proces. Dacă locaţia geografică era una favorabilă, oferind elementele necesare din acest punct de vedere, atunci premisele apariţiei unor structuri politice, executive, care vor implica structurarea statului, vor fi mult mai probabile şi realizabile. Lipsa unei locaţii geografice favorabile va duce la dispariţia sau slăbirea grupului uman respectiv, ceea ce va avea urmări negative şi asupra structurării politico-teritorială ulterioară. În al treilea rând, un factor important a fost şi *protecţia oferită de mediul natùral geografic împotriva posibililor inamici*. Un mediu natural care să ofere un anumit grad de protecţie, chiar de „mascare” a prezenţei grupului respectiv în teritoriu, va funcţiona ca un element favorabil în devenirea statală a unui grup uman. Dacă acestor factori li se adaugă şi o serie de *condiţii climatice favorabile*, cu un rol pozitiv în desfăşurarea vieţii economice şi sociale pe un anumit teritoriu, putem să ne dăm seama că premisele istorice ale apariţiei statelor au funcţionat încă din cele mai vechi timpuri. Şi totuşi, deşi foarte multe areale de pe glob răspundeau acestor condiţionări, statele, sau măcar formele politico-administrative primare, au apărut numai în anumite areale. Acestea au fost legate, de regulă, de zone situate în imediata apropiere a fluviilor, în special pe cursurile inferioare, care ofereau pe lângă acele condiţii climatice amintite mai sus şi o serie de terenuri de tip luncă sau deltă, extrem de fertile” 6 Sunt ceea ce antropologii

numesc „societăţile agricole”, care au stat la baza apariţiei formelor statale specifice Antichităţii timpurii o altă direcţie de abordare a apariţiei statelor în perioada Antichităţii timpurii ne sugerează că acest proces extrem de complex ar fi legat de apariţia vieţii urbane, primele state fiind, de fapt, *state-cetate* sau *state-oraş*, forme protourbane de organizare politico-administrativă închisă.

Indiferent de punctul de vedere pentru care optăm, un lucru este cert. Apariţia statelor, indiferent că erau state-cetate sau nu, a avut la bază existenţa unor *arii centrale favorabile*, care au permis o *extindere ulterioară teritorială*, desfăşurată în mai multe etape, extindere ce s-a bazat pe existenţa unor *afiliapi între indivizii componenţi* ai grupului respectiv, afiliaţii ce, ulterior, vor deveni etnice.

O primă zonă de constituire a formaţiunilor statatl a fost cea delimitată de Marea Mediterană, Marea Neagră, Marea Caspică, Deşertul Libiei, Peninsula Arabia şi Marea Arabiei. În această zonă vor apare primele formaţiuni politico-administrative de tipul oraşelor-stat (oraşe-cetate), în mileniul V î.Hr.: Ur, Uruk, Babylon, Kiş, Nippur, Eridu etc. Care vor sta la baza apariţiei unor viitoare regate (Regatul Babylon, Asirian, Hitit, Sumerian, Fenician sau Persan). În acelaşi timp, sau ceva mai târziu, arealele de la vest de această zonă primară, areale situate în nord-estul Africii, vor genera noi forme statale de-a lungul Nilului şi la limită cu peninsula Arabiei. Regatul Egiptean va cunoaşte o evoluţie deosebită de-a lungul a două milenii, modificându-şi permanent hotarele şi sfera de influenţă. Pentru Egipt, Regatul Vechi (2850 – 2052 î.Hr.), Regatul Mijlociu (2052 – 1570 î.Hr.), Regatul Nou (1570 – 715 î.Hr.) şi Regatul Târziu (715 – 332 î.Hr.) vor cunoaşte transformări politico-administrative şi organizatorice care vor influenţa nu numai statutul său statal, ci şi relaţiile cu vecinii, în special cu cei de la răsărit. Alături de aceste procese „interne* de organizare şi structurare politică,

trebuie să semnalăm o modalitate prin care o formă statală deja constituită se va extinde şi va ajunge să formeze un nou tip de organizare politico-teritorială. *Imperiul*. Această modalitate este *colonizarea*. Extinderea prin colonizare va fi specifică şi Evului Mediu, aducând transformări deosebite pe harta politică a lumii în perioade extrem de variate. Colonizarea era legată nu atât de un fenomen său proces impus de conducerea politică, ci mai ales de mişcările masive de populaţie, ceea ce va purta ulterior numele de *procese migraţioniste*. Aceste deplasări pe distanţe mari, a unor grupuri importante de populaţie, vor fi prezente de-a lungul istoriei, generând noi forme de organizare politicoteritorială, deci participând la modificarea hărţii politice a lumii. Transformările petrecute în mileniile IV-I î.Hr. Vor afecta atât lumea cunoscută, cât şi zone mai îndepărtate de arealul „iniţial”, situate la nord sau la nord-estul Mării Mediterane. În acest areal „secundar” va apărea, la începutul mileniului I î.Hr., o formaţiune politică care va influenţa puternic întreaga civilizaţie umană: *civilizaţia elenă*. Ei îi va fi specific un acut proces de colonizare care va ajunge în nord până pe ţărmurile Mării Negre, în vest până la Peninsula Iberică, în sud până pe ţărmul nordic al Africii iar în est până aproape de Caucaz. În acest fel bazinul Mării Mediterane vă devenii „bazinul primordiar pentru o seri întreagă de civilizaţii şi state care vor urma.

În toată această perioadă, zona iniţială situată în Orientul Apropiat va continua să genereze formaţiuni politice care vor evolua ajungând la stadiul de imperiu. Unele formaţiuni vor rămâne regate şi vor continua existenţa formaţiunilor predecesoare, altele se vor stinge sau se vor transforma prin ocupare militară. Printre acestea, cele mai importante au fost: Imperiul Sumerian (3200 – 2800 î.Hr.), Imperiul Akkadian (2350 – 2100 î.Hr.), Regatul Asirian (1800 – 612 î.Hr.), Regatul Babylonian

(1728 – 539 î.Hr.), Imperiul Hitit (1640 – 1200 î.Hr.), Imperiul Fenician (cca. 1.000 – 332 î.Hr.) sau Imperiul Persan (559 – 330 î.Hr.).

În arealul mediteranean, la jumătatea mileniului I î.Hr. va apărea o altă civilizaţie care va generă un stat deosebit de important, ce va atinge, ulterior, nivelul de imperiu: *civilizaţia romană*. Civilizaţia romană se va dezvolta, inclusiv politico-teritorial, în mai multe etape, extinzându-se continuu, astfel încât la sfârşitul sec. Îl d.Hr. va ajunge să cunoască cea mai mare întindere atinsă vreodată, Marea Mediterană devenind o *Mare Romană* în întregime. Transformările hărţii politice impuse de civilizaţia romană vor fi atât de puternice şi de profunde, încât nicio altă civilizaţie europeană nu va mai reuşii să atingă nivelul de răspândire teritorială atins de aceasta. Imperiul Roman va transforma profund şi substanţial harta politică a Antichităţii, aproape toţi vecinii săi intrând în relaţie cu acesta şi suferind transformări politico-teritoriale datorită vecinătăţii cu el. Un moment important vă venii în anul 395 d.Hr., când Imperiul Roman se va diviza în două mari formaţiuni politice independente, cu capitale separate şi conducere individuală: în est, va apărea *Imperiul Roman de Răsărit*, cu capitala la Constantinopole, iar în vest. *Imperiul Roman de Apus*, cu capitala la Roma. În secolele ce vor urma, din primul se va constituii *Imperiul Bizantin*, iar din cel de-al doilea va evolua *Imperiul Germanic* şi Carolingian. Secolele III – VU d.Hr. Vor constituii, însă, o perioadă „neagră” în ceea ce priveşte evoluţia hărţii politice a Europei, fiind epoca „migraţiilor”, epocă în care diferite fluxuri de popoare migratoare, vor venii din est, din stepele asiatice şi vor parcurge continentul european de la est la vest, distrugând sau alterând profund formaţiunile politice existente. În această perioadă, principala modalitate de modificare a hărţii politice a fost *cucerirea mtitară*. Este perioada în

care harta politică va fi modificată după aproape orice bătălie, cucerirea unor teritorii modificând apartenenţa acestora la o anumită formaţiune politică sau alta. Aceste transformări „violente” ale hărţii politice europene vor continua şi pe parcursul întregului Ev Mediu timpuriu şi în prima parte a Evului Mediu mijlociu. Pe harta politică a Europei vor apare constant formaţiuni politice mai mari sau mai mici, unele vor dispărea sau se vor transforma, altele vor rezista de-a lungul timpului. Imperiul Francez, Imperiul German, Regatul Poloniei, Regatul Lituaniei, Regatul Ungar, Regatul Spaniei etc. Vor funcţiona în limite teritoriale extrem de instabile, sub presiunea unor alte forţe cuceritoare venite din exterior, în cele mai multe cazuri din Asia sau Orientul Apropiat în afara acestor entităţi politice europene specifice, de-a lungul timpului, vor apare în areale situate chiar pe traseul năvălitorilor o serie de formaţiuni politice specifice unor teritorii, cum este cazul celor trei provincii istorice româneşti, formaţiuni de tipul *cnezatelor*, *voievodatelor* şi nu în ultimul rând, de tipul *ţărilor* şi *ţărişoarelor*. Evoluţia hărţii politice în această parte a Europei este extrem de complexă. Dinamica evoluţiei frontierelor va ţine atât de presiunea geopolitică exercitată de vecini, în special de Imperiul Otoman pentru Ţara Românească şi Moldova şi de Regatul Ungar pentru Transilvania, cât mai ales de alternanţa perioadelor de pace cu cele de conflict, războiul fiind cel care va sta la baza modificării de fiecare dată a graniţelor şi frontierelor în această parte răsăriteană a Europei.

Statele feudale europene vor fi monarhii conduse autoritar de un rege sau de o regină, având o structură statal-organizatorică destul de simplă, însă o delimitare spaţială, în cele mai multe cazuri, destul de ambiguă. Evoluţia hărţii politice pentru această perioadă va fi extrem de variabilă, rareori atingându-se ulterior o

complexitate mai mare decât în această perioadă Tot în această perioadă istorică evoluţia hărţii politice va fi influenţată şi de o serie de deplasări masive de populaţie care vor urma trasee foarte alambicate, deplasări care vor avea la bază atât motive militare, cuceriri, opresiuni religioase dar şi motive epidemiologice, continentul fiind invadat în repetate rânduri de o seri de boli extrem de contagioase, cum ar fi ciuma neagră, boli care vor schimba inclusiv statutul polrtico-administrativ al unor regate.

În alte regiuni ale globului, harta politică se va modifica, de asemenea, datorită transformărilor sociale şi politice aduse de vremuri. În America Centrală şi de Sud, cuceririle impuse de europenii ajunşi aici în sec. XV-XVI vor duce la decăderea şi cucerirea unor imperii cu o vechime de sute şi sute de ani. Prezenţa europenilor va modifica ireversibil harta politică a continentului american. În acelaşi timp, descoperirile geografice şi preluarea în posesiune a teritoriilor nou descoperite vor modifica traseul general al graniţelor şi frontierelor. Vor apare, astfel, faimoasele imperii coloniale de peste oceane, unele dintre ele mult mai întinse decât patria mamă. Începând cu sec. XV-XVII, Regatele Portugaliei, Spaniei, Franţei, Marii Britanii, Olandei sau ulterior, la două sute de ani distanţă, America şi Japonia, îşi vor extinde frontierele la mii şi mii de km distanţă. Perioada modernă va aduce cu sine modificări pe scena politică a lumii. Modalităţile, însă, de schimbare a hărţii politice, în speţă a frontierelor statelor respective, vor rămâne aceleaşi, la fel de violente şi inumane precum cele utilizate de înaintaşi în urmă cu sute de ani.

Expansiunii militare, brutale, i se va alătura expansiunea economică, bazată pe exploatarea resurselor naturale, motiv pentru care în sec. XVIII-XIX harta politică a lumii va cunoaşte schimbări profunde. Mergând în paralel cu elementul militar de modificare a frontierelor,

înaintarea economică spre regiuni mai puţin populate va duce la modificarea statutului politic al diferitelor regiuni de pe glob. Trebuie să amintim aici expansiunea spre răsărit a Imperiului Rus, desfăşurată în a doua jumătate a sec. XVIII şi pe parcursul întregului sec. XIX, ajungând la începutul sec. XX până la Pacific, sau spre vest, când Rusia va îngloba „frăţeşte" părţi din Polonia, Basarabia românească sau areale de la Marea Neagră.

Paralel cu aceste procese „expansioniste", în Europa asistăm şi la demararea unor intense procese de unificare a entităţilor politice individuale dar care fac parte din cadrul aceleiaşi naţiuni. Exemplul cel mai concludent este cazul Germaniei, desfăşurat cu precădere între 1834 – 1871, proces care va duce la crearea unei Germanii puternice şi unitare, până la sfârşitul deceniului 4 al sec. XX, sau cazul unificării Italiei, proces desfăşurat între 1859 – 1870. În acelaşi timp, o serie de entităţi statale care nu dispuneau de o bază naţională unitară, dar care aveau interese comune, se vor unii, formând state pluri-etnice, de tipul Imperiului Austro-ungar (1867), care nu vor rezista, însă, de-a lungul istoriei.

Tot această este şi perioada extensiei maxime a imperiilor coloniale, cum este cazul celui britanic, care cuprindea printre altele şi India, Africa de Sud şi Africa de Nord, dar şi perioada în care o serie de state vor încerca să-şi clădească propriile lor imperii, în special din motive strategice sau/şi economice (cazul Franţei în Africa, al Japoniei în sud-estul Asiei).

Pe continentul nord-american, după deceniul 6 al sec. XVII va începe să apară o nouă entitate independentă, care va duce, în final, la crearea Statelor Unite ale Americii. Ceva mai la sud, pe continentul sud-americanr transformările politice se vor extinde, combinându-se cu lupta de eliberare de sub influenţa spaniolă şi portugheză, şi de câştigare a independenţei de stat, proces care va

dură aproape 200 de ani.

Primele decenii ale sec. XX vor cunoaşte modificări profunde ale hărţii politice a lumii în general şi ale Europei în special. Cele două conflagraţii mondiale vor modifica puternic, şi în unele cazuri, ireversibil, harta politică a Europei. Principala cauză a acestor transformări a fost războiul, însă o serie de motive derivate din acesta vor influenţa evoluţia ulterioară a graniţelor şi frontierelor, precum şi apariţia unor noi entităţi statale bazate pe principiul na-onal. Datorită expansiunii marilor imperii coloniale, dar şi datorită dorinţei de eliberare naţională a entităţilor statale naţionale aflate sub stăpânire imperială, în primele 4 decenii ale sec. XX harta politică a Europei va cunoaşte modificări importante, însă, unele destul de instabile în timp. Alături de aceste motive, ca un factor care a dus la schimbarea statutului politic al unor state europene şi nu numai, putem aminti aici apariţia a doua concepte politice extremiste, comunismul în 1917 şi nazismul în 1933, care vor altera harta politică a lumii pentru câteva decenii.

Cel de-al doilea Război Mondial va rearanja harta politică a Europei, însă pe principii ideologice, următoarele patru decenii şi jumătate constituind o perioadă aparte în istoria politică a continentului. În afara Europei, şi alte state vor cunoaşte transformări politice şi implicit teritoriale semnificative, fiind incluse sub „umbrela” ideologică a comunismului. Este cazul Chinei, Coreei, Vietnamului, Cubei, Mongoliei, care după cel de-al doilea Război Mondial au adoptat ideologia comunistă, formând ceea ce va purta denumirea de „blocul comunist”, alături de statele satelit sovietice din Europa. Apărea, astfel, două lumi politico-ideologice diferite: o lume liberă, capitalistă, şi o lume comunistă, în care relaţiile erau de tip socialist, în marea majoritate a cazurilor state ce gravitau, într-o formă sau alta, în jurul fostei URSS. Se putea vorbi,

implicit, de apariţia unui nou tip de frontieră, *frontiera ideologică*, care despărţea nu state ci sisteme ideologice diferite, respectiv sistemul comunist de cel capitalist. Acestui nou tip de împărţire politică îi vor cade pradă state care până la momentul respectiv erau unitare, cum este cazul Germani i în Europa sau Vietnamul în Asia de sud-est.

Deceniul 9 al sec. XX va aduce o nouă schimbare importantă pe scena politică a lumii. Implicit a Europei. Procesul de dezintegrare a sistemului comunist reprezentat în principal de URSS va duce pe de-o parte, la apariţi ca entităţi politice independente, a unor state care au fost înglobate în structuri federale înainte de acest moment, sau, din contră, pe de altă parte, la unificarea unor teritorii aparţinătoare unui ingur stat, însă care din motive politico-istorice au fost despărţite samavolnic

Tot în această ultimă perioadă a sec. XX, mai exact după terminarea celui de-al doilea Război Mondial, şi cu precădere în deceniile 5 – 7, un alt element a dus la modificare hărţii politice a lumii. Este vorba de luptă anticolonială desfăşurată în Africa sau în anumite părţi ale Asiei sau Americii Latine, luptă finalizată – în multe cazuriprin apariţia unor noi state independente. Multe dintre acestea au doar câteva decenii de existenţă independentă şi se află într-un proces continuu de întărire a specificului naţional, fără de care nouă entitate politică nu are şanse de existenţă independentă.

În prezent pe harta politică a lumii sunt semnalate 197 de state independente şi suverane, la care se adaugă peste 70 de teritorii cu statut deosebit, unele dintre ele cu statut de dependenţă faţă de alte state. Harta politică a lumii va continua să se schimbe, noi state îşi vor câştiga independenţa, altele vor reuşii să se unifice, continuând procesul iniţiat cu peste 7.000 de ani în urmă pe luncile însorite ale Tigrului şi Eufratului, acolo unde statul a

devenit o realitate de care vă trebuii să se ţină cont şi în viitor.

2. GEOGRAFIA NAŢIUNII

Geografia naţiunii s-a constituit ca o necesitate imperativă, în cadrul geografiei politice, avându-se în vedere importanţa acestei probleme în perioada actuală, precum şi repercusiunile asupra celorlalte componente ale geografiei politice. Deşi o categorie aparte în panoplia preocupărilor geografiei politice şi geopoliticii mondiale, geografia naţiunii, nu a constituit un subiect de sine stătător, decât în opinia unor autori, de regulă aparţinând şcolii franceze, literatura anglo-saxonă tratând această problemă doar adiacent şi tangenţial, dând o conotaţie proprie ideii de naţiune şi naţional. În cadrul acestei şcoli (anglo-saxone), naţiunea este văzută mai mult prin prisma comunităţii umane constituită pe baza unor trăsături comune lingvistice, culturale, precum şi comportamentale. Esenţa etnicului, în cadrul şcolii anglo-saxone, este relativ ocolită, până şi termenul de „efn/e” fiind destul de restrâns folosit. Explicaţia pare să stea în definirea procesului etno-genetic, care, din păcate, în literatura străină este extrem de puţin analizat. În concepţia românească, formarea naţiunii este un proces strict legat de etnic şi de cristalizarea trăsăturilor comune specifice populaţiei autohtone, iniţiale. Pentru a înţelege acest proces complex, este bine a definii mai întâi elementele de terminologie folosite, precum şi a încerca să clasificăm şi tipologizăm acest fenomen.

Naţiunea – definiţie, evoluţie, forme, tipologii *în cadrul şcolii anglo-saxone, naţiunea, în viziunea mai tuturor autorilor, este văzută ca „o* formă evoluată a comunităţii sau grupului etnic şi este constituită dintr-un grup de oameni ce au *o* conştiinţă naţională proprie, fiind legap unii de alţii prin limbă, religie, valori şi aspiraţii comune şi care se simt atraşi de un teritoriu specific”

(*Smith, 1993, citat de Bodocan, 1997*).

O parte dintre aceşti autori, accentuează latura culturală, eludând aspectul etnic, imperios necesar naşterii unei naţiuni. O astfel de definiţie este dată de R. Muir, care prezintă naţiunea ca *„un grup de oameni legaţi printr-o* moştenire culturală comună care concentrează un număr mare de indivizi fi care a ajuns la un anumit nivel de maturitate politică” (*Muir, 1997*). *Înscriindu-se în aceeaşi direcţie, Emerson descrie naţiunea ca fiind „o* comunitate de oameni care simt că aparţin unui anumit grup ce îmbrăţişează elemente de moştenire comună foarte puternice şi militează spre un destin viitor comun (*Emerson, 1960*).

Tot în această direcţie, dar punând accent pe istorie, cultură şi teritoriu comun, se înscrie şi definiţia dată de A.D. Smith, care înţelege naţiunea ca fiind „o *comunitate umană definită de o istorie şi cultură comună, posedând un teritoriu unitar, un sistem economic şi educaţional propriu, precum şi drepturi legale comune* (?)” (Smith, 1989). Exemplificările pot continua, însă, mai toate definiţiile se înscriu în aceeaşi direcţie, şi anume, în încercarea de definire a taxonomului suprem în existenţa unui popor, fără însă a vorbit despre însăşi esenţa acestui fenomen – etnicul. Toate definiţiile enumerate mai sus înţeleg şi explică doar parţial natura naţiunii. Acest termen, extrem de complex şi cuprinzător, necesită o abordare multi-vizionară, tocmai pentru a acoperii toate aspectele ce definesc acest termen esenţial în geografia politică. O definiţie simplă, şcolărească, care se poate constituii într-o explicaţie regăsită în dicţionare, ar putea fi: „o *formă de comunitate umană, apărută în urma* evoluţiei istorice a popoarelor şi a cristalizării sentimentului naţional Membrii unei napuni sunt apropiaţi prin caracteristicile culturale, valori şi aspirapi *identice* şi locuiesc acelaşi teritoriu” (Dicţionarul de geografie umană.

1999). Totuşi, nici această definiţie nu răspunde în profunzime acestui subiect, practic, definirea *conceptului de napune* fiind extrem de complexă, necesitând explicaţii amănunţite, greu de cuprins într-o simplă definiţie. Acest lucru se datorează, în primul rând, procesului de formare a naţiunilor, proces denumit. de etno-geneză” Este, practic, procesul de cristalizare şi conştientizare al unei etnii, desfăşurat în cadrul propriului său teritoriu, unde ea este autohtonă. Altfel spus, o naţiune este. O etnie fin spaţ/u/său de *genezăm* (Costachie, 1995). Pentru definirea corectă a naţiunii, trebuie să avem în vedere o serie de elemente, deosebit de importante:

Naţiunea este un *grup uman*, de o anumită dimensiune numerică, şi *de o anumită calitate*, care se constituie într-o comunitate umană, tocmai pe baza trăsăturilor esenţiale, proprii;

Naţiunea este rezultatul unui proces complex, de evoluţie de la stadiul post-tribal, până la cel de *taxonom suprem* în existenţa unui popor (poporul fiind o etapă interioară în cadrul procesului de evoluţie şi cristalizare al unei etnii de bază, din care va rezulta ulterior o naţiune);

Naţiunea dispune de o conştiinţă *naţională*, formată pe baza trăsăturilor etnice comune şi a conştientizării acestora în legătură cu un anurrtt teritoriu (pe care, uneori, naţiunea nu Q deţine în mod real, dar de care se simte legată).

Naţiunea dispune, de asemenea, şi de o identitate *proprie*. Reflectată şi preluată de formă de organizare politico-teritorială – statui. Identitatea naţională reprezintă, practic, cumulul de simboluri şi reprezentări derivate din caracteristicile elementare etnice ale etniei din care a rezultat naţiunea în cauză, simboluri şi reprezentări, ce diferenţiază naţiunea respectivă de altele şi care dă personalitate proprie acesteia. Identitatea naţională se constituie ca motivaţie interioară la nivelul

fiecărui individ component al naţiunii şi are o însemnătate deosebită în cadrul *simbolistica naţionale*, naţiunea dispune de o *religie proprie*, care în cele mai multe cazuri, s-a constituit ca un factor deosebit de important în omogenizarea trăsăturilor populaţi i respective, şi care a atras şi unificat grupul uman în cauză. Religia este, în mai toate cazurile, factor unificator în formarea unei naţiuni;

Naţiunea, deţine, în marea majoritate a cazurilor, *un teritoriu propriu*, în care – de regulăeste autohtonă, teritorii care „şi-a transmis” trăsăturile şi caracteristicile către populaţia iniţială, formându-se astfel, o. comuniune iniţială om-natură”, comuniune „translatată” ulterior în cadrul *simbolistica naţionale*. În unele cazuri, naţiunea poate exista şi în afara teritoriului său propriu (vezi cazul evreilor până în anul 1948, al kurzilor etc.), însă, există în toate cazurile, un sentiment profund de legătură şi ataşament cu teritoriul pe care îl consideră a fi. Acasă” sau „pământul făgăduit” (în cazul evreilor); naţiunea dispune de *tradiţie proprie comună*, rezultată din convieţuirea în comun a membrilor săi, lucru care a generat, pe de-o parte, o istorie comună, inclusiv o *Jstorie teritorială*” sau o „*istorie rezidenţială*” comună, iar pe de altă parte, convieţuirea în comun a generat un *mod de viaţă propriu*, care diferenţiază populaţia respectivă de vecinii săi. Acest mod de viaţă propriu, este rezultatul unei evoluţii atât lingvistice, cât mai ales culturale, istorice, sociale, dar nu în ultimul rând şi psihologice, comuniunea cu teritoriul propriu, timp de sute de ani, are ca rezultat formarea unor trăsături psihice în deplină concordanţă cu elementele naturale Având în vedere toate aceste elemente, putem încerca o definire a naţiunii ca fiind „o *comunitate umană, având la bază o etnie, ajunsă la o formă stabilă, superioară, de existenţă, reprezentând taxonomul suprem în ierarhia organizării comunitare umane, formă caracterizată de o rădăcină comună proprie iniţială, de o*

*tradiţie şi istorie comună, bazate pe omogenitate etnică, şi care a cunoscut un proces de etno-geneză, în cadrul unui teritoriu unde această etnie a fost autohtonă, proces în care trăsăturile etnice de bază s-au topit, s-au metamorfozat, rezultând caracteristici noi. Superioare, influenţate de mediul na*tural *înconjurător (la care s-a adaptat), şi care diferenţiază comunitatea respectivă de altele din vecinătate**” în urmă acestui proces, apar, în cadrul comunităţii respective, elementele de *conştientizare naţională*, adică conştientizarea apartenenţei la o naţiune, pe baza identificării cu ceilalţi membrii (identificare de grup), atât ca formă cât şi că, ulterior, conţinut, identificare psihică ce duce la întărirea omogenităţii comunităţii respective.

Procesul de conştientizare naţională apare, ca rezultat, ulterior cristalizării trăsăturilor proprii naţionale, acest lucru fiind pus în practică, de regulă, prin intermediul *elitelor*, reprezentate de intelectualitate, însă, chiar pe parcursul procesului de formare a naţiunii, se face simţit, indirect şi neconştientizat în mod real, sentimentul apartenenţei la o naţiune şi la un anumit teritoriu, sentiment ce reprezintă *fundamentul identităţii naţionale*.

Complexitatea abordărilor posibile legate de naţiune, este subliniată şi de multitudinea laturilor în care naţiunea îşi face simţită prezenţa. Pe lângă latura etnică, politică şi organizatorică, apar interpretări legate de cele mai neobişnuite laturi ale existenţei unei astfel de comunităţi umane.

În 1965, politologul L.J. Halle, introducea în dezbaterea ştiinţifică, ceea ce el numeşte nfilosofia naţiuniiuimind cititorul cu noul tip de abordare filosofică la care recurge. Mai mult, el propune un nou punct de vedere, care va fi reluat la 2 decenii distanţă, în cadrul şcolii americane, punct de vedere care subliniază (uneori accentuând mult prea mult), rolul psihicului şi socialului în

formarea acestui nivel de organizare comunitară. Conform acestui nou concept, *„naţiunea* [*franceză*] *este o idee funcţie de care realitatea existenpală este modelată* (pag. 24) ... *idee reprezentată prin eroii naţionali, literatură şi arta naţională* (pag. *25)” în* lată, deci, simbolistica naţională recunoscută ca fiind importantă în formarea unei naţiuni, recunoaştere venită din partea unui exponent al şcolii americane.

Tot în această direcţie se înscrie şi R.E.H. Meller, cu lucrarea*să n ation*, State and *Territory*. *A Political Geography*, care merge mai departe afirmând că „... *conceptul de na pune* [*modernă* n.n.] s-a cristafizaf în dezbaterite *filosofice în* sec. *XVIII şi* s-a *dezvoltat puternic* în *sec*. *XIX*” (pag. 3). Meilor recunoaşte primordialitatea teritoriului în rândul elementelor ce formează simbolistica naţională, identificând – din păcate!

— Numai 3 elemente fundamentale în construcţia naţiunilor: *limba, religia şi experienţa istorică*. În ciuda eludării importanţei etnicului, totuşi, prin recunoaşterea importanţei rolului simbolisticii în construcţia naţiunilor, Meilor se apropie foarte mult de realitate.

În rândul abordărilor psihosociale a naţiunii, şcoala română şi-a adus un aport deosebit, chiar de la începutul perioadei interbelice.

Lucrarea Men *and Nations* apômtô în 1965 la Princeton Untversity Press, New Jersey 152

Puternică şcoală sociologică, reprezentată de D. Gusti, a atins şi aspectele legate de naţiune, în diferite lucrări sau articole publicate în reviste de specialitate.

Guşti publică în 1937 articolul *Ştiinţa naţiunii* în revista Institutului Social Roman, intitulată „Sociologie românească”, nr. 2 – 3/1937, în care aduce o analiză socială a naţiunii făcută în relaţie cu statul privit ca o *„realitate subordonată funcţional nepunii... o expresie politică organizării naţiunii”* (pag. 1).

Este remarcabilă o astfel de abordare socială a naţiunii, ţinându-se cont de relaţia funcţională dintre stat şi naţiune, implicit reliefată politic.

Mai mult, în plină perioadă a afirmării internaţionalismului proletar în URSS, Guşti propune o nouă viziune asupra acestui nou creat curent politic, afirmând în acelaşi articol că *„internaţionalismul este văzut că legătura dintre napuni... în raporturile dintre ele...”* (pag. 1).

Guşti orientează analiza naţiunii spre tărâmul sociologiei şi, implicit, al geografiei sociale, aliniind cerinţele ştiinţifice impuse de această sarci preocupărilor lui D. Drăghicescu [psihologice n.n.].

În *ciuda* acestui pas înainte, definiţia dată de Guşti naţiunii, prezintă o abordare mai apropiată de o psihologie intuitivă decât de abordarea pur ştiinţifică şi mai ales geografică. El „segmentează” problematica naţiunii, simplificând enorm de mult o serie de aspecte deosebit de importante, cum ar fi teritorialitatea: *Staţiunea este o creape sintetică, voluntar*\... o *unitate socială... un sistem cu motivare biologică şi psihehistorică... o voinţă socială...”* (pag. 3).

Elementul de teritorialitate este, totuşi, în principiu, înţeles corect, identificându-se acel „pământ” pe care se naşte şi se dezvoltă o naţiune.

Guşti are meritul de a sublinia încă odată caracterul „carpatic” al poporului român, cât şi aspectul „etnic” alnaţiîi române. Totuşi, influenţele perioadei (este vorba de anul 1937!), sunt vizibile, uneori în încercări de exagerare a unor aspecte psihosociale, dar pe ansamblu – chiar dacă abordarea se depărtează uneori de latura pur ştiinţificăinterpretarea dată de autor vine să umple un gol legat de explicarea unor aspecte mai puţin cunoscute ale acestui concept, plecând – se parede la analiza cazului natfunW române.

Dimitrie Gusti

Tot în aceeaşi perioadă interbelică, I.R. Pascal, remarcă diversitatea opiniilor existente în Europa referitor la interpretarea conceptului de naţiune şi lipsa de unitate 7 n abordarea acestei probleme.

Pascal prezintă cititorului român clasificarea tipurilor de definiţii referitoare la naţiune, făcută de Mitscherlich în 1929, care diferenţiază 2 mari categorii de definiţii:

1. Definiţii care insistă mai mult asupra elementelor *„obiective”* ale naţiunii (comunitatea de rasă, limbă, convenienţe geografice, interese politice, comerciale etc.). Din această categorie fac parte definiţiile date de Kant (în *Antroposoziologie*), Otto Bauer (în *Die Nationalitäten-frage und die Sozialdemocraţiei* 1924), F.I. Neumann (în *Volk und Nation*, 1888), J. Fels (în *Begriff und Wesen der Nation*, 1927) ş.a.

2. Definiţii care insistă asupra elementelor wsubiective” ale naţiunii: voinţă de a convieţui în comun (Robert Michels în *Patriotismus* articol în vol. „Hadw. Soziologie”, pag. 438); sentimentul unei apartenenţe comune, precum şi definiţia dată de Ernest Renan (în lucrarea *Qu'est ce cu'une nation*, 1882), precum şi acelea formulate de autori că H. Häuser (în lucrarea *Le principe des nationalités*, Paris, 1915, pag. 1 – 2), Auerbach (în lucrarea *Races et nationalités d'Austriche-Hongriet* ed. A II-a, Paris, 1917, pag. 339), Israel Zargwill (în lucrarea *The Principle of Nationalités*, New York, 1927, pag. 54 – 57), J. De Morgan (în *Essai sur les nationalités*, Paris, 1917, pag.

3), Keyserling (în *la révolution mondiale et la responsabilité de l'esprit*, 1934, pag. 82 – 83), ş.a.

În aceeaşi idee cu Meilor, şi Pascal plasează revigorarea ideii de naţiune, în Europa, în timpul Revoluţiei Franceze, când în mai 1790 se proclamă şi o *„Declarape a Drepturilor Naţiunilor"* Interesantă este, însă, prezentarea istorică a evoluţiei conceptului de naţiune. Pascal evidenţiază 6 perioade importante în afirmarea acestui concept:

1. Antichitatea, în care – în concepţia săstatul se confunda cu naţiunea, aspectele economice şi inegalitatea socială ducând la erodarea acestei construcţii bipolare, stat-naţiune;

2. *Evul Mediu timpuriu*, în care încep să se cristalizeze popoare ce ulterior vor deveni naţiuni de sine stătătoare (românii, germanii, francezii, slavii, anglo-saxonii);

3. Perioada *prenaţionalistă*, marcată de declinul formelor politice medievale, în special a imperiilor (german, francez, britanic), lucru care a permis apariţia aspiraţiilor naţionale conştientizate; 4. Perioada reformei, în care mişcările naţionale erau îmbrăcate în diverse haine religioase, economice, sociale. Importante sunt aporturile aduse în această direcţie în Germania, de Martin Luther, şi în Elveţia, de Ulrich Zwingle;

5. *Perioada renaşterii naţionale*, şi a trecerii spre viaţa modernă, marcată de ridicarea burgheziei în antiteză cu decăderea aristocraţiei. Tot în această perioadă apar „sâmburii" economiei naţionale;

6. *Perioada* sec. X/X-XX, al *naţionalismului* doctrinar, în care se afirmă cu putere conceptul de naţiune, bazat pe principiul etnic.

Un element interesant adus tot de Pascal, este analiza aspectului economic al conceptului de naţiune. El delimitează şi explică rolul unei *economii naţionale*,

absolut necesară în existenţa unei naţiuni. Autorul leagă procesul de apariţie a statelor naţionale de întărirea economi i naţionale proprii, proces deosebit de important, care relevă necesitatea existenţei unui sistem economic intern, bine definit, care să servească necesităţilor interne şi externe ale statului.

În aceeaşi direcţie se înscrie şi G. Hermet, care în lucrarea istoria *napunuor şi a naţionalismului în Europa*, identifică afirmarea burgheziei ca fiind o premisă importantă a *exploziei* identităţii naţionale. Ideea susţinută de Hermet nu era nouă, F. List expunând-o pentru prima dată în 1885, în lucrarea sa *The National Sistem of Political Economy*, apărută la Londra.

Un alt aspect interesant este cel regăsit în capitolul X al lucrării amintite132, referitor la „ideea de naţiune", explicitată pe rând în cazul Franţei, Italiei, Germaniei şi Marii Britanii, dar mai ales în capitolul XI, în care se analizează situaţia României din acest punct de vedere.

Pascal înfăţişează extrem de extins *9 originile naţionalismului doctrinar* prezentând pe larg ideile care au stat la baza acestui concept. Este de remarcat întreaga influenţă exercitată în epocă de către doctrinarii germani – premergători ai ideilor geopolitice din sec. XIX premergători care au stat la baza construirii unui concept naţional pangerman: J.G. Herder, I. Görresşi J. GotÜieb Fichte.

Doi dintre aceşti premergători ai ideilor geopolitice pangermane, au concentrat preocupările referitoare la naţiune la sfârşitul sec. XVIII şi la jumătatea sec. XIX. Este vorba de Johann Gattfried Herder (1744 – 1803) şi Ernest Renan (1823 – 1892). Cei doi au meritul a fi adus un nou mod de înţelegere a naţiunii, specific epocii, lucru care a generat analiza celor 2 tipuri fundamentale de naţiune, legate de numele lor:

1. Naţiunea „*verticală*", analizată şi impusă ca

tipologie de Herder, care-şi are rădăcinile în etnie şi în cultură [naţională n.n.], în care apartenenţa individului este precisă şi antedatată (prestabilită de apartenenţa părinţilor), fiind practic, tipul de naţiune *etno-cultura/ă* reprezentativ;

2. Naţiunea *„orizontală”* analizată şi impusă ca tipologie de Renan, naţiune care delimitează spaţiul unui stat creat prin libera alegere a individului. Acest tip de naţiune, supranumit şi *naţiune electivă*, are la bază opţiunea individului de a-şi alege spaţiul în care trăieşte.

Acelaşi tip de distincţie între cele 2 categorii este adus în discuţie şi de Meilor, care, deşi evidenţiază cele 2 tipuri de naţiune, etnică şi politică (cea politică este asimilată celei elective), recomandă luarea în consideraţie ca naţiune numai pe cele politice, adică pe cele care au atins recunoaşterea politică şi care şi-au creat propriile state suverane.

Referindu-se, însă, la primul tip, Meilor subliniază rolul intelectualităţii în formarea şi afirmarea conştiinţei naţionale, explicând logica apariţi i – în această etapăla naţiunile etnice, a naţionalismului, ca expresie politică a aspiraţiilor unei naţiuni. Naţionalismul foloseşte – în optica lui Meilorelemente şi simboluri ale identităţii naţionale, pentru a exprima obiectivele strategiei majore politice a naţiunii. În acest sens, se desprinde necesitatea unei strateg//*politice* în obţinerea şi susţinerea identităţii naţionale, concluzionând că *„fiecare napune este unică prin modul în care elementele sale se combină*41.*

Clasificări importante apar şi legat de formele evolutive în timp pe care le-a cunoscut naţiunea. Aceste diferenţieri sunt rezultatul evoluţiei istorice a societăţii omeneşti, a diversificării şi măririi complexităţii factorilor care au acţionat asupra statului şi societăţii umane în general, dar şi datorită unor particularităţi specifice grupurilor umane, în marea majoritate particularităţi

influenţate inclusiv şi de mediul natural în care trăiau, deci în ultimă instanţă şi de teritoriu.

De-a lungul timpului, naţiunile au evoluat, de la formele primare, reprezentate de primele proto-naţiuni apărute în Antichitate, până la naţiunile moderne, care s-au impus în a doua jumătate a sec. XIX, secol ce a adus schimbări radicale în această direcţie.

Putem aminti aici, rolul deţinut de *credinţa religioasă* în formarea primelor proto-naţiuni, în Antichitate, acest element constituindu-se ca o *idee centrală generatoare de naţiune şi stat*.

Începând cu civilizaţia egipteană şi trecând prin cea feniciană, sumeriană, asiriană, babyloniană şi hitită (între anii 3.200 – 600 î.Hr.), toate acestea au constituit sâmburii formării unor naţiuni ce ulterior fie s-au transformat, fie au dispărut de-a lungul timpului. În toate cazurile, putem regăsii şi identifică, omogenitatea etnică specifică (care a dat şi numele culturii respective), omogenitate reflectată prin limba comună, trăsăturile fizico-anatomice identice, alături de o credinţă religioasă unitară, conducere şi organizare comună, precum şi un teritoriu propriu.

Deşi aceste forme iniţiale de naţiune, pot fi acceptate mai greu, ţinându-se cont de definiţia dată anterior, totuşi, în perioada Antichităţii, sâmburii formării naţiunilor au existat şi au reuşit – în unele cazurisă genereze chiar şi formaţiuni politico-teritoriale, de tipul statelor centralizate. În acest sens, interesant este cazul dacilor, evoluaţi de la stadiul tribal şi post-tribal, la cel al *proto-naţiunii*, care a generat un stat centralizat puternic sub conducerea lui Burebista. Deşi referitor la aceea perioadă, nu se poate vorbii de conştiinţă naţională şi identitate naţională în sensul actual, totuşi existenţa naţiunii dacice este susţinută de statutul său propriu în arealul carpato-danubiano-pontic.

Remarcabilă este aprecierea autorului W.G. East,

referitoare la Regatul Dac condus de Decebal, care afirmă: „... regatul dac – *ce* cuprindea câmpia valahă, platoul moldovenesc şi bazinul transilvans-a dezvoltat deţinând o organizare politică şi militară puternică... nu2 *Tot în aceeaşi lucrare, autorul prezintă diferenţele majore dintre* Regatul Dac, *de la nord de Dunăre şi regiunile balcanice, situate la sud de Dunăre*: „Din punct de vedere cultural, la fel ca şi din punct de vedere politic, Dacia contrasta cu teritoriile balcanice, de care era separată de Dunăre. Dacii erau bine organizaţi politic; ei erau agricultori stabili, ţara lor era bogată... Din porturile de la Dunăre, comercianţii greci au făcut comerţ mult timp cu dacii de pe ambele laturi ale Carpaţilor... Inima Regatului Dac era Transilvania, axată pe bazinul Mureşului... unde aşezările umane abundau încă din preistorie".

Naţiunile Antichităţii trebuie înţelese că formaţiuni embrionare distincte, bazate pe o comuniune umană determinată de modul de viaţă comun, religie comună şi apartenenţă primară la un teritoriu. Acest tip de naţiune poate fi denumit „*naţiune* generativăde regulă, ea transformându-se de-a lungul istoriei, sub influenţa diverselor evenimente militare, sociale, economice, şi chiar psihologice. Naţiunile generative sunt deosebit de importante în explicarea formării naţiunilor moderne, actuale, care în unele cazuri sunt legate indisolubil de cele dintâi. Ele au determinat iniţierea procesului de cristalizare a unor trăsături etnice esenţiale, cum ar fi limbă vorbită, trăsături care au stat la baza identificării de grup. De asemenea, naţiunile generative, au avut un rol deosebit şi în simbolistica naţională, elemente aparţinând lor, fiind preluate, sacralizate şi transformate în simboluri specifice naţiunii moderne. În unele cazuri, şi anume în acela al naţiunilor foarte vechi, o serie de trăsături s-au transmis prin intermediul „*misticii* naţionaleaceasta reprezentând faţada neexplicată a unor trăsături

caracteristice populaţi iniţiale, adoptate de naţiunea modernă ca simboluri specifice, venite di istorie. Mistica naţională are un rol important în procesul conştientizării şi identificării naţionale, reprezentând o *istorie veche, alternativă, dar reală, care înfăţişează elemente şi fenomene neexplicabile, dar unanim acceptate şi incluse în* ex/sfenta *naţiunii*.

Istoria antică este plină de astfel de exemple, în care naţiuni iniţiale, generative, au constituit sâmburele formării unor entităţi statale Procesul a continuat şi în perioada Evului Mediu timpuriu, atunci când apar o serie de transformări nu numai în Europa, ci şi în alte zone ale lumii. Rădăcinile majorităţii naţiunilor vest europene, aparţin acestei perioade, atunci când începe conştientizarea legăturilor cu elementele naturale din interiorul teritoriului propriu. Factorul politic începe să capete importanţă în formarea naţiunilor în aceeaşi perioadă timpurie a Evului Mediu, monarhul, de regulă, constituindu-se în factorul de deci în ceea ce priveşte prelevanţa intereselor comune într-un teritoriu.

Monarhul începe să apară ca o forţă centripetă de prim rang, fiind identificat ca un Vector" de formare a naţiunii şi statului respectiv.

El identifică scopurile existenţiale comune, susţine simbolistica naţională prin adoptarea heraldisticii, răspândeşte limba ce vă devenii oficială şi ulterior, vă unii toate teritoriile cu acelaşi „mod de viaţa naţional.

După ce-a de-a doua jumătate a sec. XV, Europa cunoaşte o etapă nouă în evoluţia naţiunilor, marea majoritate a monarhiilor europene, constituindu-se pe baze naţionale, şi reprezentând mai mult decât o autoritate politică.

Tot în Evul Mediu continuă să exercite un rol centripet în formarea naţiunilor *religia*, acţionând diferenţiat în estul şi vestul Europei. Trebuie remarcat

rolul major al Bisericii Catolice în formarea imperiilor în Evul Mediu, naţiunile poloneză, lituaniană şi franceză formându-se în jurul credinţei catolice, care s-a constituit ca un punct central deosebit de important. Ceva mai târziu, Biserica Protestantă a acţionat în aceeaşi direcţie, în cazul Marii Britanii, Scoţiei (Calvinismul) şi Irlandei. Această activitate puternică de prozelitism a Bisericii Catolice şi a celei Protestante, vine în antiteză cu *pasivitatea* Bisericii Ortodoxe, care nu numai că a adoptat o poziţie inertă din acest punct de vedere, dar, mai mult, s-a constituit într-o societate autarhică, auto-izolându-se, fără a încerca o „expansiune” prozelitică spre alte grupuri de populaţie.

În Evul Mediu apare un element important în difuzia limbilor naţionale pe teritorii tot mai extinse: *tiparul*.

Folosirea tiparului pentru creşterea explozivă a numărului de cărţi ce vor începe să călătorească pe teritorii aflate spre exteriorul statului respectiv, face ca limba în care cărţile erau tipărite să fie cunoscută şi acceptată la scară naţională. În anul 1500, în lume se tipăriseră circa 20 de milioane de exemplare de carte, aceasta rămânând totuşi, un produs de lux, extrem de rar, cu o extensiune socială redusă. La numai 100 de ani distanţă, la 1600, tirajul total al cărţilor tipărite în Europa, ajunsese la 200 de milioane exemplare (de 10 ori mai mult!) pe an, penetrând astfel până la nivelele sociale din ce în ce mai joase. În 1800, tirajele crescuseră atât de mult, încât din fiecare carte erau tipărite sute de mii de exemplare, acestea ajungând la toate nivelurile societăţii, atât în Europa cât şi dincolo de ocean.

Conceptul cultural, social şi antropologic al naţiunii era deja cristalizat! Unificarea teritorială beneficia deja de elementele de favorabilitate din domeniul social, cultural, lingvistic etc., lucru care va fi vizibil în anii şi deceniile ce vor urma.

Un moment de cotitură în această direcţie l-a constituit Pacea de la Westphalia, din 1648, care a iniţiat procesul de unificare a statelor pe baza afinităţilor naţionale. Dacă înainte de 1648, au existat în jur de 900 state germane, după acest moment, în urma unificărilor rămân numai 355, pentru ca în 1815, la formarea Confederaţiei Germane, numărul lor să ajungă la 36.

Acest proces de unificare pe baze naţionale, a continuat şi pe parcursul sec. XIX, accentuându-se, lucru care a îndreptăţit afirmaţia că sec. XIX a fost secolul naţiunilor. În această perioadă, se produce conştientizarea diferenţierilor dintre naţiuni şi implicit, se adânceşte identitatea naţională precum şi simbolistica naţională. Este perioada marilor momente revoluţionare, care vin să se opună tendinţelor de *concentrare a* naţiunilor, uneori total diferite, sub o *umbrelă* organizatorică politică comună, şi anume imperiile. Au loc mişcări de eliberare naţională, ideea cunoscând o dezvoltare extremă pe tot parcursul sec. XIX şi chiar la începutul sec. XX. Odată cu noile realităţi specifice secolului nostru, încep să se definitiveze şi stabilizeze specificurile naţionale pe care le regăsim în cadrul statelor moderne, dar, în paralel, există încă mişcări de eliberare naţională, alături de continuarea procesului de formare a noilor naţiuni, rezultate, de regulă, din mixajul unor populaţii existente pe teritorii pe care acestea nu sunt autohtone.

Un caz interesant este cel al formării naţiunii americane. Iniţial, teritoriul i *

Acoperit actualmente de SUA, a fost locuit de populaţii autohtone indiene, cu un anumit grad de organizare administrativ-politică, de regulă redusă la nivelul tribal sau uniuni de triburi. Odată cu cucerirea europeană, pe continent îşi fac simţită prezenţa o serie de populaţii (iniţial reduse numeric), din ce în ce mă numeroase (în special după anul 1650), însă extrem de

diverse etnic, de la grupuri europene (englezi, francezi, olandezi etc.), până la populaţii africane (negri), asiatice (chinezi) şi chiar sud americane. Toate aceste populaţii, la venirea lor pe teritoriul ulterior aparţinând SUA, erau deja constituite ca etnii de sine stătătoare şi, în marea majoritate a cazurilor, în ţările de origine, existau ca naţiuni deja formate.

Pe teritoriul SUA, aceste grupuri imigrante, au intrat în contact între ele, însă în unele cazuri, acestea au preferat să adopte o politică de segregare. În acest mod, s-au format o serie de specificuri teritoriale, preluate de la grupurile iniţiale (italiene, germane, engleze, evreieşti, irlandeze etc.), dar care au cooptat limba engleză ca factor comun. Deşi, chiar şi astăzi, acest factor comun este, în multe părţi ale SUA, înlocuit cu limba iniţială a grupului imigrant, totuşi, există în plină desfăşurare un proces de *americanizare*, pe baza limbii vorbite. În multe cazuri există, inclusiv, diferenţieri teritoriale, în ceea ce priveşte omogenizarea grupurilor etnice componente. Astfel, coasta de vest a SUA prezintă un număr ridicat de asiatici, cât şi de portoricani, latini şi mexicani, faţă de coasta de est, unde se regăsesc, cu precădere, englezi, italieni, germani, evrei şi alte populaţii i iţiale. Diferenţierile există nu numai în domeniul limbii şi al apartenenţei etnice, ci şi în ceea ce priveşte cultura, modul de viaţă şi scara de valori. Un evreu din Manhathan va fi diferit faţă de un afro-american din Harlem, sau faţă de un chinez din Los Angeles. Aceste diferenţieri iniţiale se datorează faptului că, atât evreul, cât şi chinezul, englezul sau italianul care au imigrat în SUA în urmă cu o sută de ani, în momentul intrării şi stabilirii pe teritoriul american aparţineau deja unei anumite naţiuni cristalizate şi de sine stătătoare, care şi-a pus amprenta pe specificul etnic al individului, inclusiv pe modul său de viaţă. Ceea ce generează naţiune, în cazul SUA, este decizia politică. În această situaţie, procesul de

formare al naţiunii americane, la care tocmai asistăm şi care, probabil, va mai dura ceva timp, este coordonat artificial prin decizie politică.

În acest caz, statul este elementul centripet generator de naţiune şi nu invers, ca în cazul majorităţii naţiunilor europene, care au existat înaintea naşterii statelor respective.

În *creuzetul* american intră toate populaţiile ce există pe acel teritoriu, fiecare cu specificul propriu, transformându-se, *topindu-se* şi căpătând caracteristici noi, devenind americane. Probabil, de-a lungul timpului, toate grupurile etnice, diferenţiate astăzi, care există pe teritoriul SUA, vor căpăta trftă &turi proprii americane, bazate pe o istorie şi tradiţie comună (doar două *sute* de ani nu justifică o istorie comună, încă!), urmând a genera o nouă naţiune, cea americană, care vă diferit de cea britanică, italiană, chineză, evreiască, olandeză etc. Şi care va avea propriile sale caracteristici. Acest caz demonstrează faptul că, naţiunile sunt entităţi *vii*, *evolutive*, şi că procesul de geneză al lor necesită transformarea caracteristicilor etnice iniţiale din care vor rezulta unele noi, diferite de cele iniţiale.

O problemă foarte actuală este aceea a definirii corecte a locului şi rolului unei naţiuni în cadrul statului căreia îi aparţine. În acest domeniu există şi astăzi discuţii aprinse între diferiţii cercetători din domeniu, părerile fiind împărţite în două tabere: prima, care consideră naţiunea a fi motorul formării statelor moderne, şi cea de-a doua, care consideră naţiunea ca fiind o construcţie artificială, apărută în perioada modernă a istoriei şi fiind legată de trecerea la societatea industrială, în cadrul statelor capitaliste. În rândul autorilor ce se înscriu în ultima categorie, se vehiculează, de asemenea, o idee, destul de bizară, şi anume aceea a *„subnaţiunilor*” Privită din punctul de vedere strict lingvistic, subnaţiunea ar

trebui să fie o subdiviziune componentă a unei naţiuni, sau, măcar, un nivel taxonomic inferior acesteia. Niciunul din cazurile tocmai enunţate nu corespunde realităţii. Naţiunea nu are ca părţi componente mai multe subnaţiuni, din simplul motiv, că ea, naţiunea, este o construcţie unitară, de sine stătătoare, formată printr-o evoluţie proprie, plecând de la elementul etnic. În cazul în care într-un anumit teritoriu regăsim iniţial mai multe etnii autohtone (caz extrem de rar în viaţa reală, dar posibil *măcar în* teorie), care au aceeaşi vechime şi statut în cadrul teritoriului pe care îl ocupă, vor lua naştere două sau mai multe naţiuni, statul respectiv devenind multinaţional. În cazul în care pe lângă etnia autohtonă, care dispune de un statut de anterioricitate pe teritoriul respectiv, mai există, venite ulterior procesului de formare a naţiunii majoritare, o serie de etnii alogene, acestea vor forma minorităţile naţionale ale statului respectiv. Aceste minorităţi, în spiritul bunei înţelegeri şi al existenţei paşnice pe acelaşi teritoriu cu majoritatea, vor deveni parte integrantă a naţiunii majoritare, odată cu participarea lor la definitivarea procesului de etno-geneză iniţiat de majoritari. Aceste *minorităţi naţionale nu pot forma* subnaţiuni, ele existând pe un teritoriu pe care nu s-a desfăşurat procesul de etno-geneză al etniei respective, ea venind pe aceste meleaguri ulterior iniţierii acestui *proces*. Conceptul de subnaţiune aparţine şcolii anglo-saxone şi are la *bază o* necunoaştere a modului de formare a naţiunilor unitare, specifice statelor europene. Diferenţierile dintre naţiunile europene nu pot fi nivelate doar prin *apelarea* la unele concepte artificiale, care nu au susţinere reală. Din păcate astfel de concepte sunt preluate şi introduse în definirea unor realităţi total diferite, inclusiv de unii autori români.

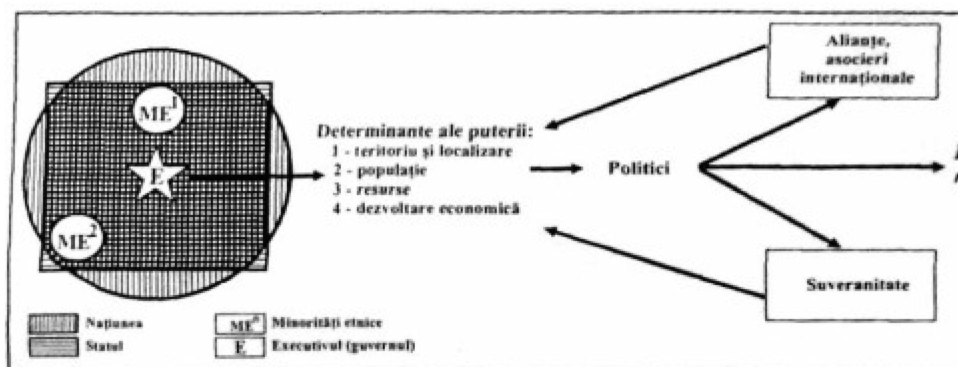

Fig. *15* Statul şi naţiunea în acest sens, există o serie de definiţii legate de termenul de subnaţiune, care la o analiză mai atentă subliniază confuzia dintre subnaţiune şi tipologia minorităţilor naţionale, ca un subtip al categoriei minoritate etnică (analizată mai profund în capitolul intitulat GEOGRAFIA ETNICULUI – ETNOGEOGRAFIE). Astfel, subnaţiunea apare prezentată a fi „un *grup etnic organizat într-o regiune sau provincie autonomă, în cadrul unui staf* (Bodocan, 1997). Din păcate, în cazul în care într-un stat apar provincii sau regiuni autonome, statutul lor transformă statul într-o federaţie, sau confederaţie (funcţie de gradul de autonomie de care beneficiază provincia sau regiunea). În acest fel, nu se mai poate vorbii de etnii ajunse la nivelul de naţiune (care implică transformări calitative şi procese de cristalizare a unor trăsături noi), ci de naţiuni diferite, atunci când acestea corespund cerinţelor de bază în definirea naţiunilor, cerinţe amintite anterior în acest capitol. De regulă, unul din grupurile etnice ce joacă rolul de subnaţiune, este alohton, venit ulterior prezenţei grupului iniţial, autohton, chiar dacă acesta din urmă este în prezent minoritar din punct de vedere numeric în zona respectivă. Cel mai clar exemplu în acest sens este situaţia albanezilor din provincia Kosovo, grup etnic alohton, sosit la circa 1.000 de ani distanţă în timp după apariţia sârbilor pe acest teritoriu, şi care avea

deja cristalizate principalele trăsături etnice specifice, la momentul stabilirii în Kosovo. Având în vedere faptul că arealul delimitat de Câmpia Mierlelor (Kosovo polie) şi depresiunea Metohia (tot din Kosovo) fac parte din zona de geneză a poporului şi naţiunii sârbe, este absurd să considerăm populaţia albaneză din Kosovo (care deţine în prezent peste 90% din totalul populaţiei provinciei), ca fiind naţiunea specifică acelei zone sau măcar ca fiind o subnaţiune. Deşi are o vechime de peste 600 de ani şi un număr majoritar în zonă, populaţia albaneză este şi va rămâne o categorie de populaţie alohtonă. În momentul în care populaţia sârbă va dispare din Kosovo (din motive naturale sau mai puţin naturale) şi populaţia albaneză va fi singură care va exista acolo, fiind şi cea mai veche, atunci se va putea vorbii de naţiunea albaneză din Kosovo.

O altă definiţie care nu clarifică decât parţial relaţia dintre subnaţiune şi minoritate, este: *„mici popoare în interiorul unui stat naţional, care nu sunt în totalitate parte integrantă din naţiunea majoritară, dar care nu au nici statutul de minoritate naţională”* (Ilieş, 1999). Şi în acest caz, se scapă din vedere principiul anterioricităţii, făcându-se abstracţie de procesul de umanizare al arealului respectiv. De asemenea, în momentul în care ne referim la un stat naţional, prezenţa mai multor naţiuni, transformă acel stat, din stat naţional în stat multinaţional, respectiv un stat cu două sau mai multe naţiuni. Termenul de minoritate naţională nu trebuie înţeles în totalitate că referindu-se numai la aspectul matematic (adică numeric, în număr mai mic decât majoritatea), ci trebuie privit ca o apreciere complexă, inclusiv că datare istorică Minoritatea naţională este aceea populaţie, care pe lângă numărul mai redus decât majoritatea (condiţie care nu trebuie neapărat respectată în toate cazurile!), are o prezenţă mai recentă pe acel teritoriu şi şi-a iniţiat procesul de desăvârşire a caracteristicilor etnice, într-un alt areal decât cel pe care

există astăzi. Ori, aşa cum am arătat în acest capitol, o naţiune trebuie să-şi desăvârşească cristalizarea trăsăturilor sale etnice, *în propriul său spaţiu de geneză*, adică acolo unde şi-a căpătat trăsăturile etnice proprii (limbă, religie, mod de viaţă, tradiţie etc.). Odată ce un grup de populaţie s-a desăvârşit ca etnie, într-un anumit areal pe care la părăsit ulterior, ea nu mai poate forma o naţiune decât pe un teritoriu virgin sau numai după ce pe teritoriul respectiv populaţia autohtonă a dispărut, teritoriul redevenind, din acest punct de vedere, virgin. Tot acelaşi autor dă ca exemple (citate tot din literatură anglo-saxonă) cazurile galezilor şi a scoţienilor din Marea Britanie, cel al catalanilor şi bascilor din Spania şi al corsicanilor din Franţa. Toate aceste grupuri de populaţii nu sunt altceva decât *reminiscenţele* unor naţiuni care au sucombat la nivel naţional dar care au rezistat la nivel regional, însă, *păstrându-şi caracteristicile ce le-au transformat din simple etnii în naţiuni*. Şi ga Iezii, şi scoţienii existau la momentul formării naţiunii britanice, devenind parte componentă a acesteia. Naţiunea spaniolă s-a suprapus peste cea catalană şi bască, alterând procesul iniţial de geneză al acestora două, şi incluzându-l în specificul propriu, lucru mai puţin dorit de aceştia din urmă (dovadă fiind relaţiile încordate dintre basci şi statul spaniol).

Tot în lucrarea ultimului autor amintit, apare o definiţie puţin mai nuanţată a subnaţiunii, care, totuşi, păstrează confuzia de bază dintre această noţiune şi cea de minoritate naţională. Definiţia explică subnaţiunea ca fiind *„un popor de dimensiuni reduse, aflat în izolare teritorială în interiorul unui stat naţional format cu mult înainte”* (Ilieş, 1999). Conform acestei definiţii, populaţia română de etnie maghiară din Transilvania formează o subnaţiune! Din păcate, realitatea ştiinţifică demonstrează cu totul altceva, în primul rând ţinând cont de realităţile

istorice, dar nu numai. Se pierde din vedere faptul că taxonomul npopor este nimic altceva decât un nivel de existenţă al unei populaţii, nivel, totuşi, calitativ situat sub acela al unei naţiuni. Poporul este rezultatul evoluţiei în spaţiu şi timp, al unei populaţii, care a vieţuit într-un anumit areal, pe care s-a stabilit *înaintea* desăvârşirii acestui proces şi înaintea devenirii sale ca popor. Ori, în cazul nostru, etnia maghiară, venită pe plaiurile transilvănene, undeva după anul 1100, îşi are spaţiul său de geneză – implicit aria centrală de formare ca naţiune în Câmpia Panonică, iar spaţiul iniţial de formare ca etnie, este undeva în Asia Centrală! În momentul venirii lor pe teritoriul Transilvani i, maghiarii erau deja formaţi ca etnie, aveau o limbă proprie, un mod de viaţă cristalizat şi o anumită istorie. De asennenea, când au sosit aici, au găsit o populaţie deja evoluată ca etnie de circa 800 – 900 de ani, care-şi cristalizase procesul de etno-geneză şi transformare în naţiune cu circa 300 – 400 ani înainte de momentul venirii maghiarilor, având o limbă diferită, tradiţii şi istorie proprie, reprezentând în fapt o naţiune de sine stătătoare. Să nu uităm faptul că primele forme de organizare politicoteritoriele româneşti din Transilvania au apărut pe la anii ’900 (şi chiar mai devreme), deci anterior veni i maghiarilor, ori, în cazul nostru, naţiunea a precedat statul, şi nu invers!

Explicaţia pentru aceste confuzii ţine de sursele bibliografice consultate, literatura anglo-saxonă, şi în special cea americană, neacordând mare atenţie acestor procese, ea plecând de la analiza statului american şi a principalelor state vest europene, făcând abstracţie de celelalte situaţii.

Cunoaşterea şi folosirea corectă a acestor termeni, de altfel extrem de importanţi pentru geografia politică, trebuie să pornească de la înţelegerea modului cum au luat naştere naţiunile şi a rolului şi locului etnicului în

acest proces extrem de complex.

Procesul de etnogeneză şi formarea naţiunilor. Fruntariile

Apariţia, dezvoltarea şi evoluţia naţiunilor reprezintă unul din cele mai complexe, controversate şi importante fenomene aparţinând geografiei politice, în unele cazuri prezentând chiar importanţă deosebită în statuarea poziţiei şi locului geopolitic al unui stat. Acest proces, desfăşurat în timp şi spaţu, trebuie înţeles atât prin factorii care îl determină, cât şi prin condiţionările fizico-geografice şi antropice, şi nu în ultimul rând, prin rezultatul la care se ajunge şi implicaţiile acestui rezultat pe arena mondială. Procesul de formare al naţiunilor a fost analizat, într-o anumită măsură, atât de geografii stribini, cât şi de cei români, contribuţiile lui Simion Mehedinţi, Ion Conea, alftturi de Vintilă Mihăilescu, Sabin Manuilă, Anton Golopenţia ş.a. fiind remarcabile. Dar nu numai geografii au cercetat acest proces, având în vedere că el (procesul) implică, pe lângă aspectele teritoriale, şi o desfăşurare ta timp, istoricii având un cuvânt greu de spus în domeniu. Remarcabile sunt operele din domeniu ale lui Nicolae Iorga, George Pârvan, dar şi ale lui P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, E. Stănescu ş. m. a. Chiar dacă în aceste lucrări se pune accentul pe explicarea cazului particular al formării naţiunii române, se pot regăsii informaţiile de bază prin care se explică mecanismele ce duc la formarea unei naţiuni, inclusiv fazele care trebuie parcurse în cadrul acestui fenomen.

Specific geografilor, pentru explicarea acestui fenomen extrem de complex, este sublinierea rolului avut de teritoriu în definitivarea trăsăturilor stabile ale unei categorii de populaţie, din care va rezulta ulterior poporul, prenaţiurtea şi în final naţiunea. Rolul teritoriului şi al legăturii dintre acesta şi populaţia autohtonă este subliniat

în lucrarea academicianului V. Tufescu *România. Natură, om, economie* unde se afirmă: *„Teritoriul nu este doar un element exterior, străin de fiinţa poporului care îl locuieşte, un anume spaţiu pe care acesta se află aşezat... Pentru un popor multimilenar, ancorat de aceleaşi locuri cum este poporul românt teritoriul constituie o parte integrantă a propriei sate* existenţelegătura dintre spaţiul său propriu de geneză şi diferitele nivele taxonomice care vor fi parcurse de la stadiul tribal până la cel de naţiune, va modela tipul şi felul naţiunii rezultante din acest proces. Trebuie amintit faptul că *procesul de formare al unei naţiuni nu este doar o simplă înşiruire de evenimente ce concură în această direcţie, ci un cumul de salturi calitative, rezultate din o serie întreagă de transformări, alterări şi modificări ale fondului impal, modificări determinate de mediul geografic, dar mai ales de factorul antropic şi de relaţiile care se stabilesc între acesta şi mediu*. Acest proces, are o desfăşurare în timp, putând dura de la câteva sute de ani, până la milenii, poate fi continuu, sau poate cunoaşte ritmuri diferite în perioade diferite, uneori nu se finalizează (din cauze care pot ţine sau nu de procesul în sine), sau poate fi iniţiat într-un anumit spaţiu şi finalizat în cu totul alt spaţiu. Latura teritorială a procesului de formare a unei naţiuni este deosebit de importantă, ea punându-şi amprenta asupra definirii caracteristicilor etnice primare ale etniei ce vă sta la baza acestui proces. Teritoriul se poate constituii atât într-un factor benefic pentru cristalizarea unor trăsături proprii, dar uneori, se poate constituii într-o piedică în cadrul acestui proces. Ceea ce ne interesează în acest capitol este explicarea legitaţilor care stau la baza apariţi i, formării şi evoluţiei naţiunilor. Pentru a înţelege acest proces, trebuie amintite elementele definitorii care concură la bună desfăşurare a sa.

Pentru ca într-un anumit areal să apară şi să se

dezvolte o anumită naţiune trebuie respectate câteva condiţii iniţiale: teritoriul respectiv să fie cuprins în ceea ce numim oicumenă sau cel puţin suboicumenă, să dispună de anumite tipuri de resurse care să îl facă locuibil şi să fie caracterizat de anumite trăsături proprii, favorabile locuirii.

Odată cu respectarea acestor condiţii primare (care de altfel se regăsesc pe aproape toate spaţiile locuite de pe planetă), procesul este iniţiat de umanizarea teritoriului. Desigur, conceptul de umanizare al unui teritoriu este extrem de vag, însă ceea ce este important în acest proces, este umanizarea stabilă, cu grupe de populaţii stabile sau cel mult seminomade, ulterior sedentarizabile. Stabilitatea pe un teritoriu se constituie într-o condiţie de bază în acest caz. Odată stabilizate populaţiile iniţiale, în cazul continentului european, inclusiv după apariţia valului indo-european (circa 2000 î.Hr.), ceea ce este important în crearea condiţiilor iniţiale de apariţie a ceea ce ulterior vă devenii o naţiune, este generalizarea unui trai comun, adaptarea la mediu şi desprinderea marcantă a unor activităţi identice pentru un spaţiu cât mai extins. Aceste activităţi identice (sau cel puţin apropiate) sunt rezultatul unei adaptări active la mediu, complementaritatea unor regiuni, constituindu-se într-un factor centripet (a se vedea rolul zonelor de contact dintre Carpaţi şi câmpie, în cazul naţiunii române). Atunci când triburile sau uniunile tribale avansează ca formă de comuniune umană, generalizând această organizare la nivelul unor areale mai extinse, se produce saltul calitativ prin care se trece de la nivelul primar, acela al grupurilor *umanet* la cel de nivel secundar, şi anume al *populaţiilor*. Populaţia prezintă, faţă de grupul uman, unele caracteristici unitare (cei drept primare»), care pot genera ulterior demararea procesului de formare a unei naţiuni. Importantă este, în această direcţie, legătura cu teritoriul, populaţia deţinând la momentul

respectiv, un teritoriu propriu. Desigur, ea poate fi dislocată, împinsă spre alte teritorii sau chiar decimată, însă prezenţa unei populaţii individualizate faţă de altele din jur se constituie într-o primă premisă a demarării procesului de formare a unei naţiuni. Prin traiul comun, prin adoptarea unui mod de viaţă relativ unitar, prin încercarea de creare a unui mod de viaţă propriu, populaţia capătă calităţi superioare comparativ cu grupul uman

Unitatea trăsăturilor specifice unei populaţii, diferenţiază acest nivel taxonomic, faţă de cel reprezentat de grupul uman.

În urma traiului în comun, şi al „selecţiei” proprii, pe un teritoriu, va apărea, funcţie şi de condiţiile de mediu sau evenimentele determinate de om, o. unificare” a trăsăturilor proprii acelei populaţii, o adâncire a lor, şi o individualizare tot mai puternică în raport cu vecinii. Astfel, se crează posibilitatea apariţiei şi individualizării noului nivel taxonomic, şi anume etnia. Ea este rezultatul unui proces de omogenizare a trăsăturilor proprii populaţiei în cauză, proces determinat şi de mediul geografic în care are loc transformarea. În această perioadă începe să se formeze şi individualizeze în primul rând *limbă vorbită*, element definitoriu în apariţia unei naţiuni. Limbă se constituie astfel, în principalul mijloc de comunicare a ideilor, dar în acelaşi timp, are unele dintre cele mai importante consecinţe. Este vorba de aportul la construirea *modului de gândire naţional*, devenind astfel o parte integrantă a simbolisticii naţionale.

Paralel cu acest proces, individualizarea limbii proprii, încurajează ulterior, crearea elitelor, acţionând în cazul statelor aflate sub ocupaţie, ca un mijloc de rezistenţă împotriva ocupaţiei străine. Limba naţională se formează în zonele centrale (core-areas) şi poate fi folosită, în procesul de cercetare a modului de formare a naţiunilor,

pentru identificarea şi trasarea pe hartă a acestor zone centrale.

Rolul limbii naţionale în formarea *„modului de viaţă naţional”* (national way of life) este recunoscut şi de Meilor în lucrarea citată (pag. 19), subliiind caracterul naţional pe care îl capătă aceasta, la nivelul statului.

K. Deutsch duce mai departe această idee, în lucrarea sa *Naţionalism and Social Communication*, afirmând că limba stă la *baza* comunicării, aceasta din urmă constituindu-se, atunci când se face la nivelul întregii ţări, într-un factor generator de naţiune şi stat.

În paralel cu acest proces de selecţie, practic, a modului de comunicare, selecţie calitativă, diferită faţă de comunicarea specifică populaţiei, în cele mai multe cazuri apare şi se dezvoltă o altă caracteristică, şi anume *religia*.

Religia, în cele mai multe cazuri, apare ca o trăsătură venită din trecut, greu de definit ca punct de plecare (probabil sâmburii ei datează din etapa formării grupurilor umane), şi care se constituie într-un factor unificator pentru etnia respectivă. Există situaţii în care religia, apare în cadrul unui grup etnic, ulterior sedimentării acestuia, prin preluarea credinţei religioase de la o altă etnie sau populaţie, de cele mai multe ori prin impunere forţată. În toate cazurile, religia deţine un rol deosebit în întărirea unităţii şi conştientizarea primară, necognitivă, a apartenenţei la o anumită formă de organizare umană şi implicit la un anumit teritoriu. Religia este aceea care crează şi întăreşte o anumită parte a simbolisticii naţionale, aceasta precedând simbolistica reală.

Legată direct de naţiune. Ea generează şi întreţine mitologia ulterior preluaia de naţiune, îmbinând unele trăsături mistice specifice religiei cu idei proto naţionale, generatoare de uniune umană. Religia dă sens şi justificare existenţei umane, acţionând ca un factor centripet asupra comunităţii.

Odată cu trecerea timpului, ca urmare a traiului în comun, sub forma comunităţii umane, apar şi ceea ce numim *tradiţiile* şi *cultură* proprie. Tradiţiile se constituie într-un cumul de fapte, acţiuni şi reguli, urmate de comunitatea respectivă, caracteristice ei, care o definesc în relaţie cu alte comunităţi vecine, şi care o individualizează. Aceste acţiuni, fapte şi reguli (sau norme), neimpuse din afară, ci adoptate prin prisma experienţei proprii, au o mare importanţă în construirea unei caracteristicii a etnicului, şi anume *modul de viaţă*. Aceste caracteristici se transmit, de regulă, oral, îmbogăţindu-se de la o generaţie la alta. Ele, caracteristicile, pot determina diferenţieri majore între o etnie şi alta, precum pot şi genera reacţii de respingere, uneori violente.

Cultura etniei respective, trebuie înţeleasă, nu în sensul actual al cuvântului, ci ca un bagaj de cunoştinţe, unele cu aplicaţie practică în viaţa de zi cu zi, care la fel ca şi tradiţia, se transmit pe cale orală, cel puţin într-o primă etapă. Tradiţiile şi cultura unei etnii, asigură, alături de limbă vorbită (pe care o folosesc ca mijloc de transmitere), un prim nivel de diferenţiere etnică faţă de vecini.

Toate aceste elemente, adunate şi cimentate în timp, alcătuiesc, ceea ce se poate numii *un mod de viaţă propriu*. Acesta este rezultatul adaptării la mediu, dezvoltării în funcţie de favorabilităţile oferite de teritoriu şi se concretizează prin ocupaţii şi îndeletniciri proprii, care întăresc unicitatea comunităţii respective.

După cum se poate vedea, teritoriul se constituie într-un dublu element determinant în apariţia unei naţiuni: pe de-o parte el influenţează modul de existenţă al populaţiei şi etniei respective, iar pe de altă parte, el, teritoriul, se constituie ca suport al existenţei comunităţii respective. Legătura cu teritoriul propriu, pe care grupul respectiv de oameni îl stăpânesc şi folosesc perioade mari

de timp, este determinantă în formarea unei naţiuni. El (teritoriul) influenţează cristalizarea trăsăturilor etnice, mutarea unei populaţii pe un alt teritoriu în timpul desfăşurării acestui proces ducând la alterarea caracteristicilor etnice iniţiale.

Următoarea etapă, deosebit de importantă, este aceea de formare a *poporului*. Acest nivel taxonomic superior populaţiei şi etniei, este rezultatul unui proces continuu şi complex de evoluţie umană. Odată stabilizată pe un teritoriu şi intrată în relaţie directă şi totală cu teritoriul său, o etnie, capătă valenţe superioare, în ceea ce priveşte caracterizarea să mai profundă, individualizarea să şi organizarea să internă. Poporul este şi o formă de organizare internă superioară a unei comunităţi umane, aici apărând ideea politică, unitatea în organizarea teritorială şi primii muguri ai conştiinţei apartenenţei la un teritoriu. Deşi apartenenţa la propriul spaţiu există în subconştientul indivizilor paralel cu cristalizarea trăsăturilor etnicului, ea, conştientizarea, nu acţionează ca un factor motrice pentru fiecare individ în parte. Odată aparţinând unui popor, prin existenţa formei de organizare politico-teritorială, individul capătă justificare şi din acest punct de vedere. Astfel, teritoriul propriu, capătă semnificaţii deosebite, devenind generic. Casa” întregii colectivităţi. Acest lucru este deosebit de important în întărirea forţelor centripete care vor ajuta la înfăptuirea ulterioară a naţiunii. Un rol important în definirea poporului îl are prezenţa formei de conducere centralizată, acceptată unitar asupra întregului teritoriu, formă de conducere devenită reprezentativă pentru spaţiul în cauză. Fie că este vorba de un rege, un voievod, un cneaz, un duce sau altceva, prin conducător, poporul simbolizează esenţa reprezentativităţii sale. În acelaşi timp, poporul marchează o stabilitate teritorială mai profundă decât în cazul etniei, dislocarea unui popor din

arealul său care l-a generat, prezentând caracteristici mult mai severe decât în cazul dislocării unei etnii sau populaţii care nu a ajuns la nivelul de popor. Acest stadiu a fost atins de multe societăţi încă din Antichitate, în unele cazuri, fie sărind peste una din etapele menţionate, fie comprimând-o extrem, în aşa fel încât să se atingă mult mai repede acest deziderat. Transformarea unei colectivităţi umane în popor, presupune, dacă nu obligatoriu, măcar ca şi dorinţă, existenţa unui spaţiu propriu, sau a unui teritoriu ce prezintă semnificaţii deosebite pentru oamenii respectivi. Popoarele pot exista şi în afara formelor de organizare teritorială a politicului, însă vor avea întotdeauna, un spaţiu al lor, măcar ca simbolistică proprie, spaţiu legat în concepţia lor de procesul de transformare calitativă de la nivelul de populaţie la cel de popor.

Acest proces de căpătare a unor caracteristici etnice proprii, pe baza cărora se va evidenţia poporul, inclusiv că formă de organizare politicoteritorială primară, este legat de teritoriul în care s-a produs. Acest teritoriu, amintit mai sus, reprezintă, practic, *spaţiul de etnogeneză* al etniei de bază, din care a rezultat poporul respectiv, şi din care va rezulta – dacă procesul continuănaţiunea respectivă. Acest spaţiu capătă caractere deosebite şi semnificaţii aproape mistice, odată cu trecerea la stadiul de *proto-naţiune* sau *prenaţiune*.

Acest concept de proto-naţiune (sau prenaţiune) se bazează pe identificarea unui stadiu incipient în ceea ce priveşte apariţia trăsăturilor ce vor determina construcţia naţională ulterioară. Un element important în această subetapă este *organizarea spaţială*. Cel mai clasic exemplu este acela al formării proto-naţiunii române şi al apariţiei unităţilor organizatorice politicoteritoriale proprii româneşti – *ţările*. Aceste „ţări” reprezintă chintesenţa expresiei voinţei naţionale a poporul care le-a Creat, în paralel cu exemplificarea unităţii populaţi i componente,

indiferent de locul unde aceste ţâri au luat naştere. De regulă, aceste ţâri, au fost precedate de formaţiuni politico-teritoriale locale, ce aveau la bază vechile obşti săteşti sau uniuni de obşti. Acest lucru demonstrează fără putinţă de tăgadă, faptul că procesul de stratificare, evoluţie şi cristalizare naţională, ce are la bază unitatea etnică, este un proces continuu, permanent şi unitar, inclusiv la nivel spaţial. Pentru teritoriul românesc, aceste ţări au ţinut locul ariilor centrale (core areas) generatoare de naţiune. Mai mult decât atât, putem afirma, că *forma de* organizare politico-teritorială specific românească – *ţara*este preponderent construită pe vechile tradiţii dacice, daco-romane şi proto-româneşti. Această formă demonstrează, în primul rând, legătura indisolubilă dintre om şi teritoriu, termenul de ţară nefiind altceva decât forma românească a latinescului „terra”, încă o dovadă a latinităţii poporului român. Semnificaţia este legată de teritoriu, evoluţia este legată de teritoriu, toate elementele convergând spre unitatea organizării politico-teritorială ce are la bază spaţiul de etno-geneză.

Trecerea de la nivelul taxonomic intermediar de prenaţiune la cel suprem de *naţiune*, se face în momentul în care poporul, prin totalitatea indiviilor ce îl compun, capătă o „*istoriografie*” comună, o „*simbolistică* proprie”, bazată pe istorie şi mistică proprie, precum şi, în primul rând, o „conştiinţă *naţională*” ce determină apariţia şi individualizarea „*identităţii naţionale*”.

Istoriografia comună este lesne de explicat, ea reprezentând însumarea evenimentelor şi faptelor care alcătuiesc suportul existenţial al naţiunii respective, cu cât acesta este mai mare, cu atât sentimentul naţional fiind mai puternic. Acest lucru demonstrează de ce o naţiune cu peste 1.100 de ani de istorie prezintă un sentiment naţional extrem de puternic, care i-a permis menţinerea pe scena istorie atâta timp, asigurându-i un statut bine

individualizat, faţă de vecini. Simbolistica naţională (analizată mai pe larg peste două subcapitole), capătă o importanţă deosebită în individualizarea naţiunii respective faţă de celelalte, lucru extins şi asupra formei de guvernământ, preluată fiind de stat.

Ceea ce creează, însă, în mod real trecerea la stadiul suprem al existenţei unei comunităţi umane.

— Naţiunea –, este apariţia şi conştientizarea cognitivă a apartenenţei la naţiune, altfel spus, apariţia *conştiinţei* naţionale. De regulă, pentru mai toate naţiunile europene, acest lucru s-a întâmplat la sfârşitul Evului Mediu, atunci când spiritul uman reevaluat de Renaştere, a tins spre o nouă formă de exprimare, proprie fiecărei entităţi politico-teritoriale. Conştiinţa naţională, deşi este un concept destul de recent ca istoriografie, el a existat, însă sub o formă necognitivă, neconştientizată în mod real, ci simţită la nivelul individului, pe tot parcursul procesului de apariţie şi formare a naţiunii. Acest sentiment stă la baza ataşamentului individului faţă de naţia căreia îi aparţine, interesantă fiind şi terminologia care exprimă acest ataşament. Identitatea naţională, reprezintă justificarea apartenenţei la o anumită naţie (naţiune), apartenenţă justificată prin simboluri, forme şi moduri de existenţă a individului, diferite de cele a altor indivizi aparţinând unei alte naţiuni. Identitatea naţională este cea care ne diferenţiază (în mod constructiv) de indivizii ce aparţin unei alte etnii, fiind practic specificul nostru naţional.

În momentul cristalizării acestor trăsături naţionale, care definesc o anumită naţiune, precum şi spaţiul propriu pe care s-a desfăşurat acest proces de individualizare a trăsăturilor etnice, putem vorbii de apariţia pe deplin a unei naţiuni. Aceasta, are la bază spaţiul său propriu etnic, spaţiu în interiorul căruia s-a desfăşurat procesul de etno-geneză, prin care populaţia iniţială ce a participat la acest

proces, şi-a desăvârşit evoluţia şi a devenit naţiune. Acest spaţiu, în unele cazuri, depăşeşte nivelul graniţelor şi frontierelor statului în care există. În această situaţie asistăm la „revărsarea” naţiunii respective în afara limitelor administrativ-politice determinate de stat. În acest caz, extensiunea maximă pe care o cunoaşte spaţiul de etno-geneză este marcat prin „fruntariilonceptul de fruntarii este extrem de complex, el fiind legat de extensiunea maximă a unei etnii implicate într-un proces de etno-geneză. Este, practic, *„spaţiul de drepf* (Costachie, 2000), al naţiunii respective, în

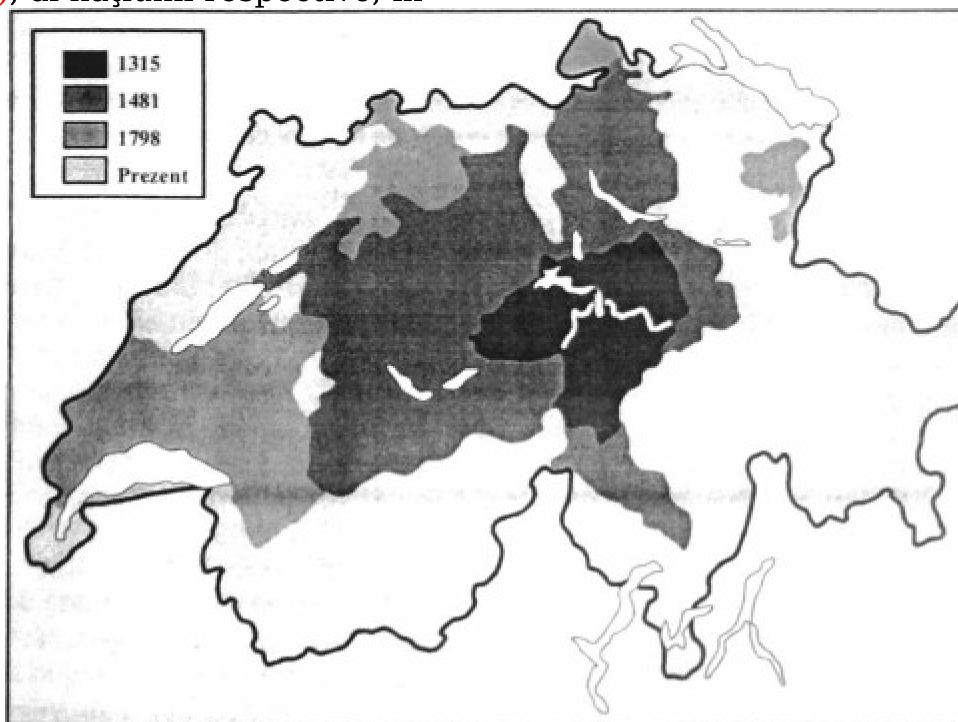

Fig. *16* Zona centrală şi expansiunea tentorială a Elveţiei

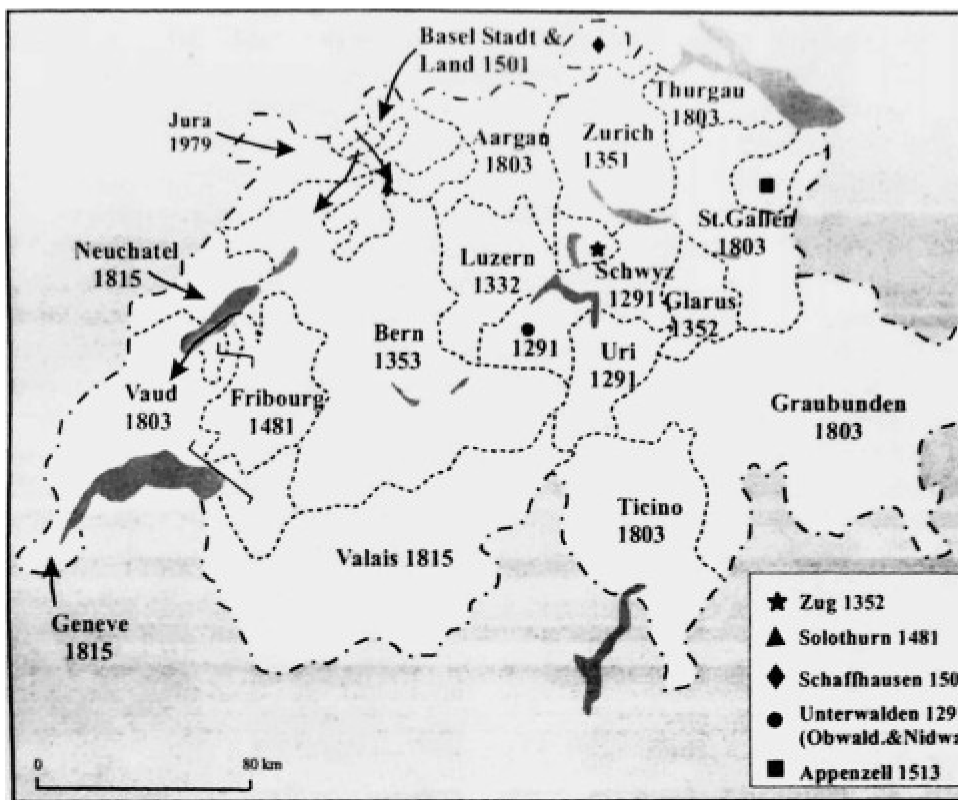

Fig 17 Creşterea teritorială a Elveţiei – datele fondării cantoanelor interiorul căruia *„sentimentul de apartenenţă la naţiune este pereni* (*Dicţionarul de geografie umană*, 1999). Fruntaria este legată de naţiune! Este un element component al procesului de etno-geneză şi este, practic, latura teritorială de delimitare a vetrei etnice a unei naţiuni. Acest termen are inclusiv semnificaţii de ordin afectiv-sentimental, scoaterea sa de sub incidenţa etnicului, şi atribuirea lui a semnificaţiei simpliste de *„hotar**, sărăcindu-l Rearcabil este studiul lui Simion Mehedinţi, intitulat *Fruntana României spre Răsărit,* apărut în anul 1941, în care analizează evoluţia fruntariei răsăritene româneşti şi remarcă linia de susţinere a graniţei de est a României Mari, prin vechile cetăţi

româneşti de la Hotin, Soroca, Orhei, Tighină şi Cetatea Albă, axate pe Nistru Pentru a înţelege modul de evoluţie a unei fruntarii, putem adopta comparaţia dintre spaţiul de etno-geneză şi formarea unui diamant Diamantul se formează în anumite condiţii specifice, având la bază o anumită substanţă (carbonul). Însă organizată într-o structură atomică ce o diferenţiază de alţi compuşi ai săi, cum ar fi grafitul. Odată cu formarea sa, diamantul începe, paralel, să se altereze, dar acest proces afectează la început.

Suprafeţele exterioare şi nu zona centrală. Această afectare este reprezentată de apariţia unor crăpături, care ulterior duc la desprinderea unor particule mici, tot diamantifere, care se îndepărtează uşor de rocă mamă. Deşi desprinse de această rocă de bază (diamantul iniţial), particulele de dimensiuni mult mai mici, rămân tot diamante, păstrându-şi caracteristicile proprii moştenite de la roca mamă care le-a generat. Tot aşa se întâmplă şi cu naţiunea. În zonele exterioare, unde are loc contactul cu alte naţiuni, etnii sau grupuri umane, naţiunea iniţială (sau părţi din ea) intră în relaţie cu vecinii, la nivelul fruntariilor, sau dincolo de ele, „rupându-se” de corpul mamă ce le-a generat, şi căruia îi aparţin. Paralel cu acest proces, cu cât alterarea este mai profundă, contactul este mai intens, cu atât fruntariile se retrag mai spre interiorul spaţiului de geneză iniţial. Desigur, procesul este mult mai complex, însă legitaţiile fizice care se aplică în cazul diamantului, au corespondenţe reale în ceea ce priveşte evoluţia fruntariilor, implicit a spaţiului de etno-geneză. Acest lucru demonstrează, încă odată, faptul că, la fel ca şi un organism viu, naţiunea cunoaşte diferite stadii în dezvoltarea sa, inevitabil având şi un stadiu final, în care aceasta nu moare, ci se transformă prin dezagregare etnică, născând fulterior, alte grupuri de populaţie ce vor constituii nucleele de formare a altor naţiuni. Totuşi, acest

proces este extrem de îndelungat în timp, complicat şi greu de prevăzut, în aşa fel încât orice speculaţie pe această temă este extrem de greu de susţinut ştiinţific. Naţiunea rămâne, cel puţin până în prezent, şi se pare, şi în viitorul apropiat şi mediu, forma supremă de existenţă politică a unei comunităţi umane.

Naţionalism şi naţional

Naţionalismul a fost, este şi, mai mult ca sigur, va fi, un concept deosebit de complex, dar în acelaşi timp, şi deosebit de controversat. Acest lucru se datorează, în primul rând, multitudinii de forme, expresii şi înfăţişări, pe care acest sentiment extrem de profund şi vechi ca vârstă istorică, le-a cunoscut. Cel puţin în perioada modernă şi contemporană, naţionalismul a fost mai mult decât intens mediatizat, analizat şi nu de multe ori hulit, fiind înţeles doar parţial sau uneori deloc, departe de sensul său real, sens legat indisolubil de conceptul de naţiune. Exacerbarea sa, uneori până la forme groteşti, violente şi inimaginabile, a făcut ca în cele mai multe cazuri, acest sentiment perfect normal şi uman să fie confundat cu alte fenomene, unele *dintre ele, nu numai* neasemănătoare, dar în unele cazuri chiar antagonice. Există o mulţime de modalităţi de definire a acestui concept, funcţie de perioada istorică la care ne raportăm, dar şi funcţie de nivelul societăţii, de gradul de libertate, nivelul intelectual al interlocutorilor, şi nu în ultimul rând, de modul de gândire specific societăţii în cauză. De regulă, naţionalismul este confundat cu *orientarea* politică de dreapta, de multe ori chiar extrema dreaptă, nu în puţine cazuri o serie de mişcări politice de extremă dreaptă fiind catalogate ca naţionaliste” Această conotaţie pejorativă, de altfel numai rareori corectă, a făcut că termenul în sine să capete semnificaţii profund negative, uneori cuplate cu ideea că naţionalismul s-ar constituii în antipolul democraţiei. Pentru a încerca să lămurim acest concept

extrem de complex, câteva precizări se *impun, în ideea de a* explica semnificaţia termenului în legătură cu conceptul referitor la naţiune şi naţional.

Conform dicţionarelor din domeniu, naţionalismul este înţeles, măcar în teorie, de cele mai multe ori ca fiind „o *manifestare a caracterului naţional al unui popor, exteriorizată prin sentimentul apartenenţei la o naţiune şi concretizarea unor interese comun*”. (Tamaş, 1993). Desigur, explicaţia este extrem de simplistă, însă concentrează în cuprinsul său, esenţa acestui termen, şi anume: legătura dintre caracterul naţional al unui popor şi sentimentul apartenenţei la o naţiune. Aceasta este partea cea mai importantă a sus-numitului sentiment, căci naţionalismul este la baza sa, nimic mai mult decât «un *sentiment cu vechime foarte mare, datând din cele mai vechi timpuri, care* s-a *manifestat de-a lungul istoriein* (Glassner, 1996). Tot acelaşi autor, care aparţine şcolii americane de geografie politică, şi care nu poate fi acuzat de simpatii naţionaliste, afirmă în aceeaşi lucrare140, că „*naţionalismul este un sentiment puternic, cu efect benefic pentru individ, încurajându-l să se identifice cu un grup uman mult mai mare decât familia, clanul sau tribul. De asemenea, naţionalismul are capacitatea de a implica individul în viaţa societăţii şi de* a-/*forţa să găsească soluţii noi în relaţie cu alte persoane*” (Glassner, 1996). Într-adevăr, acest sentiment are ca efect, printre altele, implicarea constructivă şi motivarea individului în legătură cu viaţa societăţii în care acesta există. Naţionalismul are la bază *conştiinţa naţională*, mai exact, *conştientizarea apartenenţei la o naţiune*. Această apartenenţă dă justificare acţiunilor individului, şi când acestea nu aduc atingere libertăţilor şi drepturilor altor indivizi sau grupuri umane, se constituie într-un motor social deosebit de important. Conştientizarea apartenenţei la o anumită naţiune, are la rândul ei, la bază, *identitatea naţională*.

Aceasta din urmă, deşi axată pe identificarea cu naţiunea. Mamă”, reprezintă în primul rând, acele trăsături care nasc în sufletul şi mintea indivizilor, elemente de diferenţiere faţă de alte naţiuni. Relaţia dintre conştiinţa naţională şi identitatea naţională este una foarte complexă, conştiinţa naţională reprezentând, prin abstractizare, nimic altceva, decât conştientizarea identităţii naţionale a individului.

146 Poftea/*Geography*, ediţia a N-a, edttaiô în 1996.174

Apartenenţa la o anumită naţiune se transmite ereditar, prin intermediul părinţilor, acest fapt fiind rezultatul unui ansamblu de decizii personale bazate pe nivelul cultural, educaţional, de pregătire şcolară etc., de care individul dispune, tipul şi nivelul de dezvoltare al societăţii lăsându-şi amprenta asupra modului de înţelegere al acestui fenomen Apartenenţa la o naţiune, poate fi modificată arbitrar, prin propria decizie a individului, însă nu poate fi modificată în mod real decât prin negarea tuturor valorilor ce definesc modul de viaţă şi specificul individului în cauză

Conştiinţa naţională apare, de obicei, după cristalizarea procesului de etno-geneză, însă sentimentul apartenenţei la o naţiune, este, de cele mai multe ori, trăit empiric, neconştientizat pe deplin, cu mult înaintea concretizării sale prin intermediul intelectualităţii şi elitelor, de către membrii simpli ai naţiunii respective, ghidându-le indirect acţiunile din această direcţie. Procesul de conştientizare al apartenenţei la o naţiune, este apanajul intelectualităţii, mişcările de eliberare naţională desfăşurate cu precădere în Europa în sec. XVIII-XIX, fiind iniţiate şi dezvoltate de această clasă socială deosebit de importantă ca participare în proces. Cazul mişcărilor paşoptiste din Ţara Românească şi Moldova de la mijlocul sec. XIX, a demonstrat faptul că, deşi forma

primară, iniţială, a conştientizării naţionale aparţine, de regulă ţărănimii (prin ataşamentul faţă de glie – *teritoriu* –, şi faţă de neam – *comunitate umană*), totuşi aceia care au conturat teoretic şi au pus în practică în mod real acest proces, sunt intelectualii. Proprietatea asupra terenurilor agricole, adică asupra acelor moşii care reprezentau sursa de trai pentru ţărănime, a născut în mintea şi sufletul populaţiei rurale, în trecut, sentimentul identităţii naţionale, din care, ulterior s-a dezvoltat conştiinţa naţională.

Identitatea naţională, are la bază trecutul propriu, axat, ca idee centrală, pe existenţa străbunilor. Astfel, identitatea naţională este legată profund de simbolistica naţională, relaţiile ce se stabilesc între aceste elemente diferind de la un stat la altul, de la o naţiune la alta, însă păstrându-şi, în li îi mări, aceleaşi orientări generale.

În acelaşi timp, statul naţional, ca formă de existenţă a unei entităţi politico-teritoriale, reprezintă nimic altceva, decât, *expresia politico-geografică a naponafismului*. În acest fel, sentimentul capătă o exteriorizare teritorială, legată de spaţiul în care există naţiunea în cauză. Naţionalismul crează în conştiinţa oamenilor legătura dintre individ şi naţie. Această legătură permite individului să se identifice cu naţiunea căreia îi aparţine şi dă scop existenţial membrilor săi. În acelaşi timp, cointeresează individul în viaţa social-economică şi politică a statului, având un efect participativ la organizarea şi conducerea politică a acestuia.

Naţionalismul are, însă, şi o serie de valenţe mult mai complexe decât cele ale unui simplu sentiment uman El reprezintă *„un principiu politic care susţine că unitatea politico – administrativă şi cea naţională ar trebui să fie congruente”* (Gellner, 1983). În acelaşi timp naţionalismul poate fi privit şi ca „o *doctrină politică cu cea mai mare valenţă geografică”* (Bodocan, 1997), în primul rând prin

implicaţiile de ordin ideologic pe care le impune în arenă politicului, dar şi prin condiţionarea asupra definirii naţionalităţii. Acelaşi autor, subliniază faptul că naţionalismul este în acelaşi timp, şi o expresie politică a naţionalităţii. Într-o scurtă concluzionare, putem afirma, că naţionalismul *reprezintă o expresie politică a aspiraţiilor naţionale, reflectată, de regulă, prin sentimente profunde de apartenenţă la o naţiune, şi de ataşament faţă de aceasta, care reflectă conştiinţa naţională*.

De-a lungul timpului naţionalismul a cunoscut diferite interpretări, unele dintre ele accentuând anumite laturi ale acestui concept deosebit de complex. El a fost privit, inclusiv, ca un *„element ce a desfăcut imperiile şi statele multinaţionale, şi a reconstruit harta politică a lumii, folosind ca şi cărămidă naţiunea”* (Glassner, 1996). Problema perioadei apariţiei naţionalismului a iscat numeroase discuţii şi dezbateri, conturându-se două curente, care, deşi nu se exclud, abordează în mod diferit problema. Un prim curent afirmă că naţionalismul a existat latent încă de la începuturile apariţiei primelor naţiuni, fiind un sentiment extrem de vechi, existent pe scena istoriei de-a lungul timpului, dar neexprimat în mod conştient decât începând cu Evul Mediu şi cu precădere în timpul Renaşterii. Al doilea curent afirmă că, naţionalismul a apărut odată cu trecerea de la societatea feudală (bazată pe agricultură, societate *„stratificată social şi* culturalân care predominau ţăranii analfabeţi în antiteză cu păturile elitistice), la societatea industrială (bazată pe activitatea industrială), societate. Omogenă *cultural*, în care preocupările elitistice s-au răspândit şi în alte pături sociale, în cadrul unor revoluţii culturale (Gellner, 1983). Unii autori, leagă apariţia naţionalismului de apariţia primelor naţiuni, plasând acest eveniment în sec. XVIll-XIX. Această afirmaţie este parţial adevărată, şi anume partea referitoare la apariţia sentimentului naţional şi

conştientizarea lui prin intermediul intelectualităţii, însă naţiunile au apărut, aşa cum am văzut în subcapitolul anterior, cu mult înainte de conştientizarea acestui fenomen de către oamenii ce compun naţiunea respectivă.

Interesantă este, analiza tipologiei naţionalismului, ca formă de reliefare a caracteristicilor ce diferenţiază formele întâlnite în diverse ţări de pe glob. În acest sens, merită menţionată părerea lui R. Muir, care diferenţiază două forme majore de naţionalism:

RUSIA
ROMÂNIA
Marea Neagră
GEORGIA
Tbilisi
Istanbul
Ankara
TURCIA
Konya
Diyabakir
Râul Tigru
Van
Mosul
SIRIA
Râul Eufrat
Nicosia
CIPRU
Beirut
Damasc
Marea Mediterană
Bagdad
IRAQ
ISRAEL
Ierusalim
Amman
IORDANIA
EGIPT
ARABIA SAUDITĂ
Marea Roșie
Capitală de stat
Localități
Zona de răspândire a kurzilor
0
200 km

Fig. *18* Zona de răspândire a kurzilor *naţionalismul cultural*, care militează pentru protejarea şi dezvoltarea identităţii culturale a grupului, aşa cum este cazul naţionalismului galez;

Naţionalismul politic, re militează pentru independenţă şi suveranitate naţională, inclusiv teritorială, aşa cum este cazul naţionalismului kurd. În cele mai multe cazuri, naţionalismul politic este mult mai des întâlnit, el fiind cel reprezentativ, însă, în ultima perioadă se poate observa un proces de „*glisare*" de la naţionalismul cultural, la cel politic, mult mai agresiv şi dinamic, inclusiv, mult mai greu de definit şi clasificat. Exemplul cel mai concludent al acestui proces este cazul comunităţii franceze din Québec, care a trecut de la revendicări strict culturale şi lingvistice, la pretenţii de autonomie, inclusiv autodeterminare colectivă.

Alături de această clasificare, relativ simplistă, putem observa tendinţa de tipologizare în special a naţionalismului politic, definitoriu astăzi, ca şi în trecut, în viaţa politică mondială. De semnalat, tipologizările făcute asupra mişcărilor naţionaliste şi nu asupra naţionalismului în sine, în acest sent putând fi amintită clasificarea oferită de V. Bodocan, care individualizează nu mai puţin de 10 (zece) tipuri de mişcări naţionaliste:

1. *Naţionalismul de stat*, sau cel original din Europa de Vest, specific statelor naţionale, omogene etnic, cultural şi lingvistic, dând ca exemple Marea Britanie, Franţa, Suedia etc.

2. naţionafismu /de *unificare*, specific statelor fragmentate politic (Germania, Italia etc.);

3. *Naţionalismul istoric de separare* a unor state naţionale din vechile imperii europene multinaţionale: Grecia, Belgia, Polonia, România etc.

A. naţionalismul antestatal, reprezentat de cazul evreilor, kurzilor etc.

5. Naţiona/ismu /de *eliberare*, numit şi *naţionalismul colonial*, datorat mişcărilor de eliberare naţională din fostele colonii europene;

6. *Naţionalismul coloniştilor europeni* din America de Nord, America de Sud, Africa de Sud şi Australia;

7. Naţ (onaftsmu/*postcolonial de separare şi unificare*, existent în ţările recent eliberate, eterogene din punct de vedere cultural: Nigeria, Etiopia, Somalia etc.

8 *naţionalismul separatist contemporan*, specific unor regiuni din unele state europene dezvoltate (Spania, Marea Britanie, Germania etc.);

9. *Naţionalismul de* renaştere, exercitat de naţiunea dominantă, care doreşte refacerea unor imperii ce ar include spaţii şi teritorii actualmente existente la alte state independente (ungurii în Europa Centrală, japonezii în fostele colonii asiatice etc.);

IQ. Pan-naţionalismul, care tinde să unească teritorii ocupate de etnii şi naţiuni înrudite, în ideea supremaţi\ acestora asupra veci» lor şi a altor naţiuni situate în acelaşi spaţiu.

Aşa cum se poate observa, marea majoritate a tipurilor de mişcări naţionaliste prezentate mai sus, au ca numitor comun dorinţa eliberării unor naţiuni de sub jugul colonial, dorinţă care implică scoaterea în evidenţă a specificului naţional propriu etniei şi poporului în cauză.

Interesantă este şi diferenţierea dintre noţiunile patriotism şi naţionalism, în mod real, între aceste două termene există o diferenţă fundamentală, deşi în multe cazuri cele două noţiuni tind să fie folosite ca sinonime, măcar într-o anume proporţie. Patriotismul, la fel ca şi naţionalismul, este un sentiment uman. Este de fapt, sentimentul de dragoste faţă de patrie, văzută atât ca teritoriu, cât şi ca formă de organizare teritorial-economico-administrativă. Patria capătă semnificaţii complexe, plecându-se de la nivelul mediului natural

(spaţiul geografic), şi ajungându-se până la cel social, cultural şi nu în ultimă măsură, politic. În acelaşi timp, patria cuprinde, pe lângă teritoriu, cadrul geografic, şi modul de trai, limba, cultura şi tradiţiile proprii, alături de valorile materiale şi spirituale create de-a lungul istoriei. În acest sens, patria este un teritoriu, acest teritoriu fiind, de fapt, un component al statului în cauză. Naţionalismul, în comparaţie cu patriotismul, reprezintă, sentimentul de dragoste faţă de naţia căreia îi aparţii. Naţia este înţeleasă ca fiind *neamul* căruia individul în cauză îi aparţine şi de care se simte legat. Dar neamul, nu este altceva decât grupul de oameni care trăiesc pe acel teritoriu, grup omogen etnic şi care dispune de o tradiţie şi istorie comună, foarte veche. Prin extensie, naţionalismul devine, sentimentul de dragoste faţă de poporul ce trăieşte în interiorul patriei respective. Astfel, naţia (sau neamul) devine *reprezentarea antropică spaţială şi temporală a patriei*, ea reprezentând *esenţa existenţei patriei*, fără de care aceasta nu are sens.

Un caz deosebit în analiza şi interpretarea conceptului de naţionalism, este acela în care acest sentiment capătă forme excesive, belicoase, violente, în totală contradicţie cu sensul real al termenului. În această direcţie, putem semnala existenţa unor termeni ce semnifică toate aceste aspecte, şi anume *iredentismul*, termen derivat din denumirea unui areal situat în nordul Italiei, care aparţinea Austriei în anul 1871, ulterior unificării Italiei în cadrul statului naţional. Tinerii naţionalişti care militau pentru o Italie reîntregită total, se refereau la această regiune folosind termenul de „Italia irredentatocmai pentru a semnifica apartenenţa acesteia la spaţiul naţional italian. În prezent, termenul semnifică conceptul prin care se revendică teritorii locuite de o anumită etnie, de către ţara de origine a etniei în cauză, susţinându-se pe această cale segregarea teritoriilor

respective. Termenul se poate exemplifica prin iredentismul maghiar, care a apărut odată cu dezintegrarea Imperiului austro-ungar, şi care a acţionat asupra statelor limitrofe (România, Slovacia, Serbia şi Austria), tinzând să reunească teritoriile locuite de maghiari, chiar şi în cazul în care aceştia erau minoritari numeric, sau prin politica de anexare a sudeţilor slovaci în anul 1938, de către al III-lea Reich;

Şovinismul, văzut că o atitudine arogantă de afirmare a superiorităţii unei naţiuni asupra altora şi de manifestare a intoleranţei faţă de acestea. De asemeneaţ termenul poate fi interpretat ca un *„superpathotism excesiv şi belicos, axat pe superioritatea individului aparţinând unei anumite naţiuni asupra altor popoare, naţiuni sau populaţii”* (Glassner, 1996). Termenul a fost preluat din numele soldatului francez Nicolas Chauvin, rănit şi decorat de mai multe ori în războaiele napoleonice, ajuns să semnifice cultul gloriei militare şi al ultranaţionalismului;

Xenofobismul, formă tipică a şovinismului, reprezintă o atitudine de dispreţ şi de ură, bazată pe o falsă superioritate, faţă de un grup etnic, popor sau naţiune, fără a avea o justificare reală, ci doar o imagine distorsionată a realităţii referitoare la etnia, poporul său naţiunea respectivă. Naţionalismul, prin toate formele sale de existenţă şi exprimare, are la bază ideea de naţional, idee subliniată de R. Hubert în lucrarea *Le principe d'autorite dans l'organ*isation *démocratique*, apărută la Paris în anul 1926: ... *toţi factorii geografici, climatici, etnografici, economici, lingvistici, tehnici, morali şi religioşi, se* unesc ca să o *modeleze* (*naţiunea* n.n.), *fără ca vreodată* să *fie cu putinţă a definii în acest lucru partea ce revine fiecăruia dintr-înşii, nici de a stabilit între ei o ierarhie constantă. Sub influenţa lor, o conştiinţă comună se desprinde, care e sufletul naţional...”*

Accentuarea sentimentelor naţionale se face atunci

când etnicitatea şi limba devin trăsături fundamentale

Simbolistica naţională-forme, reprezentări, semnificaţii

Simbolistica naţională reprezintă un subiect destul de puţin comentat în geografia politică mondială, însă, după părerea noastră, deosebit de important în cadrul vieţii politice a unui stat şi a unei naţiuni, dar în primul rând în procesul complex de formare şi cristalizare a acestora.

Datorită complexităţii şi multitudinilor de forme pe care le poate cunoaşte simbolistica naţională, este extrem de greu de dat o definiţie cuprinzătoare.

Însö, avându-se în vedere ceea ce este important în această direcţie, putem aprecia cd simbolistica naţională reprezintă totalitatea elementelor, formelor şi fenomenelor care se constituie în simboluri, legate de o naţiune sau un stat, simboluri care prezintă o importanţă deosebită în viaţa politică, socială, economică, etc. *A* statului sau naţiunii în cauză.

Simbolistica cunoaşte în mare două forme de bază, care grupează marea majoritate a simbolurilor folosite, atât în trecut, cât şi în prezent:

Forma concretă, reprezentată de simboluri ale statului, naţiunii, bisericii naţionale etc., de regulă instituţii ce au nevoie de o anumită reprezentativitate la nivel naţional, şi ele se concretizează prin diferite reprezentări fizice, concrete, care au o anumită semnificaţie. Ele se pot modifica de-a lungul timpului, adaptându-se noilor situaţii; *forma abstractă*, reprezentată prin elemente sugestive, care reprezintă nu prin ele însăşi o anumită idee, ci prin anumite calităţi „translatate” spre ideea pe care o reprezintă (dârzenie, vitejie, permanenţă, continuitate, suveranitate etc.). Ele sunt mai stabile în timp, dar îşi pot pierde semnificaţia iniţială, care se transmite, de regulă, de la o generaţie la alta, uneori pe

cale orală.

Elementele simbolistice pot fi foarte diverse, apărând în foarte multe domenii, numitorul comun al acestora fiind dat de atributul „naţional”:

Instituţii cu atribut naţional, de tipul armatei, bisericii naţionale, guvernului etc. Dar şi o serie de instituţii care concentrează în ele reprezentativitatea statului (linii aeriene, navale etc.), ca entitate politico-teritorială;

Evenimente istorice deosebite, concretizate în sărbători cu caracter sau semnificaţie naţională (cum ar fi ziua naţională, ziua suveranului – pentru monarhii –, ziua eliberării de sub dominaţia colonială, ziua câştigării independenţei etc.);

Personalităţi importante, din istoria, cultura, literatura etc. A naţiunii respective. Acestea trebuie să aibă atribut naţional şi să fie recunoscute ca personalităţi deosebite pentru naţiunea respectivă, poeţi naţional», suverani, principi sau regi de seamă, revoluţionari, oameni de cultură, savanţi etc.

Locuri deosebite, cu semnificaţie naţională (locuri de bătălii, locuri istorice unde s-au desfăşurat evenimente istorice importante, etc.); *monumente/construcţii deosebite*, care simbolizează idei de rezonanţă naţională (monumente istorice: mausolee, coloane, arcuri, mari ansambluri ecumenice; construcţii gigantice sau deosebite di punct de vedere arhitectural, definitorii pentru oraşul său statul! care se află);

Aceste elemente se concretizează şi prin forme abstracte, deosebit de importante, care semnifica statul şi naţiunea:

Drapelul naţional, cel mai important element de simbolistică statală, concentrează imaginea statului şi a naţiunii, simbol „tabu” al unei ţări, impune respect şi concentrează esenţa statului respectiv. Are o semnificaţie

profundă, politică, dar şi psihică, reprezintă o forţă centripetă majoră, prin abstractizare duce cu sine toată istoria statului şi poporului respectiv;

Stema-heraldistia naţională, element ce vine din trecut, semnifică statul şi istoria teritoriilor, prezintă prin abstractizare unele însuşiri ale naţiunii sau teritoriului respectiv, generalizându-le. Are valoare la fel de mare ca şi drapelul naţional;

Imnul de stat, reprezentare acustică a statului, simbol politic al naţiunii. Are aceeaşi valoare că şi drapelul (sau stema) şi păstrează aceleaşi atribute ca şi drapelul, însă reprezintă forma auditivă a expresiei simbolistice a statului şi naţiunii;

Culoarea (*sau simbolul – elementul*) *naţional* (*a*), este o abstractizare profundă a unor tipologii existenţiale a naţiunii respective. Pentru România, culoarea naţională, *verdele*, simbolizează atât teritoriul, verdele fiind culoarea vieţii vegetale, a plantelor, pădurilor etc., dar şi legătura dintre români şi natură, dând nuanţa sufletului românesc. Pentru daci simbolul naţional era *lupul*. Acest simbol poartă denumirea de Totem", şi avea semnificaţii profunde atât politico-militare (simbol purtat în luptă), psihice (lupul semnificând dârzenie, vitejie, neînfricare), dar şi ca reper de măsurare a timpului în calendarul popular. Însuşiri native ale animalului au fost transpuse, stilizat, în viaţa omului, fapt care demonstrează încă odată, legătura cu natura. Interesant este de explicat acest caz: semnificaţia lupului pentru daci. Dacii au observat cu atenţie viaţa lupilor, modul lor de reproducere (ca perioade), relaţia cu mediul şi ciclicitatea vieţii animalului, legând diferite evenimente umane de unele momente din viaţa lupului. O serie de trăsături ale animalului au fost legate de evenimente laice sau ecumenice, Coplindu-te" şi. Implementându-le" în viaţa comunităţii umane. Legătura puternică dintre om şi natură, este demonstrată prin

copierea vieţii naturale, a vietăţilor şi transpunerea unor elemente definitorii asupra indivizilor umani. Recomandăm lecturarea, în acest sens, a articolului distinsului cercetător etnolog Ion Ghinoiu, intitulat Lupu Motem al dacilor în spiritualitatea românească, apărut în revistă. Renaşterea civilizaţiei româneşti”, an l, nr. 1 – 2/1999, la Bucureşti, în care autorul prezintă, practic, semnificaţia acestui element simboustoc şi treoarea lui de la dac) la români, păstrarea lui în folclorul românesc specific mediului rural.

Totemul dacilor – *lupul*depăşeşte în semnificaţie şi cele mai cuprinzătoare ide» referitoare la importanţa sa pentru strămoşii noştri. Plecând de la relatările lui Strabon, conform cărora dacii se numeau *dàoi*, consemnând şi opinia lui Hesychius că *dåos* era numele frigian al lupului, derivat din rădăcina indo-europeană *dhåu* (a strânge, a sugruma), ajungem, inclusiv la toponime şi denumiri de oraşe, cum ar fi *Dàousdava* (cetatea lupilor), situat în Moesia Inferior, la sud de Dunăre.

Mircea Eliade considera chiar, că denumirea etniei dacice ar fi însemnat, ea însăşi *Jupii*” **55*. Acest lucru leagă ferocitatea, curajul şi dârzenia acestei bestii sălbatice, de vitejia, dârzenia şi curajul, uneori dus până la fanatism, al dacilor în luptă. Lupul devine, astfel, ca simbol, o imagine a modului dac de a fi! Duri, dârji, hotărâţi, neînfricaţi, măreţi şi viteji, dacii au găsit în lup reprezentarea ideală care îi simboliza perfect.

Este cazul cel mai clar al corespondenţei simbol naţional-caracteristici naţionale, simbol care vine din istoria bimilenară a acestor pământuri, lată semnificaţia „mistică” a simbolisticii – legătura cu trecutul istoric şi tot ce reprezintă el. Simbolul dacic reprezenta, prin abstractizare, baza societăţii dacice, fundamentul său spiritual, din această cauză simbolistica naţională este

deosebit de importantă în formarea unei naţiuni. Redăm câteva versuri sugestive, aparţinând folclorului românesc, culese de Mihai Pop156, versuri ce sugerează legătura dintre strămoşi şi simbolul lor, lupul:

Fig. *19* Lupul dacic

Totemul dacilor, reprezentat de un animal mitologic cu cap de lup şi coadă de dragon, era nelipsit din fiecare bătălie, fiind folosit ca stindard de luptă, având, însă, în acelaşi timp şi semnificaţii profunde, mistice, venite din trecut, ca simbol al originii dacilor şi a legăturii lor cu aceste pământuri.

Şi-ţi mai va ieşi Lupul înainte, ia să te înspăimânte, Să nu te spăimânţi, Frate bun să-l prinzi, Că lupul mai ştie seama codrilor Ş-a potecilor. Şi el te va scoate la un drum de plai, La fecior de crai să te ducă-n Rai, C-acolo-i de trai; în dealul cu jocul C-acolo ţi-e locul; în câmp cu bujorul, C-acolo ţi-e dorul

Un alt element de simbolistica naţională, deosebit de important, este cel ce reprezintă credinţa religioasă specifică poporului respectiv, în cazul popoarelor creştine, *crucea*. Acest simbol, concentrează în el tot procesul de creştinare parcurs şi indică exteriorului faptul că aceea naţiune este creştină, că statul respectiv recunoaşte şi acceptă ca religie naţională creştinismul [ortodox n.n.].

Toate simbolurile prezentate înglobează în ele două elemente importante, naţiunea şi statul. Din cadrul statului, simbolurile reflectă atât teritoriul cât şi populaţia. Alături de acestea două, forma de guvernământ este subliniată prin stemă şi, în general, prin heraldistică.

Simbolurile naţionale vin din trecut! Ele reprezintă elemente funcţionale în trecut, cu o anumită semnificaţie

reală, la un moment dat, însă de-a lungul timpului semnificaţia i iţială s-a transformat, căpătând aspectul unei etichete reprezentative.

Simbolistica, prin elementele sale componente, semnifică anumite idei, idei deasupra comentariilor şi interpretărilor, intangibile şi necontestabile. Sunt, practic, „norme tabu” cu o semnificaţie prestabilită, preluată şi acceptată apriorii.

Simbolistica este preluată în procesul de formare alnaţi, inclusiv, este preluată de stat pentru reprezentativitate. Ea, simbolistica, intervine în relaţia individ-stat, dând unitate de acţiune pentru membrii naţiunii respective. Elementele sale se constituie în valori supreme! Însăşi existenţa drapelului, a stemei, a imnului, semnifică statul în cauză. Capturarea, în trecut, în timpul bătăliilor a drapelului reprezenta, practic, o victorie asupra inamicului. La fel precum ocuparea capitalei, cucerirea drapelului semnifica înfrângerea duşmanului. Simbolistica se transmite, de regulă, de la o generaţie la alta, prin istorie vie, folclor, tradiţie, obiceiuri. Ea stimulează patriotismul şi naţionalismul, având un rol deosebit, primordial, în eliberarea naţională de sub puterile coloniale. Istoria unui stat este plină de simboluri, acestea fiind preluate, prelucrate şi „date” urmaşilor spre. Folosinţă”.

Simbolistica crează naţiune, iar naţiunea întreţine simbolistica! Slăbirea simbolurilor naţionale, luarea în derâdere, depăşirea lor, bagatelizarea ideilor reprezentate de ele, nu fac altceva decât să slăbească statul şi naţiunea respectivă.

Procesul de globalizare se bazează, printre altele, pe slăbirea simbolurilor naţionale. Inclusiv crearea monedei unice europene – Euro în detrimentul monedelor statelor respective, duce la slăbirea simbolistici naţionale, moneda fiind un element de simbolistică foarte important. Se

observă, însă, paradoxal, o întărire a simbolistica naţionale, tocmai la statele care nu sunt încă formate ca o naţiune pe deplin cristalizată. Cazul SUA este tipic în acest sens. Interesant este de urmărit reacţia preşedintelui SUA în momentul intonării imnului de stat şi ridicării drapelului SUA. Acel salut, întotdeauna prezent, semnifică acceptarea simbotisticii naţionale chiar şi omul de rând are nevoie de elemente simbolistice, din simplul motiv că existenţe umană în cadrul unui stat are nevoie de modele şi exemple.

Simbolistica naţională oferă modele şi exemple pe plan principial, modele abstracte, care, totuşi, au o importanţă deosebit de mare în viaţa poKtted şi nu numai. Ele crează, la urma urmei, acel. Mod de a fi” care defineşte populaţia unui stat, gradul de cultură şi civilizaţie al său, alături de fundamentul existenţial al poporului respectiv.

3. GEOGRAFIA ETNICULUI – ETNOGEOGRAFIA

Etnogeografia s-a născut ca o necesitate, avându-se în vedere nevoia de a explica complexitatea, caracteristicile diferite şi trăsăturile specifice grupurilor umane. Această disciplină de bază a geografiei politice este strâns legată de o altă componentă a acesteia, şi anume geografia naţiunii, cu care se află în raporturi directe. În fapt, esenţa etnogeografiei se regăseşte şi în cadrul geografiei naţiunii, aceasta din urmă axându-şi mare parte din analizele şi explicaţiile sale tocmai pe elementul etnic.

Dacă între etnogeografie şi geografia naţiunii raporturile sunt clare, bine definite, reciproce şi directe, poate apare la o lectură mai atentă a textului, întrebarea (pe deplin justificată!): oare etnicul nu este regăsit şi în cadrul analizei desfăşurate în domeniul geografiei populaţiei? La o primă vedere, răspunsul pare a fi pozitiv. Geografia populaţiei se ocupă, într-adevăr, printre altele şi cu repartiţia teritorială, caracterizarea, evoluţia, dinamica

etc. A grupurilor etnice dintr-un anumit teritoriu. Însă, în profunzimea problemei, etnogeografia atinge doar tangenţial geografia populaţiei, din simplul motiv că aici accentul se pune chiar pe etnic şi abia în al doilea rând pe teritorialitatea implicată de acesta, lucru specific mai ales geografiei populaţiei. În cadrul acesteia din urmă, etnicul este văzut că o caracteristică a unui grup de oameni; este în fapt una din structurile specifice acelui grup uman, pe când în cadrul etnogeografiei, etnicul este punctul central de analiză din care derivă celelalte caracteristici ale sale, inclusiv aspectul teritorial.

Tocmai această centrare pe definirea etnicului, tendinţă specifică şcolii române de geografie politică şi geopolitică, dă unicitate abordărilor specifice etnogeografiei. Chiar dacă termenul. Unicitate" pare a fi exagerat, considerăm că numai etnogeografia este singura disciplină care reuşeşte să explice în mod real conceptul de etnic, legându-l de teritoriu ca şi cauzalitate şi finalitate. At & t sociologia, psihologia, cât şi politica sau istoria, au. Meritul" de a înfăţişa o abordare doar parţială a acestui concept extrem de complex, fiecare analizând şi tratând câte o latură a etnicului, însă ansamblul privirii asupra acestuia aparţine numai etnogeografiei. Aceasta este singura disciplină care aduce sub aceeaşi umbrelă elementele sociale, psihologice, evolutive, ale etnicului, laolaltă cu condiţionările teritoriale şi rezultatele acestora în viaţa politică. În acest sens etnogeografia dă valenţe noi conceptului de etnic, înglobându-l funcţional şi analitic geografiei politice. Putem afirma că etnicul în geografia politică reprezintă un nivel superior de analiză şi abordare faţă de etnicul din geografia populaţiei. O simplă comparaţie este foarte sugestivă, etnicul în geografia populaţiei poate fi privK ca o mare cantitate de fier şi oţel.

O grămadă de metal, inertă şi nefuncţională, pe când etnicul în geografia politică (etnogeografie de fapt) poate fi

privit ca un motor aflat în plină funcţiune, „duduind şi scoţând gaze pe ţeava de eşapament” Dacă ambele lucruri au un element comun, sunt făcute din fier şi oţel, cel de-al doilea înglobează ceva în plus: *funcţionalitatea*! Fierul şi oţelul din motor dispun de o anumită funcţionalitate, care are la bază o prelucrare diferită, o cantitate de inteligenţă cuprinsă în el, mult mai mare decât în primul caz, deci implicit o altfel de abordare. Etnicul în geografia politică reprezintă elementul funcţional, noua abordare care îl diferenţiază faţă de geografia populaţiei.

Această funcţionalitate diferită, apărută în cadrul geografiei politice, are o anumită vârstă. Etnicul poate fi regăsit tangenţial în unele lucrări de geografie politică însă statuarea unei discipline de sine stătătoare în cadrul geografiei politice s-a făcut relativ târziu. Şcoala română are un merit deosebit în această direcţie. Explicaţia unei astfel de situaţii este simplă, perioada „explozier geografiei politice şi mai ales a geopoliticii româneşti a corespuns cu momentul reîntregirii neamului. Acest moment fundamental în istoria română a fost axat şi a avut la bază *identitatea naţională*. Aşa cum am văzut în capitolul dedicat geografiei naţiunii, identitatea naţională are la bază specificul etnic. Astfel, în şcoala română, etnicul, respectiv etnogeografia, a „intrat” pe scena ştiinţifică prin intermediul geografiei naţiunii, lucru dovedit şi de relaţia particulară existentă între aceste două discipline.

În şcolile germană, franceză şi ulterior anglo-saxonă (preponderent americană) etnogeografia este mult mai puţin prezentă în cadrul geografiei politice sau geopoliticii. Particularităţile acestei absenţe, sau mai bine spus a unei slabe prezenţe, sunt explicabile prin orientarea spre interpretarea unor interese proprii specifice statelor respective (spaţiul pentru Germania; coloniile pentru Franţa şi Marea Britanie; mările şi oceanele pentru

America), şi mai puţin pe sesizarea unor legităţi specifice construcţiilor derivate din etnic (cum este naţiunea). Un eveniment important apare, însă, în legătură cu şcoala americană contemporană, care dezvoltă etnogeografia (recunoscându-i şi numele: Ethnie Geography) însă într-o cu totul altă direcţie şi anume, în direcţia analizei diversităţii etnice a populaţiei SUA, aducând astfel etnogeografia mai aproape de geografia populaţiei decât de geografia politică.

Ceea ce este specific tuturor şcolilor de geografie politică este încercarea de definire a etnicului, de identificare şi structurare a componentelor sale, de analiză a politicilor de segregare, izolare, integrare şi asimilare desfăşurate de state asupra diferitelor etnii componente. Dintre toate acestea, definirea etnicului, alături de identificarea şi structurarea componentelor sale reprezintă, de departe, principala activitate specifică celor mai importante şcoli din domeniu, Iată câteva opinii în această direcţi

Componentele şi caracteristicile etnicului

Deşi termenul de „etnic” are o vechime foarte mare, de-a lungul timpului el a cunoscut diverse interpretări, în multe cazuri fiind substituit cu alţi termeni, cum ar fi naţionalitatea150 sau *cetăţenia*, iar în alte cazuri a fost doar parţial explicat funcţie de interesele şi situaţia momentului sau de specificul şcolii respective.

Termenul de *etnie* are la bază un cuvânt de origine grecească „ethnos” care în traducere liberă are semnificaţia de „popor” Este un cuvânt care a fost folosit încă din Antichitate. El include în semnificaţia să o serie de elemente definitorii, pe care le vom regăsii detaliate în cele trei componente ale sale de bază. O parte din definirea termenului în sine, aparţine sociologilor care s-au aplecat mai mult asupra acestuia, ridicându-l la nivelul unui concept folosit pentru explicarea unor realităţi

sociale. Este în principal meritul sociologilor sau politologilor (cum ar fi Bădescu sau Tamaş) care alături de geografii umanişti au încercat să definească cât mai corect acest termen şi să vadă legătura acestuia cu teritoriul. În această direcţie este interesantă definiţia dată de S. Tamaş în anul 1993, referitoare la etnie: „... populaţie care se identifică prin aceeaşi origine, trăsături fizice şi culturale comune: rasă, limbă, religie, cultură, istorie, economie în cadrul unor limite geografice” Meritul acestei definiţii constă în sublinierea (ce-i drept, la final!) a faptului că trăsăturile comune apar şi sunt valabile „în cadrul unor limite geografice” într-adevăr, cadrul geografic este răspunzător în mare parte de „modelarea” caracteristicilor etnice. Aceste caracteristici etnice pot forma, în anumite condiţii, structuri sociale, culturale etc. Care ulterior vor genera. Modul de viaţă” specific etniei respective. O astfel de subliniere o regăsim în definiţia dată de Breton în anul 1981, citat de Ilieş în 1999, care afirmă că „etnia reprezintă un grup de indivizi legaţi printr-un complex de caracteristici comune (antropologice, lingvistice, politico-istorice etc.), a căror asociere constituie un sistem propriu, o structură esenţialmente culturală” Deşi structura în cauză este „esenţialmente culturală”, ea deţine un suport fizic, palpabil, şi anume: *teritoriul*. Acest teritoriu formează, prin delimitare cu ajutorul fruntariilor, acel. Spaţiu central” (sau zonă centrală) din care va iradia procesul de etnogeneză.

Ideea este întărită atât de R. Seişanu, care vorbeşte de o „limită etnografică”, cât şi de S. Mehedinţi, care introduce termenul de „fruntarie” ca element de marcare a extensiunii maxime a spaţiului de etnogeneză. În acest sens, etnia va fi legată de o unitate geografică teritorială specifică ei şi nu

Răi etnii. Din acest punct de vedere, apariţia Urnitei etnografice, aport clar al geografilor umanişti, vine să

lămurească o confuzie apărută la începutul sec. XX. Prin care etnia ara asimilată rasei16

Această substituire a avut ca efect şi o „modelare” a definiţiilor referitoare la etnie şi rasă. R. Seişanu înainta două definiţii separate, pentru raa A şi etnie, încercând să tragă o paralelă între acestea două. Astfel, în concepţia sa, rasa ar fi fost „un grup de oameni înrudiţi prin caracterele lor tztoo-anatomice şi fiziologice (somatice)” iar etnia ar fi fost „un grup de oameni îrmidiţi atât prin caracterele somatice cât şi prin cele lingvistice şi culturale” (Saişanu, 1996, pag. 14).

Unii autori au căzut în cealaltă extremă considerând numai elementele social-culturale în definirea etnicului. Este cazul majorităţii autorilor americani (preponderent sociologi) care au pus accentul pe caracteristica culturală a etnicului. J. Rex, în lucrarea sa *Rasă şi etnie* afirma că: „etnia este un grup ce împărtăşeşte un ansamblu de caractere psihice, transmise prin tradiţi” (pag. 13).

Noul concept începe să câştige teren în ştiinţele sociale la începutul anilor ’70, în şcoala americană apărând o abordare nouă dată etnicităţii, dar numai în relaţie cu alte grupuri etnice, situaţie specifică societăţilor plurietnice, cum este SUA. Rex vorbeşte în aceeaşi lucrare şi de o „discriminare pozitivă” (pag. 156 – 157) ce tinde să apară la unele etnii din SUA (şi nu numai...!), pe baza luării în consideraţie numai a elementelor socio-culturale.

Şi în cadrul şcolii române au existat tendinţe de a accentua rolul socialului şi culturalului în definirea etnicului, însă abordarea românească a venit dinspre etnic spre social şi nu invers, ca în cazul şcolii americane. Saişanu amintea în lucrarea menţionată mai sus, că „etnia diferenţiază şi caracterizează grupul socio-uman de celelalte grupuri” (pag. 106). Tot în ideea iniţiată de Rex, un alt autor american, alături de doi colaboratori, introduce în definirea etniei un termen nou şi anume

„naţionalitatea” în definiţia dată de el, etnia sau un grup etnic, ar fi „o populaţie care are o origine comună şi se diferenţiază de alte grupuri prin cultură, rasă, religie, limbă sau *naţionalitate*” Autorul foloseşte în lucrarea amintită, termenul de „societate multietnică” în care apar grupuri mari de imigranţi sau muncitori străini (referindu-se la Statele Unite sau la statele din vestul Europei), fără însă a se pronunţa asupra situaţiei din cadrul statelor naţionale unde există o etnie autohtonă. Totuşi.

Fellmann, recunoaşte ca *etmcitatea este*, la bază, *un concept spaţial*, legând grupurile etnice de un anumit teritoriu.

O definiţie mai cuprinzătoare care să includă ambele laturi ale etnicului, regăsim în *Dicţionarul de geografie umană*, unde autorii au reuşit să cuprindă esenţa acestui termen deosebit de complex: „etnia este un grup uman a cărui unitate comportă raporturi originale de paternitate [origine comună n.n. J, care se exprimă printr-o comunitate de caractere somatice ereditare (rasă), dar care este îmbogăţit de aporturi culturale (limbă, credinţă, mod de existenţă specific). Etnia stă la baza formării unui popor sau/şi a unei naţiuni” (pag. 120).

Definiţia din *Dicţionarul de geografie umană* reuneşte ambele aspecte impuse de etnic, amintind la final legătura dintre etnic şi teritoriu prin procesul de formare a popoarelor şi naţiunilor. Această definiţie se apropie cel mai mult de conceptul românesc propriu, referitor la etnic, concept care lucrează cu noţiuni mult mai profunde. S. Tamaş concentra în 1995 esenţa acestui concept, afirmând că: „... fiecare popor şi naţiune are propria sa matrice etnică”.

Această matrice, individualizată la nivelul fiecărei etnii, are la bază trei componente, respectiv componentele fundamentale ale etnicului care vor trasa specificul etnic al populaţiei respective. Aceste componente sunt:

Componenta fizico-anatomică (*somatică*), care se referă în special la trăsăturile fizice ce diferenţiază grupele de populaţie, diferenţieri de ordin fizico-anatomic care sunt rezultatul direct al evoluţi i umane într-un anumit mediu geografic;

Componenta socio-culturală, care cuprinde în cadrul său cele mai multe elemente de diferenţiere, unele extrem de importante (limbă vorbită, religia etc.) sau altele derivate din traiul în comun pe un anumit teritoriu (cum ar fi istoria comună, tradiţia, cultură proprie, specificul demografic, tipul de organizare familial);

Componenta psiho-comportamentală, influenţată puternic de celelalte două componente, şi care poate fi concluzionată prin *modul de viaţă specific* etni i respective.

De-a lungul timpului, oamenii de ştiinţă care s-au aplecat asupra componentelor etnicului au avut păreri împărţite asupra acestora, accentuând sau minimalizând în importanţă una din cele trei componente de bază. O explicare mai detaliată a acestora vă putea evidenţia pe de-o parte, rolul deţinut de fiecare componentă în formarea trăsăturilor etnicului şi pe de attă parte, relaţiile care se stabilesc între cele trei componente, modul în care acestea se intercondiţionează şi se autodetermină ca evoluţie în timp.

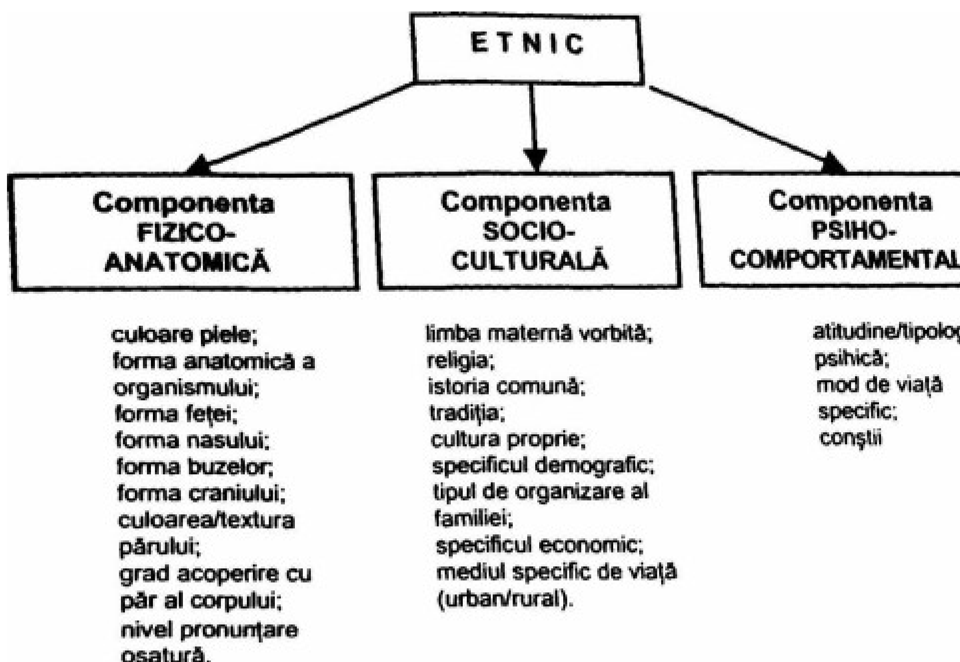

Fig. 20 *Conceptul de* etnic a) *componenta fizico-anatomică* (*somatică*), reprezintă fundamentul, punctul de plecare în definirea unor trăsături etnice specifice. Diferenţierile somatice care există între grupurile umane au la bază anumite diferenţieri anatomice legate de informaţia genetică iniţială. În cadrul acestei componente, influenţa mediului geografic în care s-a dezvoltat populaţia respectivă are cea mai mare preponderenţă, ca factor determinativ.

Componenta fizico-anatomică a suscitat un viu interes de-a lungul timpului, încercându-se, în unele cazuri, o determinare precisă a influenţei mediului geografic asupra înfăţişării fizice. Aceste diferenţieri somatice sunt cuprinse în ceea ce numim în mod curent *rasă*.

Specia umană, reprezentată de *Homo Sapiens Sapiens* este unică! Bagajul genetic iniţial, care a condus la apariţia speciei umane, a fost acelaşi la orice latitudine

a globului. Este o condiţie impusă de legile biologiei, ale geneticii, condiţie respectată întocmai. Ceea ce a dus, însă, la apariţia raselor umane diferite, a fost existenţa a două procese paralele şi anume: o separaţia genetică, o adaptarea activă la mediu.

Separaţia genetică a dus la individualizarea unor trăsături fizice specifice unor grupuri umane, grupuri care au trăit izolate pentru o perioadă foarte mare de timp. Adaptarea activă la mediu, proces desfăşurat în paralel cu primul, se referă la... dictarea” sau „influenţarea” unor caractere fizice şi psihice ale indivizilor de către mediul în care aceştia au trăit. Este, practic, vorba de o „selecţie naturală” ce avea ca principiu de funcţionare adaptarea cât mai perfectă la condiţiile de mediu oferite de teritoriul respectiv. Aceste procese au avut o desfăşurare, în special, de-a lungul perioadelor foarte vechi când grupurile de populaţie încă erau în formare. Studiile genetice au arătat existenţa unor legături (directe sau indirecte) între nivelul radiaţi i solare şi culoarea pielii sau între temperatura mediului ambiant şi mărimea/forma corpului uman (Fellmann, Getis, Getis, 1992, pag. 178 – 179). Unii autori vorbesc chiar de o „etnogeneză biologică” (Maxim, 1994) alături de una lingvistică şi una culturală, care ar fi individualizat în perioadele de început ale speciei umane, principalele grupe etnice.

Cercetătorul N. Ceapoiu, în lucrarea *Coeziunea genetică*, apărută la Editura Academiei Române, în 1993, aduce dovada structurării genetice a popoarelor, care au la bază o diferenţiere şi un dinamism propriu, *dictat genetic* şi *influenţat de mediul de viaţă*. Deşi în perioada interbelică au avut loc discuţii aprinse între antropologi pe această temă (generate poate şi de faptul că în acea perioadă genetica nu exista ca ştiinţă de sine stătătoare), unii specialişti au încercat să impună ideea că trăsăturile fizico-anatomice sunt neconcludente în formarea unei etnii

şi că ele au un rol primordial numai în delimitarea raselor. Apartenenţa etnică, care este bazată, în prezent, în principal, pe elementele socio-culturale şi psiho-comportamentale (preponderente în zilele noastre), trebuie raportată – totuşi şi la nivelul caracteristicilor somatice, pentru că diferenţierile care apar în ceea ce priveşte comunitatea trăsăturilor fizice sunt greu de ignorat.

Etnologul francez George Montandon afirmă: „negrii din SUA, astăzi în număr de peste 10 milioane, nu mai dispun de limbile şi obiceiurile lor africane. Ei nu cunosc decât engleza şi obiceiurile americane. Dacă, deci, nu s-ar recunoaşte termenului etnic decât o valoare lingvistico-culturală, ar trebui, într-o clasare noologică, să intre negrii din SUA în etnia anglo-saxonă... în lumea cea mai imparţială, nu se vor putea grupa Albii şi Negrii din SUA în aceeaşi etnie” 1*4 R. Seişanu afirma, tot în perioada interbelică, faptul că termenul etnic trebuie luat în sensul „grupului social care are aceleaşi caracterizări fizice (somatice), lingvistice şi culturale” (Seişanu, 1996). La ce se referă aceste trăsături fizico-anatomice? În primul rând, cea mai vizibilă trăsătură este culoarea *pielii*. Populaţia globului dispune de nuanţe foarte

Montendon, G. (1933) *La Raœ, len* Races. Parts. Pag la. 192

Diferite ale culorii pielii. De la pielea albă, roză, roşie, până la cea cafenie sau chiar neagră. Raportându-ne ia răspândirea populaţiilor ce au culori diferite ale pielii, observăm că există o legătură directă între tipul de climat şi culoarea acesteia. Se poate trage concluzia că există o anumită adaptare la mediu, inclusiv la nivelul culorii pielii. Aceste idei au suscitat un intens interes din partea geneticienilor ultimelor trei decenii, rezultatele fiind, însă, foarte discutabile şi interpretabile. O explicaţie interesantă în această direcţie regăsim în lucrarea *Human Geography*.

Culture, Society and Space, scrisă de Harm J. de Blij şi A.B. Murphy, în anul 2003, care combi\în explicaţiile geografice, elemente medicale şi chiar genetice. În concepţia celor doi autori amintiţi, etnicitatea diferă faţă de rasă datorită faptului că este bazată pe noţiuni legate de istoria culturală şi pe modul de viaţă (pag. 480). Diferenţierile fizice şi anatomice rezultă nu dintr-un număr sau aspect diferit al cromozomilor, ci din diferenţele în frecvenţa genelor în cadrul populaţiei respective (pag. 481). Astfel, caracterele fizico-anatomice, cum ar fi de exemplu culoarea pielii, sunt rezultatul unei adaptări continue la mediul desfăşurată de-a lungul timpurilor istorice. Autorii menţionează că aceste caractere fizico-anatomice regăsibile în cadrul unei rase, dar care vor fi transmise şi la etniile derivate, poartă numele de *genotipuri* (pag. 481). De Blij şi Murphy explică mai departe cele două teorii principale care tratează culoarea diferită pentru rasele ecuatorială şi nordică. În concepţia lor, culoare diferită a pielii este legată de o substanţă numită *melamină* şi de *vitamina D*. Expunerea organismului la lumina solară produce melamină, substanţă care are rolul de a apăra pielea de efectul distructiv al razelor ultraviolete. O cantitate mare de melamină, rezultată dintr-o expunere îndelungată la soare, pentru o perioadă lungă de timp, va duce la schimbarea culorii pielii din albă în cafenie şi ulterior în neagră, tocmai ca o măsură de protecţie şi de adaptare la condiţiile de mediu speciale. O a doua teorie amintită de cei doi autori spune că producţia de vitamină D din piele este stimulată de penetrarea pielii de către razele ultraviolete, iar de-a lungul timpului populaţiile localizate la latitudini mai mari, unde cantitatea de radiaţie ultravioletă este mai mică, vor sintetiza o cantitate mai mică de vitamina D în piele, de unde culoarea mai deschisă a acestora, la latitudinile apropiate de pol. În ciuda eforturilor depuse de

specialişti pentru elucidarea acestei necunoscute, diferenţierea culorii pielii funcţie de nivelul latitudinal rămâne încă o problemă în discuţie.

Alături de aceasta, în rândul trăsăturilor fizico-anatomice mai trebui amintită *forma anatomică a organismului*, foarte variată, de la indivizi înalţi şi subţiri (specifici latitudinilor mari şi zonelor montane) până la indivizi scunzi şi robuşti (specifici zonei mediteraneene, dar nu numai). Interesant este faptul că populaţia înaltă şi subţire poate fi regăsită şi în cadrul grupurilor închise din unele triburi africane, care nu au nicio legătură cu zonele latitudinale mari sau cu areale montane înalte. Alături de forma anatomică a organismului, mai putem aminti aici, ca trăsături specifice fizico-anatomice, *forma feţei* (de la ovală alungită pană la rotundă şi mică), *forma nasului şi a buzelor* (nas coroiat, nas drept, nas ascuţit, nas teşit, nas lat la bază etc., buze subţiri abia conturate, buze groase, supra lăţite etc.), *culoarea şi textura părului* (păr blond-drept, roşcat-ondulat, şaten-ondulat, negru-cârlionţat etc.), *gradul de acoperire cu păr al corpului*, *nivelul de pronunţare al osaturii*, *forma craniului* etc.

Toate aceste diferenţieri au avut la bază un substrat genetic aparte şi o influenţă a mediului desfăşurată de-a lungul timpului, în perioade lungi şi foarte lungi. Se observă, însă, la grupurile mai izolate, care păstrează în mare măsură trăsăturile iniţiale, o accentuare a unor elemente până aproape de degenerare. Din această cauză mixajul între grupele de populaţie devine o necesitate, deoarece reproducerea strictă în interiorul grupului cu aceleaşi trăsături somatice, prezintă pericolul degenerării genetice. Prima fază a diferenţierii este selectarea activă a trăsăturilor specifice şi ulterior generalizarea acestora la întreaga populaţie. Este adevărat că de-a lungul acestui proces pot apare „altoiri” ale populaţiei de bază cu o serie de trăsături diferite (venite de la populaţii alogene),

menite a asigura o anumită diversitate genetică funcţională.

Din acest punct de vedere, baza rasială iniţială este puternic modificată în timp. Însă vom putea regăsii ulterior trăsăturile fundamentale ale acesteia. Indiferent de atenuările impuse prin mixaj, caracteristicile antropologice ale individului se vor păstra.

Astfel, o serie de autori şi antropologi au evidenţiat mai multe trăsături care se întâlnesc la diferite etnii şi care au la bază o clasificare rasială clară. În marea majoritate a cazurilor populaţia globului este împărţită în trei sau patru rase iniţiale. R. Seişanu aminteşte la pag. 101 – 102 din lucrarea *să principiul naţionalităţilor*, clasificările făcute de o serie de antropologi:

Eickstedt, recunoaşte trei mari rase iniţiale: europoidă, negroidă şi mongoloid-indianidă;

Fischer, vorbeşte de patru mari rase iniţiale: negroidă, australoidă, europoidă şi mongoloidă;

Montandou, identifică cinci rase iniţiale: pygmoidă, negroidă, veddaustraloidă, mongoloidă şi europoidă, care la rândul lor se împart în mult mai multe subrase. Mai recent, o serie de geografi stratifică şi mai mult împărţirea pe rase iniţiale, semnalând chiar o corespondenţă la nivel continental:

Meilor recunoaşte în Europa trei râse: nordică, dinaric-alpină (montană) şi med & craneeană; în America Latină două râse: europearvâderiană şi amerindiană, iar în SUA trei rase. Europenii, afro-americani şi indienii.

Poziţia oficială, în cazul unor ţâri care dispun de populaţii diferite rasial tinde să (inö cont de anumite elemente în repartizarea rasială a populaţiei, urmând criteriile cele mai simple, uneori combinate.

Tabelul 2

Repartiţia pe rase a populaţiei SUA în 1990

N	POPULAŢIA/	Număr	% din tot.

r. crt.	RASA	locuitori	Pop. SUA
1.	*Caucaziană* (europoidă)	199.686.000	80, 3
2.	Neagră (africană)	29.966.000	12, 1
3.	Asiatică	7.274.000	2, 9
4.	Nativi indieni, eskimoşi	1.959.000	0,8
5.	Alte populaţii	9.805.000	3, 9
	TOTAL SUA	248.762.000	100. O

Sursa: U.S. Bureau of the Census, *March, 1991*.

Indiferent dacă este vorba de poziţia oficială a statului sau de concluzii ştiinţifice aduse de lumea academică, identificarea raselor porneşte de la trăsăturile enumerate (culoare piele, ochi, păr, trăsături faţă, corp, preponderenţa unor grupe sangvine etc.), însă trebuie să ţină cont şi de procesul de mixare (sau metisaj/hibridaţiune cum îl numeşte Seişanu) care a modificat profund corespondenţa rasă-etnie. Înţelegerea corectă a faptului că rasă este o caracteristică etnică, ne fereşte de confuzia care a existat la unii autori din perioada interbelică care vedeau în etnie o subdiviziune rasială. Chiar Seişanu, pornind de la o împărţire simplă în cele trei rase iniţiale: albă (caucaziană), neagră (africană) şi galbenă (asiatică), ajungea să vorbească de rasa latină (!), de cea anglo-saxonă, germană, slavă, mongolă şi franceză (!).

Trebuie înţeles faptul că rasa îşi are importanţa să în fundamentarea etnicului, însă ponderea în importanţă a acesteia este redusă, celelalte două componente ale etnicului dominând tipologia.

Au existat, chiar, excese sau rătăciri în direcţii depărtate de specificul etnic, unii antropologi şi chiar psihologi căutând să găsească corespondenţe directe între

rasă şi etnie. În această direcţie merită menţionat D. Drăghicescu, care pornind de la forma craniului, indicele cefalic, a încercat să identifice grupele rasiale cu corespondenţă etnică. Astfel, el vorbea (la început de sec. XX!) de trei rase secundare:

Homo europens, care ar fi „plăvâţ la faţă, temperat sanguin, cu muşchi puternici, păr lung, bălan sau roş, ochi albaştrii, limpezi, temperament uşuratic, subtil, dibaci, statură înaltă, puternică, faţa lungă, nasul subţire, drept sau convex, gâtul lung, corpul şi membrele lungi, le = 0, 74, craniu dolichocefal” care s-ar suprapune populaţi germanice, teutonice (?) şi anglo-saxone;

Hortio alpinus, cu… faţa oacheşa, păr negru/castaniu, ochi negri, craniul larg şi puţin lung (brachicefal), nas concav, relativ larg, faţa largă, talia mijlocie sau mică, care s-ar suprapune populaţiilor celte, slave, franceze (?) şi româneşti;

Homo mediteraneus, cu „culoarea lui homo alpinus şi particularităţile anatomice ale lui homo europens”, respectiv spaniolii, italienii, evreii (?) şi populaţiile din nordul Africii (?)

Deşi astfel de relaţionări rasă (sau mai bine spus subrasă) – etnie sunt forţate şi nu corespund realităţii tocmai datorită diversităţii impuse de procesul de mixare al populaţi i, ceea ce rămâne este *încercarea de* clasificare *şi determinare* a unor trăsături fizico-anatomice la unele populaţii individualizate etnic.

O altă încercare de găsire a unor corespondenţe între rasă (subrasă) şi etnie, apare şi în lucrarea lui I. Maxim din anul 1995, care pleacă în delimitarea sa de la un concept interesant şi anume cel al „unităţilor etnogeografice” în concepţia sa, o astfel de unitate „trebuie să aibă trăsături climatice favorabile” (pag. 20). Din păcate autorul înlocuieşte conceptul de etnic cu termenul de popor, legând geneza popoarelor de aceste unităţi etnogeografice

(„... primele popoare au apărut prin mileniul IV î.Hr. În astfel de unităţi etnogeografice” – pag. 35). Plecând de la acest concept, Maxim individualizează patru zone distincte la nivel global:

1) o *lume sudică*, suprapusă pe sudul şi estul Asiei, sudul Europei şi nordul Africii, concretizată în mileniul IV î.Hr.

2) o *lume central asiatică*, axată pe Asia Centrală, Marea Caspică, Munţii Caucaz, mai nouă, datând doar din mileniul I î.Hr.

3) o *lume nordică*, situată între Oceanul Pacific şi Oceanul Atlantic, nordul Europei şi Asiei;

4) o *lume a nordului îndepărtat*, ce ar cuprinde partea nordică a Americii de Nord şi Groenlanda.

Pentru a sublinia şi mai mult relaţia care există între geneza popoarelor şi procesul de etnogeneză, autorul aduce în discuţie termenul „grupe de popoare” care ar fi apărut în etape diferite ale istoriei:

1) popoare formate în Antichitate, în prima zonă: chi, indian, iranian, evreu, grec, egiptean, roman;

2) popoare formate în Evul Mediu timpuriu, tot în prima zonă: italian, francez, englez, român, sârb, turc;

3) popoare formate în epoca modernă, după marile descoperiri geografice, prin amestec de populaţii: mexican, Columbian, peruan, brazilian;

4) popoare în curs de formare: exemplu tipic fiind poporul nord-american, dar şi cel canadian, australian şi neozeelandez.

Deşi Maxim aduce corect în discuţie cete trei aspecte deosebite legate de procesul de etnogeneză (etnogeneză biologică, lingvistică şi culturală), el nu face deosebirea taxonomică între etnie, popor şi naţiune, „prelungind” procesul de etnogeneză doar până la nivelul poporului, sărind peste structurarea şi cristalizarea trăsăturilor etnice.

Ca o primă concluzie putem afirma că prima componentă a etnicului şi anume cea fizico-anatomică (somatică) pune bazele iniţiale ale diferenţierii – utterioareetnice, însă, este răspunzătoare, în prezent, doar într-o mică măsură de diversitatea etnică existentă. Caracteristicile iniţiale impuse de rasă sau subrasă s-au atenuat puternic, în timp, prin mixa] de populaţie, paralel cu impunerea celei de-a doua componentă a etnicului, şi anume:

b) *componenta socioculturală*, cea care imprimă diversitatea funcţională a grupului etnic, care asigură individualizarea profundă a acestuia faţă de vecini şi care poate acţiona ca şi forţă centripetă sau uneori centrifugă în păstrarea identităţii proprii. Primul element cu o însemnătate deosebită în structurarea particularităţilor etnice ale unui grup uman efste *limbă vorbită*.

Limbă vorbită (sau *limba maternă*) are o importanţă crucială! închegarea, unificarea şi individualizarea grupurilor umane. Ea reprezintă principalul mijloc de comunicare, direct, de la individ la individ, lucru care permite stabilirea unor relaţii personale între membrii aceluiaşi grup. Limba maternă se constituie în factorul ce dă unitate în acţiune, aduce la acelaşi numitor comun indivizii unui grup uman prin comunicare unitară. În acelaşi timp, Nmba maternă se constituie în cel mai direct mod de diferenţiere faţă de alte grupuri. Un român aparţine etniei române şi pentru faptul că vorbeşte, ca limbă maternă, limba română. El nu este maghiar din simplul motiv că are ca limbă maternă româna şi nu maghiara. Problema devine interesantă dacă analizăm relaţia dintre românii din România şi „moldovenii” din Republica Moldova. Deşi au tipologii de denumire diferite (măcar oficial!), ambele populaţii au ca limbă maternă limba... română! Inexistenţa unei limbi materne moldoveneşti este explicată prin simplul fapt că „limba

moldovenească” nu este altceva decât un dialect, un regionalism al limbii române. În spaţiul de geneză al unei etnii (viitoare naţiune), în aşa numita „vatră etnică” sau „vatră de etnogeneză”, apare o singură, unică, limbă maternă, caracteristică pentru tot spaţiul de etnogeneză. Este adevărat, în cadrul ei pot apare regionalisme, dar acestea sunt nimic altceva decât versiuni locale, regionale, ale limbii „mamă” din care au izvorât, caracteristică pentru tot spaţiul cuprins în procesul de etnogeneză.

Limba maternă este un rezultat al procesului de etnogeneză, iar prin datarea în timp a apariţiei limbii respective putem data corect desfăşurarea în timp a procesului de etnogeneză. Limba este un mijloc principal de unificare, este forţa centripetă de nivelul I, care dă identitate gruputui uman respectiv.

O cale sigură de distrugere a unităţii etnice a unui grup uman este interzicerea limbii materne. Imposibilitatea folosirii limbii materne duce la pierderea identităţii etnice a grupului. În acelaşi timp, folosirea limbii materne! interiorul grupului, chiar şi în cazul unor intense politici de asimilare etnică, ajută etnia respectivă să-şi păstreze identitatea proprie, limba *maternă* funcţionând în acest caz ca un catalizator menit a proteja grupul respectiv de imixtiunile exterioare. Acest lucru este pe deplin înţeles de etniile minoritare, dovada cea mai clară fiind insistenţele cu care conducerea politică a minorităţii maghiare din România, formată din liderii UDMR-ului, aduce permanent în discuţie dreptul la instruire în limba maternă. Asigurarea unei pregătiri în limba etniei respective asigură unitate grupului în cauză şi o posibilitate de rezistenţă la eventualele politici de asimilare sau integrare venite din partea grupului majoritar.

Limba este un mijloc de păstrare a identităţii naţionale, chiar dacă populaţia respectivă face parte dintr-

un stat cu o limbă oficială puternică. Este cazul Marii Britanii şi a limbilor irlandeză, bretonă, welshă şi galică, care nu sunt dialecte sau regionalisme ale limbii engleze, ci limbi materne de sine stătătoare, în majoritatea cazurilor mult mai vechi decât cea engleză. Unele state au ales calea oficială de a-şi „apăra" limba maternă, în faţa „invaziilor" venite din exterior, din partea limbilor „comerciale" aflate în plină expansiune. Exemplul tipic în acest caz este dat de poziţia Franţei în acest domeniu. În anul 1975 Parlamentul Franţei votează o lege privind interzicerea folosirii cuvintelor străine în reclame, televiziune, radio, documente oficiale sau în locuri publice. Deşi ar putea părea o măsură extremă, în anul 1992, Parlamentul Franţei modifică constituţia, prin adăugarea unui articol care stipula că pe teritoriul Franţei *limba oficială* este limba franceză, fiind unica limbă oficială a statului, obligativitatea cunoaşterii şi folosi i acesteia având caracter penal. Doi ani mai târziu, în 1994, organele de decizie din această ţară merg mai departe în ideea protejării limbii naţionale, decretând o lege privind stoparea folosirii limbii engleze (a cuvintelor din limba engleză) pe teritoriul Franţei. Astfel de măsuri pot părea, cel puţin la prima vedere, excese regretabile, însă trebuie să avem în vedere procesul de Expansiune" a culturii americane, penetrarea limbii engleze în absolut toate domeniile şi mai ales în cel mass media, proces în faţa căreia Franţa s-a simţit ameninţată şi nevoită să ia măsuri. Din păcate această poziţie de cele mai multe ori nu rezolvă în întregime problema, limba fiind un organism viu care nu poate fi constrâns prin legi şi decrete, importanţa existenţei limbii naţionale impune, însă, o permanentă grijă pentru prezervarea sa, a valorilor pe care le transmite şi a specificului propriu. Nu este de mirare că cele mai multe studii din domeniul geografiei lingvistice au apărut în Franţa, ţară care acordă o atenţie deosebită

păstrării nealterate a culturii şi spiritului său.

Limbă are un rol covârşitor nu numai la nivelul etnicului, dar şi la nivel statal, ea asigurând, prin comunicare, o unitate valabilă pe întreg cuprinsul statului respectiv. Talleyrand, într-un discurs pronunţat în Adunarea Constituantă a Franţei, recunoştea că „unitatea limbii este condiţia fundamentală a unităţii statului [francez n.n.] M67 Rezultantă a unui trai în comun, pe un anumit teritoriu, limba reprezintă un organism în permanentă schimbare. Asupra ei acţionează, atât constructiv cât şi distructiv, o serie de factori externi sau interni. Un rol deosebit în cristalizarea limbii materne şi generalizarea ei pe un anume teritoriu, îl au *elitele intelectuale*. Elitele, formate pe baza existenţei intelectualităţii culturale şi ştiinţifice, dar mai ales a celei literare, au un rol deosebit în conservarea, transmiterea şi selectarea limbii proprii. Acest proces complex este rezultatul unei evoluţii istorice şi în acelaşi timp, reflectă o serie de trăsături ale mediului natural şi diferite tipuri de activităţi specifice etniei respective. Astfel, se explică particularităţile regionale diferite ale majorităţii limbilor, păstrându-se, însă, rădăcina şi trupul principal al limbii iniţiale. În acelaşi timp, limba constituie primul şi cel mai important element de diferenţiere etnică, ea «transportând” informaţia, participând direct la procesul de etnogeneză. Aceasta poate fi cooptată şi de alte grupuri etnice diferite, care nu au ajuns în situaţia de a-şi individualiza o limbă proprie. Limba evoluează sub impulsul transformărilor sociale, economice, culturale, psihologice dar mai ales tehnologice, modificându-se continuu. Există o anumită „plajă” a justapunerilor între două limbi ce vin în contact, din anume motive pot apare, astfel, impuneri directe sau indirecte a unor cuvinte în interiorul unei alte limbi.

Evoluţia limbilor are şi o latură temporală bine

definită. Dacă limba literară actuală îşi are rădăcinile în sec. XVIII-XIX, în perioada emancipării intelectualităţii şi a apariţiei elitelor culturale, limba maternă iniţială are o istorie mult mai veche, dialectele şi formele primare de comunicare nefiind în general scrise, ci transmise oral, prin viu grai.

În Evul Mediu, au existat cazuri în care limba folosită în acelaşi stat a cunoscut forme diferite funcţie de utilizarea avută: limba oficială la curte, limba ştiinţifică, limba religioasă, limba educaţională etc. Exemplul cel mai clar este Germania în care învăţământul religios se făcea în limba germană, cel secundar în latină iar limba folosită în administraţie şi cultură era franceza! În 1784, Joseph al II-lea decretează limba germană ca fiind limba oficială folosită în administraţia Imperiului Hasburgic, întâmpinând o opoziţie puternică din partea supuşilor maghiari, care vedeau în acest act un pericol de deznaţionalizare.

În acelaşi timp, tiparul a impus o anumită limbă, datorită penetrabilităţii tot mai mari după sec. XVII. Apar uneori dispute legate de marile momente istorice, care cer decizii şi asupra limbii pentru care se optează. Un exemplu

Fia. 21 Umble Europei relativ recent a fost decizia luată în domeniul lingvistic în anul 1948, odată cu crearea Statului Israel. Evreii au fost puşi în faţa optarii între limba idiş şi ebraică, decizie influenţată de originea diferită a evreilor veniţi în Israel din diferite zone ale lumii.

În prezent limbă se constituie în cea mai importantă caracteristică a definirii etnicului, fiind elementul fundamental de separaţie între grupurile umane. Se estimează că la nivel global ar exista între 5.000 – 6.000 limbi materne vorbite şi alte câteva mii (dacă nu chiar zeci de mii!) de dialecte în

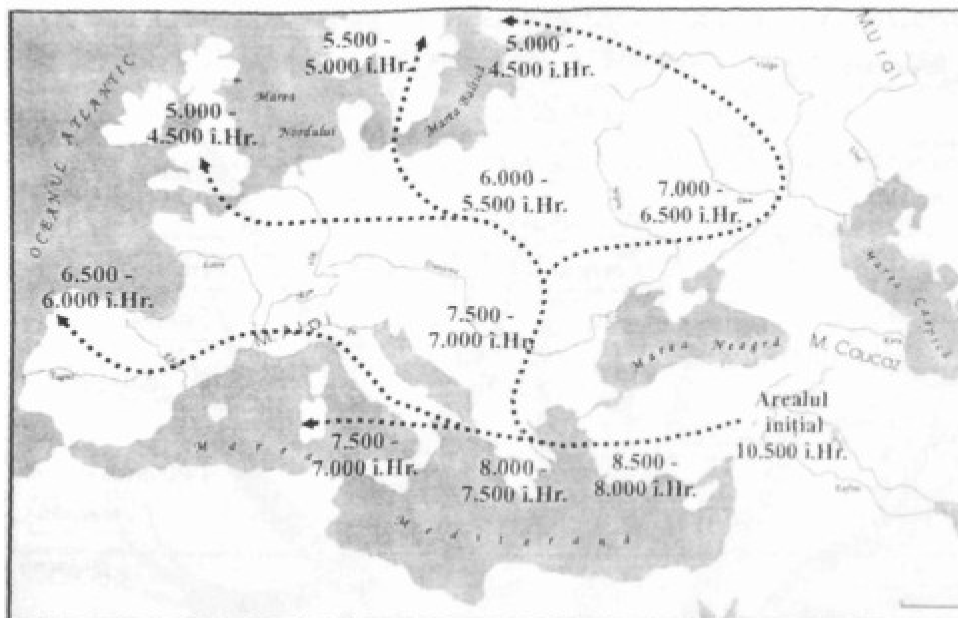

Fig. *22* Dispersia lingvistică indo-europeană ciuda acestei diversităţi enorme, aproape toate limbile materne vorbite în prezent îşi au rădăcina într-o limbă arhaică, proto-indo-europeană din care au rezultat patru mari ramuri: cea *anatoliană, cea celto-italo-tochariană,* cea *balto-slavo-germanică* şi cea *arianogreco-armenică*. La rândul lor aceste ramuri s-au divizat, cunoscând mai multe subramuri şi subdiviziuni, în aşa fel *încât marea majoritate a* limbilor *actuale* să se poată grupa în nouă mari clase clasa *anatoliană* (vorbită în Pen. Anatolia şi zonele adiacente), cea *celtică* (care cuprinde şi bretona, scoţiana, galeza, *galǎ, irlandeza*), *cea romanică* (care cuprinde franceza, italiană, portugheză, spaniola *şi româna*), *cea*

germanică (*care* cuprinde germana, engleza, olandeză, flamandra. Daneză, suedeză, norvegiana), cea *baltică* (*care cuprinde* lituaniana şi letona), cea

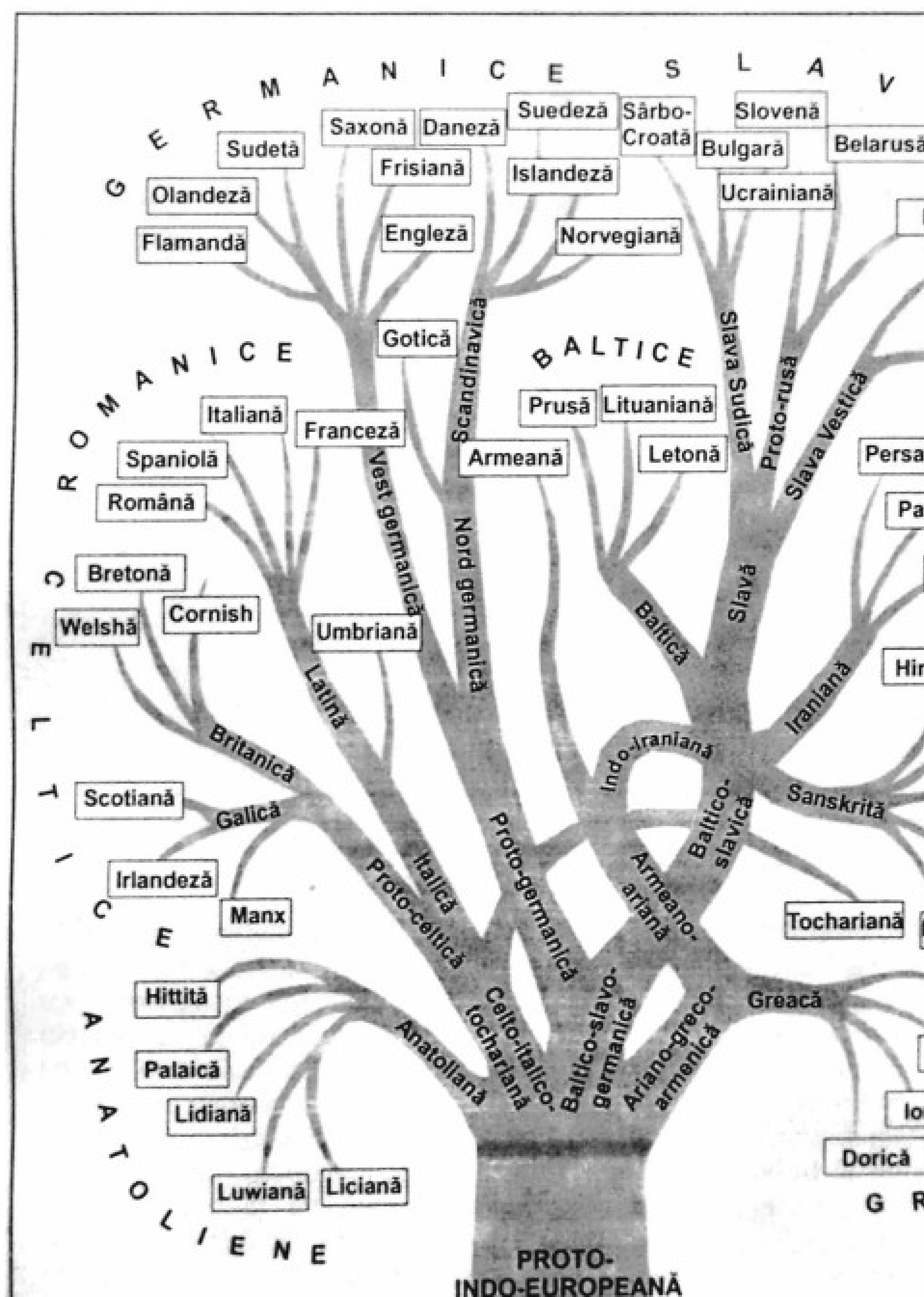

GERMANICE
SLAV
Sudetă
Saxonă
Daneză
Suedeză
Sârbo-Croată
Slovenă
Belarusă
Olandeză
Frisiană
Islandeză
Bulgară
Ucrainiană
Flamandă
Engleză
Norvegiană
Gotică
Scandinavică
BALTICE
Slava Sudică
Proto-rusă
ROMANICE
Italiană
Franceză
Prusă
Lituaniană
Slava Vestică
Spaniolă
Armeană
Letonă
Persa
Română
Vest germanică
Nord germanică
Bretonă
CELTICE
Cornish
Slavă
Welshă
Umbriană
Baltică
Hi
Latină
Iraniană
Indo-Iraniană
Britanică
Scotiană
Galică
Sanskrită
Baltico-slavică
Proto-germanică
Italică
Irlandeză
Armeano-ariană
Proto-celtică
Manx
Tochariană
Celto-italico-tochariană
Baltico-slavo-germanică
Ariano-greco-armenică
Greacă
Hittită
Anatoliană
Palaică
Lidiană
Io
Dorică
ANATOLIENE
Luwiană
Liciană
GR
PROTO-INDO-EUROPEANĂ

Fig. *23* Limbile indo-europene *slavonă* (care cuprinde bulgara, rusă, sârba, slovena, ucraineană, belarusa, poloneză şi ceha), cea *iraniană* (care cuprinde persana, baluchi şi iraniana), cea *indică* (care cuprinde hindi, maraţi, punjaba, bengala) şi cea *elenă* (*care* cuprinde dorică, ionica, arcadiana şi eolica). Diversificarea enormă a limbii şi răspândirea ei în arealele cele mai îndepărtate a suscitat interesul multor oameni de ştiinţă care au încercat să găsească explicaţia la aceste fenomene extrem de complexe.

Tabelul 3

Cele mai vorbite limbi *pe* glob

Familia lingvistică	Limbă vorbită	Numărul aproximativ de vorbitori (milioane persoane)
Indo-europeană	Engleza	445
	Hindusă	336
	Spaniola	340
	Bengala	207
	Portugheză	176
	Rusa	167
	Germana	100
	Franceză	77
	Italiană	62
	Urdu	60
Sino-tibetană	Chineză	1.211
	Birmaneza	32
	Thai	23
Japonezo-coreană	Japoneza	125
	Coreeana	78
Dravidiană	Telugu	69
	Tamila	66

Altaică	Turcă	61
Afro-asiatică	Arabă	211
Malaiesiano-polineziană	Indoneza	154

Sursa: H.J. de Blij, A.B. Murphy (2003) *op. Citate,* pag. 117

De-a lungul timpului au fost înaintate mai multe teorii referitoare la dispersia limbilor pe glob şi mai ales a *celor cu origine indo*-europeană. Putem aminti *aici, doar* în treacăt, două *dintre* teoriile cele mai *cunoscute*: teoria agricolă şi cea a cuceririlor militare desfăşurate de populaţiile premdo*europene în* urmă cu circa *5.000 de ani. Indiferent de originea i iţială avută, limbile europene (şi nu numai ele) au cunoscut o varietate extremă în ultimele 4 – 5 milenii, astăzi în Europa întâlnindu-se nu mai puţin de 11 grupe lingvistice mariiro şi 46 de limbi recunoscute oficia1171 în ciuda acestui fapt, la nivel global* există o anumită *polarizare în ceea ce priveşte limbile cu cei mai mulţi vorbitori, cea mai vorbită limbă fiind chineza (cu peste 1, 2 miliarde vorbitori), urmată de engleză (445 milioane vorbitori), hindusă (366 milioane vorbitori) şi spaniolă (cu 340 milioane vorbitori) 172*

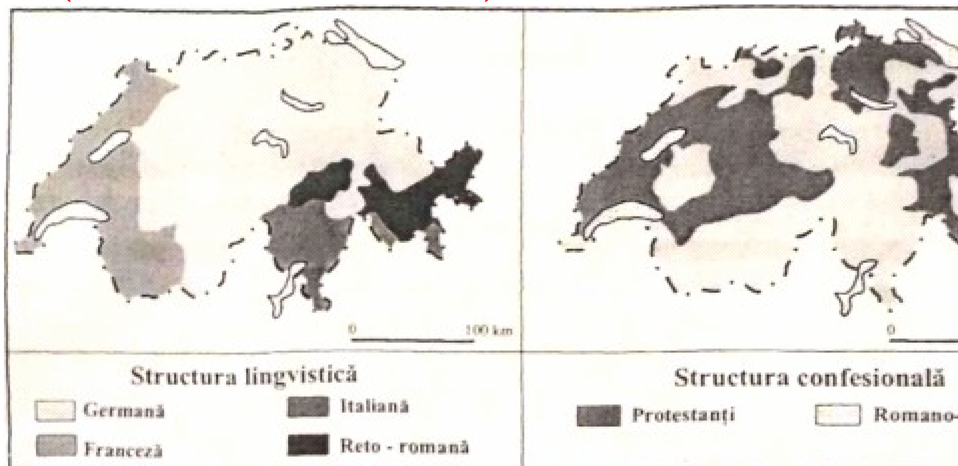

Fig. *24* Structura lingvistică şi confesională a Elveţi

Un alt element cu influenţe marcante asupra specificului etnic este *religia*. Religia reprezintă totalitatea credinţelor într-o entitate supranaturală, sau în mai multe. În existenţa sa, religia a funcţionat, deopotrivă, ca un factor unificator, adunând laolaltă grupuri umane diferite, dar, în acelaşi timp, a acţionat şi ca un factor separator, inclusiv în cadrul aceleiaşi etnii. Astfel se explică de ce astăzi avem etnii în care membrii aparţin atât religiei catolice cât dispersat în urmă cu circa 7.000 – 9.000 de ani în restul Europei, fiind purtată şi transmisă de crescătorii de oi nomazi.

10 Grupele lingvistice europene sunt: german, roman, slavic, celtic, baltic, elen, traco-itir. Ftnou-ne. Samodeic. Attaic, basc.

1 Germana, olandeză, engleza, daneză, suedeză, norvegiana, islandeza, feroneza (l-lele Feroe), portugheză, spaniolă, catalana, provensala, franceza, italiană, reto-romana, româna, poloneza, slovaca, ceha. Sârba, rusa. Ucraineană, belarusa, slovena, croata, macedoneana, bulgara, bretona, galeza, gală, irlandeză, lituaniana, letona, greacă, albaneza, romani, saami, karetiana, ginişa. Estoniana, ungara, samoyada. Turcă, valona, basca şi frisiana. 172 Cifrele reflectă situaţia aproximativă în anul 2002. Conform H.J. de Blij. A.B. Murphy. 2002. *Human Geography*. *Cultura, Society and Space*. *Pag 117*.

Şi celei protestante sau celei ortodoxe, precum şi altor congregaţii religioase. Rolul separator este vizibil şi în cazul grupurilor etnice care vorbesc aceeaşi limbă, dar aparţin unor religii diferite (cazul musulmanilor şi creştinilor ortodocşi din fosta Iugoslavie). În acest fel, separaţia dintre două grupuri etnice diferite ce împart acelaşi teritoriu este dublată şi de aspectul religios. Religia funcţionează, astfel, ca un simbol al diferenţelor culturale şi politice în ultimă instanţă. Din această cauză religia

poate genera conflicte foarte puternice, simbolistica diferenţelor fiind un element foarte. Motivant” în acţiunile contra. Celorlalţi” (vezi nu numai conflictul din fosta Iugoslavie, dar şi pe cele din nordul Irlandei sau din India).

Iniţial, în perioada cristalizării trăsăturilor etnice, religia s-a constituit – prin intermediul limbii într-un vector de convergenţă pentru grupurile umane. Ea a avut la origine acelaşi dublu caracter: *mistic* şi *naţional*, creând simbolistica preluată de etnia respectivă, devenind astfel un mijloc de păstrare a identităţii proprii. Ea are, de asemenea, un rol în crearşa intelectualităţii, fiind promotoarea învăţăturii, creând substratul care va duce la întărirea celei de-a treia componente a etnicului. Exemplul cel mai tipic este cazul etniei evreieşti, singura *religie etnică* fiind cea mozaică. Corespondenţa în acest caz între etnic şi religie este mai mult decât evidentă. Religia mozaică a creat şi generat etnia evreiască prin oferirea factorului unificator pentru cele 12 triburi iniţiale, în acest caz religia a subclasat limba, oferind modelul pentru cea de-a treia componentă a etnicului.

Limbii şi religiei li se adaugă alte câteva elemente ce sunt înglobate componentei socio-culturale: *tradiţia* (folclorul), *cultura*, *istoria comună*. Tradiţia reprezintă totalitatea trăsăturilor moştenite de la înaintaşi, legate de diferite activităţi specifice etniei şi care s-au transmis, de regulă, sub formă orală, prin folclor. Folclorul înfăţişează o serie de sentimente, stări sufleteşti, trăiri personale şi colective, concretizate sub forma cântecelor, poeziilor populare, basmelor, poveştilor, poveţelor, fabulelor, obiceiurilor legate de diferite activităţi etc.

Tabelul 4

Numărul estimativ al aderenţilor la religiile majore de pe glob.

În anul 2000 (milioane persoane)

	Regiunea:

Religia	America			Euro
	de Nord	Centrală	de Sud	
Creştină total	210.3	145.1	309,2	320,
din car»: Catolici	74,O	129.9	263.9	162.
Protestant!	130.2	15.1	45.1	100.
Ortodocşi	6.1	O. 1	O. 2	58, 2
Musulmani	4.1	O. 7	O. 7	15.4
din care: Sunniţi	4. O	O. 7	O. 7	13, 4
SIW	O. 1	m	m	2. O
Hindus.	1. O	O. 3	O. 4	O. 7
Butfistă	2.1	O. 1	O. 4	O. 3
Alte religii chineze	O. 1		0,1	O. 1
Shik Msm	O. 4			O. 2
Mozaică (iudaism)	6. O	O. 2	O. 7	2.1

Sursa: de Blij, H.J., Murphy. A.B. (2003) *Human Geography. Culture. Society and Space.*

Seventh edition. John Willey & Son Inc., New York, pag 160

O etnie îşi structurează în timp un folclor propriu, cu

atât mai bogat cu cât trăirile etniei respective sunt mai intense. Având în vedere că tradiţia şi folclorul sunt elemente ce vin din trecut, putem observa că la societăţile şi etniile cu vechime mare în timp, preponderent rurale, bogăţia şi diversitatea folclorului sunt cu mult superioare societăţilor şi etniilor tipic urbane. Acestea din urmă au adoptat o serie de obiceiuri relativ recente, tocmai pentru a substituii această lipsă. În acest sens, este interesant de comparat obiceiul românesc numit *Dragobetele* şi cel anglo-saxon numit *Valentine's* Day. Este exemplul cel mai elocvent de sesizare a importanţei tradiţiei în conturarea imaginii etnice a unui grup uman, inclusiv a unei condiţionări etnice.

Tradiţia este direct legată de *cultură*, aceasta din urmă fiind direcţionată şi condiţionată de prezenţa intelectualităţii şi respectiv a elitelor. Specificul etniilor puternic Intelectualizate (cazul evreilor, armenilor, germanilor etc.) este un nivel ridicat de cultură, sprijinit şi bazat pe o pătură intelectuală importantă şi o elită bine reprezentată. În cazul altor etnii, cu un grad de intelectualizare mult mai mic (de exemplu etnia rromă), nivelul cultural este vizibil mai scăzut. În acelaşi timp, aceste etnii „defavorizate” din acest punct de vedere, Compensează” nivelul cultural scăzut printr-un folclor nrfult mai bine dezvoltat, demonstrând două lucruri: o societate non-intelectualizată îşi transferă inteligenţa şi experienţa pe cale orală, prin folclor, iar existenţa intelectualităţii ajută la identificarea şi individualizarea etnică.

Istoria comună a membrilor etni i respective funcţionează, de asemenea, ca un liant ce dă unitate şi individualizează grupul etnic în cauză faţă de alte populaţii. Traiul în comun duce la statuarea unei limbi comune, a unei credinţe religioase, a unei tradiţii proprii, lucruri care vor genera ulterior modul de viaţă specific

etniei respective. Alături de acestea funcţionează ca factori de individualizare – indirecţiai etniei şi *demografia proprie grupului*, alături de *organizarea familiei*.

De regulă, există un anumit model demografic specific fiecărei etnii în parte, model rezultat din evoluţi în timp a etniei, din tipul de mediu (urban sau rural) în care trăieşte etnia şi din nivelul cultural spre care tinde. Un astfel de model este cel al etniilor cu o vitalitate demografică mare (cazul etniei române, al rromilor, al populaţiilor din sudul Europei, al etniilor aparţinătoare religiei musulmane etc.). Explicaţia opţiunii pentru o natalitate mare, respectiv un număr mare de copii, este legată de preponderenţa în trecut a localizării în mediul rural, de tradiţia moştenită, de necesitatea braţelor de muncă în număr cât mai mare etc.

La unele etnii (evrei, germani, populaţii nordice) orientarea demografică este opusă, natalitatea şi numărul de copii fiind reduse.

Astfel, funcţie de factorii de condiţionare amintiţi putem afirma că etniile dispun de modele demografice şi de organizare a familiei diferite, lucru care influenţează existenţa acestora, inclusiv din punct de vedere politic.

Unui model în care familia este foarte extinsă (până la nivelul 6 de reprezentare a generaţiilor strănepoţi, nepoţi, copii, părinţi, bunici şi străbunici), cu o natalitate foarte mare (de exemplu familii cu 6 – 12 copii), cu o vârstă a căsătoriei şi a primei naşteri cuprinsă între 17 – 21 de ani, specific de exemplu etniei rrome, i se opune modelul în care familia este extrem de redusă (până la maxim nivelul 3 de reprezentare a generaţiilor – copii, părinţi, bunici), natalitatea este scăzută (familii cu un copil, maxim 2), cu o vârstă înaintată a căsătoriei şi a primei naşteri (între 24 – 30 de ani), model specific populaţiei evreieşti de exemplu, lucru care arată structurarea diferită a componenţei socio-culturale, ce

defineşte fiecare etnie în parte.

Ca o derivată a primelor două componente, apare ce-a de-a treia, şi anume: 3) *componenta psiho-comportamentală*. Aceasta se referă la *modul de viaţă specific etniei* respective, la *atitudinea* şi *tipologia psihică a membrilor componenţi* ai săi. Şi din acest punct de vedere apar diferenţieri majore între etnii. Putem identifica un mod de viaţă tipic urban, alături de unul rural. Diferenţa este dată nu numai de limbă şi eventual de religie, ci mai ales de nivelul cultural, de tradiţie, de obiceiuri, de modelul demografic şi de organizarea familii i, de tipurile de activităţi productive specifice, dar şi de o atitudine optimistă regăsibilă la populaţiile colerice sau sanguine, specifică etniilor de sorginte latină sau meridională (italieni, francezi, sud-americani, români, spanioli etc.), în contrast cu o atitudine pesimistă, regăsibilă la populaţiile apatice sau melancolice, specifică etniilor nordice, anglo-saxone, slave etc.

Componenta psiho-comportamentală vine să rezume influenţele şi condiţionările ce acţionează asupra primelor două componente, reprezentând, în fapt, acel element deosebit de important care acţionează în cadrul geografiei politice în legătură cu etnicul, generând acţiuni în domeniul politic, al deciziilor şi chiar conflicte ce au la bază ultimele două componente.

Analiza etnicului trebuie să plece de la înţelegerea celor trei componente tratate, omiterea uneia dintre ele deformând imaginea reală a fiecărei etnii. Acordarea importanţei pe care o merită fiecare componentă în parte, fereşte pe analist de posibilitatea apariţiei unor erori generate de neînţelegerea tuturor aspectelor ce concură la definirea unei etnii. O serie de sociologi de marcă – au sesizat corect faptul că modul de viaţă specific reprezintă corolarul celorlalte două componente, el având o importanţă deosebită în conturarea imaginii şi a

caracteristicilor etnice.

Înţelegerea corectă a acestor caracteristici ne permite o definire corectă a unor termeni uzuali, legaţi de etnic, cum ar fi „grup etnic” sau „minoritate etnică” Unii autori orientează analiza spre cazuri particulare atunci când vorbesc despre aceşti doi termeni: Al. Ilieş defineşte *grupul etnic* în lucrarea sa intitulată *Elemente de geografie politică*, la pag. 183, ca fiind „o minoritate cvast-naţională care trăieşte în cadrul unui stat şi care nu a atins statutul de naţiune*, lucru valabil numai parţial, în acest sens fiind mai nimerit termenul de *minoritate* etnică, care este şi folosit de autor într-un mod corect ia pagina 184 în aceeaşi lucrare.

Între componentele etnicului şi caracteristicile acestuia apar legături directe de intercondiţionare care concură la definirea imaginii de ansamblu a etniei respective.

Aflate într-o permanentă schimbare, cele trei componente acţionează congruent, formând împreună aceea „matrice etnică” de care amintea S. Tamaş, matrice care stă la baza formării naţiilor, în cadrul procesului de etnogeneză.

Omogenitatea sau diferenţierea etnică

Una din caracteristicile cele mai importante, definitorii chiar, ale unui grup etnic este *omogenitatea etnică*. Atribut al structurii etnice a populaţiei unei entităţi politico-teritoriale, omogenitatea etnică dă unitate grupului respectiv, asigurând stabilitate şi permanenţă în timp şi spaţiu. În cazul în care, referitor la o etnie, se poate vorbi de omogenitate etnică, cele trei componente amintite în subcapitolul anterior, sunt unitare pe tot cuprinsul spaţiului de existenţă al etniei, lucru care asigură un echilibru între forţele centrifuge şi cele centripete, păstrând etnia într-o stare optimă, ceea ce îi va permite o viitoare evoluţie numerică, cantitativă dar şi calitativă.

Fenomenul, sau mai bine spus, atributul opus omogenităţii etnice este reprezentat de *diferenţierea etnică*. În fapt, aceşti doi termeni nu sunt antagonici, aşa cum ar părea la prima vedere, ci ei fac parte dintr-un ansamblu de elemente caracteristice grupurilor etnice care trăiesc şi relaţionează pe un anumit teritoriu. Diferenţierea etnică apare atunci când cele trei componente sunt diferite pentru populaţiile ce alcătuiesc grupurile etnice în cauză, individualizându-le şi făcându-le diferite unele faţă de celelalte. Aceste diferenţe, reflectate în cele trei componente ale etnicului, sunt rezultatul unor „intrări" diferite în procesul complex de formare şi constituire al etniilor respective. Acest termen, („intrări") impus de şcoala americană sub denumirea de „inputuri" se referă la condiţiile de apariţie, cristalizare şi geneză a etniilor în cauză, condiţii care sunt determinate – sau măcar influenţatede mediul natural, de tipurile de activităţi specifice populaţiilor respective, de alte caracteristici proprii grupurilor în cauză. Cu cât aceste condiţii de formare sunt mai diferite, cu atât gradul de diferenţiere între etniile respective va fi mai mare. Un element important, care acţionează ca un factor de diferenţiere etnică, este şi *perioada de timp* în care are loc acest proces de geneză etnică. Cu cât procesul de etnogeneză este demarat mai devreme, cu atât el va fi mai îndelungat, cristalizarea trăsăturilor etnice specifice fiind mai puternică, deci, implicit, gradul de diferenţiere etnică va fi mai mare. Diferenţierile în ceea ce priveşte perioadele de evoluţie a etniilor în cauză devin mult mai vizibile atunci când aceste perioade de timp sunt mai lungi.

În afara determinantei „timp", care are un rol important în statuarea unui grad ridicat de diferenţiere etnică, un alt element foarte important, care concură la diferenţierea etnică este reprezentat de *tipul spaţiului de evoluţie* etnică. Spaţiul în care o anumită populaţie îşi

desăvârşeşte procesul său de etnogeneză este deosebit de important pentru specificul său etnic ulterior. O etnie rezultată în urma unui proces de etnogeneză desfăşurat într-o *zonă montană va* avea cu totul alte trăsături decât o etnie care şi-a desăvârşit procesul său de etnogeneză într-o *zonă de câmpie*. Condiţiile de mediu diferite vor genera specificuri etnice diferite, de unde vor rezulta etnii diferite. Un exemplu foarte concludent este diferenţierea dintre etnia românească, care îşi are spaţiul de etnogeneză în arealul montan carpatic şi etnia maghiară care şi-a avut ca spaţiu de etnogeneză arealele stepelor asiatice, regiuni cu un cu totul alt mediu geografic şi natural decât arealul carpatic românesc. Muntele imprimă etniilor care îşi desăvârşesc procesul de etnogeneză în cuprinsul său, o serie de caracteristici diferite faţă de cele impuse de arealele de câmpie sau stepă. Muntele oferă o diversitate environmental cu mult superioară câmpiei, oferind materii prime, facilităţi, potenţiale şi spaţii cu mult mai valoroase sau utilitare decât cele oferite de câmpie. Diversitatea este cuvântul de ordine în zona montană. Câmpia oferă alte facilităţi locuirii, deci alte specificuri etnice determinate de componente etnice diferite faţă de munte. Există chiar o condiţionare şi o influenţare la nivel psihologic asupra indivizilor care vor forma vMtoare etnie, muntele oferind – şi în acest cazuri „substrat” superior.

Legat de influenţele spaţiului montan asupra gradului de diferenţiere etnică, trebuie să amintim aici un alt element, *gradul de accesibUHate în zone* (sau la zona) respectivă, care determină trăsături dtterito în tabloul etnic al grupului uman în cauză. Spaţiile puţin accesibile, care nu sunt deschise, care permit un acces mai greoi, vor avea un nivel de autarhie mai ridicat decât spaţiile deschise, de câmpie, în care circulaţia este mult mai lejeră. Această „autarhie” specifică spaţiului montan, care prin definiţie este un spaţiu închis, deşi nu exclude posibilitatea

comunicării şi a circulaţiei între grupurile umane aflate pe versanţii opuşi acestuia, va generă un „contur etnic" mai pronunţat, tocmai datorită izolării mai mari şi feririi de influenţele exterioare. Dovada cea mai palpabilă în acest sens se poate vedea pe teritoriul Români i, în zonele montane din nordul Carpaţilor Orientali (Maramureş) sau în Carpaţii Occidentali (Munţii Apuseni), unde şi astăzi, la peste 1.100 de ani de la încheierea şi definitivarea procesului de etnogeneză românesc regăsim trăsături specifice etniei române extrem de stabile şi de bine înrădăcinate în mijlocul populaţiilor respective. Gradul de diferenţiere al populaţi i române faţă de celelalte etnii din zonă, sau altfel spus, gradul de omogenitate etnică al populaţiei româneşti din aceste zone, cu precădere din Munţii Apuseni, este atât de mare încât devine un paradox, o enigmă cum a putut rezista aproape două milenii această populaţie fără a-şi altera trăsăturile etnice specifice?

Spaţiile deschise, de câmpie sau stepă, favorizează, însă, pe de altă parte, un amestec etnic mult mai pronunţat. Este demonstrat de istorie faptul că arealele de câmpie au fost mult mai des şi uşor „călcate" de grupe de populaţii alohtone, care au lăsat urme puternice, inclusiv în cadrul trăsăturilor etnice ale populaţiilor care le-au stat în cale. Procesele de asimilare sau de integrare etnică au alternat cu cele de impunere a unor trăsături venite de la etniile alohtone, în unele cazuri alterând profund specificul etnic iniţial al autohtonilor. În acest fel a apărut un nou element: tipologia raporturilor dintre majoritari şi minoritari, dintre autohtoni şi alohtoni. Acest raport, de dublă influenţare, bidirecţional, a fost variabil în timp, funcţie de caracteristicile demografice şi de amploarea proceselor migraţionale. În acelaşi timp, spaţiile specifice celor două etnii care intrau în contact au dictat o serie de trăsături grupurilor respective de populaţie. Acolo unde populaţia alohtonă, venită pe teritoriul autohtonilor, şi-a

urmat cursul în arealele de câmpie, contactul cu autohtonii din zona montană a fost foarte redus, influenţele etnice fiind, de asemenea, aproape nesemnificative. Pătrunderea alohtonilor în spaţiul montan, sau „presarea” autohtonilor şi împingerea lor spre altitudini şi mai mări a *creat* premisele unui contact mult mai puternic între cele două etnii. Este cazul relaţiei dintre populaţia autohtonă română şi cea alohtonă maghiară din extremitatea sud-estică a Transilvaniei, din zona curburii interne a Carpaţilor Orientali. Dacă urmărim datele în care au fost consemnate documentar satele româneşti din curbura internă a Carpaţilor Orientali, vom putea observa că acestea, satele româneşti, sunt mult mai noi decât cele maghiare, fiind situate la altitudi i mai ridicate decât acestea din urmă. Satele maghiare apar a fi mai vechi decât cele româneşti şi, în acelaşi timp, situate la baza muntelui său chiar în zonele joase depresionare. La o primă vedere acest lucru ar fi cea mai bună dovadă ca românii au sosit acolo după venirea maghiarilor, însă realitatea este cu totul alta! La o cercetare mai amănunţită, vom descoperii faptul că cimitirele ortodoxe române, care aparţineau de satele româneşti, au în cuprinsul lor cruci datate cu mult înaintea venirii maghiarilor în zonă şi, ceea ce este mai important, cimitirele nu mai sunt localizate la marginea satelor româneşti, ci la o anumită distanţă mai jos de acestea, în multe cazuri lângă (sau aproape) de satele maghiare. Cum se explică acest lucru? Este binecunoscut faptul că la întemeierea unui sat [românese-n. n.] prima construcţie, sau printre primele construcţii, era *biserica*. Nu există sat românesc fără a avea o biserică. Aceasta, în formă iniţială, clădită din lemn, reprezenta punctul central din sat, „inima” aşezării respective. Lângă biserică, în marea majoritate a cazurilor, era aşezat cimitirul. Cunoscând poziţia acestuia, putem localiza cu uşurinţă locul ocupat de biserică, deci Jocul central” al satului. Cercetând zona

curburii interne a Carpaţilor Orientali, vom observa că satele româneşti actuale sunt mai noi decât cele maghiare, dar cimitirele şi urmele bisericilor ortodoxe româneşti sunt mult mai vechi decât datarea istorică documentară a satelor maghiare! Asta înseamnă că satele româneşti au fost mutate spre zona mai înaltă, ferindu-se astfel din calea năvălitorilor maghiari care şi-au aşezat vetrele noilor sate pe fostele vetre ale satelor primordiale româneşti, aflate în zona respectivă cu cel puţin câteva sute de ani mai înainte. Şi mai mult, dacă am trasa o „izolinie” formată din datele de atestare documentară a satelor româneşti, vom observa cu mare mirare că satele româneşti se grupează în jurul a trei perioade istorice cuprinse între sec. XI-XIII, adică exact în aceleaşi perioade în care au avut loc cele trei valuri de cucerire maghiară a acestor zone. Este o dovadă de netăgăduit că în urma cuceririi militare maghiare, ţăranii liberi români, autohtoni şi primii locuitori ai acestor zone, s-au văzut nevoiţi să se retragă şi mai mult în inima munţilor Carpaţi care le ofereau protecţie, adăpost şi loc pentru întemeierea noilor sate ce vor răzbate până în zilele noastre. Faptul că localităţile rurale maghiare sunt concentrate în zone mai joase decât cete româneşti demonstrează că acestea au fost întemeiate *ulterior*. Mişcării” româneşti spre zonele mai înalte. Cele trei izolinii ale datărilor istorice documentare se suprapun perfect celor trei valuri de pătrundere maghiară în curbura internă a Carpaţilor Orientali. Specificul etnic a fost elementul care a permis populaţiei româneşti să se refugieze în arealele montane înalte şi să-şi continue existenţa acolo. Tot specificul etnic i-a împiedicat pe maghiari să pătrundă în arealele montane înalte, ocupate de români. Pătrunderea acestora s-a făcut de abia după anul 1700, cu mult după definitivarea proceselor de cristalizare a trăsăturilor etnice maghiare, care nu au mai putut. Cuprinde” În interiorul lor şi specificul montan.

Preponderenţa unui tip de mediu are trimiteri directe şi în ceea ce priveşte reportul urban/rural specific etniilor respective. Există etnii care au ca mediu specific spaţiul rural, aşa cum există etnii care au ca spaţiu specific arealele urbane, oraşele Această „orientare” spre mediul rural sau urban, poate influenţa puternic omogenitatea sau diferenţierea etnică. Mediul rural accentuează autarhia, în unele cazuri chiar duce la o anumită izolare faţă de alte grupuri etnice. În acest fel, specificul etnic, ferit de influenţe exterioare, se va contura mult mai pregnant decât dacă etnia respectivă ar fi avut legături puternice cu alte grupuri umane. În celălalt caz, în mediul urban, fenomenul este exact opus. Mediul urban favorizează mixajul etnic, posibilitatea „schimburilor” în ceea ce priveşte caracteristicile etnice ale grupurilor umane. Dovadă în acest sens se poate vedea în zilele noastre, acolo unde se concentrează populaţii aparţinând mai multor etnii, şi anume în... oraşe! Fie că este cazul Bucureştiului sau al New York-ului, mixajul etnic este un proces specific arealelor urbane, pe când în zonele rurale, acesta se menţine la cote scăzute.

Un alt factor care poate duce la o diferenţiere etnică puternică este *religia*. Influenţa religiei este atât de puternică încât, în unele cazuri, ea poate genera chiar şi conflicte deschise. Diferenţierea etnică, aici, este dusă până la extremă, radicalizându-se şi transformându-se într-un factor de *segregare etnică*. În cadrul acestui factor religios, apare un element foarte interesant, care *are mare* valoare în definirea trăsăturilor etnice proprii. *Simbolistica* (iconografia) *etnică*. Simbolurile specifice unei etnii pot reprezenta elemente definitorii pentru grupul uman respectiv. Faptul că aproape fiecare etnie îşi are propriile sale reprezentări iconografice demonstrează că departajarea în „noi” şi „ceilalţi” (sau „ei”) funcţionează şi în acest domeniu. Elementele de simbolistică (drapel, imn

naţional, monedă, istorie proprie etc.) pot determina reacţii de separare, chiar de segregare etnică, atunci când sunt exacerbate sub forma naţionalismului extrem. În acest fel diferenţierea etnică devine „aplicativă" şi nu numai „demonstrativă" Se regăsesc, astfel, motivaţii pentru ca membrii unui grup etnic să se simtă „altfel" decât ceilalţi, considerându-se „diferiţi" Este, în fond, o chestiune de „self-image" care în multe cazuri nu are bază reală, ştiinţifică.

Preocupările în domeniul definirii şi chiar a cuantificării diferenţelor etnice au fost destul de multe, o serie de geografi politicieni, geopoliticieni, geografi umanişti, dar şi sociologi, antropologi, au încercat să găsească o formulă care să exprime numeric acest grad de diferenţiere etnică. Dintre multitudinea de formule şi teorii în acest sens, merită amintită formula propusă de Richard Muir în anul 1981, în lucrarea sa *Modern Political Geography*, citată de unii autori români din domeniu Această formulă încearcă să prezinte relaţia dintre numărul de etnii dintr-un areal politic şi numărul de locuitori aparţinând etniilor respective. Formula în sine oferă o anumită imagine asupra diversităţii etnice, însă în realitate ne spune, practic, ce etnie este specifică arealului respectiv. Considerăm, însă, că în tratarea acestei probleme trebuie avut în vedere, printre altele, şi un principiu de bază în domeniul etnic: *principiul anteriohcităţii*]*82*

= indicele diferenţierii etnice (*Muir, 1981*) *k* i2/N_2 x 100 unde:

— = 1

= numărul de grupe etnice din spaţiul luat în consideraţi = grupul etnic pentru care se calculează indicatorul;

N = numărul de locuitori aparţinând grupului etnic/;

= 2>!

N = numărul de locuitori ai statului (unităţii politice) pentru care se calculează indicatorul.

Aşa cum se poate observa, lM exprimă relaţia dintre mărimea numărului de locuitori ai unui teritoriu şi mărimea populaţiei grupului etnic respectiv. Relaţia este una invers proporţională, cu cât numărul de etnii este mai mare, cu atât gradul de diversitate etnică va fi mai mare, iar gradul de omogenitate va fi mai mic. Cu cât numărul populaţiei specifice grupului etnic respectiv este mai mare, cu atât gradul de diversitate etnică este mai mic, iar gradul de omogenitate este mai mare. Ceea ce contează mai mult este numărul de grupuri etnice, cu cât acesta este mai mare, cu atât diversitatea etnică este mai mare. Acest indicator este diferit faţă de ponderea etniilor dintr-o unitate politico-teritorială, tocmai datorită lui „k" El denotă gradul de diferenţiere etnică într-un areal. La nivelul Europei se evidenţiază, în urma folosirii acestei relaţii matematice, o serie de ţări cu un indice de diferenţiere etnică foarte scăzut, cuprins între 25 – 40, cum ar fi Bosnia-Herţegovina sau Letonia care au o diferenţiere etnică pronunţată. Cele mai mari valori ale indicelui (deci ţări cu un grad de diferenţiere etnică scăzută, omogenitate mare) se regăsesc în cazul Portugali i, Irlandei, Italiei, Elveţiei, Germani i, Olandei, statelor nordice, Poloniei, Greciei, Ungariei, şi Cehiei, care au valori cuprinse între 85 – 100. La nivelul României, judeţele cu un indice de diferenţiere etnică mare sunt cele din sud, cele din Moldova, cele din zona Podişului Getic şi a Subcarpaţilor Getici, unde valorile oscilează între 90 – 98, deci o omogenitate etnică remarcabilă, iar valorile cele mai mici ale diferenţierii etnice le regăsim în judeţele Mureş şi Satu Mare (cu valori cuprinse între 44 – 50), Sălaj şi Bihor (cu valori cuprinse între 50 – 60), ceea ce demonstrează o omogenitate etnică scăzută.

Diferenţierea etnică rezultă şi din *accentuarea*

izolării teritoriale a grupurilor etnice. Această izolare poate fi impusă din exterior, dar în cele mai multe cazuri ea este autoimpusă. Se speră, astfel, din partea etnicilor respectivi, că această politică de separare etnică va ajuta la păstrarea identităţii naţionale a grupului etnic în cauză, rezistând, astfel, fenomenului natural de integrare în societatea în care aceştia trăiesc. Acest proces este vizibil în special la etniile care au ajuns relativ târziu pe un anumit teritoriu. Putem exemplifica fenomenul cu situaţia din SUA, unde la recensământul din 1991 populaţia acestei ţări şi-a declarat apartenenţa etnică funcţie de originea i iţială

Tabelul 5

Afilierea etnică declarată a populaţiei SUA, în anul 1991

Nr. crt.	Strămoşi declaraţi că fiind:	Număr persoane aparţinând etniei
1.	Englezi	49.598.000
2.	Germani	49.224.000
3.	Irlandezi	40.166.000
4.	Africani	20.965.000
5.	Francezi	12.892.000
6.	Hispanici	12 748.000
7.	Italieni	12.184.000
8.	Scoţieni	10 049.000
9.	Polonezi	8.228.000
10.	Nativi indieni	6.716.000
11.	Olandezi	6 304.000
12.	Suedezi	4 345.000
13	Norvegieni	3.454.000

.		
14.	Ruşi	2.781.000
15.	Cehi	1.892.000
16.	Unguri	1 777.000
17.	Gătezi	1.665.000
18.	Danezi	1.518.000
19.	Portughezi	1.024.000
20.	Alte etnii1” *	1.232.000

Sursa: US Bureau of (he Census. *March*. *1991*

Trăsăturile geografice ale teritoriului au un rol deosebit în influenţarea caracteristicilor etnice, care vor individualiza şi mai mult grupul etnic respectiv Prin configuraţia regiunii, aşezarea maritimă sau continentală, tipul de climat etc. Sunt influenţate atât caracterele psihice ale indivizilor, obiceiurile şi moravurile, cât şi aspectul fizic general al unui grup etnic în acest fel se nasc relaţii complexe de condiţionare între altitudine-psihic, climă-psihic, reţea hidro-psihic, relaţii care vor diferenţia grupurile etnice.

În concluzie putem afirma că fiecare grup etnic îşi are propriile sale trăsături care fac din acesta un unicat, o „construcţie umană” nerepetabilă, motiv pentru care trebuie desfăşurate eforturi susţinute în direcţia păstrării lor, plecându-se de la ideea centrală că „cea mai mare unitate se obţine doar prin diversitate”.

Diaspora. Minorităţile

Diaspora reprezintă un concept extrem de vechi, însă de mare actualitate. De-a lungul timpului grupele etnice

pot evolua inclusiv din punct de vedere teritorial. Părţi ale grupurilor etnice pot migra, din diferite motive în alte zone, uneori la mari distanţe. Ele formează „diaspora", termen ce subliniază raportul dintre grupul „mamă", rămas în spaţiul iniţial de formare şi grupul migrat, aflat la distanţă. Ceea ce este caracteristic este faptul că, în cazul diasporei, relaţia care se stabileşte între grupul etnic migrat şi populaţia iniţială autohtonă din arealul de relocaţie este una de tip alogen-autohton, diaspora devenind un grup etnic minoritar în raport cu autohtonii iniţiali.

Diaspora tinde să-şi păstreze caracteristicile sale etnice, inclusiv, în unele cazuri, aspectul teritorial, prin segregare şi izolare etnică. *Dicţionarul de geografie umană* prezintă, referitor la diasporă, o definiţie interesantă dar extrem de simplă şi cuprinzătoare în acelaşi timp: „... orice grup etnic aflat în afara graniţelor ţării de origine" (pag. 106). Termenul de diasporă, pare astfel, legat în principal de comunităţile aflate în exteriorul ţării de origine. Însă cazuistica în această direcţie este mult mai complexă. Iniţial, termenul de diasporă a fost legat de comunităţile evreieşti care au fost dispersate în anumite momente istorice, însă aceasta se poate aplica oricărei etnii aflate în afara spaţiului său specific. El nu se raportează numai la teritoriul statal specific etniei respective, pentru că diaspora este legată în primul rând de etnie, şi nu de formă de organizare politică [statul n.n.]. Putem vorbi de diasporă şi atunci când etnia în cauză nu a ajuns la nivelul de organizare politică specifică unui stat. Cazul diasporei evreieşti este tipic.

Diaspora evreiască începe odată cu cucerirea (597 î.Hr.) şi distrugerea templului din Jerusalim (587 – 586 î.Hr.) de către Nabucodonosor al II-lea, regele

Babiloniei. Acelaşi proces este întărit în 70 d.Hr. prin distrugerea Jerusalimului de către romani, lucru care a

generat fuga populaţiei evreieşti din Palestina Aici. Diaspora s-a format ca o modalitate de supravieţuire etnica, de păstrare a caracteristicilor sale proprii şi de rezistenţă la incursiunea străină.

În alte cazuri, diaspora s-a născut ca o variantă economică de supravieţuire a etniei respective. Dr. Alfred Hărlăoanu, în lucrarea sa *Istoria universală a poporului evreu*, la pag. 207 afirmă că „... imigrarea evreiască în Egipt... a dus la formarea unei comunităţi evreieşti menite să-şi ducă viaţa proprie într-o formă autonomă” Este vorba de o autonomie nu atât teritorială, cât economică, pentru că una din caracteristicile diasporei este menţinerea legăturii cu etnia mamă rezidentă în spaţiul iniţial şi ajutorarea economică a acesteia din urmă de către diaspora. Acest element economic dă una din caracteristicile esenţiale ale diasporei188 La rândul său elementul economic obligă diaspora la o permanentă „zbatere” pentru asigurarea unei poziţii deosebite în cadrul statului şi societăţii gazdă, poziţie care să îi asigure o anumită susţinere a populaţiei rămase în patria mamă.

Diaspora evreiască, alături şi de cea grecească sau armeană, sunt dintre cele mai vechi din lume, lucru deosebit de interesant, dacă avem în vedere, statutul economic deosebit de avantajos deţinut de evrei, greci şi armeni în unele state de-a lungul timpului.

Tabelul 6

Diaspora evreiască în lume, în anii 1935 şi 1990

Nr. Crt.	Statul gazdă	Număr evrei în diasporă în:	
		1935	1990
1.	SUA	5.500.000	6.834.650
2.	Fosta URSS	2.600.000	2.500.000
3.	Franţa	225.000	700.000

4.	Marea Britanie	300.000	330.000
5.	Canada	175.000	305.000
6.	Argentina	250.000	260.000
7.	Brazilia	25.000	175.000
8.	Africa de Sud	75.000	120.000
9.	Ungaria	476.000	100.000
10.	Alte state10*		Sub 100.000

Sursa: Despagne. 1995

168 A se vedea *lucrarea* Hârlâoanu. A (1992) *istoria universală a poporului evreu*, Ed Zarkony Ltd., Bucureşti, pag. 267

189 Alte state includ (În ordinea descrescătoare a numărului de evrei): Australia, Belgia, Mexic. Italia, Germania, Olanda, Uruguay, Iran, Turcia, Chile, Venezuela. România, Elveţia. Suedia, Maroc, Austria, Cehia, Etiopia, Spania. Columbia, fosta Iugoslavie, Danemarca, Polonia, *Panamá*, India, Bulgaria, Noua Zeelandă, *Grec\at* Siria. Irak, Tunisia, Irlanda. Puerto Rico, Costa Rica. Guatemala, Ecuador, Luxemburg, Paraguay, Cuba, Finlanda. Norvegia. Japonia, Bolivia, Hong Kong, Jamaica, Portugalia, Egipt, Honduras, Filipine. Algeria, Rep Dominicană, Afghanistan, Haiti şi Liban.

Conform unor cercetări făcute de o serie de autori se apreciază că în anul 1990, diaspora evreiască ar fi numărat nu mai puţin de 15.200.000 persoane răspândite în peste 63 de state.

De regulă, intelectualitatea din cadrul diasporei este purtătoarea de stindard în păstrarea specificului şi a identităţii etnice. Nu este de mirare că marea majoritate a mişcărilor naţionale au avut la bază acţiuni iniţiate de membrii marcanţi din diasporă. Este cazul ideilor sioniste, dar şi a multor alte concepte politice, cunoscut fiind faptul că în anume perioade istorice, diaspora a concentrat şi canalizat chiar acţiunile de rezistenţă naţională, atunci

când teritoriul mamă era deja cucerit militar

Acest lucru demonstrează importanţa diasporei atât pentru ţara mamă, cât şi pentru cea gazdă, în unele cazuri procesul migraţional din anumite state stând la baza creieri diasporelor ce vor forma populaţia statului respectiv. Cazul SUA este un astfel de exemplu, avându-se în vedere faptul că o bună parte a populaţiei ţării s-a format prin existenţa mai multor valuri migrante. Putem grupa aceste valuri în trei mari perioade, deosebit de importante din punct de vedere demografic pentru SUA:

1. *Prima perioadă*, care a cuprins valurile de imigranţi până la 1870, veniţi din Europa de Vest şi de Nord, în special englezi şi germani;

2. *A doua perioadă*, cuprinsă între 1870 – 1921, în care au predominat imigranţi sosiţi în SUA din Europa de Est şi de Sud (italieni, slavi, dar şi români – în special din Maramureş şi Munţii Apuseni);

3. A *treia perioadă*, după 1921, când au predominat imigranţi din Asia şi America Latină (chinezi, vietnamezi, japonezi, costa ricani etc.).

Diaspora îşi are rolul său în menţinerea şi continuitatea trăsăturilor etnice specifice grupului aflat în exteriorul spaţiului său de geneză. Este o formă de rezistenţă prin care un grup etnic îşi întăreşte poziţia economică şi socială, lucru benefic de cele mai multe ori şi pentru restul etniei ce a rămas pe teritoriul de bază. În acelaşi timp, grupul etnic aflat pe un alt teritoriu decât cel propriu poate suferii – prin decizia să sau a altui grup majoritar de data aceasta o serie de influenţe, unele pozitive, altele negative, care îi pot schimba statutul faţă de etnia majoritară. Aceste acţiuni pot şi grupate în patru mari tipuri de politici aplicabile grupurilor etnice, inclusiv minorităţilor etnice, şi anume: segregarea, *izolarea, asimilarea şi integrarea etnică*. Aceste politici schimbă statutul grupului etnic în interiorul societăţi de adopţie,

dar în primul rând schimbă raporturile care se stabilesc între grupul etnic, de regulă minoritar şi grupul autohton, majoritar. În acest fel se conturează *conceptul de minoritate etnică*, prezent în geografia politică actuală. Tratarea unui subiect atât de complex este pe cât de interesantă, pe atât de diversă şi în unele cazuri chiar contradictorie. Avându-se în vedere că abordarea de faţă se desfăşoară în cadrul capitolului de Etnogeografie, ne vom rezuma la comentarii referitoare la minorităţile etnice şi nu la toate tipurile de minorităţi care pot face subiectul lucrărilor de sociologie sau psihologie a grupurilor umane.

Tabelul 7

Originea etnică a imigranţilor din SUA

Grupul etnic de bază	Perioada de timp	Numărul aproximativ
Africani	1650 – 1800	1.000.000
Irlandezi	1840 – 1850	1.750.000
Germani	1840 – 1880	4.000.000
Scandinavi	1870 – 1900	1.500.000
Polonezi	1880 – 1920	1.250.000
Evrei din Europa de Est	1880 – 1920	2.500.000
Austro-ungari	1880 – 1920	4.000.000
Italieni	1880 – 1920	4.750.000
Mexicani	1950 – 1980	3.000.000
Cubanezi	1960 – 1980	1.000.000

Asiatici	1950 – 1980	3.000.000

Sursa: Fellman, Getis, Getis... op. *Citate*, pag. 183.

Minorităţile [etnice n.n.] au cunoscut abordări ştiinţifice extrem de diverse. Şcolile de sociologie şi psihologie au încercat să construiască o imagine explicativă a factorilor care determină apariţia, evoluţia şi transformările legate de aceste minorităţi. Şcolile geografice, şi mai ales cele din domeniul geografiei politice şi al geopoliticii au încercat şi ele să găsească explicaţii referitoare la factorii care au stat la baza creării minorităţilor etnice, la raporturile complexe, inclusiv cu reliefare teritorială, care se stabilesc între minoritate şi majoritate în cadrul unui stat, la diferenţele demografice şi evolutive care apar în cazul minorităţilor, precum şi la modul în care „seifimage”-ul specific minorităţilor influenţează decizia politică din cadrul unui stat Pentru a înţelege toate aceste elemente definitorii pentru minorităţi în general şi minorităţi etnice în particular, trebuie să avem în vedere definirea minorităţii, atât de sine stătătoare, cât şi în relaţie cu majoritatea. Termenul de minoritate implică, automat, o raportare la elemente cantitative. A fi minorilar înseamnă, implicit, existenţa şi recunoaşterea unei entităţi care, cel puţin din punct de vedere numeric, cantitativ, este majoritară, adică în număr mai mare Atunci când ne referim, însă, la minorităţile etnice (sau naţionale, cum mai sunt ele numite „v) trebuie avut în vedere nu numai aspectul strict cantitativ, numeric, şi cel calitativ, referitor la specificul acestei categorii de populaţi Acest lucru este impus de necesităţile legate de cercetarea în domeni cunoscut fiind faptul că pentru a analiza şi studia o categorie de populaţi este absolut necesar stabilirea unor criterii de definire a terminologiei folosite în domeniu. Această terminologie trebuie să ţină cont nu numai de aspectele numerice, cantitative, ci şi de

evoluţia temporală şi spaţială a grupului respectiv de populaţie. În acest sens, în definirea unei *minorităţi* [etnice n.n.] se evidenţiază trei componente fundamentale: componenta demografică; componenta socio-istorică; componenta teritorială.

Fiecare dintre aceste componente, care îşi au rolul lor bine definit în caracterizarea unei minorităţi, va fi definită de o serie de procese specifice: statice (privite la un moment dat) şi evolutive (care se desfăşoară în timp). Eludarea uneia din cele trei componente în analiza terminologiei referitoare la minoritate are ca rezultat direct o „deviere” de la sensul real al termenului, finalitatea fiind confuzia între termeni asemănători dar cu explicaţii diferite.

Şi din acest punct de vedere putem identifica anumite particularităţi care separă şcolile de sorginte anglo-saxonă (şi preponderent cea americană) de şcoala română din domeniu. Exemplul cel mai concludent este susţinut de definiţiile uzuale referitoare la minoritate şi mai ales la minoritate etnică pe care le regăsim în *The Penguin Dictionary of Human Geography* şi *Dicponarul de geografie umană*. În primul caz, definiţia apărută în acest prestigios dicţionar de specialitate, citată de V. Bodocan în lucrarea sa ia pagina 140, spune că minoritatea [etnică n.n.] este „un grup de oameni rezidenţi într-o ţară, dar diferiţi de majoritatea locuitorilor prin rasă, religie, limbă, obiceiuri sociale şi simpatii naţionale” De fapt, Goodal, autorul dicţionarului amintit, „disecă” specificul etnic în elementele sale componente (rasă, religie, limbă, obiceiuri etc.) considerând minoritatea etnică ca o formă practică de departajare a indivizilor „diferiţi” din punct de vedere etnic de „ceilalţi” în cazul acesta „ceilalţi” sunt majoritari, în primul rând din punct de vedere numeric. În realitate, însă, minoritatea nu se referă numai la aspectul numeric, cantitativ. Ea implică, în raport cu majoritatea, şi aspecte

calitative rezultate din specificul temporal şi spaţial al acesteia. O minoritate, de regulă, reprezintă un grup uman care are statut alohton, stabilindu-se pe teritoriul respectiv după încheierea procesului său de etnogeneză, care s-a desfăşurat în marea majoritate a cazurilor în alte areale de locaţie. În plus, în raporturile dintre minoritate şi majoritate trebuie avut în vedere respectarea principiului anterioricităţii. Conform acestuia, în marea majoritate a cazurilor, minoritatea este venită şi stabilită pe teritoriile respective ulterior stabilirii populaţiei majoritare 195. În acest sens, definiţia dată în *Dicţionarul de geografie umană* vine să explice mult mai bine fenomenul, introducând un element noul, *anterioricitatea populaţiei autohtone*: „Minoritatea etnică reprezintă un grup sau o comunitate umană de altă etnie, aflat (a) pe teritoriul unui stat, într-un număr mai mic decât populaţia autohtonă, având o istorie legată de aceasta, dar trăsături diferite, în funcţie de specificul etnic" (pag. 197).

Un alt aspect important legat de definirea conceptului de minoritate se referă la individualizarea factorilor care au dus la crearea minorităţilor etnice dintr-un anumit teritoriu. În rândul celor mai importanţi factori care au acţionat în această direcţie trebuie amintiţi:

a) *procesul de etnogeneză*, care în cazul etniilor alohtone, venite sub forma unor minorităţi etnice într-un anumit spaţiu, s-a desfăşurat pe cu totul alte coordonate decât teritoriul de relocaţie ulterior. În marea majoritate a cazurilor geneza etnică a populaţiilor care vor constituii, ulterior, minorităţi etnice pe un anumit teritoriu, s-a desfăşurat în areale iniţiale, care şi-au pus amprenta asupra specificului etnic al minorităţii respective. Acest lucru se constituie într-o diferenţiere fundamentală faţă de majoritatea autohtonă care ocupă spaţiul în cauză, lucru care conferă justificare istorică acestora din urmă şi în cazul extrem în care autohtonii iniţial majoritari au devenit

între timp minoritari numeric (cazul Kosovo, cazul Harghita-Covasna);

b) *migrapile*, procese desfăşurate în timp, care au implicat, uneori, mişcări masive de populaţie, relocări spectaculoase, generează la final şi minorităţi în spaţii uneori îndepărtate de arealele de bază. Migraţia este formă de bază în crearea minorităţilor din cadrul unui stat naţional, în

** Cazul maghiarilor din Transilvania şi a) românilor din teritoriile transilvănene în care maghiarii sunt majoritari. Aici, deşi populaţia autohtonă, românească, are o vechime considerabil mai mare decât populaţia alohtonă maghiară, prin diferite procese de „presiune demografică" şi de „deznaţionalizare" a românilor de către autoritatea maghiară pe parcursul Evului Mediu, populaţia maghiară, iniţial minoritară s-a transformat în populaţie majoritară în cele două judeţe Harghita şi Covasna. Dacă nu am avea în vedere principiul anterioricităţii şi latura calitativă a termenului de minoritate am putea considera populaţia românească ca fiind... alohtonă! O astfel de abordare se îndepărtează cu mult de la realităţile istorice şi spaţiale din zonă Aceeaşi situaţie este şi în cazul provinciei Kosovo, unde minoritarii iniţiali, alohtoni, reprezentaţi de populaţia albaneză, au devenit în ultimii 500 de ani majoritari! Ei îşi păstrează totuşi şi în prezent statutul de alohtoni, populaţia sârbă, deşi minoritară numeric, rămânând de drept autohtonii din regiune.

Care nu exista decât o naţiune unitară. Exemplul tipic este reprezentat de minoritatea rromà din România, populaţie sosită pe teritoriile ţării noastre în urmă cu peste 600 de ani. de la mari distanţe, fiind relocată din nordul Indiei pe întreg continentul Europa şi nu numai;

c) *modificările de graniţe şi frontiere*. Rezultate de cele mai multe ori datorită conflictelor militare sau tratatelor post conflictuale, pot genera minorităţi etnice

situate în interiorul altor state, în acest caz, însă, obiectul de facto urmărit nu este reprezentat de populaţie ci de teritorii, însă populaţia vine întotdeauna împreună cu teritoriul...

d) *colonizările*, specifice perioadelor mai vechi istorice, au dus la apariţia unor minorităţi etnice situate în interiorul teritoriului naţional al unui stat. Exemplul tipic este reprezentat în România de apariţia minorităţii germane din sudul Transilvaniei şi din Banat. Prin colonizări făcute de regii maghiari în sec. XIII-XIV, respectiv XVII-XVIII, a apărut minoritatea germană (saşii şi şvabii), în legătură directă cu o serie de procese militare, economice şi nu în ultimă instanţă politice;

e) *schimburile de populaţie*, factor mai restrâns ca importanţă în apariţia minorităţilor, pot totuşi, în anumite circumstanţe, să ducă la apariţia unor minorităţi, de regulă la graniţa cu statul vecin cu care se face schimbul. Exemplul tipic este minoritatea bulgară din Dobrogea. Ţinând cont de aceşti factori, şi în primul rând de desfăşurarea evenimentelor ce implică minorităţile etnice ca grupuri de populaţie, o serie de autori 196 au încercat să individualizeze modalităţile de apariţie a minorităţilor în cadrul statelor receptoare. În lucrarea *Geografie Politică* a autotului amintit, la pag. 147, întâlnim 5 categorii distincte prin care un grup uman poate devenii minoritate etnică în interiorul unui stat:

a) prin *modificarea repetată a graniţelor şi frontierelor*, proces numit „contiguitate”, ce afectează mai ales minorităţile localizate în imediata vecinătate a frontierelor statului receptor;

b) prin *procesul de emigrare* dintr-o zonă iniţială, uneori din arealul în care a avut loc procesul propriu de etnogeneză, spre statul receptor, destinaţie aflată, uneori, la mare distanţă faţă de zona iniţială. Acest proces mai poartă numele de „emigrare depărtată* Exemplul tipic este

reprezentat de populaţia rromă, care plecând din nordul Indiei, a ajuns în cele mai îndepărtate colţuri ale Europei, şi nu numai;

c) prin procesu/de *emigrare* dintr-o zonă iniţială, spre statul receptor, situat, însă, de această dată, în vecinătate, sau în imediata apropiere a zonei generatoare de migranţi. Este cazul bulgarilor, turcilor etc. Din România, cu precădere din Dobrogea;

m Printre care să numără colegul V. Bodocan. 222

d) prin *procesai de colonizare*, implicat de anumite interese, fie economice, fie militare sau chiar politice. În acest caz deplasările de populaţie se pot face pe distanţe uneori mari, alteori nu foarte mari sau chiar relativ reduse, însă caracteristic este dislocarea „funcţională” a etniei respective, plecându-se de la anumite caracteristici specifice acesteia. Pentru teritoriul României, exemplul tipic este cel referitor la colonizarea saşilor şi a şvabilor din sudul Transilvani i, respectiv din Banat;

e) prin *procesul de acaparare militară* (ocupare) al unor teritorii şi dislocarea anumitor categorii de populaţie spre alte zone în interiorul statului ocupant. Un exemplu în acest sens este reprezentat de situaţia tibetanilor în raport cu China, după ocuparea Tibetului în deceniul 5 al sec. XX.

Alte tipologii de clasificare a minorităţilor au în vedere o serie de criterii atât cantitative, cât şi calitative. În ultima categorie, putem include criteriile *geografic* (care se referă la poziţia şi localizarea minorităţii în cadrul statului receptor), criteriul *geopolitic* (complex, referitor la relaţiile ce se stabilesc între minoritate, statul generator şi statul receptor), criteriul *instituţional* (care se referă la reprezentativitatea grupurilor minoritare în cadrul statului gazdă) sau criteriul ce ţine cont de *aspiraţiile minorităţilor*. Acest ultim criteriu este foarte interesant: funcţie de el putem semnala o situaţie deosebită, care iese din „tiparul” general al aspiraţiilor minorităţilor etnice. Există, din acest

punct de vedere, minorităţi etnice sau chiar culturale „interiorizate” 197 (cum ar fi negrii din SUA) care îşi canalizează aspiraţiile nu spre obţinerea unei autonomii sau independenţe în interiorul Statelor Unite, ci spre integrare şi asimilare completă în cadrul societăţii americane. Explicaţia pare să stea în nivelul seifimage-ului specific acestei minorităţi, nivel inferior raportat la self-image-ul populaţiei albe. În alte cazuri, aspiraţiile minorităţilor se îndreaptă spre domeniul etnic, lingvistic, religios sau chiar naţional, în ideea individualizării cât mai puternice a specificului etniei respective în raport cu majoritatea. Aceste ultime două cazuri definesc un anumit comportament al minorităţilor etnice, comportament care se poate manifesta atât în domeniul social, economic, cultural, dar şi în domeniul politic, al deciziei politice la nivel comunitar sau chiar naţional.

Analizele din domeniul etnogeografiei urmăresc, cu precădere, comportamentul politic al minorităţii etnice în raport cu majoritatea, comfXHtament care stă (prin reflecţie) la baza politicilor în domeniul minorităţilor promovate de statul în cauză. Trei aspecte majore sunt de semnalat aici:

lf7 AJJJ – ţes, 1900... *op. Citate*, pag. 213 – 222.

Localizarea geografică a minorităţii;

Distanţa fizică dintre spaţiul ocupat de minoritate şi statul generator; gradul de dispersie în teritoriu al minorităţii. *Localizarea geografică a minorităţii* poate exercita o presiune puternică asupra acesteia, atunci când minoritatea este localizată! interiorul profund al statului receptor. Acest lucru poate duce la o izolare a minorităţii de populaţia statului generator, în condiţii de conflict acest lucru putând fi deosebit de periculos. Se crează, astfel, enclave în interiorul statului naţional, enclave care, de cele mai multe ori vor degenera în conflicte, inclusiv armate” Izolarea” în interiorul statului, are, totuşi, şi o latură

benefică pentru minoritate, ea asigură un grad de compactitate mai mare populaţiei minoritare, întărind departajarea etnică şi diferenţierea pe criterii etnice. Situarea, însă, la nivelul graniţei cu statul generator, prezintă avantajul unei mai bune comunicări directe cu cetăţenii co-etnici din statul mamă, lucru care are repercusiuni inclusiv pe plan psihologic. În acelaşi timp, pentru statul gazdă, pot apare tendinţe centrifuge, inclusiv la nivel teritorial, minorităţile cerând desprinderea din trupul patriei de adopţie şi alipirea la statul cu etnia asemănătoare cu cea a minorităţii.

Distanţa fizică dintre spaţiul ocupat de minoritate şi statul generator este, de asemenea, importantă în special în cadrul relaţiei majoritate-minoritate. Dacă minoritatea în cauză este localizată la mare distanţă de statul generator, şansele în a avea o identitate proprie de grup puternică sunt extrem de slabe. Cu cât distanţa este mai mică, cu atât puterea minorităţii respective este mai mare. Exemplu tipic este reprezentat de minorităţile din cadrul Nigeriei, de pe continentul African, care situându-se la distanţe mici de statul generator crează în permanenţă probleme legate de apartenenţa teritoriilor ocupate. Dacă distanţele ar fi fost mult mai mari, „puterea” minorităţilor respective s-ar fi redus corespunzător.

Gradul de dispersie al minorităţii în teritoriul statului de adoppe influenţează direct gradul de omogenitate etnică, şi în acelaşi timp, permite sau anihilează politicile de asimilare a minorităţii respective. Cu cât gradul de dispersie este mai mare, iar minoritatea este mai „fărâmiţată” în grupuri foarte mici, neunitare, cu atât statul gazdă îşi poate desfăşura fără probleme politicile de asimilare a minorităţii respective. Un grad de compactitate mare Oferă aspectul „monolitic” al minorităţii respective, oferind un statul deosebit al acesteia în raport cu majoritatea.

Această compactitate mărită se poate obţine, în principiu, prin două căi: fie prin intermediul *imigrării*, sporindu-se astfel numărul minoritarilor până în momentul în care aceştia devin majoritari din punct de vedere numeric; fie printr-o creştere numerică susţinută pe baza *natalităţii* proprii etniei respective. Diferenţierile demografice între minoritate şi majoritate, alături de diferenţierile migraţioniste, reprezintă principala cale prin care o minoritate poate devenii majoritară într-un anumit areal. Exemplul reprezentat de albanezii di provincia Kosovo înfăţişează pe deplin acest fenomen. Evoluţiile deosebite! domeniul natalist, atunci când produc discrepanţe majore între minoritate şi majoritate pot genera chiar şi o reacţie violentă, profund negativă, din partea majorităţii care se simte ameninţată biologic. La sfârşitul sec. XIX şi la începutul sec. XX, minoritatea evreiască din România a suferit un astfel de proces, majoritatea română, prin anumiţi exponenţi ai săi, sesizând creşterea numerică semnificativă a evreilor ca pe un pericol naţional. Această creştere numerică, dublată de o concentrare în anumite areale (de regulă în anumite oraşe sau în anumite regiuni) poate fi interpretată ca o „posibilă ameninţare biologică" mai ales în cazul în care majoritatea nu dispune de o astfel de politică demografică menită să concureze minoritatea respectivă.

Minorităţile etnice sunt caracterizate, printre altele, şi de ceea ce unii autori americani, dar şi români, numesc „self-image (imagine proprie). *Self-image*-ul reprezintă, în practică, un set de valori, aspiraţii şi dorinţe care guvervează şi „modelează" relaţia minoritar-majoritar, privită din punctul de vedere al minoritarului. Deşi, în multe cazuri, self-image-ul minoritarului nu corespunde perfect realităţii sau cel puţin nu ţine cont de toate elementele ce trebuie să guverneze această relaţie dintre minoritar şi majoritar, totuşi, prin rezultatele şi urmările

pe care le are în societatea de adopţie, reprezintă un subiect care nu poate fi eludat. În marea majoritate a cazurilor minorităţile etnice, prin reprezentanţii lor politici, militează în permanenţă pentru *autonomie* şi *independenţă*, inclusiv *teritorială*, în speranţa că „desprinderea” de structurile politice şi administrative ale statului gazdă le va asigura un statut propriu, mult mai favorabil din punct de vedere decizional, inclusiv în domeniul economic. Deşi legislaţia internaţională, iar în cazul Europei, legislaţia Uniunii Europene nu acceptă autonomii pe principiul teritorial în interiorul statelor independente şi autonome, minorităţile continuă să desfăşoare acţiuni în această direcţie. Un exemplu, din păcate dureros pentru România, este reprezentat de politica UDMR-ului în acest domeniu, politică bazată pe o astfel de concepţie anacronică şi depăşită de modul de gândire comunitar, european.

O altă latură a *self-image*-ului minoritar este reprezentată de dorinţa acestor comunităţi de a se reunii cu naţiunile care le-au generat. În cazul în care minoritatea este localizată în zona de frontieră a statului gazdă, situaţia este extrem de periculoasă, mai ales când într-o primă etapă se solicită autonomia pe criteriul etnic. Aceste demersuri pot avea ca finalitate apariţia unor conflicte de frontieră, alături de o serie de mişcări şi chiar conflicte sociale, care să implice grupuri de minoritari în contradicţie cu majoritarii din regiunea respectivă. Astfel de situaţii pot apare chiar şi în cazul în care minoritatea respectivă este localizată nu în zona de frontieră, ci în interiorul statului gazdă, aşa cum a fost cazul evenimentelor din luna martie 1990, de la Târgu Mureş, în care minoritarii maghiari au intrat în conflict deschis cu majoritarii români. Aceste acţiuni îşi găsesc justificarea, măcar în teorie, din partea minoritarilor, ca o dorinţă firească de prezervare şi păstrare a identităţii naţionale şi

etnice de care dispun acele grupuri minoritare. Îndepărtarea „pericolelor” venite din partea majoritarilor, pericole care în multe cazuri nici nu există în mod real, „justifică” din partea conducerilor politice ale minorităţilor implicate acţiuni „preventive”, menite a ferii minoritatea de imixtiunile externe ce ar putea pune în pericol unitatea şi omogenitatea etnică a grupului minoritar în cauză. Relaţia minoritar-majoritar capătă, astfel, valenţe complexe, nu numai din partea primului spre cel din urmă, dar mai ales prin efectul de răspuns, şi din partea majoritarului spre minoritar. Această relaţie devine, astfel, bidirecţională, oscilând într-un echilibru destul de instabil, orice acţiune dintr-o direcţie generând o contraacţiune din cealaltă direcţie. Echilibrul de care aminteam este axat în principal pe patru tipuri de reacţie venite atât din partea minorităţii cât şi din partea majorităţii. Ansamblul acestor reacţii formează politicile în domeniul minoritar, politici ce pot fi grupate în direcţia segregării etnice, a izolării etnice, a asimilării etnice şi a integrării etnice.

Politici de segregare, izolare, asimilare şi integrare etnică

Cele patru politici în domeniul etnic, referitor la minoritate, pot influenţa direct evoluţia numerică a etniei în cauză. Influenţa capătă astfel o conotaţie cantitativă, alături de cea calitativă, referitoare la statutul şi poziţia minorităţii respective în raport cu majoritatea. Alături de procesele de imigrare/emigrare, aceste patru politici pot genera apariţia unor forme spaţiale de concentrare umană prezente mai ales la nivel urban şi regional. În acelaşi timp, exacerbarea unora dintre cele patru tipuri de politici menţionate poate genera conflicte bazate pe reacţia de răspuns din partea majorităţii. Pot apare, astfel, încălcări ale drepturilor omului, se pot aduce atingeri specificului şi identităţii naţionale a etniei implicate. Tot prin transpunerea în viaţă a acestor politici, se „modelează”

continuu raportul dintre majoritate şi minoritate, anumite moduri de viaţă sau diferite caracteristici ale acestora putând. Glisa” de la o etnie la alta, de la majoritate la minoritate sau invers. Se îmbogăţeşte astfel sau, din contră, se sărăceşte viaţa culturală, socială a unui stat, pot apare situaţii noi.

Uneori cu urmări nedorite în ceea ce priveşte violenţa, criminalitatea sau statutul social, în anumite areale. De asemenea, accentuarea unora dintre cele patru politici în domeniul minoritar poate deregla balanţa şi statutul profesional al anumitor categorii sociale, producând transformări greu de prezis şi de direcţionat.

În rândul politicilor care depind aproape exclusiv de dorinţa şi acţiunea grupului minoritar se înscrie segregarea etnică.

Segregarea [etnică n.n.] reprezintă esenţa procesului de separare, atât funcţională cât şi teritorială, de alte grupuri etnice, pe baza unor diferenţe autosesizate, care fac ca etni în cauză să se considere „altfel” decât ceilalţi parteneri sociali. Segregarea implică voinţa grupului etnic şi nu a celorlalţi parteneri. În trecut segregarea era vizibilă la nivel regional sau naţional, având la bază o limbă maternă diferită, o religie, un mod de viaţă diferit, ducând la formarea unor colonii ce au stat la baza apariţiei enclavelor etnice din care vor genera ulterior ghetourile Segregarea, în prezent acţionează, în special, la nivel intra-urban, fiind specifică unor grupuri etnice mai puţin dinamice ca evoluţie socială, dar puternic diferenţiate că dinamică demografică. Ca exemplu pot fi menţionate cazurile negrilor din Harlem-New York, al rromilor din cartierele bucureştene Rahova sau Giuleşti, Craioviţa Nouă din Craiova şi multe altele, în care specificul etnic acţionează ca un separator, inclusiv teritorial-spaţial, între două sau mai multe etnii.

Segregarea pleacă de la un nivel psihologic prin care

o etnie aplică teritorial diferenţa resimţită mental faţă de alte etnii. Aceste simţăminte apar în special în legătură cu grupurile etnice nou sosite, imigrante, în momentul intrării în relaţie cu grupul etnic majoritar. De asemenea, poate apare voit, ca o reacţie de individualizare a etniei faţă de etnia gazdă, atunci când aceasta este considerată expansionistă. Segregarea se face simţită nu numai teritorial, ci în primul rând, mental. Ea se manifestă în mintea oamenilor, funcţionând ca o psihoză greu de controlat. Este o reacţie venită în principal din partea etniei minoritare, ca o reacţie de „apărare”, de opunere a unei posibile, viitoare, asimilări etnice.

O formă extremă a segregării etnice este reprezentată de izolarea etnică.

Izolarea etnică presupune dorinţa de separare extremă de alte etnii, inclusiv la nivel teritorial. Ea este prezentă în special la nivel regional şi naţional. Reprezintă principala cale ce duce la formarea enclavelor etnice şi în marea majoritate a cazurilor dă naştere la o reacţie din partea etniei majoritare. La fel ca şi segregarea, izolarea este o acţiune tipică etniilor minoritare alohtone. Trebuie să semnalăm aici pericolul pe care îl reprezintă aceste acţiuni izolaţioniste pentru statul pe teritoriul căruia se produce acest fenomen, pentru că ele pot funcţiona ca o puternică forţă centrifugă, rupând teritorii atunci când grupul etnic implicat este localizat la graniţa statului gazdă. Izolarea nu oferă o păstrare reală a caracteristicilor etnice specifice grupului minoritar pentru că le aduce în direct conflict cu cele ale altor etnii (chiar cu cele ale majorităţii), lucru ce duce în final la xenofobie. În acelaşi timp, adoptarea unei poziţii izolaţioniste faţă de majoritari reprezintă, în practică, negarea oricărei legături cu alte etnii. Ea este o bază de plecare pentru viitoare conflicte teritoriale, inclusiv cele legate de graniţe şi frontiere.

Segregarea şi izolarea etnică reprezintă acţiuni

iniţiate şi desfăşurate de etnia minoritară, dintr-un sentiment de frustrare, dintr-o inferioritate nereală, care o împiedică pe aceasta să intre în relaţie cu majoritatea sau cu alte etnii.

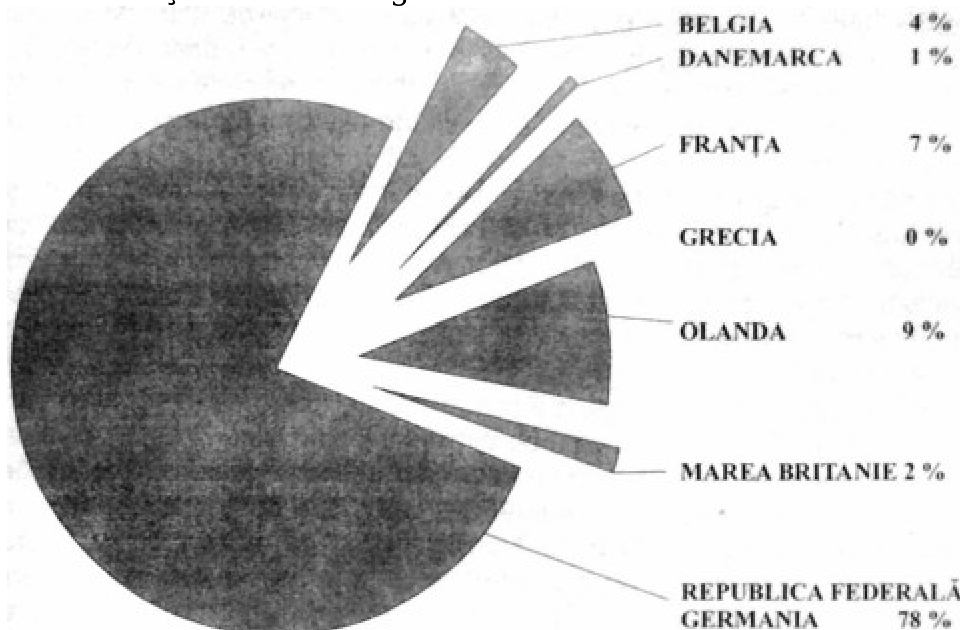
Un aspect derivat din această poziţie adoptată de minoritate poartă numele de „politica sindromului minoritarului” *Sindromul minoritarului*, reprezintă totalitatea acţiunilor desfăşurate de o etnie prin care aceasta conştientizează un sentiment de inferioritate mascat, fals, auto-indus, lucru care generează o „retragere în propria cochilie”, i iţiind în paralel, acţiuni de genul revendicărilor bazate pe drepturi colective, şi nu individuale.

Sindromul minoritarului apare în cazul greşitei înţelegeri a relaţiei majoritate-minoritate, sperându-se că păstrarea şi conturarea trăsăturilor etnice proprii se face prin izolare de majoritate şi nu prin integrare şi cooperare etnică. Exemplul tipic este cazul minorităţii maghiare din România, care prin politicile promovate de UDMR, încurajează segregarea şi izolarea etnică, inclusiv teritorială, lucru extrem de nociv în special pentru etnia în cauză şi de abia ulterior pentru etnia majoritară, română.

Sindromul minoritarului este un sindrom autoimpus, care substituie realitatea cu propria imagine autogenerată a realităţii. Poate iniţia reacţii de răspuns din partea majorităţii, uneori periculoase, de genul asimilării etnice.

Asimilarea etnică reprezintă procesul prin care majoritatea. Înghite” grupul minoritar. Caracteristică de bază a asimilării este pierderea specificului etnic (într-o oarecare măsură) a etniei asimilate şi înlocuirea unor trăsături specifice cu cele ale majorităţii. Asimilarea poate fi făcută liber consimţit sau forţat, funcţie de opţiunea asimilatului sau de acţiunea asimilatorului. În unele cazuri, asimilarea etnică este chiar dorită de asimilat, acesta văzând prin acest proces o cale mai scurtă de integrare în

tabloul social al unui stat. Este cazul majorităţii migranţilor din statele dezvoltate economic (din Europa de Vest şi SUA în special) în care exponenţii unor grupuri etnice bine definite iniţiază chiar ei acest proces, în speranţa unei mai rapide recunoaşteri din partea majorităţii restului populaţiei. Acest caz particular mai poartă numele de „aculturaţie”, caz în care imigrantul adoptă valorile, atitudinile, modul de viaţă, limbă vorbită etc. Ale societăţii în care emigrează.

În Mim Maminebi 1990

Fig. *25* Procentul emigranţilor turci în Europa

Rata de desfăşurare a acestui proces depinde de o serie de factori, unii legaţi direct de specificul etnic (limba maternă, rasa, religia etc.), alţii legaţi de elementul socio-economic specific societăţii asimilatoare (statut economic, educaţie, atitudini, profesie, căsătorii mixte etc.).

Asimilarea funcţionează în relaţie cu majoritatea, putând fi extinsă şi în interiorul celulei sociale a unui grup

etnic, familia. Rezultatele asimilării se observă, de regulă, la a doua generaţie, atunci când familia respectivă a depăşit ce-a de-a doua fază a asimilării: cea colectivă.

Unii autori recunosc două tipuri de asimilări:

a) culturală (comportamentală);

b) structurală (reală).

În *Dicţionarul de geografie umană*, la pagina 36 sunt semnalate trei forme de asimilare, defalcându-se, de fapt, asimilarea culturală în două subcategorii, comportamentală şi socială:

a) comportamentală;

b) structurală;

c) socială.

Indiferent de modelul adoptat, asimilarea etnică presupune adoptarea trăsăturilor etnice specifice grupului asimilator, înlocuirea caracteristicilor proprii cu cele ale acestuia şi pierderea identităţii etnice proprii. Asimilarea este în marea majoritate a cazurilor un proces iniţiat, la nivel de grup etnic, de majoritate, proces care dă naştere unei reacţii de răspuns din partea grupului etnic asimilat, uneori reacţii extrem de violente ce pot sta la baza terorismului.

Astfel de reacţii de răspuns, mai mult sau mai puţin violente, regăsim şi în cazul bascilor şi catalanilor, în Spania, sau în cazul corsicanilor, bretonilor sau normanzilor în Franţa. În acelaşi timp, statul gazdă poate adopta politici de asimilare forţată, prin care să-şi extindă unele prerogative dincolo de cele necesare pentru păstrarea suveranităţii sale, constituind excese ce încalcă drepturile omului.

Un exemplu tipic în acest sens a fost momentul 1984, când statul bulgar, prin decizia guvernului său, a obligat pe etnicii turci din Bulgaria să-şi schimbe numele şi prenumele, folosind nume de botez creştine şi nume de familie bulgăreşti. Un astfel de caz s-a mai întâlnit în

istoria nu prea îndepărtată şi în perioada Imperiului Austro-ungar, în Transilvania, când autorităţile maghiare au desfăşurat o puternică şi aprigă activitate de asimilare a etnicilor români prin încercarea de maghiarizare a numelor. Această politică de asimilare forţată echivala cu politica de deznaţionalizare. În acest caz particular, etnicii români au găsit o soluţie ingenioasă de păstrare a numelor şi prenumelor româneşti nemaghiarizate, prin botezarea copiilor cu prenume latine (l), imposibil de exprimat în limba maghiară. *Silviu* (*s*) este un astfel de exemplu...

Un alt tip de acţiune specific majorităţii în relaţie cu minoritatea etnică este integrarea.

Integrarea etnică reprezintă soluţia cea mai benefică atât pentru majoritate cât şi pentru minoritate. Spre deosebire de asimilare, integrarea etnică oferă grupului etnic integrat oportunitatea păstrării trăsăturilor specifice, ajustându-le şi aducându-le în concordanţă cu specificul majoritar. Acest lucru face ca etnia integrată să poată să-şi desfăşoare existenţa să alături şi un relaţie directă cu majoritatea integratoare.

Ca şi în căzut asimilării, procesul de integrare are mai multe feţe, fiind legat de reacţia etni i integrate, de lipsa „anticorpilor etnici” care pot oprii sau întârzia procesul de integrare. În unele cazuri, grupul etnic integrat sesizează acest proces ca o modalitate de aliniere la un standard mai ridicat de viaţă, însă în alte cazuri integrarea este privită doar ca o pierdere parţială a specificului etnic.

Intelectualitatea este clasa socială care are un rol covârşitor în acest proces. Putem observa că grupurile etnice puternic înteţectuatizate şi culturalizate au optat mai uşor pentru o integrare în societatea majoritară decât grupurile mai puţin intelectualizate.

Acest lucru demonstrează pe de-o parte, justeţea procesului şi faptul cd el nu este nociv etniei integrate, cu

atât mai mult etniei majoritare integratoare, iar pe de altă parte, faptul că atât majoritatea cât şi minoritatea au numai de câştigat de pe urmă acestui proces. Pentru societatea majoritară, aportul cultural, intelectual, folcloric, lingvistic al unei etnii integrate nu poate să fie decât benefic, ducând la o îmbogăţire a patrimoniului etnic propriu. Pentru etnia integrată, alinierea la specificul majorităţii permite recunoaşterea acesteia din urmă ca un partener, un prieten, pe drumul dezvoltării sociale respective, lucru care fereşte ambele etnii de apariţia stărilor conflictuale.

Integrarea este nimic altceva decât soluţia viabilă pentru relaţiile interetnice, soluţie bazată pe o colaborare benefică pentru ambii parteneri, în care ambele etnii să se simtă respectate şi nefrustrate de păstrarea specificurilor lor etnice. Cazul etniilor evreiască, germană, greacă, armeană din România demonstrează acest lucru pe deplin

4. GEOGRAFIA GRANIŢELOR ŞI FRONTIERELOR

Reprezentând una din cele mai vechi preocupări apărute în cadrul geografiei politice, analiza formelor teritoriale de separaţie dintre două sau mai multe unităţi politico-administrative, respectiv a hotarelor şi ulterior a graniţelor şi frontierelor, a cunoscut multiple forme de interpretare, tocmai datorită complexităţii fenomenelor implicate de aceste elemente delimitative.

Această analiză, regăsită nu numai în cadrul şcolilor geografice, dar specifică şi celorlalte ştiinţe şi discipline umane, a concentrat de-a lungul timpului atenţia unor specialişti care au încercat să cuprindă în lucrările lor cât mai multe aspecte regăsite în cadrul acestor areale ce se constituie ca zone speciale, supuse unor legităţi specifice, de regulă diferite de cele care acţionează pe cuprinsul teritoriului statului în cauză.

Pentru o mai bună conturare a unei imagini reale a acestor formaţiuni delimitative, se impune o structurare a

informaţiei şi o conturare a unei modalităţi de analiză ce urmează a fi aplicată. Alături de o corectă definire 7 n domeniu – lucru deosebit de important, având în vedere erorile şi greşită interpretare prezentă chiar în gândirea unor geografi de marcă ai momentului, unii dintre ei chiar profesori universitari de renume –, se impune ca o necesitate parcurgerea – măcar sumară a evoluţiei şi funcţionalităţii graniţei şi a frontierei de-a lungul timpului. De asemenea, definitoriu în domeniu, este şi tipologizarea corectă a celor trei categorii de frontieră (şi nu patru categorii, aşa cum apare la unii autori, frontiera aeriană fiind în realitate planul vertical delimitat de graniţa terestră), alături de înţelegerea activităţii de delimitare şi trasare pe teren a acestor elemente.

Definiţii, evoluţii, funcţionalităţi

Geografia graniţelor şi frontierelor are o importanţă deosebită în cadrul geografiei politice, tocmai prin implicaţiile pe care le induce asupra celorlalte şase componente de bază, dar, mai ales, are o importanţă deosebită prin implicaţiile teritoriale şi politice pe care le are în viaţa de zi cu zi a unui stat. În acest sens, putem afirma că, atât graniţele, cât şi frontierele, sunt legate de stat şi de decizia politică luată la un moment dat. Graniţele şi frontierele sunt astfel, elemente dinamice, aflate în permanentă schimbare, funcţie de situaţia politică sau militară determinantă, la nivel continental sau chiar mondial. Dinamismul graniţelor şi frontierelor are două laturi de reliefare: o latură teritorială, ce implică modificarea traseului său valabil la un moment dat, şi o latură temporală, legată de schimbările desfăşurate în timpuri Istorice definite documentar. Modificarea graniţelor şi frontierelor se poate face prin diferită mijloace, atât paşnice, cât mai ales militare, conflictele fiind de cele mai multe ori sursa acestor modificări. La rândul lor, chiar graniţele şi frontierele determină în cele

mai multe cazuri conflicte, atât militare, dar nu numai, conflicte cu urmări dintre cele mai catastrofale, printre altele implicând şi mişcări de populaţie, în unele cazuri majore şi greu de compensat. Această relaţie directă dintre modificarea frontierelor şi stările conflictuale, se datorează, printre altele, şi faptului că graniţa reprezintă, din acest punct de vedere, o „linie de contact a suveranităţii statale, iar respectarea graniţelor însemnând, practic, respectarea suveranităţii şi independenţei statului respectiv. Într-adevăr, atât frontieră, cât mai ales graniţa, reprezintă un loc de contact, o înşiruire de puncte de legătură între cele două state, nu numai sub aspect politico-administrativ, dar şi din punct de vedere cultural, uman, social, cognitiv etc. În acelaşi timp, frontiera poate fi privită, prin extensie teritorială, ca o zonă de schimb economic, comercial, dar şi toponomastic, etnic, social, chiar comportamental, zonă aflată sub influenţa unei legislaţii aparte, modelată (măcar în teorie!) realităţilor respective.

Privită sub aspect economic, o frontieră şi spaţiul aferent ei, poate avea chiar un rol în dezvoltarea economică a statului respectiv, sau poate „modela” planificarea urbană a regiunii în care există. Implicaţiile prezenţei unei frontiere în teritoriu sunt deosebit de variate şi, conform unor păreri avizate, pot avea chiar o coloratură psihologică, angajând procese psihosociale dintre cele mai variate.

Analizată ca fenomen cu evoluţie istorică, frontiera poate fi legată de nevoia delimitării spaţiului de trai al oamenilor din vechime, nevoie care a precedat simţul proprietăţii conştientizat în ceea ce va purta – ulteriordenumirea de *diviziunea teritorială*. Din vechime, omul a simţit nevoia raportării la diverse elemente pentru delimitarea spaţiului său, aceste elemente fiind iniţial, diferite forme şi unităţi fizico-geografice.

Cele mai vechi formaţiuni spaţiale cu rol în delimitarea unităţilor administrative semnalate şi consemnate de istorie, au fost munţii, dealurile, văile, unele microforme de relief deosebite, alături de unităţi hidrografice, cum ar fi fluvii sau râuri, lacuri etc., dar şi formaţiuni geologice vizibile la suprafaţă, unităţi biogeografice, cum ar fi diverse păduri, arbori mari izolaţi etc. Interesantă este menţionarea făcută de Romulus Seişanu în lucrarea sa *Istoria frontierelor*, apărută în anul 1940, în care la pagina 6 explică: *wArborele-frontieră era de obicei tabu, ceva sacrosanct şi primejdios. Nimeni nu se* putea apropia de el fără să fie pedepsit cu moartea... De aceia frontiera primitivă a fost temută şi considerată în viola bilă".

Fiind un fenomen cu evoluţie în timp, putem observa o dublă modificare de-a lungul istoriei: atât a celor două noţiuni (ca *formă de* reprezentare reală, spaţială), cât şi a înţelesului lor. Alături de elementele fizico-geografice, folosite de oameni din cele mai vechi timpuri, precursoarele frontierei, mai ales în perioada Antichităţii romane şi greceşti, au fost îi iile de apărare (ziduri de apărare, construcţii militare de tipul forturilor, poduri etc.), care dublau unele forme hidrografice de limită pentru imperiul sau statul respectiv. Rhinul şi Dunărea pot fi menţionate că exemple în acest sens, dar şi zidul lui Hadrian în partea nordică a Marii Britanii, mărturie a întinderii Imperiului Roman. Frontiera capătă astfel, aspectul de compromis între capacitatea de penetrare într-un teritoriu cucerit şi capacitatea de susţinere militară şi administrare a teritoriului în cauză. În Evul Mediu se extinde folosirea modalităţii de delimitare a teritoriilor şi prin folosirea pădurilor mai extinse situate la marginea unui domeniu feudal, cum a fost cazul pădurii Wealdon situată între regiunile Kent şi East England în Marea Britanie. Acest lucru se poate constituii şi într-un element

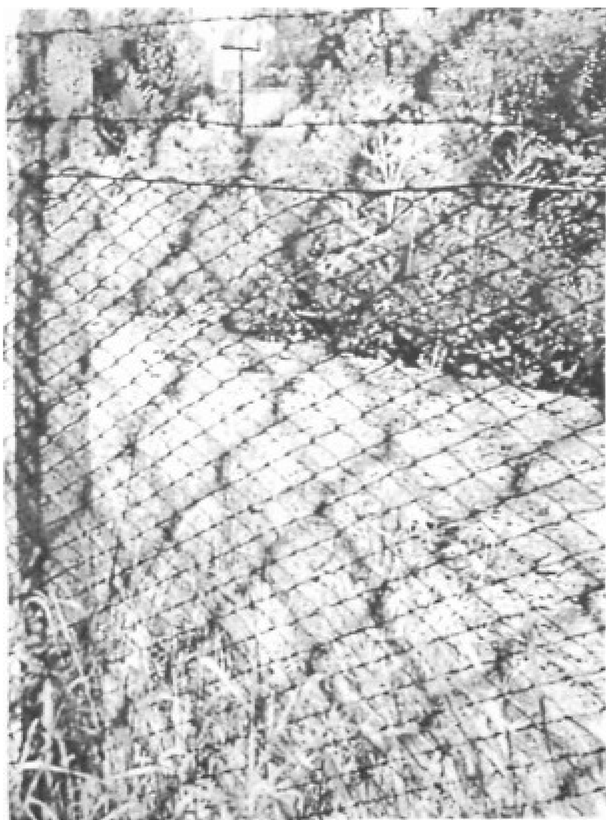
de susţinere a unei concepţii aparţinând şcolii americane (şi anglo-saxone), conform căreia, diferenţa dintre semnificaţia frontierei şi a graniţei ar sta nu numai în realitatea palpabilă pe teren, dar şi în „dinamismul” specific fiecăreia. Meilor sublinia în anul 1989 diferenţele dintre frontieră, văzută ca şi concept folosit în geografia politică, şi graniţă, ca şi construcţie imaginativă, nepalpabilă pe teren. În concepţia sa, termenul „frontier” (frontieră în limba engleză), poate fi folosit pentru a sublinia în special acele elemente fizico-geografice cu acest rol pentru stat (completat de apelativul. Natural”), pe când termenul de „boundary” ar fi mai potrivit pentru graniţă, atunci când poate fi completat cu apelativul „liniar”. Această accepţiune (puţin forţată) ar putea avea la bază exemplul dat de un alt exponent al şcolii americane, Stephen B. Jones, care susţine ideea că, din punct de vedere istoric, frontiera are la bază un spaţiu nelocuit, situat între două triburi (sau grupe de populaţie), spaţiu care separa teritoriile specifice triburilor respective şi care nu intra sub „jurisdicţia” nici unuia dintre ele, fiind acceptat ca spaţiu de separaţie de ambele părţi

Dacă aceste dispute terminologice se refereau la perioade vechi din istoria omeniri, divergenţe de opinie apar şi în prezent, legate de definirea acestor doi termeni şi a termenilor adiacenţi folosiţi în prezent sau în perioade apropiate prezentului. În cadrul şcolii române de geografie politică se foloseşte

peste 400 ani
300 - 400 ani
200 - 300 ani
100 - 200 ani
50 - 100 ani
sub 50 ani
Marea Nordului
OCEANUL ATLANTIC
Marea Medite

Fig. *26* Stabilitatea în timp a frontierelor europene o terminologie *simplă*, clară, care lucrează cu termenii de *frontieră* şi *graniţă* în acelaşi timp, acceptam formularea oficială românească, aceea de *frontieră de stat corespunzătoare frontierei* şi cea *de linie de graniţă* corespunzătoare graniţei. Niciuna din cele două terminologii oficiale nu este greşită, ambele înnd corecte, şi considerăm, destul de explicite.

Dacă am face referire la originea lingvistică a acestor termeni, am putea aminti faptul că, marea majoritate a specialiştilor în domeniu acceptă ideea că rădăcina „front" îşi are originea în latinescu „frons" (frunte, cea dinainte, prima), iar legat de el, „graniţă* ar fi o derivare din slavonele „krai" sau „krainakrainich" (margine, extremitate, limită), de unde rădăcina în limba sârbă „graniça" din care a evoluat (*Dicţionarul explicativ al limbii române*, pag. 354). Tot citând aceeaşi sursă, putem remarca definiţia dată în continuarea paginii 354, care explică semnificaţia actuală a termenului: *nFrontieră-linie naturală sau convenţională care desparte teritoriul unui stat de teritoriul altor state sau întinderi de apă care fac parte din teritoriul său*" Această definiţie redă în mare semnificaţia termenului, însă scapă din vedere un element „tehnic" care modelează şi diferenţiază frontiera de graniţă: frontiera nu este o linie, ci un spaţiu, un areal, o zonă situată între două sau mai multe state. Este adevărat faptul că, pe hartă, frontiera de stat apare ca o linie, dar acest lucru se datorează scării de reprezentare a hărţii şi dimensiunii extrem de reduse a lăţimii frontierei, faţă de scara hărţii respective. Ea apare ca o li le, dar în realitate este un spaţiu, dispunând de o anumită lăţime.

Frontiera de stat a României cu Bulgaria, la Silistra

Definiţia din *Dicţionarul de geografie umană* vine să lămurească şi mai mult lucrurile. Astfel, frontiera este explicată ca fiind *9 un spaţiu de separaţie* între două state, de natură convenţională *sau* impus, ce delimitează teritoriul în care îşi poate exercita suveranitatea exclusivă fiecare dintre *ele*” (*pag 133*). *În acelaşi timp, definiţia dată graniţei, vine să întărească diferenţa dintre ea şi frontieră, diferenţă ce stârneşte atâtea confuzii şi în prezent.* linie de demarcaţie ce stabileşte limitele între două sau mai multe unităţi politice [state n.n.]. În realitate este o faţadă verticală imaginară între state suverane, care intersectează suprafaţa terestră, continuată spre centrul

Pământului conform reglementărilor internaţionale, *ceea ce* confirmă dreptul de utilizare a resurselor subterane" (Dicţionarul de geografie umană, pag. *146*).

Aceste două definiţii regăsite în *Dicţionarul de geografie umană,* vin să lămurească în primul rând diferenţa dintre graniţă şi frontieră, iar în al doilea rând, să prezinte înţelesul real, acceptat şi de marea majoritate a specialiştilor din domeniul geografiei umane, înţeles care se bazează pe interpretarea geografică a termenului şi nu doar tehnicistă.

Fâşia de protecţie a grănicerilor

Aşa cum indică definiţia, frontiera este acel spaţiu situat la marginea statului. Este, practic, un *coridor* situat la extremitatea statului, însă făcând parte integrantă din el, coridor care are o anumită lăţime, ce poate varia, şi care se află sub jurisdicţia Ministerului de Interne care îl

gestionează, apără şi controlează prin organele sale proprii ce compun arma Grănicerilor. De-a lungul acestui spaţiu ce înconjoară teritoriul statului, apar, de regulă la capătul reţelei de transport (cale ferată, şosea), *punctele de trecere a frontierei*. Acestea sunt puncte de control şi trecere a frontierei, ce permit circulaţia mărfurilor şi cetăţenilor dintr-un stat în altul. În perimetrul punctelor de trecere a frontierei, perimetru bine delimitat, funcţionează o legislaţie specială, ca de altfel şi de-a lungul *frontierei*, acestea fiind considerate obiective militare, supunându-se *regulamentelor* şi legilor ce acţionează în domeniul *militar*.

Bornă pe fâşia arată, la graniţa cu Bulgaria, la Silistra

Graniţa. Este un element component al frontierei. Este aceea linie (imaginară, pentru ca ea nu apare trasată pe teren), rezultată din intersecţia unui plan vertical ce

uneşte punctele mediane ale bornelor de marcaj amplasate în interiorul zonei de frontieră. Aceste borne, sunt practic, stâlpi de dimensiuni mici (cu înălţimi de ordinul a zeci de centimetri), care poartă diferite denumiri tehnice (bornă de tip C, de tip D, stâlp principal, stâlp secundar, piramidă Triplex, pilon de lemn, bornă principală, bornă secundară etc.), şi care marchează pe teren anumite puncte cu coordonate topografice stabilite prin tratate bilaterale cu statul vecin. Ele marchează traseul graniţei, aceasta trecând prin mijlocul bornei respective. Din intersecţia acestui plan vertical imaginar, desemnat de mijlocul bornelor marcatoare, cu suprafaţa terestr –, iese la iveală o linie (tot imaginară) care poartă numele de „linie de graniţă” Ea este în mod real, limita maximă a expansiunii teritoriului statului respectiv. Acolo se sfârşeşte teritoriul statului în cauză. Explicaţia înfăţişată aici se referă cu precădere la frontieră şi graniţa terestră, în cazul celei maritime sau fluviale existând situaţii speciale care vor fi explicitate în subcapitolele următoare. Ceea ce este important, este faptul că graniţa, construcţie imaginativă bazată pe bornele de marcaj, este situată în – şi conţinută defrontieră, aflându-se în interiorul ei, fiind cuprinsă de aceasta. Există tendinţa de a confunda graniţa cu frontieră, în primul rând datorită aspectului imaginativ al graniţei şi al corespondenţei acesteia cu un termen mai vechi, parţial sinonim: *hotarul*. Acesta are o istorie cel puţin tot atât de bogată ca şi graniţa (dacă nu chiar mai bogată!), fiind un termen cu conotaţie istorică mai mult decât tehnică. Hotarul era, în trecut, legat de limita influenţei politice, a extensiunii ocupării militare, şi nu de o formaţiune teritorială propriu-zisă. Putem vorbii de hotarul unui imperiu, al unei sfere de influenţă, dar mai greu putem vorbii de hotarul unui stat. Statul lucrează cu elemente precise, determinate tehnic, prin acorduri şi proceduri ce fac obiectul unor negocieri diplomatice.

Confuzia existentă la unele persoane (cum am mai spus, chiar geografi de marcă), rezultă şi din simplul fapt că observarea directă, pe teren, a acestui element, este ceva mai anevoioasă, implicând o deplasare într-o zonă cu statut special, lucru mai greu de realizat. Importanţa înţelegerii corecte şi a delimitării clare dintre cele două elemente, este amintită chiar de unii specialişti negeografi, care s-au ocupat de aceste aspecte şi care au înţeles semnificaţiile profunde ale graniţei şi frontierei

Diferenţieri apar şi în cadrul celorlalte şcoli de geografie politică şi geopolitică: şcoala anglo-saxonă şi americană foloseşte două termene diferite. Frontier" (frontieră) şi „boundary" (graniţă). În unele lucrări apare şi termenul. Border" ce desemnează graniţa, însă în acest caz, în aceleaşi lucrări, termenul „boundary" semnifică frontieră şi nu graniţa. În cadrul şcolii franceze, termenul folosit este „frontière" cu semnificaţia de frontieră, incluzând în ea graniţa. Şcoala germană şi-a creat propriul său sistem, corect totuşi, care foloseşte termeni echivalenţi, traductibili în limba română: „grenzen" (graniţă), Jandsgrenzen" sau „Staatsgrenzen" (graniţă de stat) şi „grenzli le" (linia de graniţă).

În cadrul lucrărilor post-decembriste din domeniul geografiei politice apărute în România, remarcăm o folosire parţial corectă a semnificaţiilor acestor două termene. V. Bodocan, foloseşte în lucrarea sa *Geografie politică* din anul 1997, citându-l pe Leingruber, o definiţie destul de apropiată de realitate: „zone de frontieră – zone periferice ale unui stat, caracterizate prin declinul gradual al puterii acestuia" Pentru definirea graniţei, acelaşi autor afirmă că acestea [graniţele] „au numai dimensiune verticală şi sunt artificiale (determinate şi trasate de om)", ceea ce este corect pe deplin.

Un alt element deosebit de important în definirea graniţelor şi frontierelor, alături de evoluţia lor teritorială

şi istorică, este *funcţionalitatea* lor. Acest element, deosebit de complex, are la bază delimitarea unor funcţii reale îndeplinite de frontieră. Aceste funcţii, aşa cum era normal, s-au schimbat, sau modificat şi s-au transformat de-a lungul timpului, răspunzând cerinţelor impuse de viaţa politică, economică, socială şi nu în ultimul rând, militară a statului respectiv. Al. Ilieş delimitează patru mari categorii de funcţii ale frontierei: cea de *supraveghere şi control* a fluxului uman ce traversează graniţa, cea *fiscală*, referitoare la încasarea impozitului pe mărfurile ce intră pe teritoriul statului, cea *legislativă*, referindu-se la extensia maximă a jurisdicţiei legilor statului respectiv şi cea *militară*, legată de apărarea teritoriului. Acestea pot fi completate cu funcţia de *gestiune* şi *polarizare* a zonelor frontaliere, pentru care un punct de trecere al frontierei poate reprezenta un pol! activitatea umană din zonă, funcţia de *gestionare* şi *întreţinere* a unor elemente *din arealul* înconjurător şi funcţia de *modificator al structurii populaţi*/în arealele unde apar puncte de trecere a frontierei. În ciuda acestor categorii de funcţii noi, atribuibile frontier principala funcţie şi cea care dă caracterul specific acesteia, este cea *politico-militară*. Un caz interesant este prezentat de autorul M. l. Glassner în lucrarea sa *Political Geography* ediţia a II-a, referitor la frontiera Israel/Liban/Siria. Acesta afirmă la pagina 90 că: „… totuşi, şi în prezent continuă să se construiască garduri şi ziduri la frontiere… o astfel de *instalaţie* există la graniţa dintre Israel, Liban şi Siria, dar care are o altă funcţie: aceea de a ţine afară teroriştii şi nu de a ţine înăuntru populaţia… Thailanda a construit un astfel de zid împotriva contrabandiştilor şi teroriştilor de-a lungul graniţei cu Malaysia, iar Africa de Sud a ridicat un gard electrificat de-a lungul graniţei sale cu Zimbabwe…”

Aceste exemple arată că, odată cu trecerea timpului funcţionalitatea graniţelor şi a frontierelor se schimbă,

odată cu schimbarea trăsăturilor societăţii, odată cu dezvoltarea tehnologică. Graniţa şi frontiera devin elemente implicate în lupta anti-teroristă, împotriva traficului de droguri, de amie, de carne vie, concentrează atenţia guvernelor majorităţii statelor, orientează fonduri din ce în ce mai mari tocmai prin poziţia centrală pe care o ocupă în realitatea de azi.

Tipuri de graniţe şi frontiere

Trebuie remarcat faptul că există o multitudine de criterii referitoare la ierarhizarea graniţelor şi a frontierelor, avându-se în vedere atât elemente fizice, palpabile, întâlnite din cele mai vechi timpuri, dar şi elemente legate de funcţionalitate, de rolul avut în delimitarea statului respectiv.

Un astfel de criteriu, folosit în tipologizarea graniţelor şi frontierelor, destul de des amintit şi citat de autori străini sau români, se referă la etapa trasării frontierei şi tipurile de medii în care aceasta există, această clasificare purtând titlul de „genetică” 209 Conform acestui criteriu, putem evidenţia patru tipuri majore de graniţe şi frontiere:

1. Graniţe *antecedente*, trasate ca timp înaintea dezvoltării reale a statelor respective în regiunea în care aceasta apare, sau când peisajul cultural se afla în stadii primare de dezvoltare, de regulă acele regiuni nefiind populate constant şi în mod real (ca exemplu putem cita: graniţa dintre Canada şi SUA, ce urmează traseul paralelei de 49° lat. nordică, stabilită printr-un tratat în anul 1782 şi modificată printr-un alt tratat în anul 1846, cea dintre Canada şi

** Termen apărut în lucrărtte lui M. Gtossnor, N. Pounda, R.E.H. Me-oc, dar şi V Bodocan.

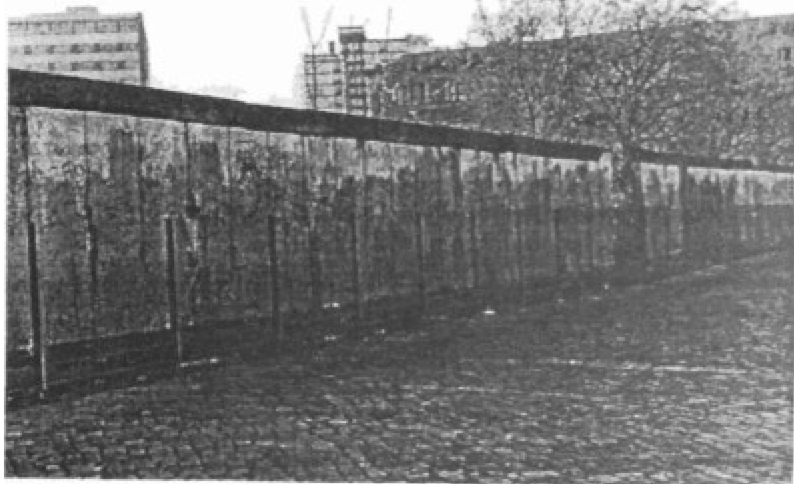
Al. Ltteţ ţi mulţi alţii.

Alaska, delimitată separat printr-un tratat în perioada 1825 – 1827, sau pe cea dintre Canada şi Rusia,

delimitată prin tratatul anglo-rus din anul 1820);

2. Graniţe *subsecvente*, trasate după stabilizarea populaţiilor în arealele şi regiunile implicate, ulterior cristalizării trăsăturilor etnice specifice populaţiilor respective. Ele corespund, de regulă, cu unele diviziuni culturale şi sociale majore, cum ar fi de exemplu între India şi Pakistan, sau chiar naturale, cum ar fi limita dintre Franţa şi Belgia sau dintre Olanda şi Germania;

3. Graniţe *supraimpuse*, rezultate prin impunerea forţată (de regulă în urma unor conflicte militare câştigate), de către unele state, în detrimentul altora sau pentru impunerea unor interese proprii (este cazul graniţelor imperiului austro-ungar până în anul 1918, graniţele coloniale din Africa: Nigeria, Camerun, Ghana, Togo, sau cele dintre Coreea de Sud şi de Nord, sau Vietnamul de Sud şi cel de Nord). În unele cazuri, astfel de graniţe pot apare şi între sisteme ideologice, folosindu-se limitele între două sau mai multe state, cum este cazul separaţi i între cele două Germanii, între ani 1950 şi 1989.

Zidul Berlinului, graniţă impusă arbitrar de URSS în 1950

4. Graniţe *relicte*, rămase ca distorsiuni teritoriale cu

reliefare culturală, socială, psihologică, în urma mutării graniţei respective pe un alt aliniament. Ele nu mai au rol politic, dar sunt vizibile în modul de viaţă al oamenilor din regiunea respectivă. Diferenţierile apar de asemenea, şi în infrastructura sau arhitectura existentă pe teren

Astfel de diferenţieri sunt vizibile de-a lungul liniei de graniţă dintre Rusia, Polonia şi Austria.

O altă tipologizare în domeniul graniţelor şi frontierelor se referă la morfologia acestora. Astfel, se evidenţiază graniţe *etnice* (antropice), în care elementul de separaţie este dat de limbă vorbită, cultura, tradiţia şi religia populaţiilor implicate, precum şi graniţe *fizice* (naturale), în care elementul de separaţie este de natură fizico-geografică, cum ar fi: munţi, râuri, fluvii, microforme de relief deosebite etc.

Un punct de reper deosebit de important în tipologizarea referitoare la graniţe şi frontiere poate fi considerată definiţia dată graniţei în *Dicţionarul de geografie umană*, definiţi în interiorul căreia sunt evidenţiate două grupe majore de graniţe:

(A) graniţe *genetice*, bazate pe origini, conţinând patru subtipuri:

A. graniţe *fizice*, care urmăresc elemente fizico-geografice;

B. Graniţe *etnice*, care separă populaţii diferite din punct de vedere etnic;

C. Graniţe *istorice*, care urmăresc unele linii de separaţie politice mai vechi;

D. graniţe geometrice, care sunt reprezentate de linii geometrice ce urmăresc, de regulă, un meridian sau o paralelă (coordonate matematice);

(B) graniţe *funcţionale*, bazate pe relaţii culturale complexe, care conţin două subtipuri:

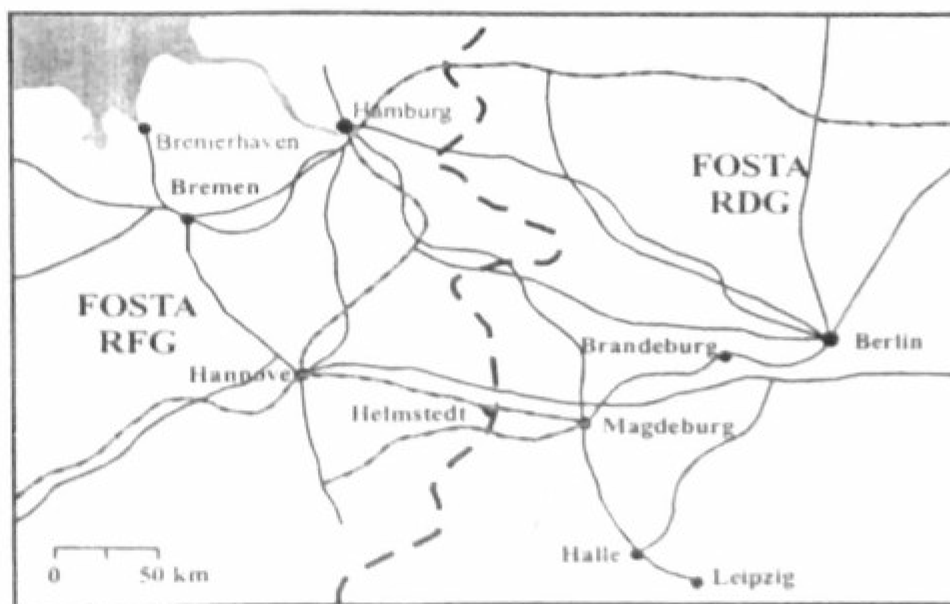
A. graniţe *antecedente*, care preced o serie de aşezări stabilite ulterior trasării graniţei;

B. Graniţe *subsecvente*, care sunt trasate ulterior apariţiei unor aşezări stabilite în zonă.

C. Interpretarea tipologiei frontierelor diferă de la un autor la altul, predominând punctul de vedere ce se doreşte a fi subliniat. S. Tamaş vorbeşte de necesitatea distincţiei dintre *frontiera etnopolitică* şi *frontiera geopolitică*. În concepţia sa, prima separă statele, iar ultima delimitează configuraţii de alianţe între puteri. Cel mai cunoscut tip de frontieră geopolitică, amintit în multe lucrări, este. Cortina de Fier”, semnificând o discontinuitate între două sisteme social-politice şi economice diametral opuse. În aceeaşi idee, putem aminti diverse tipuri de frontieră care au la bază diferenţieri culturale, comportamentale, de concepţie de viaţă etc. Astfel, o. frontieră” de acest tip, ar putea fi plasată, în prezent, între lumea occidentală şi cea fostă comunistă, aflată într-o perioadă de tranziţie, între lumea catolico-protestantă şi cea ortodoxă, între lumea creştină şi cea musulmană etc.

Granițe antecedente

Granițe supraimpuse

Fig. *27* Clasificarea genetică a graniţelor

M l. Glassner introduce un alt criteriu al unei posibile clasificări; *statutul legal al frontierei*, el identificând două mari categorii posibile pentru graniţe şi frontiere, funcţie de gradul de recunoaştere internaţională:

a) graniţe şi frontiere *de facto* (reale), recunoscute de toate statele, la nivel internaţional;

b) graniţe şi frontiere *fictive*, care există doar pe unele hărţi, dar care nu sunt recunoscute decât de anumite state [interesate n.n.]. De regulă graniţele relicte sunt subiectul unei astfel de categorii.

Indiferent de criteriul folosit, se remarcă trei categorii principale, funcţie de mediul în care există frontiera respectivă şi de suportul real pe care este trasată graniţa:

Frontiera terestră, specifică zonelor continentale, trasată pe suprafeţe de uscat;

Frontiera fluvială, care apar în cadrul zonelor continentale, dar este legată de râuri sau fluvii;

Frontiera maritimă, legată de zonele maritime, de platforma continentală situată în continuarea ţărmului.

A. frontiera terestră

Este specifică zonelor continentale, trasată pe suprafeţe de uscat, delimitată prin diverse elemente care marchează traseul graniţei. Pe teren se poate observa sub forma unei fâşii arate, sau individualizată printr-un covor de nisip sau alt material pe care se poate vedea urma paşilor lăsată la traversare, având ca principal scop verificarea în cazul traversării ilegale. Limita interioară a fâşiei arate poate fi concretizată printr-un gard de sârmă sau alt mijloc prin care se împiedică pătrunderea omului sau a animalelor. În interiorul fâşiei arate, la o anumită distanţă (stabilită prin acord bilateral), apar *elementele de demarcare* a graniţei, aşa numitele *borne de marcare*, borne ce au evoluat de-a lungul timpului: de la arbori,

pietre, blocuri de stâncă, până la construcţii proprii antichităţii şi epocii prefeudale (temple, altare, statui colosale, coloane înalte, morminte etc.). În acest sens, istoricul Herodot, mărturiseşte că la frontiera Ioniei erau statui de piatră reprezentând un luptător pe centura căruia sta scris. „Eu am cucerit pământul acesta cu forţa mea*, iar în Alpţi luttent, de-a lungul frontierei Uali i erau plantate altare şi statui impunătoare şi vizibile de la mare distanţă.

Borna în sine, ce apare în cadrul frontierei terestre are, de asemenea, o istorie foarte veche. Plutarh spune în Vieţile *paralele* că Thezeu a ridicat o coloană pe frontiera dintre Peloponez şi Ionia, care pe o parte avea inscripţia indicativă „Aici nu-i Peloponezul, ci Ionia”, iar pe cealaltă parte altă inscripţie indicativă inversată. „Aici e Peloponezul, iar nu Ionia”. De asemenea. Faraonii

Egiptului şi-au marcat frontiera prin coloane pe care erau gravate numele acestora şi dinastia, precum şi emblema caracteristica Egiptului. La fel, lumea grecească antică însemna pe coloanele ce marcau frontieră, numele ţării. Aceste coloane erau numite *hermese*, nume venit de la zeul Hermes (zeul frontierei, ce sălăşluia la limita dintre lumea aceasta şi lumea de dincolo), zeu căruia îi erau închinate aceste coloane.

Marcarea pri însemne a graniţei terestre a evoluat în timp, ajungându-se în prezent la adevărate sisteme de marcare care impun rigori specifice principiului inviolabilităţii teritoriale.

Semnele de marcare amintite, denumite borne, sunt în prezent, blocuri de beton.

Înfipte în pământ până la o anumită adâncime, care să-i asigure stabilitatea dar să-i permită în acelaşi timp să fie vizibilă. Borna este vopsită în alb (de regulă prin văruire), iar în partea superioară are centrul determinat. Pe una din laturi (cea orientată spre interiorul ţării), se

trece numele ţării şi un număr (ce reprezintă notarea internă a bornei), iar pe latura opusă se trece numele ţării vecine şi numărul specific în sistemul de evidentă caracteristic tării» i

Borna de marcare, gardul de sârmă şi fâşia de protecţie a frontierei de stat a Români

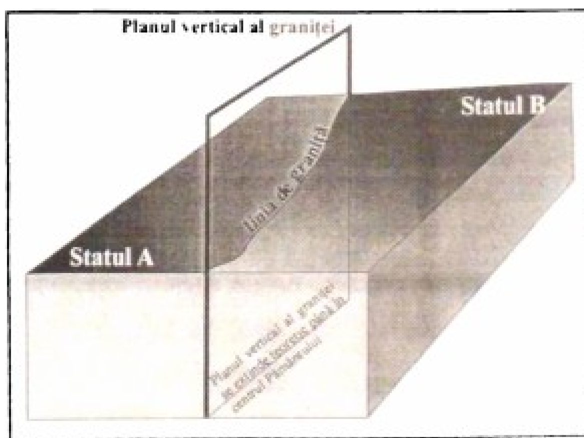

Fig 28 Graniţa terestra respective. Acest tip de marcare a frontierei şi a graniţei terestre poartă numele de *bornaj simplu*, şi se referă la un singur rând de borne situate la distanţe bine determinate între ele şi amplasate în interiorul frontierei, de regulă, pe linia mediană dintre cele două state.

Tot pentru marcarea graniţei şi frontierei terestre, atunci când graniţa traverseavă drumuri sau porţiuni ale acestora, se foloseşte *bornajul alternativ*, ce constă în amplasarea bornelor alternativ pe un teritoriu şi celălalt, în raport de zona de frontieră. Un caz aparte apare şi când frontiera traversează poduri sau baraje hidrotehnice, şi constă în marcarea pe teren printr-o dungă roşie, trasată cu vopsea sau prin pavare cu marmură roşie, a graniţei.

Prin aceste marcări se accentuează caracterul sacru şi inviolabil al frontierei, stabilit încă din Antichitate, considerându-se un sacrilegiu orice încălcare, violare sau distrugere a însemnelor sau semnelor indicative de frontieră România, în prezent, dispune de o lege (Legea nr. 56/1992), care sancţionează cu severitate „deteriorarea sau distrugerea semnelor de frontieră”, remarcă stipulată în toate tratatele semnate de ţara noastră cu statele vecine. Tot în legătură cu zona de frontieră, apar din loc în loc amplasate gherete de observaţie (aşa numitele pichete

grănicereşti), ridicate la o înălţime mare, tocmai pentru a putea vizualiza întreaga zonă aflată sub observaţie şi control. Acestea sunt folosite de grăniceri în procesul de pază şi apărare a frontierei de stat. În dreptul punctelor de trecere a frontierei, gardul protector şi fâşia arată dispar, făcând loc construcţiilor impuse de activitatea de tranzit a frontierei. Zona aferentă frontierei este marcată şi prin afişe de avertizare de tipul. Zona de protecţie a frontierei”, iar în cadrul ei funcţionează o legislaţie specială, cu caracter militar.

B. Frontiera fluvială

Deşi apare în cadrul zonelor continentale, frontiera fluvială este legată de elementele hidrografice. M. Foucher identifică acest tip de frontieră ca având la baza traseului său un suport hidrografic – fluviu, râu sau lac. Acest lucru (prezenţa suportului hidrografic), implică necesitatea ţinerii cont de modificările naturale ce survin de-a lungul traseului râului respectiv. În acest caz, frontiera – şi implicit linia graniţeitrebuie să ţină cont de specificul hidrografic al râului, de evoluţia sa în timp, de faptul că trasarea reală a graniţei prin borne nu mai este posibilă. Astfel, frontiera fluvială capătă o dinamică *teritorială* în timp, funcţie de evoluţia unităţii hidrografice în cauză.

Pentru stabilirea locului prin care frontiera va trece, sunt folosite, ca puncte de sprijin, o serie de ridicări topografice, reliefate atât pe teren, dar şi pe hărţile topografice folosite, sub forma unor coordonate bine delimitate spaţial. Funcţie de aceste puncte de sprijin, se vor aplica principiile de trasare a frontierei fluviale şi se va stabilii traseul graniţei dintre cele două state, în mod real, pe luciul apei, nu vor apărea niciun fel de marcaje (ca în cazul frontierei terestre), însă pe baza acordurilor bilaterale, statele implicate trasează pe hartă, foarte exact, traseul frontierei.

În descrierea traseului frontierei fluviale, se folosesc,

de regulă, *indicatori fluviali* (kilometri fluviali sau mile fluviale), pentru stabilirea unor coordonate de-a lungul fluviului. Funcţie de aceste coordonate (indicatori fluviali) şi a punctelor topografice de sprijin situate pe ambele maluri ale fluviului, se va alege una din metodele de delimitare şi trasare a frontierei fluviale, calculându-se matematic traseul urmat de linia de graniţă.

C. Frontiera maritimă

Deşi aparţine zonei maritime, frontiera maritimă este strâns legată de suprafeţele de uscat şi de trasarea frontierei terestre din arealele învecinate zonei de ţărm. Este tipul de frontieră cel mai greu de trasat, cele mai multe divergenţe între state având-şi punctul de origine în cadrul acestui tip de probleme. Prin repercusiunile care urmează trasării frontierei maritime, această problemă poate avea urmări extrem de complexe asupra statelor implicate, mai ales prin aspectele economice legate de activităţile de pescuit, de exploatare a resurselor din platforma continentală şi de rutele de circulaţie din apropierea ţărmurilor.

Reglementările referitoare la frontiera maritimă sunt extrem de vechi. Rădăcinile unor astfel de preocupări se regăsesc înscrise în Dreptul Roman, care reglementează proprietatea asupra insulelor aflate în faţa coastei unui stat. O serie de modificări apar în Evul Mediu, odată cu dezvoltarea explozivă a comerţului pe mare. Astfel, au apărut mai multe metode de delimitare a influenţei asupra apelor costiere. De la aprecierea unor distanţe (până la 100 mile marine de la orice insulă locuită – propunere din sec. XIV, enunţată de italieni), care delimitau întinderea influenţei statului respectiv, până la alegerea arbitrară a jumătăţii distanţei dintre ţărmuri (propunere a reginei Elizabeta a Marii Britanii, în sec. XVI), modalităţile de delimitare a sferei maritime de influenţă au fost cele mai variate. Sec. XVII reprezintă din acest punct de vedere un

punct de cotitură în delimitarea apelor teritoriale. Grotius, un expert danez în domeniul cartografierii şi legislaţiei, întocmeşte un tratat în acest sens, intitulat *Mare Liberum*, în care analizează avantajele, dezavantajele şi metodele de delimitare a mării teritoriale. Din 1730 apare prima reglementare internaţională recunoscută ca normă juridică şi de drept prin care se introduce conceptul de „1 leghe" (3 mile nautice), ca distanţă de jurisdicţie absolută, limită denumită şi „bătaia tunului", iniţiată de italianul Galiani (citat de M.W. Mouton, în lucrarea *The Continental Shelf*\ pag. 195). Tot atunci se afirmă şi conceptul de... trecere inocenta" (innocent passage), prin *care o navă avea voie să traverseze* apele teritoriale străine, *dar numai* în anumite condiţii.

Un alt moment important a fost *Conferinţa* Internaţională de la Haga di 1930, dar, din păcate, nu s-a *ajuns* la *un consens* referitor la distanţa maximă (cea minimă rămăsese la 3 mile), de jurisdicţie maritimă. S-a înaintat, totuşi, ideea de 12 mile ca nivel al apelor teritoriale şi 200 de mile pentru „zona economică exclusivă" Tot atunci începe să se impună conceptul de „zonă contiguă" (folosit şi astăzi), care a evoluat ca distanţă de la 3 la 9 şi ulterior 12 mile marine. Acolo unde coastele a doua state intră în contact, apele teritoriale şi zona contiguă se va extinde către „linia mediană trasată de la linia de bază către punctele echidistante de *pe* mare" Aceste delimitări care vor constituii subiectul dezbaterilor şi de-acum înainte, sunt importante în special prin aspectele economice (resurse de peşte, petrol, minerale etc.), dar sunt văzute şi ca o aplicare a principiului suveranităţii unui stat asupra propriilor teritorii. Din acest punct de vedere, problematica impusă de trasarea frontierei maritime este extrem de complexă şi se concentrează în două mari direcţii:

1. O delimitare plecând de la linia de ţărm spre

interiorul mării sau oceanului vecin;

2. O delimitare a traseului frontierei între statul în cauză şi vecinii săi cu ieşire la aceeaşi mare său ocean.

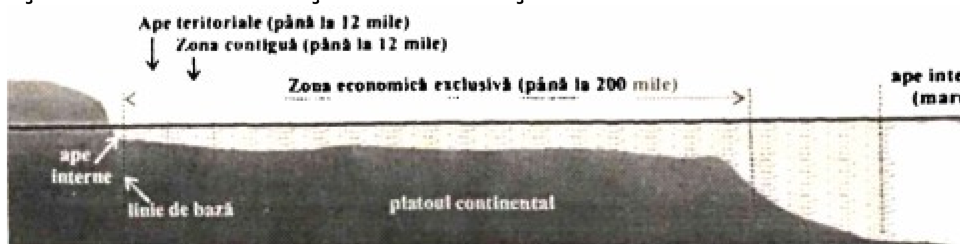

Fig. *29* Frontiera maritimă în primul caz, se foloseşte un element acceptat la nivel internaţional, prin legislaţia internaţională a mării, dar şi prin tratate bilaterale stabilite şi ratificate de statele interesate, şi anume *linia de bază*" Aceasta este o linie trasată topografic pe hartă şi care se suprapune pe linia refluxului cu valoarea cea mai mare. Ea nu trebuie confundată cu linia de coastă (ţărmul). Funcţie de acest marcaj liniar se stabilesc puncte cu coordonate topografice clare, care vor face diferenţe între:

Apele maritime interioare, reprezentate de suprafeţele de apă situate între ţărmul mării şi liniile de bază de la care se măsoară marea teritorială, iar lăţimea lor depinde, variabil, de distanţa acestora faţă de ţărm. Ele includ şi apele corespunzătoare locurilor de acostare, amenajărilor hidrotehnice şi ale altor instalaţii portuare permanente ale căror puncte avansate, alături de cele de coastele învecinate, determină traseul liniilor de bază, *marna teritorială*, reprezentată de fâşia de mare adiacentă ţărmului ori, după caz, apelor maritime interioare, a cărei lăţime este de 12 mile marine (22, 224 Rm), măsurate de la liniile de bază, către larg. Apele maritime interioare, marea teritorială, solul şi subsolul acestora, precum şi spaţiul aerian de deasupra lor fac parte nemijlocită din teritoriul statului respectiv, teritoriu unde acesta este pe deplin suveran;

Zona contiguă, reprezentată de fâşia de-mare

adiacentă mării teritoriale, având o lăţime de 12 mile marine, măsurată de la limita exterioară a acesteia spre larg, sau de 24 mile marine măsurate de la liniile de bază;

Platoul continental, ce se referă la fundul mării şi subsolul zonelor marine care se întind dincolo de marea teritorială pe toată întinderea prelungirii naturale a teritoriului statului suveran, nu mai departe de 200 de mile marine, măsurate de la liniile de bază; *zona economică exclusivă*, reprezentată de fâşia de mare adiacentă zonei contigue, către larg, a cărei lăţime este de 200 de mile marine, măsurate de la îi iile de bază. În această zonă, statul în cauză poate extrage, folosii şi utiliza resursele subsolului, în conformitate cu legislaţia internaţională din domeniu; *marea liberă*, reprezentată de întreaga suprafaţă maritimă care se află în afara suprafeţelor amintite, şi care nu face obiectul suveranităţii nici unui stat, fiind deschisă circulaţiei maritime, şi exploatării numai sub jurisdicţie internaţională, nefavorizând în acest fel niciun stat din zonă. În al doilea caz, delimitarea dintre spaţiul maritim al celor două state vecine se face plecându-se de la ultimele două borne terestre (cele mai apropiate de ţărm), care stau la baza *Metodei paralelei geografice*, metodă cel mai des folosită pentru stabilirea limitelor maritime dintre state. Traseul acesteia este punctat prin geamanduri şi balize şi este stipulat prin tratate bilaterale între ţările implicate. El este, practic, linia ce continuă traseul iniţiat de ultimele două borne terestre şi se sfârşeşte cu un *Semn de Frontieră maritimă* (SFM) – în fapt o geamandură amplasată la o distanţă ce semnifică limita mării teritoriale. În afara Metodei paralelei geografice, se mai folosesc – de comun acord şi alte metode de trasare, cum ar fi: *Metoda perpendicularei pe linia generală a ţărmului*. *Metoda bi sectoare i, Metoda liniei de echidistantă* ş.a.

Trasarea şi delimitarea graniţelor şi frontierelor

Reprezintă una dintre cele mai complexe activităţi

legate de demarcarea teritorială a unui stat, atât prin multitudinea de activităţi implicate, dar şi prin mărimea eforturilor presupuse (atât administrative, organizatorice, economice, dar nu în ultimul rând financiare), eforturi care în anumite cazuri fac ca această activitate să se prelungească foarte mult în timp, uneori la nivel de decenii (cum este cazul unor situaţii specifice Africii), sau uneori să nu se finalizeze pe deplin.

Activitatea de trasare şi delimitare a graniţelor şi frontierelor, are două laturi majore de desfăşurare: una *teoretică*, reprezentată de discuţiile şi tratativele desfăşurate la nivel de comisii mixte de specialitate, la care iau parte, alături de specialişti în domeniu şi diplomaţi, reprezentanţi ai ministerelor de externe, şi o latură *practică*, de teren, care se referă la trasarea directă a frontierei şi, implicit, a graniţei, materializarea acestora, ceea ce implică o serie de măsurători, marcări, compensări, întocmiri de hărţi, procese verbale, schiţe-crochiu ale semnelor de graniţă etc. Aceste activităţi sunt desfăşurate cu precădere de specialişti în domeniu, cum ar fi topografi militari, cadastrişti, ingineri, geologi, hidrologi etc. Ca mijloace de lucru, pentru primul caz se vor folosi cu precădere hărţi la diferite scări şi lucrări de specialitate referitoare la regiunea implicată, iar pentru lucrul pe teren se vor folosi metode şi aparatură tehnică implicată direct în activitatea de trasare pe teren a graniţei şi frontierei.

Marea majoritate a autorilor şi a oamenilor implicaţi în această activitate, sunt de acord asupra faptului că există trei stadii distincte în apariţia, trasarea şi dezvoltarea unei linii de graniţă, deci implicit, a unei frontiere între două sau mai multe state. Aceste stadii sunt:

1. Definirea, care se referă la primele demersuri în stabilirea unei graniţe şi a unei frontiere între state, ceea ce implică o serie de discuţii şi tratative bi sau

multilaterale, prin care se ajunge la stabilirea teoretică, pe hartă a teritoriului ce urmează a fi alocat pentru trasarea frontierei respective. În cadrul acestei prime etape, rolul covârşitor revine diplomaţilor, dar şi specialiştilor care vor găsi argumente dintre cele mai diverse referitoare la apartenenţa unor teritorii la un stat sau altul. Această etapă poate fi considerată „de birou”, prin faptul că ea se desfăşoară, de regulă în cadrul lucrărilor unor comisii. Această etapă mai poartă denumirea de *alocare*.

2. *Delimitarea traseului frontierei*, se referă la actul trasării pe hartă sau planuri topografice la scări extrem de mari (1: 5.000 sau chiar 1: 1.000), a traseului ce va fi urmat de frontiera respectivă. În cadrul acestei etape, se va ţine cont de topografia reliefului, de prezenţa cursurilor de apă, a lacurilor, dar şi de trăsăturile antropice ale regiuni, de valenţele istorice, tradiţiile şi apartenenţa etno-culturală a populaţiei ce trăieşte în zonă. Acest lucru este, de departe, cel mai greu obiectiv de atins, datorită complexităţii factorului uman din zonă. Cele mai multe neînţelegeri ce pot degenera chiar în conflicte de graniţă, au ca punct de plecare această etapă şi neînţelegerile legate de apartenenţa unor teritorii la un stat sau altul. În perioada modernă, pentru o precizie cât mai mare a delimitării teritoriale a traseului, se folosesc aerofotograme sau ridicări satelitare extrem de precise. Şi această etapă poate fi considerată „de birou”, însă la desfăşurarea ei vor participa cu precădere specialişti din diverse domenii, şi mai puţi diplomaţi reprezentanţi ai ministerelor de externe;

3. *Demarcarea*, sau *trasarea propriu-zisă*, pe teren, a fronti respective, care se referă la însemnarea pe teren, în teritorii, traseului exact parcurs de frontieră şi localizarea exactă a graniţei, implicit stabilirea locului bornelor (în cazul frontierei terestre). Această activitate de „construire” a frontierei şi a graniţei poate genera şi ea o

serie de conflicte şi neînţelegeri, legate de aspectele tehnice de desfăşurare a procesului de demarcare. Dacă în cazul primelor două etape, determinarea lini i de graniţă a fost stabilită în cadrul unui tratat prin definire în scris (şi iniţial verbal), în cazul ultimei etape, demarcarea se face prin definirea exactă la faţa locului a traseului şi marcarea punctelor de coordonată precisă a bornelor sau a altor semne asemănătoare pe teren. În unele cazuri (cum ar fi frontiera dintre SUA şi Canada), nu există, pe teren, o linie de demarcaţie palpabilă, fizică, care să separe cele două state, însă. În alte situaţii, se cade în extrema opusă, prin construirea de garduri, terenuri minate, zone de protecţie militară, greu de trecut, vegheate de turnuri de control şi observare, care fac separaţia extrem de reală, cu repercusiuni inclusiv de ordin psihologic.

Termenele de „delimitare" şi „demarcare" au fost introduse – ca terminologie uzuală de Sir Henry McMahon, cu ocazia stabilirii frontierei cuntre *India şi* Tibet, în anul 19142*4 Această frontieră, a căpătat numele de

7 U Pounds N.J.G. (1963) *POH – tical Geography*, Mc. Graw-Hill, New York, pag. 67.

„McMahon Line" chiar dacă nu a fost niciodată trasată pe teren, deoarece tratatul semnat de Marea Britanie (pentru India), Tibet şi China nu a fost ratificat decât de primele două state, China refuzând să recunoască propria *semnătură dată pe* tratat. Linia *McMahon urma* culmea muntoasă himalayană, ceea ce făcea practic imposibilă demarcarea reală a ei pe teren.

În ciuda unor astfel de situaţii, în prezent, pentru realizarea ultimelor două etape amintite anterior, se folosesc o serie de metode tehnice, chiar inginereşti, care apelează la sisteme matematice, topografice şi cartografice de exprimare, alături de o *serie de principii de* demarcare şi trasare, principii diferite funcţie de tipul frontierei. Printre cele mai uzuale principii folosite, care se *regăsesc*

în modalităţile *de* trasare a frontierei majorităţii statelor de pe glob, putem aminti:

(A) pentru frontieră şi, implicit, graniţa pe uscat (*frontieră terestră*):

1) *principiul limitei cadastrale,* cel mai vechi principiu de delimitare a frontierei cunoscut în istoria omenirii, se pare aplicat şi de sumerieni şi babilonieni, inclusiv de faraonul egiptean Seti I pentru trasarea limitelor regatului său, se referă cu precădere la stabilirea unor ridicări topografice ce stau la baza delimitării unui plan cadastral funcţie de care se stabileşte o limită teritorială;

2) *principiul detaliului de planimetriet* cunoscut şi sub denumirea de *principiul liniei* naturalef face apel la detaliile de planimetrie, în special la cele de natură fizico-geografică (dar şi unele de natură antropică), care sunt considerate ca fiind mai durabile în timp, şi funcţie de care se stabilesc punctele de trecere a frontierei, respectiv a graniţei. La fel ca şi principiul limitei cadastrale, şi acesta este extrem de vechi ca folosinţă în timp, în plus fiind extrem de des întâlnit că metodă folosită pentru trasarea frontierei, datorită uşurimii cu care poate fi aplicată;

3) *principiul liniei de determinat pe* feren, care apelează la deta Küe de nivelment, traseul frontierei fiind reprezentat printr-o linie dreaptă ce uneşte cotele topografice între ele sau elementele artificiale folosite, între ele. Deşi este o metodă specifică sectorului de uscat, ea este întâlnită şi la trasarea frontierei peste lacuri şi bălţi de dimensiuni mai mici.

(B) pentru frontieră şi, implicit, graniţa pe artere hidrografice (*frontieră fluvială*):

1) *principiul mijlocului pânzei de apă,* aplicabil în cazul cursurilor de apă curgătoare, atât navigabile, cât şi nenavigabile, alături de canale cu apă sau a porţiunilor Indtguite. În acest caz traseul frontierei urmează mijlocul

pânzei de apă şi se schimbă, de fiecare dată, potrivit mutării acestuia, provocată de schimbările naturale ale configuraţiei albiei. Unia graniţei este considerată ca fiind o linie calculată, situată la egală depărtare de liniile ambelor maluri, iar acolo unde aceasta nu se poate stabilii precis, se ia în calcul mijlocul suprafeţei apei la nivel mediu. În dreptul insulelor şi al ostroavelor, traseul liniei de graniţă urmează întotdeauna mijlocul braţului principal;

2) *principiul talvegului*, care apelează la acest component hidrografic al albiei râului sau fluviului, traseul frontierei şi, implicit, al graniţei, urmând linia talvegului râului sau fluviului. În cazul în care artera hidrografică are două sau mai multe braţe navigabile, acela dintre talvegurile particulare care va avea în cursul său cea mai mare adâncime va fi considerat ca talveg al râului sau fluviului;

3) *principiul şanelului navigabil*, are o vechime mult mai mică decât celelalte principii amintite, fiind extrem de folosit în prezent, datorită implicaţiilor sale asupra circulaţiei fluviale. Ca regulă generală, în acest caz, traseul frontierei se va suprapune pe şanelul navigabil, iar la schimbarea acestuia (din cauze naturale sau antropice), se va schimba şi traseul frontierei, în cazul insulelor sau ostroavelor, traseul frontierei va trece întotdeauna pe braţul care conţine şanelul navigabil principal. Atunci când, datorită unor procese fizice, braţul folosit nu mai cuprinde şanelul navigabil, traseul frontierei va rămâne neschimbat, cu condiţia ca procesul fizic care a dus la această situaţie să fie reversibil şi să se poată reveni la situaţia normală, anterioară.

(C) pentru frontieră şi, implicit, graniţa în sectoare maritime (*frontieră* maritimă):

1) *principiul liniei mediane*, care are la bază delimitarea unei linii mediane trasate între cele două state, formată din punctele situate la distanţe egale de punctele

cele mai apropiate ale liniilor de bază, de la care se măsoară lăţimea mării teritoriale asupra fiecăruia dintre cele două state;

2) *principiul echidistantei*, are la bază stabilirea unei linii de echidistanţă între două capuri relevante pentru arealul respectiv, luându-se în calcul perpendiculară pe linia de ţărm adiacenta frontierei;

3) *principiul liniei convenţionale*, se referă la stabilirea de comun acord între părţi, a unui traseu ce urmează o linie aleasă convenţional funcţie de înţelegerile stabilite anterior, în afară de aceste metode specifice trasării frontierei maritime, se mai folosesc şi alte metode care fac apel la sisteme de calcul geometric, plecându-se de la coordonatele topografice ale ultimelor două borne comune şi alte puncte de reper pe teren. În acest sens se pot aminti: *metoda bisectoarei*, *metoda perpendicularei pe li ia generală de ţărm*% *metoda direcţiei spre centrul de greutate al mării*, *metoda paralelei geografice* sau cea a *meridianului geografic* etc. Toate aceste metode, la fel ce şi metodele ce au la bază principiile enumerate anterior, trebuie să aibă în vedere atât configuraţia generală a ţărmului, diferenţele de lungime între ţărmurile părţilor implicate şi distanţele ce le separă, dar şi de prezenţa unor guri de vărsare a unor râuri sau fluvii, de unghiul cu care acestea se varsă în mare, de prezenţa deltelor, a insulelor etc.

Unii autori216, sesizează alături de existenţa celor trei etape ale trasării unei frontiere, şi o a patra etapă, care ar putea fi denumită *administrarea* frontierei respective. Conform acestora, trasarea unei frontiere nu ar fi completă dacă ea nu ar avea ca finalitate administrarea şi gestionarea ei. M.I. GLassner se referă la stabilirea unor reguli şi proceduri pentru întreţinerea şi folosirea acestora. Dacă frontiera nu este administrată, în timp, se produce o degradare a ei, tinzându-se spre un stadiu

apropiat celui de frontieră relictă, prin pierderea funcţionalităţii, de regulă preluată de un alt sector localizat în altă parte. Administrarea frontierei tinde, astfel, să fie mai mult o parte componentă a funcţionalităţii frontierei şi nu o etapă a trasării acesteia. Acest lucru explică de ce unele zone adiacente ale unor frontiere au suferit o degradare economică în timp, neadministrarea corectă însemnând în acest caz lipsa unor investiţii serioase, zonele respective fiind considerate a fi zone *instabile*. Exemplul cel mai concludent în această direcţie este fosta frontieră dintre RFG şi RDG, care pe o lăţime de 40 km atât pe o parte cât şi pe cealaltă era mult mai slab dezvoltată economic decât restul ţării (de unde şi denumirea dată de germani de „Zonenrandgebief).

În afara problemelor implicate de administrarea frontierelor şi a zonelor adiacente, pot apare probleme chiar în cadrul procesului de definire şi mai ales de delimitare a frontierelor. Astfel, pentru frontierele fluviale, evoluţia râurilor implică schimbarea traseului frontierei şi a graniţei, ceea ce are urmări asupra folosirii canalului (şanelului) navigabil, a ţărmurilor şi chiar a talvegului. Un alt tip de probleme interesante sunt generate de existenţa unor cursuri de râuri cu acelaşi nume, aflate în zonă adiacentă frontierei. Un astfel de caz a

211 M. l. Glassner în *Politică*! *Geography*, ediţia a II-a, la pag. 84 254

Fost întâlnit în anul 1944 la alocarea teritoriului Germaniei care trebuia să aparţină Poloniei. Pe teren, ca şi pe hartă, existau două râuri în zona de frontieră cu numele Neisse. La trasarea frontier, sovieticii au luat în considerare râul din partea vestică (Görtitzer Neisse), iar americanii au considerat că frontieră râul din partea estică a zonei (Silesian Neisse). Ca urmare a acestei „erori” frontiera poloneză a avansat spre vest cu aproximativ 200 km, în detrimentul Germaniei, lucru care a generat

îndelungate discuţii. Din această cauză, atunci când sunt folosite elemente fizico-geografice la trasarea frontierelor, sunt preferate formele pozitive de relief, cu precădere munţii, atunci când separă entităţi diferite din punct de vedere antropic. În acest sens, când pe un versant şi pe celălalt se regăsesc popoare sau naţiuni diferite, muntele poate juca rolul de barieră, prezentând şi o stabilitate mai mare în timp, neevoluând aşa de uşor precum râurile Situaţia, însă, nu se poate aplica în cazurile în care masivele montane respective nu sunt foarte înalte, au un grad de penetrare mare datorită mulţimilor de păsuri şi trecători, dispun de multe depresiuni intramontane locuite, şi mai ales atunci când circulaţia de pe un versant pe celălalt a fost atât de mare şi de veche, încât pe ambele părţi ale muntelui a apărut acelaşi tip de populaţie ce a generat acelaşi popor şi naţiune, care nu mai poate fi separată prin frontiere naturale de tipul munţilor. Este cazul Carpaţilor româneşti, care nu au jucat rol de barieră între Muntenia, Moldova şi Transilvania, ci prin unitatea trăsăturilor fizico-geografice ale ambilor versanţi a contribuit la unitatea trăsăturilor umane ale populaţiei româneşti din cele trei provincii istorice amintite. În acest caz, muntele nu a despărţit, ci a unificat!

O situaţie deosebită este cea impusă de proiecţia în atmosferă a frontierei terestre. Aşa cum am putut vedea în subcapitolele anterioare, frontiera terestră este, practic, o zonă cu anumite dimensiuni fizice. Fiind vorba de o construcţie tridimensională, intervine, pe lângă laturile teritoriale ale frontierei şi un alt aspect, anume, acela de expansiune pe verticală. Acest lucru, îndreptăţeşte pe cercetătorii problemei să vorbească de un nou concept, şi anume: *frontieră*, sau *graniţa aeriană*. Avându-se în vedere „construcţia” frontierei aeriene, putem s-o tratăm în egală măsură ca un element de sine stătător, dar şi ca un element derivat ale celor trei forme cunoscute de

frontieră, terestră, fluvială şi maritimă. Frontiera aeriană ar putea fi înţeleasă ca limita impusă de planul vertical ce delimitează graniţa, plan vertical ce trece prin centrul bornelor marcatoare din cadrul fâşiei de frontieră, în acest caz, problema cea mai importantă legată de frontiera aeriană, ar fi până unde se duce planul vertical respectiv (imaginar), în altitudine. Această problemă a apărut relativ recent în istoria umană, după anul 1909, atunci când

Bleriot traversează canalul dintre Marea Britanie şi Franţa la bordul unui *avion*. Problema capătă interes major după primul Război Mondial, când dezvoltarea aviaţiei schimbă conceptul de război şi inviolabilitate a teritoriului unui stat. Astfel, la o serie de conferinţe internaţionale s-a dezvoltat printre altele şi conceptul de „innocent passage" (trecere inocentă), însă în final el nu a fost adoptat, fiind respins, neaplicându-se în domeniul aerian. Din această cauză, toate reglementările din domeniul aerian, vor fi cuprinse în tratate între state, care vor delimita rutele de acces internaţionale şi modalitatea de desfăşurare a traversării, rutele nefiind întotdeauna calea cea mai scurtă! Apariţia în 1961 a posibilităţii ieşirii în spaţiul cosmic (Gagarin-Sputnik), a ridicat o nouă problemă referitoare la delimitarea suveranităţii statale, cea referitoare la spaţiul atmosferic şi mai ales extraatmosferic: cât de sus se duce limita spaţiului aerian naţional? Imediat au apărut divergenţe între puterile posibil spaţiale (SUA, URSS) şi statele pretendente la acest statut (printre care Marea Britanie, Franţa, Germania, dar şi Japonia, China ş.a.). Au fost înaintate mai multe propuneri, însă nu s-au putut stabili reglementări unanim acceptate. Unele indicaţii apar totuşi în tratatul Naţiunilor Unite referitor la activitatea spaţială, semnat de o serie de state în anul 1967, însă acestea nu sunt obligatorii.

Statele suverane, au posibilitatea să decidă asupra extinderii altitudinale a spaţiului naţional aerian, deşi

Convenţia de la Chicago, din 1944, stipula la art. 1, principiul suveranităţii statelor asupra spaţiului lor aerian, bazându-se pe principiul nediscriminării teritoriale. Tot în această convenţie se amintesc cele „cinci libertăţi ale aerului” referitoare la activităţile de survol, de escală tehnică, de îmbarcare şi debarcare pasageri, corespondenţă şi mărfuri, dar şi dreptul statului de a interzice, limita sau condiţiona anumite zboruri, în anumite zone ale spaţiului său aerian. Din acest motiv se naşte necesitatea reglementărilor stricte şi în domeniul spaţiului atmosferic şi extraatmosferic, inclusiv al unor principii unanim acceptate, care să permită, pe de-o parte păstrarea neştirbită a principiului suveranităţii statale, iar pe de altă parte, să permită o circulaţie reală şi liberă şi în acest spaţiu deosebit de important. O conferinţă în materie, aşa cum s-a întâmplat în domeniul dreptului maritim, este mai mult decât necesară.

Zone cu statut special

O problemă deosebit de interesantă, legată de graniţe şi frontiere, se referă la existenţa şi caracteristicile aşa numitelor zone *cu statut special*. Acestea, sunt de fapt, legate direct de proiecţia teritorială a frontiere» În spaţiul înconjurător, în anumite condiţii, sau de o serie de teritorii ale statului în cauză, care au caracteristici deosebite, cu un statut juridic special, situate în œle mai multe cazuri, pe teritoriul altor state sau în afara teritoriului naţional.

Faptul că aceste zone dispun de un statut juridic special, le dă o anumită poziţie, dar şi o anumită funcţionalitate, având un rol bine determinat, rezultat tocmai din această funcţionalitate specifică. Dintre cele mai importante zone cu statut special putem aminti:

Punctele de trecere a frontierei de stat;

Zonele cu regim internaţional: gările, porturile şi aeroporturile internaţionale.

Zonele libere.

Misiunile diplomatice, legaţiile şi oficiile consulare.

Navele şi aeronavele sub pavilion naţional, aflate în exteriorul frontierei de stat.

Aşa cum se poate observa din simplă înşiruire a acestor categorii, primele trei există şi funcţionează în interiorul teritoriului naţional, reprezentând în fapt, porţile de acces în interiorul statului, iar ultimele două categorii reflectă reprezentativitatea externă a statului respectiv în relaţie cu alte state. Fiecare dintre aceste categorii dispune de o serie de caracteristici, atât ca forme de existenţă înscrise pe teren, dar mai ales ca funcţionalitate specifică reliefată printr-un regim juridic propriu:

a) *Punctele de trecere a frontierei de stat*: funcţionează în cadrul unei jurisdicţii speciale, cu caracter militar sau militarizat, în care accesul, deplasarea şi trecerea liniei de graniţă este bine reglementat şi supus unor reguli definite în regulamente generale sau de ordine interioară. Funcţie de suportul fizic al frontierei de stat, aceste puncte de trecere sunt amplasate în legătură cu căile rutiere (şosele), feroviare, fluviale (porturi fluviale), maritime (porturi maritime) şi aeriene (aeroporturi), ceea ce le dă o particularitate proprie fiecăreia. În acelaşi timp, aceste puncte de trecere a frontierei de stat, beneficiază de o serie de construcţii speciale utilitare, menite a asigura bună desfăşurare a activităţilor implicate de trecerea frontierei, de controlul şi gestionarea acestei activităţi. Ele delimitează un spaţiu special, în care accesul este controlat şi uneori restricţionat de organele de frontieră. De asemenea, aceste puncte de trecere a frontierei dispun de facilităţi legate de controlul vamal, în care se desfăşoară activitatea de prevenire a pătrunderii ilegale pe teritoriul statului în cauză sau de introducere sau scoatere a unor produse şi articole interzise în acest scop. Punctele de trecere a frontierei au o anumită influenţă asupra spaţiului înconjurător, funcţionând ca

centre polarizatoare pentru *micul trafic de frontieră*. Acesta se referă la circulaţia rezidenţilor din zonele învecinate frontierei de stat de o parte şi de alta a graniţei, *de regulă în* vederea desfăşurării unor mici activităţi comerciale sau de subzistenţă.

b) *Zonele cu regim internaţional*: *gările, porturile şi aeroporturile internaţionale*: sunt de regulă situate fizic între li ia de graniţă reală a statului respectiv şi aliniamentul care delimitează intrarea în zona cu statut special, aliniament denumit de unii autori „zona de frontieră in extenso" (Stamate, 1997). În interiorul acestei zone de frontieră in extenso, funcţionează controlul vamal şi al organelor de frontieră, care au menirea a organiza filtre de control ale poliţiei de frontieră şi a organelor vamale. În unele cazuri această zonă este situată dincolo de linia de graniţă propriu-zisă, accesul la aceasta (la frontiera in extenso), făcându-se după traversarea graniţei propriu-zise. În cazul aeroporturilor, punctele de control sunt poziţionate în interiorul graniţei reale, în aşa fel încât linia ce delimitează punctele de control şi de filtru vamal încorporează zona de frontieră in extenso, unde apare aşa numita *zonă neutră* (no man's land), în care niciunul din statele vecine nu are jurisdicţie.

c) *Zonele libere*: reprezintă o „zonă bine delimitată dintr-un teritoriu naţional, în care pot fi introduse mărfuri în vederea prelucrării şi comercializării lor pe terţe pieţe, fără aplicarea restricţiilor regimului vamal, în comparaţie cu teritoriul naţional" Scopul creării acestor zone este constituit de dezvoltarea economică prin atragerea de capital străin. Necesităţile impuse de o astfel de zonă sunt legate de infrastructură corespunzătoare, de forţa de muncă calificată, de materiile prime şi de existenţa unor pieţe de desfacere. Se disting: zone *portuare*, scutite de impozite, înfiinţate de organizaţii transnaţionale şi companii de navigaţie şi axate pe operaţiuni simple; zone

libere de depozitare, situate lângă frontiere şi în porturi, folosite pentru stocarea mărfurilor necesare consumului în zonele învecinate; *zone libere de frontieră*, situate la frontiera dintre două state, în cadrul lor desfăşurându-se mai ales activităţi industriale, zone *libere comerciale*, al căror principal obiectiv este aprovizionarea cu mărfuri de import a ţării respective; zone *libere industriale de export*, a căror funcţie principală este de a exporta produsele realizate în cadrul zonei.

O caracteristică majoră a unor astfel de zone libere este aceea că ele se supun legislaţiei naţionale, legislaţie ajustată cerinţelor impuse de activităţile desfăşurate aici. Accesul la astfel de zone este controlat şi direcţionat de organe speciale cu prerogative în domeniul frontierei de stat şi vamal.

d) *Misiunile diplomatice, legaţiile şi oficiile consulare*: sunt organisme de reprezentare externă a statului respectiv, ierarhizate funcţional, aflate sub jurisdicţia şi conducerea directă a Ministerului de Externe. Ele reprezintă din punct de vedere teritorial, părţi componente ale statului reprezentat, adică teritoriu naţional, cu toate prerogativele impuse de acest lucru (independenţă, suveranitate, inviolabilitate etc.). Aceste misiuni au ca scop general reprezentarea sub diferite forme a statului în relaţie cu un alt stat. Ele funcţionează pe baza principiului reciprocităţii. Sunt amplasate pe teritoriul fizic al statului gazdă, cu care se desfăşoară relaţiile diplomatice respective. Sunt în fapt, construcţii funcţionale (clădiri, anexe etc.), delimitate strict, cărora statul gazdă are obligaţia de a le asigura protecţia şi inviolabilitatea Limita acestor construcţii, reprezentată de gardurile exterioare funcţionează ca o graniţă reală. În anumite situaţii, statul gazdă poate intra pe teritoriul acestor misiuni, dar numai pe baza unor motive extrem de bine întemeiate şi numai în cazuri de extremă urgenţă.

Acordul accesului, în situaţii normale, este dat de şeful misiunii (ambasador, consul etc.). Aceste misiuni pot acorda şi statutul de azilant sau refugiat, având rol de sanctuar, tocmai prin inviolabilitatea teritoriului său. Ambasadele au un rol deosebit de important în promovarea imaginii statului respectiv, în dezvoltarea relaţiilor economice, sociale şi culturale între statul gazdă şi proprietarul ambasadei.

e) *Navele şi aeronavele sub pavilion naţional, aflate în exteriorul frontierei de stat*: reprezintă fizic, părţi ale teritoriului naţional, care se supun reglementărilor acceptate şi ratificate de statele în cauză, având drept de liberă trecere, atunci când urmează trasee stabilite şi aprobate la nivel internaţional sub forma rutelor maritime sau aeriene. Aceste rute străbat apele libere sau sunt situate pe anumite coridoare aeriene ce străbat spaţiile aeriene naţionale. În cazul traversării apelor naţionale sau a devierii de la rutele aeriene stabilite, trebuie să se ceară acordul expres al statului în cauză, implicit respectarea jurisdicţiei din domeniul internaţional, neacordarea accesului în apele naţionale sau pe coridoarele aeriene dorite fiind la latitudinea statului solicitat. Orice nesupunere poate fi considerată o încălcare a principiului suveranităţii naţionale, şi poate fi interpretat ca un act de agresiune, ostil, ceea ce impune măsuri corespunzătoare (cazul avionului de pasageri coreean doborât deasupra teritoriului fostei URSS). În cazul navelor sau aeronavelor militare, trebuie să se urmeze o serie de proceduri speciale, acorduri bilaterale, accesul şi traseul fiind la latitudinea statului traversat. Orice violare a spaţiului naţional constituie act de agresiune directă. În cazul traversării apelor naţionale, navele maritime au obligaţia să arboreze pavilionul statului în cauză, ca semn al respectării suveranităţii teritoriale a statului gazdă. De regulă, aceste proceduri sunt stabilite internaţional, dar şi

în cadrul unor tratate bilaterale între state, în ideea evitării unor posibile cauze conflictuale, şi în menţinerea unor căi de acces echitabil pentru toate statele din zonă. Toate aceste zone cu statul special, fac parte din ansamblul elementelor ce compun teritoriul unui stat, teritoriu delimitat de graniţe şi frontiere, elementele sale aflându-se în directă relaţie cu statele vecine, şi care concură la crearea unui sistem funcţional de reprezentare a statului la nivel regional şi global.

5. GEOGRAFIA POLITICĂ A MĂRILOR ŞI OCEANELOR

Titulatura de geografia politică a mărilor şi oceanelor, *în opinia majorităţii autor Hor din domeniu* (*mai ales a celor aparţinând şcolii americane moderne*), *se referă la* acele aspecte legate de legislaţia şi dreptul mării, *ca* şi componente spaţiale sau teritoriale ale decizi i politice

Această parte componentă a geografiei politice, ocupă un loc aparte în primul rând prin importanţa pe care o are domeniul studiat: mările şi oceanele ocupă aproape % din totalul suprafeţei planetei, reprezentând un mediu extrem de divers şi tot atât de bogat în resurse folositoare omului, oferă hrană variată şi în cantităţi extrem de mari, reprezintă o cale de acces (transport) foarte ieftină şi rentabilă economic, inclusiv cu potenţial geopolitic şi strategic prin prezenţa strâmtorilor care facilitează mişcarea dintr-un bazin în altul în perioade mici de timp, însă, în acelaşi timp, mările şi oceanele lumii s-au constituit în surse de conflict de-a lungul istori i.

Importanţa primară constă, însă, nu în formă sau topografia zonei maritime, ci în funcţionalitatea sa, atât geopolitică, în domeniul apărării, cât mai ales economică, în domeniul valorificării resurselor puse la dispoziţie de mări şi oceane. Trei areale au cea mai mare relevanţă în domeniul mărilor şi oceanelor privite prin prisma

geografiei politice:

Apele teritoriale, ca extensiune maritimă a teritoriului unui stat; *Platoul continental şi zona economică exclusivă*, ca depozit de resurse şi spaţiu de exercitare a activităţilor economice proprii; *Marea liberă*, ca şi principală cale de transport, sursă de activita' economică, dar şi spaţiu geopolitic cu importanţă strategică. Aceste trei areale, dispun de proprietăţi şi caracteristici individuale e trasează, pe de-o parte modul de folosinţă a lor în economia sau viaţa stă respectiv, iar pe de altă parte relaţionează statul costier cu alte entităţi şti vecine sau chiar aflate la o anumită depărtare.

Marea, văzută ca obiect de studiu a) geografiei politice, reprezint concept cu determinare istorică, dezvoltat în paralel cu evoluţia soci umane şi a culturii materiale. Evoluţia acestui concept, a fost una grad raportată permanent la cuceririle ştiinţifice şi tehnologice ale societăţii un desfăşurată încă din perioada Antichităţii, pe tot parcursul Evului Mediu, i în prezent. De-a lungul secolelor, conceptul de mare şi ocean, şi-a schir permanent semnificaţia, de la cea iniţială de *bariera* care separă spaţii geografice diferite, la cel de spaţiu necunoscut dar posibil a fi explorat, până la cel de *sursa de viaţă şi hrană*, componentă fundamentală a geosferelor pământului. În acelaşi timp, marea a generat progres, a constituit calea de acces pentru descoperirea noilor pământuri în Evul Mediu, devenind substratul extensiunii teritoriale a speciei umane. Cea mai mare modificare conceptuală a mării, a apărut, însă, în perioada modernă şi contemporană, când începe să fie privită ca o componentă de bază a vieţii pe planeta noastră, inclusiv că un mediu ce trebuie protejat şi conservat pentru generaţiile viitoare.

Din punctul de vedere al geografiei politice, marea a constituit un subiect extrem de important din două puncte de vedere: *resursele economice* şi *potenţialul geostrategie*.

Din această cauză, încă din cele mai vechi timpuri, statele au încercat să construiască un sistem legislativ valabil şi unanim acceptat referitor la „Legea mării” Deşi încercările au apărut din Antichitate, de abia la sfârşitul sec. XIII şi începutul sec. XIV apar concretizări în domeniu Apariţia şi dezvoltarea imperiilor coloniale aflate peste mări, a impus reorientarea în acest domeniu şi acordarea unei atenţii mai mari, în special zonelor din apropierea coastelor. Tot în sec. XIV, dar mai ales în sec. XV, creşte activitatea economică legată de mare, în special în partea nordică a Europei, încep să apară adevărate „flote de pescuit” care acoperă areale din ce în ce mai mari. Statele riverane părţii nordice a continentului, încep să contureze şi să aplice o politică de protecţie a spaţiilor maritime proprii, sesizând potenţialul viitor, inclusiv prin stabilirea unor zone în care veci îi trebuiau să aibă acordul lor pentru a intra şi pescui Prima lucrare dedicată în totalitate acestui subiect a fost scrisă la începutul sec. XVII, de Huigh Cornets de Groot (1583 – 1645), intitulată Marea *deschisă* [Marea Liberă], urmată fiind de Marea *închisă* scrisă de britanicul John Seiden.

Sec. XVIII-XIX au adus noi dezbateri asupra funcţionalităţii şi structurării zonelor maritime apropiate statelor costiere, elementul comun, specific acestora, fiind distanţa de la ţărm spre interiorul mării care să fie recunoscută ca parte componentă a teritoriului statului respectiv. Până la sfârşitul sec. XIX. Multe ţări îşi stabileau singure structura spaţiului maritim de care beneficiau, mergându-se de la 3 mile marine (cazul Italiei, SUA, Marii Britanii etc.), la 4

MNE marine (majoritatea statelor scandinave), până la 6 mile marine (cazul 3 pantei, Portugaliei, Imperiul Otoman etc.).

De abia după al II-lea Război Mondial, în urma unor conferinţe asupra dreptului mării, marea majoritate a

statelor au adoptat ca distanţă a exercitării suveranităţii statale limita de 3 mile. Un moment important a fost Conferinţa a M-a a Organizaţiei Naţiunilor Unite, asupra legii mării din 196 d, urmată de Convenţia din 1982, care au propus adaptarea unui standard în domeniu, prin extinderea de la 3 mile marine la 12 mile marine a apelor aflate sub jurisdicţia directă a statului. Astăzi, la începutul sec. XXI, marea majoritate a statelor folosesc limita de 12 mile marine pentru determinarea *apelor teritoriale* proprii.

Tabelul 8

Extensia mării (apelor) teritoriale

Extensia marii teritoriale	Exemple de state care au adoptat această extensie (1983)
3 mile marine	SUA, Marea Britanie, Australia, Belgia, Danemarca
4 mile marine	Norvegia, Suedia, Finlanda
5 mile marine	Cambodgia
6 mile marine	Spania, Italia, Grecia, Uruguai, Liban, Haiti, India, Israel, Portugalia, Thailanda
6, 48 mile marine	Honduras, Turcia
9 mile marine	Mexic
10 mile marine	Albania, Egipt
12 mile marine	România, Guatemala, China, Bulgaria, Etiopia, Indonesia, Libia, Arabia Saudită. Venezuela, Algeria, Franţa, Irak, Noua Zeelandă, URSS
50 km	Chile

Sursa: W. Leimgruber, 1988.

Apele teritoriale

Aşa cum s-a putut vedea în subcapitolul anterior, importanţa deosebită trasării şi gestionării apelor teritoriale rezultă din implicaţiile strategice economice,

dar şi din capacitatea statului în cauză de a condiţiona trecere liberă printr-un spaţiu care îi aparţine. Apele teritoriale au fost văzute, di acest *punct de vedere*, ca un „coridor de protecţie” menit a apăra statul i cauză de posibile atacuri venite de pe mare. Pentru stabilirea extensiun apelor teritoriale, în prezent, se foloseşte conceptul amintit în capitolul referito la graniţe şi frontiere, limita apelor teritoriale reprezentând graniţa reală a statului respectiv pe mare. *Liniile de bază* (explicate în capitolul referitor la graniţe şi frontiere), au în vedere existenţa golfurilor, estuarelor, porturilor, a altor facilităţi şi construcţii ale porturilor, amenajate de stat în zona costieră, lucru care modifică trasarea acestora. Apele teritoriale fac parte integrantă din teritoriul statului respectiv, prezentând aceleaşi caracteristici ca şi teritoriul terestru deţinut de stat.

Distanţa de 12 mile marine (atât cât revine apelor teritoriale), se măsoară de la nivelul îi iilor de bază spre interiorul mării, delimitându-se astfel locul frontierei şi graniţei maritime.

În interiorul apelor teritoriale, statul este suveran! Aici nu există aşa numitul drept de liberă trecere (innocent passage), deşi navele străine pot intra şi traversa aceste ape atunci când au acordul expres al statului costier în cauză. Acest lucru se aplică şi referitor la spaţiul aerian situat deasupra apelor teritoriale, fiind practic, parte componentă a spaţiului aerian naţional. Aici statul poate construi diferite facilităţi proprii (platforme de foraj, conducte, platforme portuare etc.), fără a cere acordul altor state. Tot aici activităţile economice ale statului respectiv sunt libere şi pot fi desfăşurate fără restricţii, atâta timp cât nu aduc prejudicii mediului. Din acest punct de vedere, orice accident care periclitează calitatea mediului în interiorul celor 12 mile marine, implică măsuri de despăgubire din partea statului ce le-a cauzat, pe lângă

obligaţiile de refacere a calităţii mediului din zona poluată.

O serie de state, au cerut ca această mare teritorială să fie extinsă mult mai mult, uneori mergându-se până la valori extrem de mari, total nerealiste şi nejustificate nici economic, nici militar229.

Aceste situaţii au ca punct de plecate nu atât dorinţa de asigurare a suveranităţii statale, ci mai degrabă o dorinţă de a dispune de cât mai multe resurse din zona respectivă.

Un alt aspect legat de demarcarea la 12 mile marine a apelor teritoriale, este limitarea extinderii jurisdicţiei unor state asupra a peste 100 de strâmtori situate la distanţe mai mici de 12 de mile marine de zonele de coastă. Acordarea unor extensii mai mari de 12 mile marine ar permite unor state să aibă controlul deplin asupra unor puncte strategice pe glob, atât din punct de vedere militar, cât şi economic, restrângându-se astfel dreptul de liberă trecere prin aceste zone cu statut special. În unele cazuri, astfel de reglementări sunt cuprinse în tratatele existente între statele implicate, însă, şi în acest caz, trebuie să se ţină cont de legislaţia internaţională din domeniul maritim.

Alături de strâmtori, ca puncte strategice deosebite, se remarcă insulele situate în interiorul său la limita celor 12 mile marine ce constituie apele teritoriale. În primul rând, când insulă este situată în interiorul celor 12 mile marine, ea este considerată ca şi orice teritoriu terestru al statului respectiv.

29 Aşa cum este cazul FUiplna, care a încercat să impună în 1902 o ümttd situată la 265 mMe marine! Astăzi, 11 stata nu recunosc Kmrta de 12 mile, 5 dintre ele operând cu distanţa situar între 20 – 50 de mile marine.

Discuţia intervine atunci când se pune problema folosirii insulei ca linie de bază pentru măsurarea celor 12 mile marine care vor sta la baza trasării apelor teritoriale,

pornind de la ea spre interiorul mării. Atunci când insulele sunt situate în exteriorul apelor teritoriale, dar recunoscute ca parte integrantă a teritoriului statal, ele se constituie ca baze ale trasării noilor ape teritoriale ce le vor înconjura la o distanţă de 12 mile marine. Această situaţie, de multe ori, poate constitui un subiect de litigiu între state şi poate genera chiar conflicte.

Platoul continental şi zona economică exclusivă

O altă problemă mult discutată în cadrul geografiei politice a mărilor şi oceanelor este aceea a *platoului continental* şi a *zonei economice exclusive*. Deşi termenul de *„zonă economică exclusivă9* a fost folosit pentru prima dată în anul 1945 de preşedintele Truman, în cadrul *Proclamaţiei Truman referitoare la platforma continentală,* ideea extensiei economice a jurisdicţi unui stat a apărut la începutul sec. XX. În cadrul platoului continental şi a zonei economice exclusive, statul poate desfăşura cu precădere activităţi economice în mod preferenţial. Limita platoului şi a zonei economice exclusive este situată la 200 mile marine, măsurate de la nivelul liniilor de bază, limită stabilită şi trecută în articolul 57 al Convenţiei asupra dreptului mării a Organizaţiei Naţiunilor Unite, din 1982. Un element definitoriu este cel al adâncimii platoului continental. Conform Convenţiei de la Geneva asupra dreptului mării, din februarie 1958, adâncimea, adoptată la nivel internaţional, este de 200 metri, ceea ce însumează circa 7, 6% din totalul suprafeţei oceanului planetar, zonă extrem de extinsă, care înglobează foarte multe resurse naturale. Fiecare stat cu ieşire la mare are dreptul să revendice o astfel de suprafaţă în care *„are suveranitate economică pentru explorarea şi exploatarea, consumarea şi gestionarea resurselor naturale, aflate în subsolul, în apa sau la suprafaţa apei din această regiune*” De asemenea, jurisdicţia economică a statului se extinde asupra conservării şi exploatării resurselor de peşte, alge

marine şi alte vieţuitoare cu relevanţă economică, dar mai ales asupra resurselor din subsolul platoului continental, cele mai importante fiind depozitele de petrol şi gaze naturale, inclusiv alte minerale exploatabile, noduli polimetalici etc.

În prezent circa 85 – 95% din totalul producţiei industriale de peşte este legată de zonele economice exclusive. Alături de aceste resurse, aceste zone oferă surse de energie neconvenţională, cum ar fi cea a valurilor, a mareelor, cea geotermală etc. Care sporesc importanţa economică a acestora.

Ca un paradox, în ciuda bogăţiilor concentrate în aceste areale, nu mai mult de 10 ţări deţin peste 50% din totalul suprafeţelor ocupate de zone economice exclusive, din care 5 ţări sunt considerate a fi supradezvoltate (SUA, Australia, Noua Zeelandă, Canada şi Japonia). Această situaţie se întâlneşte şi în ceea ce priveşte producţia de petrol obţinută din platoul continental, SUA, Rusia, Marea Britanie, Norvegia şi Australia deţinând nu numai cele mai mari producţii de petrol, dar şi zonele economice exclusive cele mai întinse.

Un alt aspect rezultat din trasarea zonelor economice exclusive este cel geopolitic. Avându-se în vedere distanţa de 200 de mile marine până la care acestea se extind, orice deviaţie, chiar subunitară, în trasarea unghiurilor specifice graniţelor maritime, duce la apariţia de diferenţe în suprafaţa acestor zone de zeci şi sute de mii de km^2, ceea ce poate constituii o sursă de conflicte între state.

Marea liberă

Zona cea mai extinsă a suprafeţei globului constituie marea liberă. Ea se desfăşoară în afara celor 200 de mile marine specifice zonei economice exclusive, reprezentând un bun comun tuturor statelor de pe glob. Folosirea mării libere nu este supusă reglementărilor naţionale specifice nici unui stat, ci în acest caz funcţionează legislaţia

internaţională menită a nu favoriza nicio parte implicată. Această mare liberă reprezintă un areal unde niciun tip de resursă nu poate fi revendicată doar de un singur stat. Folosirea acestora trebuie făcută doar în scopuri paşnice, având-se în vedere cooperarea atât economică, cât şi ştiinţifică, în domeniul protecţiei şi conservării mediului marin.

Marea liberă este deschisă pentru circulaţia tuturor vaselor civile sau militare, aici putându-se desfăşura activităţi de transport, pescuit, exploatarea resurselor, activităţi militare etc. Fără acordul vreunul stat, însă cu respectarea reglementărilor internaţionale.

Activitatea de cercetare ştiinţifică este liberă în aceste areale, totuşi având-se în vedere costurile implicate de astfel de activităţi, puţine state îşi permit – din punct de vedere financiaro astfel de activitate în marea liberă. Acest lucru are implicaţii în ceea ce priveşte activitatea de conservare a mediului – implicit prevenţia poluării –, extrem de greu de controlat în cadrul mării libere.

Marea liberă are implicaţii şi în ceea ce priveşte aspectele tehnologie» mutare Ea, marea liberă, este practic, „terenul de încercare” pentru diferite tipuri de arme şi muniţii, rachete, inclusiv pentru arme atomice sau cu hidrogen. Toate aceste activităţi sunt posibile datorită unei lipse a reglementărilor precise şi explicite referitoare la marea liberă şi la activităţile militare. Cazul sudului Oceanului Indian şi a sudului Oceanului Pacific se constituie într-un exemplu elocvent în domeniu.

În cazul mării libere extinderea cablurilor TV sau de telefonie-telegraf, la fel ca şi străbaterea spaţiului aerian situat deasupra acestora este liberă, nefiind reglementată de o legislaţie restrictivă. Ca un caz particular, străbaterea spaţiului aerian aferent mării libere, se face pe traseul desemnat prin rute aeriene (pentru avioanele comerciale şi

de pasageri), nu din motive de securitate şi respectarea suveranităţii statelor, ci din motive de siguranţa a traficului aerian (pentru preîntâmpinarea coliziunilor în zbor).

Elementul cel mai important, legat de marea liberă, rămâne cel al exploatării resurselor subsolului, avându-se în vedere bogăţiile minerale ce există în aceste regiuni. Din păcate, tehnologia necesară acestei exploatări este extrem de costisitoare, nefiind accesibilă decât marilor puteri economice care au, astfel, un acces preferenţial la aceste resurse minerale. Deşi Convenţia asupra dreptului mării din 1982 a creat o autoritate în domeniu, pentru a asigura o exploatare şi un control just şi echitabil asupra resurselor, aceste reglementări au doar un rol consultativ şi nu unul imperativ, ceea ce face aproape inexistentă impunerea reglementărilor internaţionale din domeniu.

6. GEOGRAFIA ELECTORALĂ

Definiţii, obiectul de studiu şi istoricul dezvoltării

Cea de-a şasea componentă a geografiei politice, numită de unii autori *geografie* electorală232 iar de alţii *geografia alegerilor223*, reprezintă un domeniu de studiu pe cât de nou, pe atât de incitant şi interesant, nu atât ca metodă de studiu, cât mai ales ca fenomenologie implicată şi ca importanţă directă a urmărilor practice din domeniu. Geografia electorală îşi are rădăcinile înfipte în realităţile politice ale începutului de sec. XX, însă avântul deosebit şi dezvoltarea sa reală s-a întâmplat de abia în a doua jumătate a sec. XX. Apariţia, iniţială, a acestei discipline este legată de geograful francez André Siegfried, considerat de marea majoritate a autorilor din domeniu ca fiind fondatorul acestei discipline, prin lucrarea sa de „pionierat” intitulată *Tableau politique de la France de l’Ouest sons la Troisième République*, apărută în anul 1913, în care autorul foloseşte cartografierea fenomenului politic ca metodă principală de analiză. În această lucrare,

care a pus bazele teoretice ale disciplinei, Siegfried înaintează ideea conform căreia mediul geografic ar fi avut un rol fundamental în orientarea electoratului francez, legând decizia politică a individului de localizarea geografică a reşedinţei acestuia şi de trăsăturile geografice ale mediului în care respectivul trăieşte. Este un prim exemplu de deformin/sm *electoral*, concept care va dispare treptat din modul de tratare al disciplinei, astfel încât în deceniul 6 al sec. XX concepţiile din domeniu se vor depărta profund de aceste idei. Deşi prezentă în aproape toate şcolile de geografie politică actuale, geografia electorală a cunoscut cea mai mare extindere în cadrul şcolii anglo-saxone şi cu precădere în cadrul şcolii americane. De la aceasta din urmă ne vin nu numai cele mai profunde analize din domeniu, dar şi majoritatea metodelor de analiză, terminologia specifică precum şi cele mai cuprinzătoare definiri şi taxonomizări specifice acestei discipline componente a geografiei politice.

Şcoala americană a încercat să cuprindă în acest domeniu aproape toate aspectele legate de activitatea de votare, dar şi pe cele impuse de analiza spaţială şi teritorială a sistemelor electorale, a reprezentării proceselor politice rezultate în urma scrutinurilor într-o anumită unitate politico-administrativă. O serie de autori au încercat, pornind de la aceste considerente, să explice particularităţile şi obiectul de studiu al acestei discipline. H.J. de Blij şi A.B. Murphy au extins în lucrările lor şi mai mult sfera de acoperire a geografiei electorale, introducând noi concepte şi câmpuri de analiză specifice acestui domeniu. Cei doi autori vorbesc chiar de un „comportament electoral”, prezentându-ne în lucrarea comună intitulată *Human Geography*: *Culture, Society and Space*, apărută în anul 2003, două definiţii extrem de interesante din care se poate desprinde obiectul de studiu al acestei discipline. În concepţia lor, geografia electorală

ar reprezenta „studiul comportamentului electoral, în special al modului în care mediul geografic şi cultural influenţează decizia electorală” (pag. 230), sau. Un subdomeniu al geografiei [umane n.n.] care tratează variatele aspecte spaţiale ale sistemului de votare, comportamentul electoral şi reprezentativitatea votului” (pag. 568). Ambele definiţii au meritul de a aduce în discuţie esenţa metodologică specifică geografiei electorale, şi anume *comportamentul electoral*. Într-adevăr, totalitatea deciziilor politice ce implică acţiunea de votare precum şi urmările spaţiale ale exercitării votului au la bază comportamentul electoral al alegătorului. Chiar şi sistemele electorale, modul în care activitatea electorală se desfăşoară, sunt tributare comportamentului electoral. În acest fel, acesta din urmă devine esenţa activităţii de votare, iar reprezentarea grafică şi cartografică a acesteia vă constituii elementul de bază al geografiei electorale. Faptul că reprezentarea comportamentului electoral se face la nivel spaţial, mai ales prin *hărţi electorale*, aduce geografia electorală în interiorul geografiei, devenind o *disciplină eminamente geografică*, deşi, la fel ca celelalte discipline din cadrul geografiei politice, aceasta lucrează cu multe elemente specifice altor ştiinţe umaniste.

Influenţa şcolii americane asupra acestui domeniu, extrem de modern şi de dinamic în acelaşi timp, se poate observa în aproape toate lucrările existente, inclusiv în cadrul şcolii române, care, deşi aflată încă la început în această direcţie, a reuşit să producă o serie de lucrări, articole sau comunicări ştiinţifice ce abordează probleme legate de geografia electorală. Impactul şcolii americane se vede şi în modul de abordare al preocupărilor cercetătorilor români din acest domeniu. V. Bodocan afirma în anul 1997 faptul că geografia electorală (căreia i-a dedicat un capitol întreg în lucrarea amintită) ar reprezenta „analiza geografică a alegerilor, analiza

referendumurilor şi plebiscitelor”, definiţie regăsită, într-o formă aproape identică, în lucrări ale geografilor americani (M. I. GLassner) sau britanic

(P. J. Taylor). Tot acelaşi autor român afirmă că geografia electorală foloseşte în cadrul studiilor din acest domeniu *statistica electorală*, aceasta din urmă depăşind statutul de metodă de analiză, devenind, astfel, o aplicare teritorială a elementelor statistice referitoare la vot. Accentul pus pe reprezentativitatea spaţială a votului, accent preluat de la exponenţii şcolii americane, a dus la orientarea analizei specifice acestui domeniu spre rezultatul procesului electoral şi nu spre cauzele care determină desfăşurarea într-un anumit mod a acestui proces.

Şcoala română din domeniu, extrem de tânără şi aflată încă la început în această direcţie, s-a orientat mai mult asupra elementelor generatoare de comportament electoral, inclusiv asupra elementelor de condiţionare geografică şi socială a procesului de votare. În *Dicţionarul de geografie umană*, regăsim o definire foarte interesantă a geografiei electorale, definiţie care orientează analiza spre aceste elemente generatoare de comportament electoral. În lucrarea amintită geografia electorală reprezintă „o abordare geografică a analizei electorale, având în vedere organizarea, conducerea şi rezultatele votului... ea cuprinde patru mari subdomenii:

(a) organizarea spaţială a alegerilor, în special în sensul delimitării unităţilor;

(b) modelele spaţiale şi structura repartiţiei votului;

(c) influenţa mediului şi a factorilor culturali asupra deciziilor de votare;

(d) efectul deciziilor de votare asupra spaţialului” (pag. 140).

Aşa cum se poate observa din această definiţie, geografia electorală lucrează nu numai cu rezultatul

votului, ci mai ales cu determinantele geografice şi culturale care influenţează şi condiţionează activitatea de votare. Probabil, din această cauză, mulţi specialişti din domeniu, asimilează din punct de vedere analitic, geografia electorală cu analiza condiţionărilor complexe ce influenţează votul, raportând aceste condiţionări la teritoriu. Această orientare dublă a geografiei electorale a dus la apariţia în timp a unei anumite. Bipolarităţi” ştiinţifice specifice acestei discipline, pentru unii autori geografia electorală fund o parte a geografiei politice, chiar esenţa acesteia, iar pentru alţii, geografia electorală fiind o disciplină de sine stătătoare, aparţinând mai mult sociologiei decât geografiei.

În ambele cazuri, geografia electorală reprezintă un tip anume de studiu aplicabil în sistemul electoral unde există preferinţe politice pentru mai multe partide, necesitatea pluripartidismului devenind – astfel imperativă, metoda de analiză neavându-şi rostul în mod real în sisteme politice mono-partide. Sistemele electorale moderne au apărut în Europa Occidentală în prima jumătate a sec. XIX, odată cu dezvoltarea societăţilor capitaliste de tip industrial, care au generat o clasă nouă, proletariatul. Deşi aceste sisteme electorale au ceva vechime istorică, forma şi caracteristicile lor actuale nu se regăsesc în fazele incipiente. Femeile şi anumite clase sociale au fost privilegiate de dreptul la vot până la începutul sec. XX, numărul electorilor fiind astfel foarte redus, inclusiv că pondere din totalul populaţiei. Acest lucru a influenţat şi în unele cazuri a determinat orientarea” politică şi electorală a votului dat.

Tabelul 9

Evoluţia ponderii electoratului în câteva democraţii europene (% din totalul populaţiei)

Anul Ţara	18 40	19 00	19 30	19 50	19 80

Belgia	1	22	20	65	70
Marea Britanie	4	16	66	68	75
Franţa	O. 4	29	28	61	67
Olanda	4	12	51	56	72
Norvegia	8	9	57	66	74
Suedia	7	8	61	66	74
România	1	3	22	67	70

Sursa: Prelucrare după Bodocan. V 2000 *op citate*, pag 38 – 40

Alături de discriminările pe bază sexuală şi socială, perceptele rasiste au împiedicat pentru multă vreme accesul anumitor categorii de cetăţeni la un drept elementar, acela de a-şi decide prin vot propria soartă Este căzui coloniilor din America de Sud şi din Africa, dar şi a Statelor Unite, unde dreptul la vot era specific doar pentru populaţia albă până în anul 1870, restricţionând astfel participarea la vot a peste 5 milioane de cetăţeni americani.

Caracteristicile actuale ale sistemelor electorale sunt rezultatul evoluţi societăţii umane, dar şi a schimbărilor petrecute în viaţa politică şi socială di ultimele cinci decenii. Odată cu aceste schimbări, ca dovadă a receptivităţii lumii ştiinţifice la problemele actuale din acest domeniu, după anul 1960 au început să apară un număr tot *mai mare* de studii în acest domeniu. Nu numai aspectul cantitativ s-a schimbat, abundenţa studiilor din acest domeniu demonstrând importanţa pe care geografia electorală o are în viaţa de zi cu zi, ci chiar aspectele calitative, structurale, de esenţă, s-au schimbat de-a lungul ultimelor decenii ale sec. XX. Cea mai mare transformare specifică acestei ultime perioade se referă la individualizarea *şi consolidarea a* patru domenii

fundamentale de studiu specifice geografiei electorale, domenii „cimentate” şi reprezentative pentru această disciplină. Cele patru domenii au devenit, astfel, cele patru componente de bază ale geografiei electorale, în cadrul lor regăsindu-se majoritatea temelor şi problemelor abordate.

Componentele geografiei electorale

Urmare a evoluţiilor din domeniu şi mai ales a reorientării cercetătorilor spre aspecte mult mai complexe legate de vot şi de procesul electiv, geografia electorală s-a structurat în patru direcţii majore, considerate a fi componentele de bază ale acesteia. Acestea sunt:

1. Geografia votării;

2. Geografia reprezentării;

3. Geografia sistemelor electorale;

4. Geografia partidelor politice.

Prima componentă, intitulată *Geografia votării*, reprezintă direcţia „clasică” de evoluţie a geografiei electorale, având cea mai mare vechime a preocupărilor şi concentrând cele mai multe studii din domeniu. Această orientare foloseşte cu precădere *statistica electorală*, *harta* şi *analiza matematică* pentru trasarea evoluţiei în timp şi spaţiu a sistemelor electorale.

A doua componentă, *Geografia reprezentării*, este, în sine, o. derivată” a primei componente, însă datorită importanţei pe care şi-a câştigat-o şi urmărilor pe care le are în cadrul analizei şi interpretării votului, s-a constituit ca o componentă de bază a geografiei electorale. Geografia reprezentării lucrează în principal cu două fenomene importante: matfaportfonrnentul şi *gerrymand*erul. Cele două fenomene au o importanţă covârşitoare în procesul reprezentării atât a unităţilor elective cât şi a rezultatelor procesului de votare.

Fig. *30* Rezultatul alegerilor prezidenţiale din 1960, S.U.A.

*Mallaporţionmen*tul se referă la o procedură menită a influenţa sau modifica rezultatele alegerilor într-o anumită unitate administrativă. În esenţă, este vorba de modificarea numărului de alegători în circumscripţiile electorale în aşa fel încât să fie favorizat un anumit candidat sau partid. Dacă în circumscripţiile electorale există un număr diferit de alegători, cu o anumită orientare spre un candidat anume, există şansa că rezultatele alegerii în acele circumscripţii electorale să nu reflecte realitatea corect şi să inducă o anumită opţiune politică neconformă cu realitatea. Existenţa unui număr diferit de alegători în circumscripţiile din cadrul unui district, comitat, raion sau judeţ duce la obţinerea unor rezultate ce pot favoriza un anume candidat sau grupare

politică. Explicaţia este legată de faptul că fiecare circumscripţie trebuie să aleagă acelaşi număr de oameni politici, chiar dacă unul este ales într-o circumscripţie cu 1.000 de votanţi iar altul într-o circumscripţie cu numai 100 de votanţi. În acest fel reprezentativitatea politică se schimbă în favoarea candidatului cu un număr mai mic de alegători2

În acest fel pot ajunge în parlament senatori sau deputaţi care au obţinut votul unui număr extrem de mic de alegători, comparativ cu alţi senatori sau deputaţi care pentru acelaşi loc în Parlament au nevoie de mult mai multe voturi

*Genymand*erul reprezintă procesul trasării J/mitelor *circumscripţiilor* electorale în aşa fel încât să favorizeze anumiţi candidaţi sau formaţiuni politice care deţin majoritatea opţiunilor în anumite areale-40 Termenul de gerrymander a fost folosit pentru prima dată în anul 1812 când guvernatorul Elbridge Gerry, guvernator al statului Massachusetts, a semnat o lege care permitea retrasarea districtelor electorale din comitatul Essex. În acest mod el a favorizat partidul căruia îi aparţinea, de la numele său „Gerry şi de la faptul că nouă hartă a districtelor electorale semăna cu o salamandră („mander" în limba engleză) a reieşit termenul de „gerrymander".

Cea de-a treia componentă a geografiei electorale este intitulată *Geografia sistemelor electorale*. Aceasta reprezintă o preocupare mult mai recentă în domeniul geografiei electorale decât cele două amintite anterior şi este rezultatul unor analize şi interpretări a deciziei electorale privită sub forma sistemelor electorale complexe. Aceste sisteme electorale sunt determinate de sistemul politic existent în cadrul societăţii respective, dar şi de o anumită tradiţie, de precepte culturale şi chiar religioase, de nivelul de dezvoltare socială şi de modul în care, de regulă, preşedintele sau parlamentul sunt priviţi

de mase. Există, în principiu, trei mari sisteme electorale, dar care pot avea subtipuri proprii, specifice anumitor state. Aceste tipuri majore sunt:

(a) *sistemul pluralist*, în care la alegeri participă mai multe partide sau candidaţi şi câştigă partidul sau candidatul care are cele mai multe voturi, nefiind necesară condiţia depăşirii cifrei de 50% sau a altor valori majoritare. Un astfel de sistem prezintă avantajul exercitării unui singur vot, într-un singur scrutin, deci cheltuieli mai mici, însă reprezentativitatea este destul de limitată. În plus, în cazul neprezentării la vot a alegătorilor, există posibilitatea că gruparea său persoana politică ce va câştiga alegerile să nu fie reprezentativă pentru circumscripţia respectivă, uneori deţinând doar voturile câtorva zeci de procente din totalul populaţiei respective. Statele care folosesc acest sistem electiv sunt: SUA, Marea Britanie, Canada, Noua Zeelandă etc., în general cele aflate în sfera anglo-saxonă de influenţă; (b) *sistemul majoritar*, în care se organizează unul sau două scrutinuri, al doilea scrutin fiind necesar dacă la primul niciun candidat sau formaţiune nu a reuşit să depăşească ponderea de 50% plus un vot din totalul voturilor valabil exprimate. Dacă la primul scrutin, unul din candidaţi (sau formaţiune politică) reuşeşte să câştige 50% plus un vot din totalul voturilor valabil exprimate, atunci el este declarat câştigător. Dacă nu, atunci se va organiza al doilea scrutin, la care vor participa doar primi doi clasaţi în ordinea procentajelor obţinute. Dintre aceştia doi se va alege câştigă torul, funcţie de cel care a obţinut cel mai mare număr de voturi, indiferent dacă depăşeşte 50% sau nu. În rândul statelor care folosesc acest sistem se înscriu Franţa şi România. Sistemul oferă un grad de reprezentativitate mult mai corect decât primul sistem, însă implică cheltuieli sporite comparativ cu primul, (c) *sistemul proporţional*, aplicabil în special pentru ocuparea

locurilor din parlament, reprezintă un sistem în care aceste locuri sunt alocate partidelor sau candidaţilor înscrişi pentru alegeri, conform procentului de voturi obţinut de fiecare în circumscripţiile implicate în procesul de votare. Alocarea este, astfel, „proporţională” cu numărul voturilor obţinute. O serie de ţări europene (Danemarca, Finlanda, Belgia, Elveţia ş.a.) folosesc acest sistem. Gradul de reprezentativitate ţine, aici, de nivelul prezentării la vot şi de opţiunea alegătorilor, aceştia putând să „sancţioneze” pe candidaţii sau formaţiunile politice nereprezentative.

Cea de-a patra componentă a geografiei electorale se referă la *Geografia partidelor politice*. Această direcţie de studiu, dezvoltată în ultimele patru decenii ale sec. XX, a fost propusă şi introdusă de autorul american John Agnew, în anul 1960, odată cu apariţia lucrării sale intitulată *From Political Methodology to Geographical Social Theory*? *A Critical Review of Electoral Geography*. Această nouă abordare a geografiei electorale a adus modificări importante în ceea ce priveşte rolul şi locul partidelor politice în spaţialitatea fenomenelor din sfera politicului. O serie de autori au preluat imediat acest nou concept, „trasând” şi „delimitând” atât obiectul de studiu al acestei noi orientări, cât şi limitele în care studiile din domeniu pot evolua. În concepţia autorilor amintiţi la subsol, exprimată în lucrarea *Developments în Electoral Geography*, la pagina 15, geografia partidelor politice studiază relaţia dintre performanţa electorală şi organizarea/mobilizarea partidelor politice. În acest fel, analiză în domeniul geografiei electorale se „mută” de la interpretarea rezultatelor procesului electiv, la factorii ce determină procesul electiv, inclusiv la „celula” politică, partidele. Această celulă politică este responsabilă, printre altele, şi de formarea unor *sisteme politice* specifice diferitelor state, sisteme care condiţionează şi modelează

opţiunea politică a individului. C. Pasquinoevidenţia, în anul 2002, patru mari sisteme politice valabile atât la nivel regional, cât şi la nivel continental:

(a) *sistemul politic anglo-american*, de vădită influenţă britanică, prezent în aproape toate statele în care se vorbeşte limba engleză sau care au fost colonii ale imperiului britanic;

(b) *sistemul continental*, caracterizat de o descentralizare masivă şi de un grad mai mare de reprezentativitate, specific ţărilor vest-europene;

(c) *sistemul politic specific ţărilor preindustrializate*, aflate într-o etapă intermediară de dezvoltare economică, în care predomină anumite aspiraţii naţionaliste;

(d) *sistemul politic al statelor totalitare*, regăsibil atât în Europa, cât şi în Asia (fostele republici sovietice) dar şi în Africa. Acest sistem politic este inert, nereprezentativ şi nu oferă o opţiune politică reală cetăţenilor statelor respective.

Aceste sisteme politice se evidenţiază, sau mai bine spus, se diferenţiază, nu numai prin gradul de reprezentativitate al votului, ci mai ales prin comportamentul electoral al indivizilor care votează. Un element fundamental legat de comportamentul electoral se referă la participarea efectivă la vot, ştiut fiind faptul că participarea la vot crează reprezentativitatea votului, deci oferă justificare politică candidatului sau grupării politice respective. Problema participării la vot este, în fapt, esenţa reprezentativităţii, anumite sisteme de votare sau sisteme politice putând compensa o mai slabă participare sau, din contră, accentua slabă participare la urne.

Tabelul 10

Procentajul mediu al participării la vot pentru Camera Inferioară în diferite democraţii, în perioada 1950 – 1980

ŢARA	Procentajul

	mediu
Australia	95
Malta	94
Austria	92
Belgia	91
Italia	90
SUA	54
Elveţia	54

Sursa: Pasquino, C., 2002... op. C/tate, Tab. 2.1., pag. 63

Această diferenţă în ceea ce priveşte participarea ta vot, are o serie de explicaţii, printre care se numără şi cele cu relevanţă spaţială şi teritorială. În unele cazuri, chiar distanţa până la secţiile de votare se constituie într-un obstacol în calea prezentării la vot. Gradul mere de izolare al unor circumscripţii electorale, aşa cum este cazul în Nigeria, sau în alle State africane sau asiatice, poate duce la o prezenţă redusă la vot. De asemenea, obstacolele orografice pot genera o prezenţă slabă la vot. Acestor elemente de natură fizico-geografică li se pot alătura cele de natură umano-geografice, cum ar fi o dereglare a structurii pe grupe de vârstă şi sexe, ştiut fiind faptul că anumite grupe de vârstă se deplasează mai greu...

În cele mai multe cazuri, însă, prezenţa redusă la vot are ca şi cauză principală dezinteresul pentru viaţa politică sau slabă ofertă electorală a candidaţilor sau partidelor politice implicate în acest proces. În multe cazuri, inclusiv în democraţiile stabile europene, oferta diferitelor partide politice nu satisface cerinţele de bază ale electorilor. Putem remarca aici un proces de transformare continuă a partidelor politice plecându-se de la o bază ideologică şi trecând spre o bază socială şi economică, preponderent.

De asemenea, remarcăm o schimbare a statutului, rolului şi locului partidelor pe arena politică actuală. Toate aceste transformări au, la un moment dat, o reliefare spaţială şi implicit teritorială care se reflectă în procesul de votare. Însăşi modul de percepţie al partidelor politice se schimbă. În prezent originea partidelor este atât de diferită faţă de cea a partidelor care au luat naştere în trecut, încât specificul i iţial ideologic se pierde printre caracteristicile sociale, de grup, chiar psihice, specifice grupării respective. Max Weber şi Giovanni Sartori apreciau în anul 1974, respectiv în 1976, că partidele politice sunt „organizaţii liber create şi orientate către o recrutare liberă... scopul lor fundamental fiind acela de a aduna voturi pentru alegerile vizând funcţiile politice" (Weber, 1974), respectiv „grupări politice identificate printr-o etichetă oficială care se prezintă la alegeri şi sunt capabile de a-şi plasa candidaţii pentru funcţii publice" (Sartori, 1976). Conform acestor două definiţii, scopul fundamental al unui partid politic este acela de a-şi plasa membrii săi reprezentativi în posturi de decizie politică. În acest fel, prin intermediul reprezentanţilor, partidele politice respective vor putea influenţa decizia politică, implicit comportamentul electoral al alegătorilor de la viitoarele alegeri. Această „transformare" în modul de acţiune al partidelor politice şi al candidaţilor la alegeri îşi are originea în evoluţia partidelor politice şi a fenomenului politic în general în ultimele patru decenii ale sec. XX. Însăşi geneza partidelor politice s-a schimbat în această perioadă. Pasquino identifica în lucrarea amintită trei cauze majore care generează partide politice:

a) procesul de constituire al statelor-naţiuni, proces care duce la apariţia clivajului dintre centru şi periferie şi dintre stat şi biserică, lucru care evidenţiază interese de grup ce se pot constituii ca motivaţii pentru crearea de partide politice (lucru vizibil mai ales în statele de pe

continentul african care şi-au câştigat independenţa de stat după cel de-al doilea Război Mondial);

b) apariţia intereselor agrare sau industriale, care generează grupuri de interese ce necesită suport politic;

c) modificarea relaţiei patroni-muncitori, modificare specifică atât societăţilor industrializate, cât mai ales societăţilor aflate în tranziţie de la sistemul comunist la cel capitalist. În acest din urmă caz, multe formaţiuni sindicale au devenit ele însăşi, în timp, partide politice sau au generat partide politice.

Pentru înţelegerea corectă a modificărilor apărute în ultimele patru decenii în procesul de exercitare al votului, în legătură cu scena politică reprezentativă, este interesantă tipologia oferită de M. Weber în lucrarea sa *Economia e Société*, apărută în anul 1974 la Milano, în care partidele politice erau împărţite în două mari categorii:

Partide politice „de mase”, cu o largă extensie în rândul maselor populare, partide care îşi regăsesc alegătorii indiferent de politicile propuse;

Partide politice de „cadre”, organizaţii mai mi, care sunt formate, însă, din persoane „specializate”, cu politici specifice anumitor perioade istorice sau grupuri de interese, în concepţia lui Weber, cea de-a doua categorie de partide are un rol decisiv în instaurarea democraţiei, deci în afirmarea posibilităţii exercitării votului, făcând practică analiza din domeniul geografiei electorale. Procesul de democratizare a lumii moderne ţine, însă, de foarte multe aspecte ale vieţii politice, inclusiv de raportul dintre marile superputeri, de balanţa de putere la nivel global şi, nu în ultimă instanţă, de dezvoltarea economică şi impunerea unui anumit sistem economic la nivel global, capitalismul. În ciuda evoluţiei ascendente a sistemelor democratice la nivel mondial, ponderea acestora este, din păcate, nemajoritară, în primul rând datorită situaţiei din

fostele colonii, state care au suferit decenii, dacă nu chiar secole, sub regimuri ostile exercitării dreptului la vot.

Tabelul 11

„Democratizarea „lumii moderne

Anul	State democratice	State Ne-democratice	% state democratice
1942	12	49	19.7
1962	36	75	32.4
1973	30	92	24.6
1990	58	71 j	45, O

Sursa: Pasquino, C. 2002… *op*. *Citate*. Pag. 274

Condiţionări şi relaţii în cadrul geografiei electorale

Trebuie să amintim, în cadrul acestui capitol, câteva condiţionări care concură la elaborarea şi desfăşurarea studiilor din domeniul geografiei electorale, cât şi relaţiile care se stabilesc în interiorul acestei discipline între componentele de bază enumerate în subcapitolul anterior. Pentru elaborarea studiilor din domeniul geografiei electorale şi pentru o mai bună înţelegere şi reflectare a dinamicii teritoriale a fenomenelor ce caracterizează un spaţiu electoral şi care determină un anume tip de comportament electoral, se impune o bună cunoaştere a *organizării teritorial-administrative* (sau administrativ-politice cum mai este cunoscută). Într-adevăr, organizarea administrativ-politică are un rol deosebit de important în trasarea *unităţilor electorale*, de formă, mărimea şi tipologia acestora depinzând într-o măsură semnificativă comportamentul electoral ulterior al alegătorilor. În ansamblul ei, indiferent despre ce direcţie de studiu din cadrul disciplinei vorbim, geografia electorală este strâns legată de diviziunea teritorială a statelor. Deşi sistemul

electoral este valabil la nivel naţional, diferenţierile regionale în delimitarea şi trasarea unităţilor electorale pot aduce modificări majore în comportamentul electoral, implicit în rezultatele finale ale votului. Sistemele electorale diferă de la un stat la altul, diferenţa constând atât în modul de organizare al sistemului politic respectiv, cât şi în organizarea teritorial-administrativă internă. Aceste sisteme, în momentul analizei electorale, au un anumit specific, propriu, de care trebuie să se tină seama. Trebuie ţinut seama, de asemenea, de tradiţiile».

Zonei sau regiunii respective, de formă de guvernământ şi de faptul că un sistem electoral reliefează, printre altele, şi trăsăturile psihologice determinante pentru marea masă electorală. O serie de elemente umanogeografice pot modifica specificul opţiunii electorale, uneori ireversibil. Este vorba de structură pe grupe de vârstă şi sexe, care odată modificată cu greu se mai poate reîntoarce la valorile anterioare, dar şi de nivelul material şi cultural care dictează un anume mod de gândire, deci un anumit *tipar comportamental electoral*. În cazul în care sistemul electoral ales permite un grad ridicat de reprezentativitate, trebuie avut în vedere şi trecutul politic al unităţii administrative respective. De-a lungul timpului, referitor la reprezentativitatea electorală, au apărut modificări importante care pot crea sisteme noi de reprezentare, unele dintre ele neavând suport specific în cadrul populaţiei respective. În anumite condiţii, numai anumite părţi din stat dispun de reprezentare mult mai relevantă decât alte părţi. Diferenţierile teritoriale la nivel de stat sunt vizibile dacă în cadrul analizei vom folosii hărţile. Geografia reprezintă un punct central de operare pentru fiecare sistem electoral folosit în democraţiile reprezentative. Un element foarte important în cadrul geografiei electorale este reprezentat de folosirea hărţilor. Acestea sunt de două tipuri:

1. Hărţi care înfăţişează preferinţele politice ale electorilor;

2. Hărţi ale teritoriului asupra căruia acţionează elementele electorale.

Din suprapunerea acestor două tipuri de hărţi folosite cu precădere în cadrul geografiei electorale apare *harta electorală* care înfăţişează nu numai imaginea fenomenului politic şi opţiunea alegătorilor, dar mai ales particularităţile spaţial-teritoriale ale acestui proces electoral. Hărţile electorale devin, astfel, nu numai hărţi geografice, ci şi hărţi politice, dubla funcţionalitate a acestora mărindu-le valoarea utilitară şi permiţând trasarea viitoarelor politici în domeniul electoral. Tot ele stau la baza predicţiilor politice pentru viitor, constituind instrumentul primordial de lucru al geografilor implicaţi în acest domeniu.

7. GEOGRAFIA CONFLICTELOR

Geografia conflictelor reprezintă o disciplină care, deşi are ca subiect de studiu o problemă veche de mii de ani (conflictul), s-a dezvoltat puternic în ultimele decenii. În ciuda „vârstei” tinere a disciplinei, datorită importanţei domeniului, foarte mulţi geografi s-au implicat profund în studiul conflictelor, alături de teoreticieni şi strategi militari.

În cadrul anumitor şcoli de specialitate se foloseşte ca sinonim termenul Geografia păcii şi a războiului”, însă „reducerea” conflictelor numai la cele militare (războaie) înseamnă o sărăcire a obiectului de studiu al disciplinei. Societatea umană actuală este „încercată” de foarte multe tipuri de conflicte, nu numai de cele „clasice”, militare.

În ciuda acestui fapt, esenţa preocupărilor în cadrul disciplinei rămâne *războiul*. Plecând de la această ultimă afirmaţie, geografia conflictelor ar putea reprezenta studiul factorilor geografici care pot duce la apariţia războaielor. Deşi în realitate, aplicarea unei asemenea

definiri ar restrânge sfera de *cercetare a* disciplinei, totuşi geografia conflictelor înţeleasă preponderent ca o perspectivă geografică asupra cauzelor conflictelor, ne permite să abordăm alături de spaţialitatea şi teritorialitatea confruntărilor umane, încă două elemente foarte importante: *cauzalitatea conflictelor* şi *tipologia acestora*.

Luând în consideraţie aceste ultime aspecte, definirea corectă a acestei componente finale a geografiei politice ar trebui să includă atât laturile cauzatoare ale conflictelor, în toată diversitatea lor, cât şi finalitatea acestora. Să nu uităm faptul că o astfel de disciplină trebuie să se adapteze permanent noilor probleme apărute, cum ar fi *terorismul*, lărgindu-şi continuu domeniul de studiu, apropiindu-se şi mai mult de o serie de discipline militare, precum *geostrategia*, de la care poate împrumuta atât subiecte, cât şi metode de studiu.

Geografia conflictelor ar putea fi privită, din această perspectivă, ca o disciplină componentă a geografiei politice care se ocupă cu spaţialitatea, cauzalitatea şi finalitatea conflictelor umane, privite şi analizate din perspectiva determinării politice a acestora. Diferenţa fundamentală dintre geografia conflictelor şi alte discipline în esenţă militare, care includ conflictele ca subiect de studiu, este faptul că prima, geografia conflictelor, pune pe prim plan în studiul acestui subiect, elementele spaţiale, chiar de natură geografică, abordând – indirectcauzalitatea şi finalitatea conflictelor doar din perspectiva politică a lor.

GRADUL ȘI CARACTERUL AMENINȚĂRII

FACTORII PUTERII MILITARE

FORȚE TERESTRE

FORȚE NAVALE

FORȚE AERIENE

AJUTOR EXTERN

PERSONAL
- Calitate
- Cantitate

ARMAMENT
MATERIAL
ECHIPAMENT
COMBUSTIBIL
ETC.

APROVIZION... EXTERN...

INTEGRAREA NAȚIONALĂ

INTEGRAREA SPIRITUALĂ ȘI MORALĂ

INTEGRAREA ECONOMICĂ (spațială și sectorială)

COMPONENTELE FORȚEI

EXTERNE

RELIGIE

CĂI DE COMUNICAȚIE SOCIALĂ

BUNĂSTARE SOCIALĂ

ORDINEA JURIDICĂ

CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE

INTERNE

INDUSTRIA MANUFACTURIERĂ

COMERȚ

FINANȚE

OCUPAȚIE

ȘTIINȚE TEHNICE

AGRICULTURĂ FORESTIER PESCUIT

INDUSTRIA GREA ȘI EXTRACTIVĂ

INFRASTRUCTURA ENERGETICĂ

RUTE ȘI CĂI DE COMUNICAȚIE

RESURSE UMANE

RESURSE NATURALE

FACTORUL PUTERII POLITICE

FACTORUL PUTERII ECONOMICE

Fig. *31* Factorii puterii şi componentele forţei în analiza unui conflict, punctul de plecare trebuie să fie reprezentat de cauză sau *cauzele* care au generat această confruntare. În acest mod, un prim segment al analizei conflictelor va fi axat pe acele *elemente care generează diferende şi stări preconflictuale*, finalizate de cele mai multe ori prin războaie.

Cauzele conflictelor

De-a lungul istoriei, cauzalitatea conflictelor a fost extrem de variată, practic parcurgerea acestora reprezintă, în sine, o parcurgere a subiectelor generatoare de inegalităţi umane, sociale, economice, politice şi nu în ultimul rând militare. Pe tot parcursul istoriei umane războiul a însoţit omul, devenind, practic, o stare de spirit pentru anumite state, naţiuni, grupuri de interese sau chiar pentru simplii indivizi. În esenţa sa profundă războiul este unul dintre cele mai negative şi malefice lucruri create vreodată de om. Indiferent că este purtat convenţional sau modern, cu săbii sau bombe atomice, războiul generează moarte, distrugere, anihilare. Paradoxal, anumite grupuri de cercetători au observat că fiecare război aduce după sine, în perioada următoare finalizării sale, un anumit… progres! Deşi la o primă vedere acest lucru pare incredibil, foarte mulţi specialişti americani245 susţin această idee şi chiar o demonstrează într-o serie de studii, unele extrem de laborioase şi susţinute ştiinţific. Explicaţia pare să stea în efortul material, uman şi mental implicat de război şi în faptul că miza finală este, de cele mai multe ori, chiar supravieţuirea. Faptul că omul este pus în situaţii extreme, limită, face ca mobilizarea potenţialelor de care specia umană dispune să fie totală. Această mobilizare totală, se pare, este responsabilă de „saltul" cantitativ şi calitativ al societăţilor umane, înregistrat ulterior desfăşurării şi finalizării unui conflict armat. Exemplele sunt extrem de

numeroase, iar dacă ar trebui să amintim numai pe cele din sec. XX am putea observa că cele mai importante descoperiri umane au fost legate, direct sau indirect, de conflicte sau de activităţile subordonate conflictelor.

Numai în ultimii 60 de ani, perioadă considerată „liniştită" mai mult datorită faptului că nu am mai avut conflicte la scară mondială, extinse la nivel continental sau global, au existat totuşi, nu mai puţin de 150 de războaie sau confruntări armate, marea majoritate dintre ele desfăşurate între ţările subdezvoltate sau aflate în curs de dezvoltare. Analizând perioadele postconflictuale legate de aceste războaie putem observa o relaţie foarte interesantă: atunci când conflictele implică societăţi slab dezvoltate economic.

Saltul post-conflict este aproape inexistent, chiar mai mult, conflictul este *urmat* de scăderi ale vieţii economico-socială, din ţara respectivă. Este cazul aproape a tuturor conflictelor africane care nu au generat nici pe departe progresul sugerat de specialiştii amintiţi anterior şi totuşi, acest progres există! Din păcate, el nu este legat de conflictele ce macină statele subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, ci apare atunci când în conflict este implicat un stat puternic dezvoltat din punct de vedere economic şi social. Într-adevăr, dacă urmărim istoria post-belică a unor conflicte armate în care au fost implicate state puternic dezvoltate economic, putem observa că s-a înregistrat un progres economic, dar şi ştiinţific şi tehnologic. SUA a parcurs de trei ori acest proces, odată după conflictul din Coreea, a doua oară după conflictul din Vietnam iar a treia oară după conflictul din Golf. Aceste războaie, deşi au consumat resurse americane imense, au generat un „boom" economic foarte important. În acelaşi timp, efortul de „pregătire" a războiului obligă economia să producă, deci să fie viabilă şi funcţională. În ciuda acestui fapt războiul în sine este. Devorator" de resurse care ar putea

fi folosite mult mai bine în scopuri paşnice, decisive pentru umanitate, cum ar fi în domeniul medicinii, al educaţiei, al dezvoltării etc.

Conform statisticilor oficiale ale ONU, în perioada 1945 – 1989 numai SUA a cheltuit 10.000.000.000.000 (zece trilioane!) dolari în domeniul înarmării, din care % din această sumă fiind. Înghiţită” în timpul celor două mandate ale administraţiei Reagan. În perioada următoare, deşi războiul rece se terminase, SUA a continuat să consume sume uriaşe cu înarmarea, între 1989 – 2002, Ministerul de Război american „înghiţind” nu mai puţin de...9.384.200.000.000 (peste 9 trilioane!) dolari! O sumă uriaşă, de peste 2000 de ori mai mare decât Produsul Intern Brut al României... Dar nu numai SUA risipeşte resurse fantastice în domeniul apărării. La nivel global, în domeniul militar, numai în anul 2001 s-au cheltuit nu mai puţin de 839.000.000.000 dolari, ceea ce reprezintă mai mult de 200 de ori P.I. B.

— UI României pe un an... Chiar dacă războiul rece s-a terminat, omenirea a continuat să aloce sume extreme pentru înarmare. Orice comentariu devine, în aceste condiţii, de prisos...

Pentru a ne forma o imagine reală asupra eforturilor implicate de război, ar trebui să facem o paralelă cu cheltuielile din alte domenii importante pentru populaţie. Din păcate în acest caz apar discrepanţe majore în ceea ce priveşte raportul cheltuielilor pentru înarmare/educaţie sau pentru înarmare/sănătate. În anul 1986, media la nivel global pentru cheltuielile făcute cu un singur soldat să cifrat la aproximativ 30.000 dolari SUA, pe când suma cheltuită pentru educarea unui şcolar de abia ajungea ta 455 dolari SUAI

Producerea de armament implică, pe lângă cercetarea tehnologică, şi comerţul cu armele produse Comerţul cu arme este a doua. Industrie” ca productivitate

la nivel global, după comerţul cu droguri, în numai zece ani (între 1978 – 1988) ţările lumii a treia au cumpărat arme în valoare de 464.000.000 dolari SUA, la care se adaugă producţia proprie în aceste condiţii, războiul devine o necesitate, pacea dovedindu-se extrem de Neproductivă”!

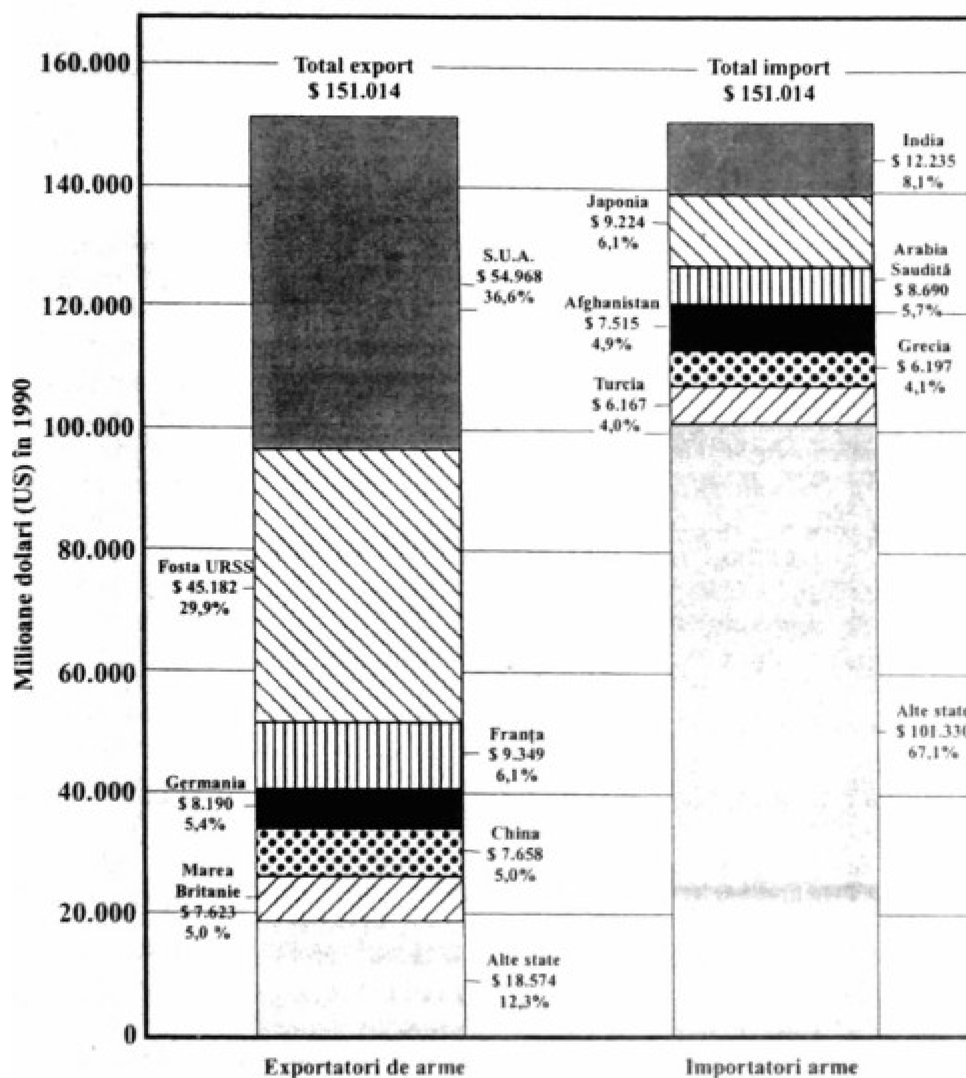

Fig. *32* Topul celor şase furnizori şi cumpărâton de arme convenţionale 1988 – 1992

Aminteam la începutul capitolului faptul că de-a lungul istoriei umane, se poate observa o evoluţie a cauzalităţii conflictelor, ele fiind influenţate de nivelul de

dezvoltare al societăţii umane şi, printre altele, şi de nivelul de dezvoltare tehnologic.

În perioada modernă, cauzalitatea conflictelor a fost legată de *goana după minerale*, inclusiv hidrocarburi. În esenţa sa, această cauză a avut la bază colonizarea emisferei sudice, desfăşurată în ultimii 400 – 500 de ani. Nevoia acerbă de minerale utile, începând de la aur şi alte metale preţioase, trecând prin zeci sau sute de substanţe necesare vieţii şi terminând cu substanţele „strategice" indispensabile procesului de apărare, a generat nu numai imperiile coloniale din sec. XVI-XX, dar şi politici de acţiune, doctrine, moduri de gândire, tipuri de relaţii internaţionale şi bineînţeles… conflicte!

După I-ul Război Mondial guvernul SUA, prin departamentul de război, a întocmit o listă cu 28 de materiale considerate „strategice" în cadrul acestora erau trecute:

Minerale esenţiale pentru acti de apărare; substanţe importante ale căror rezerve sunt localizate în exteriorul ţării; substanţe care în timp de război intră în gestiunea şi sub jurisdicţi guvernului federal.

Un moment important l-a constituit anul 1973, când în urma crizei petrolului, s-a pus problema instaurării unei Noi Ordini Economice Mondiale, în care resursele naturale de orice fel să fie sub jurisdicţia guvernelor proprii ale ţărilor respective. Acest lucru a constituit o lovitură pentru marile puteri consumatoare. Trebuie să avem în vedere că unele state dezvoltate, cum ar fi de exemplu SUA, se bazează în proporţii covârşitoare pe importul substanţelor importante pentru economie şi apărare, iar o astfel de „reaşezare" a relaţiilor internaţionale ar fi pus probleme deosebite şi ar fi slăbit capacitatea de apărare. SUÀ importă în proporţie de 100% primele zece substanţe considerate a fi strategice (arsenic, bauxită, cesium,

niobium, grafit, magneziu, mică, rubidium, stronţiu, thallium), iar ţările de la care importă aceste substanţe nu sunt întotdeauna „extrem de binevoitoare”. Alte 16 substanţe strategice sunt importate în proporţie de peste 50%...

O formă modernă, contemporană, a acestei „goane după substanţe utile” este reprezentată de *nevoia de petrol*. Aurul negru reprezintă, în prezent, cauza cea mai importantă a conflictelor. Petrolul generează nu numai război, dar generează şi prezenţă militară la mare distanţă de casă, adică forţe de ocupaţie, lucru generator ta rândul său de conflicte, uneori mai complicate decât cel armat.

În acelaşi timp o formă. Mascată” de cauzalitate a conflictelor este reprezentată de necesitatea *influenţei politice într-o anumită zonă*, de regulă, zonă strategică. Zona Caraibelor, Cuba şi ţările înconjurătoare au reprezentat areale în care această cauză, a. Ţinerii” la distanţă a comunismului faţă de SUA, a funcţionat în a doua jumătate a sec. XX. În plus, *controlul zonelor strategice*, de tipul strâmtorilor sau canalelor, constituie o cauză frecventă de conflict, cum este cazul intervenţiei americane din Panamá sau în alte ţări din America Latină. Este vorba de un *control geopolitic* care, mai devreme sau mai târziu, poate genera conflict.

O cauză relativ recentă250 generatoare de conflict este reprezentată de *controlul producţiei şi al comerţului cu droguri*. Cazul intervenţiilor americane în Columbia, cu particularităţile sale ce se depărtează de o intervenţie militară clasică, demonstrează faptul că sursele generatoare de conflicte sunt extrem de complexe şi variate.

În cadrul cauzalităţii conflictelor pot fi menţionate încă două categorii bine individualizate. O primă categorie este reprezentată de *dezechilibrele ce apar în interiorul sistemelor politice*. O serie de evenimente pot genera

mişcări sociale ce se pot finaliza prin conflicte, de cele mai multe ori extrem de violente. Dezastrele naturale, uneori la scară foarte extinsă, produc pe lângă mişcări masive de populaţie şi diferenţieri materiale marcante şi vizibile între zone ale ţării. În aceste condiţii, conflictele, în general cele sociale, devin foarte frecvente. Epidemiile, schimbările sociale foarte rapide, de tipul revoluţiilor, pot genera extrem de des conflicte, în unele cazuri chiar armate.

O a doua categorie reprezentată de *procesul de eliberare naţională* şi *ieşire de sub stăpânirea colonială* generează, în marea majoritate a cazurilor, conflicte, în special armate. Independenţa se câştigă prin luptă, iar coloniştii nu vor renunţa pe cale paşnică la stăpânirea teritoriilor coloniale. Istoria secolului XX este plină de astfel de exemple, Africa şi Asia reprezentând continentele cele mai încercate de acest tip de conflict.

Există, în acelaşi timp, o serie de cauze specifice conflictelor sociale dar care, de cele mai multe ori, se finalizează prin conflicte armate. Între aceste, *diferenţierile etnice* şi *confesionale* se înscriu în această categorie ca fiind reprezentative. Situaţia din fosta Iugoslavie sau din zona caucaziană demonstrează faptul că exacerbarea naţionalismului şi a diferenţierilor etnice duce inevitabil la conflicte deschise, armate. La fel ca *ş*\ eliberarea naţională, conflictul etnic va genera o confruntare militară în final. În multe cazuri, însă, în spatele cauzei etnice se poate ascunde un anumit interes economic, politic sau chiar geopolitic. De multe ori, părţile implicate în cadrul conflictului etnic sunt

290 Deşi flagelul este vechi, intervenţia militară este un fenomen relativ nou ca metoda de combatere.

„Alimentate” cu fonduri, bani. Armament, muniţii etc. de către terţe părţi care au interese în zonă. Altfel, cum se poate explica faptul că UCK-ul (Armata de eliberare albaneză din Kosovo) deţinea, la începutul conflictului cu

sârbii din provincie, peste 50.000 de automate Kalaşnikov, mii de aruncătoare de grenade AG7, AG9 sau AG11, zeci de milioane de cartuşe de diferite calibre şi multe alte tipuri de armament, muniţii şi echipament militar în valoare de sute de milioane de dolari SUA, ştiu fiind faptul că albanezii din Kosovo nu dispuneau de surse financiare deosebite, iar Albania nici atât...? În astfel de situaţii cauzalitatea conflictelor devine una complexă, disipată în mai multe direcţii...

În concluzie, putem afirma faptul că procesele generatoare de conflicte sunt extrem de diverse şi variate, ele depinzând, printre altele, *şi* de *tipul* de conflict ce se doreşte a fi generat. Astfel, elementul esenţial în analiza conflictelor devine „tipul de conflict”, element ce dictează desfăşurarea, specificul, spaţialitatea şi finalitatea confruntărilor respective.

Tipuri de conflicte

Clasificarea în această direcţie a tipologiei conflictelor este chiar mai diversă decât în cazul cauzalităţii conflictelor.

La fel ca şi în subcapitolul anterior, putem afirma că de-a lungul istoriei, conflictele au „evoluat”, luând forme noi, nemaiîntâlnite anterior.

O primă clasificare a conflictelor poate avea la bază diferenţierea funcţie de *modul de reliefare al conflictului*. În acest séns se individualizează două mari categorii:

1. Conflictele violente;
2. Conflictele non-violente.

În cadrul primei categorii înscriu, în primul rând, conflictele armate, războiul, revoluţiile sângeroase şi în general orice tip de confruntare în care se înregistrează victime, răniţi sau distrugeri materiale.

În cadrul celei de-a doua categorii se înscriu acele conflicte, de regulă pe bază socială, culturală, educaţională, economică etc., care nu se finalizează

întotdeauna cu victime, răniţi sau distrugeri materiale semnificative. Un exemplu în acest sens este reprezentat de conflictele sociale non-violente, de cele culturale sau de cele economice. Lupta „surdă” pentru acapararea pieţelor de desfacere sau chiar „colonialismul cultural” generează astfel de conflicte în care nu curge sânge! Deocamdată…

O altă clasificare a conflictelor poate fi făcută funcţie de *cauzalitatea care le-a generat*. Aici există foarte multe categorii, printre cele mai importante putem enumera:

Conflicte de natură teritorială; conflicte de graniţă;

Conflicte etnice; conflicte religioase; conflicte economice; conflicte sociale; conflicte politico-ideologice; conflicte culturale, conceptuale. Disputele teritoriale şi în special cele legate de graniţă au fost extrem de frecvenţe, în special în trecut. Se estimează că din cele aproximativ 1.500 de conflicte armate desfăşurate în istoria consemnată a omenirii, circa 90% au fost axate pe diferende teritoriale, iar din acestea circa 60% au avut ca subiect de litigiu graniţa sau frontieră, lată încă o dovadă a importanţei geografiei în astfel de probleme. Din această cauză, lumea ştiinţifică şi mai ales cea americană a acordat după anul 1945 o atenţie deosebită geografiei războiului şi evoluţiei spaţiale a acestei activităţi umane distructive.

În cadrul şcolii americane de geografie politică s-a individualizat pe deplin această disciplină2” care, conform părerii majorităţii specialiştilor din domeniu, analizează relaţiile internaţionale dintre state, relaţii care se pot finaliza prin război. Este, practic, forma clasică a geografiei conflictelor, formă eminamente geografică, care lucrează cu teritoriul şi omul ca factori primordiali.

Conflictele etnice şi cele religioase se constituie într-o categorie aparte din domeniu. Deşi diferendele etnice şi religioase existau şi în trecut, după prăbuşirea sistemului comunist şi odată cu revitalizarea şi redimensionarea naţionalismului, s-a produs o conflictualizare a

problemelor etnice. În cadrul acestei categorii putem diferenţia două mari direcţii, conflictele etnice (şi religioase) inerte, aflate. În suspendare”, de tipul celor existente în statele europene dezvoltate şi care nu se manifestă în permanenţă în mod vizibil, violent.

Conflictele etnice (şi religioase) active, violente, aflate în expansiune, de tipul celor din fosta Iugoslavie sau din fostele state sovietice. Această din urmă categorie stă la baza multor conflicte armate, extrem de violente252.

În acelaşi timp, mai există o categorie relativ asemănătoare cu cea a conflictelor etnice şi religioase, reprezentată de conflictele sociale şi de cele politico-ideologice, care poate cunoaşte forme violente, de tipul revoluţiilor sau răscoalelor, momentul 1989 din România oferindu-ne o experienţă unică în acest sens. În unele cazuri, conflictele sociale şi cele politico-ideologice pot fi

761 Glassner. M.I., 1996... *op citate*, pag 358

262 Pentru mai multe detalii recomandăm articolul *Aspecte geopolitice ale conflictului* d/r *Kosovo*, autor Silviu Costachie, articol apărut în Revista Română de Geografie Politică”, anul II, nr. 1/2000.

Țările al căror nume lipsesc,
nu au probleme etnice
Scoția
Irlanda
de Nord
Marea
Nordului
OCEANUL ATLANTIC
IRLANDA
Țara
Galilor
MAREA
BRITANIE
BELGIA
FRANȚA
Zona bască
Catalonia
SPANIA
Corsica
(Fr.)
Sardinia
(It.)
Marea

Fig. *33* Areale cu conflicte etnice în Europa latente, nemanifestându-se într-un mod violent. Există, în acest domeniu, o serie de condiţionări psihologice şi comportamentale ale indivizilor, condiţionări diferenţiate şi din punct de vedere teritorial şi spaţial. În esenţă, aceste condiţionări aparţinând preponderent geografiei comportamentale şi prin extensie, celei sociale, demonstrează încă odată legătura indisolubilă dintre geografia politică şi celelalte componente. Existenţiale1" din interiorul geografiei umane

Conflictele economice şi mai ales cele culturale sunt – prin definiţienonviolente. Acestea sunt de cele mai multe ori percepute nu ca şi conflicte reale, în sine, ci ca Preluări" sau „infiltrări" defin sisteme economice sau socioculturale. Este vorba de lături ale procesului de globalizare, sau mai bine spus ale procesului de americanizare, în care reacţia de rezistenţă este una predominant non-violentă, mai mult pasivă, decât activă. S. Huntington denumea acest tip de conflict „conflictul civilizaţiilor". În fapt acest fel de conflict fiind mai mult un conflict al modurilor de gândire, al concepţiilor, al tiparelor comportamentale, care stau la baza civilizaţiilor Glassner amintea, în această direcţie, de apariţia unor „axe ale relaţiilor antagonice", orientate pe două direcţii majore: est vest şi sud nord2 în esenţa lor aceste axe ale relaţiilor antagonice sunt generate de polarizarea economică a societăţii umane actuale şi de separaţia între bogaţi şi săraci. Nordul şi vestul pe de-o parte, sudul şi estul de altă parte…

Un tip aparte de clasificare, dar foarte sugestivă, este cea referitoare la tipurile de conflicte arrhate. În ciuda complexităţii şi diversităţii conflictelor în general, cele armate, militare, se constituie într-o categorie determinantă prin urmările avute şi prin duritatea lor.

În categoria conflictelor armate putem evidenţia trei

mari tipuri distincte, ultimul fiind extrem de nou, dinamic, periculos şi complex:

1. Conflictele armate convenţionale;
2. Lupta de guerilă;
3. Terorismul.

Prima categorie, reprezentată de *războaiele convenţionale*, de tipul celui de-al II-lea Război Mondial, are o serie de caracteristici „clasice” Astfel de conflicte convenţionale reunesc două părţi beligerante implicate, antagonice, şi se desfăşoară pe un câmp de luptă unde folosesc armament convenţional asemănător. În marea majoritate a cazurilor rezultatul confruntării este stabilit de *elemente obiective* (nivelul forţelor, topografia câmpului de luptă, resursele implicate etc.) sau de *elemente subiective* (motivaţia trupelor, curajul, dârzenia, determinarea etc.). În cadrul acestei categorii a conflictelor armate convenţionale se evidenţiază un subtip aparte: *conflictul asimetric*, în care una din părţi este foarte puternică iar cealaltă parte mult mai slabă. Exemplul tipic al unui astfel de conflict armat asimetric a fost războiul din Vietnam, în care partea foarte puternică a fost, bineînţeles, SUA. Realitatea a demonstrat în acest caz, faptul că dintre cele două elemente (obiective şi subiective), uneori cele subiective, de tipul motivaţiei, determinării, curajului sau dârzeniei, pot compensa şi contracara puterea militară brută. Exemple identice s-au întâlnit şi în istoria medievală şi modernă a poporului român…

Cea de-a doua categorie, reprezentată de *luptă de guerilă* se evidenţiază şi se diferenţiază de prima categorie atât prin modul de desfăşurare, cât şi prin forţele implicate, metoda de luptă, modul de folosire al terenului, tehnici aplicate etc.

Lupta de guerilă implică unităţi mici din punct de vedere numeric, însă extrem de profesionalizate şi

instruite, foarte mobile, uneori neregulate, care folosesc că tehnică de bază în atac „elementul surpriză”.

Primele trupe de guerilă au apărut în timpul campaniei lui Napoleon în Spania. După înfrângerea armatei spaniole regulate, ţăranii retraşi în munţi au pornit „micul” lor război propriu (guerrilla) împotriva trupelor franceze. Acţiunile lor, care au destabilizat armata franceză şi în final au determinat-o să se retragă, au fost de tipul atacurilor surpriză (numite şi. Loveşte şi fugi”), desfăşurate noaptea, atacuri care ţineau extrem de puţin timp, bulversând trupele regulate franceze. Această tehnică de luptă este foarte veche fiind folosită de circa 2000 de ani în timpul celui de-al II-lea Război Mondial, în Iugoslavia, aceste trupe neregulate, cunoscute sub numele de «partizani” au dus această tehnică de luptă la nivel de artă, nici germanii şi nici sovieticii (ulterior) nereuşind să ocupe Iugoslavia din această cauză. Lupta de guerilă a fost prezentă şi pe teritoriul României, între 1949 – 1956, însă îndreptată împotriva ocupaţiei sovietice, desfăşurată în munţi de unităţi conduse de foşti ofiţeri regali români care se opuneau instaurării noului regim comunist în ţară

Ultima categorie din această clasificare, *terorismul*, reprezintă un fenomen extrem de complex, distrugător, periculos şi greu de controlat. Terorismul implică răspândirea terorii prin violenţă. El se traduce prin înspăimântarea unei populaţii prin acte de violenţă. Din păcate, terorismul afectează în primul rând civilii, modificând, astfel, profund, datele problemei.

Ca terminologie, terorismul îşi are originea în latinescul „terror-terroris” care înseamnă „groază, frică, teamă, spaimă” Terminologia în sine explică perfect esenţa acestor acţiuni: terorismul = practicarea terorii de către structuri non-statale. Deşi în majoritatea cazurilor practicanţii terorismului sunt într-adevăr structuri non-statale, există şi excepţii în care terorismul a devenit

politică de stat, fiind practicat de structuri şi agenţi statali.

Activitatea teroristă şi conceptul în sine nu sunt fenomene noi, ele datând încă din perioada Antichităţii. Strategul chinez Sun Tzu, a scris un tratat de război intitulat *Arta războiului*, în urmă cp 2.500 de ani în care a pus bazele ideii de „terorism” lansând faimoasa şaradă „omoară unul, înspăimântă zece mii!” Actul terorist este îndreptat împotriva unor persoane, grupuri, categorii sau clase sociale, iar în unele cazuri chiar împotriva statului şi a reprezentanţilor acestuia. Victimele sunt alese după criteriul *reprezentativităţii simbolice* (diplomaţi, oameni politici, militari de rang înalt etc.).

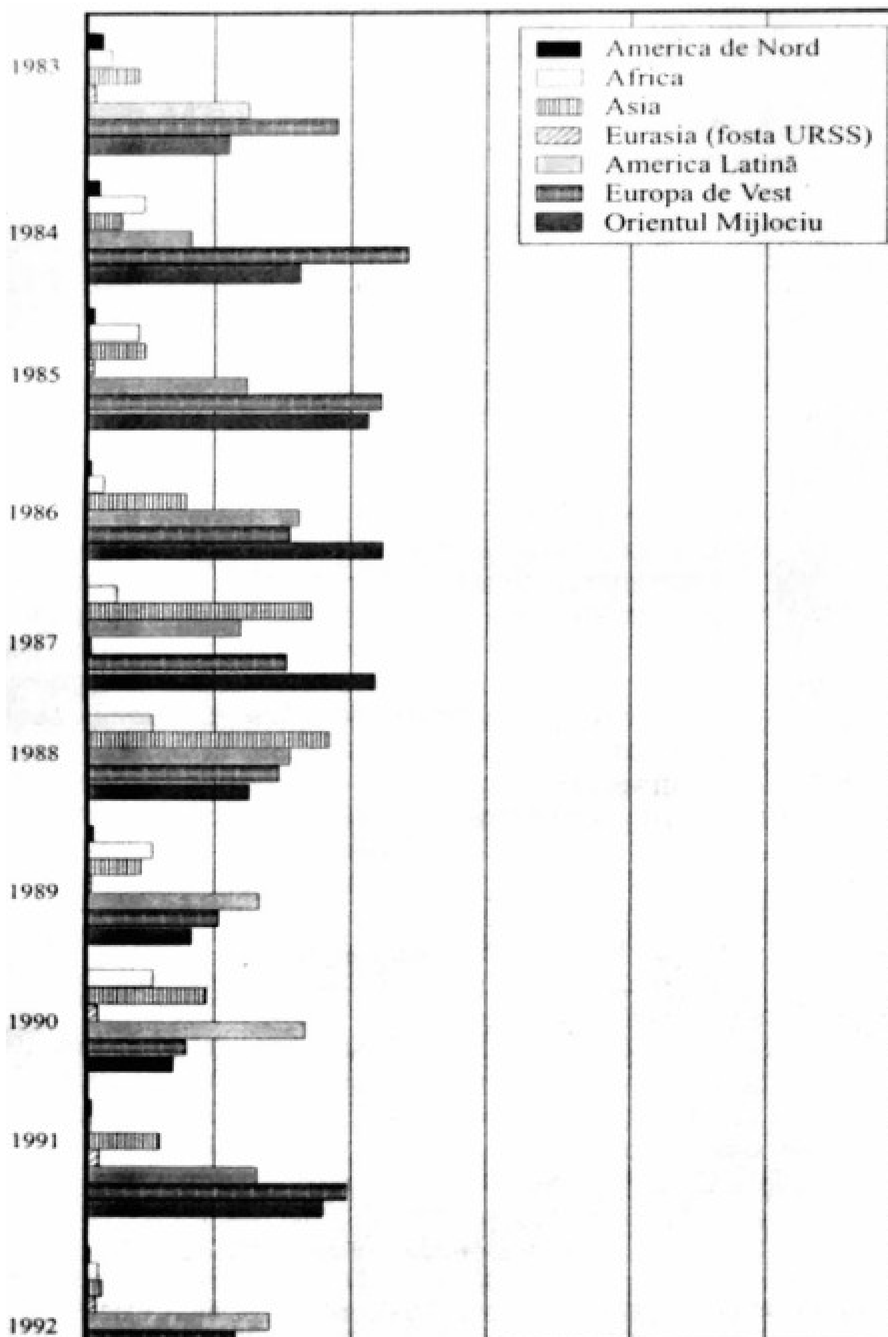

Sun Tzu

A. Schmidt şi A. Jongman, profesori la Universitatea din Leiden-Olanda, au studiat 109 definiţii academice şi oficiale ale terorismului formulate între anii 1986 şi 1988, în încercarea de a analiza principalele elemente constituente în urmă acestui studiu, cei doi analişti au concluzionat că elementele de violenţă se găsesc în 83, 5% dintre ele, ţelurile politice în 65%, inducerea sentimentelor de frică şi teroare în 51%, caracterul arbitrar şi nondiscriminatoriu în 21%, şi numai 17, 5% cuprindeau *victimizarea civililor, a* non-combatanţilor sau a elementelor neutre.

Un element de diferenţiere al terorismului faţă de luptă de guerilă şi faţă de celelalte tipuri de conflicte este reprezentat şi de *structura* sa *funcţională* Grupurile teroriste desfăşoară acţiuni „mascate”, în care sunt

implicate „celule teroriste, în fapt grupuri de câteva persoane *coordonate de o* structură superioară. Principiul de coordonare este cel al *celulelor izolate*, pentru a nu permite distrugerea întregii reţele în cazul arestării membrilor *unei celule*, *lucru* care îngreunează lupta împotriva terorismului. Această luptă se *face pe* două planuri, prin acţiuni *de anti-terorism* şi prin acţiuni de *contra-terorism* Deşi *termenii par* similari ca exprimare, *ei sunt diferiţi* ca punere în practică

America de Nord
Africa
Asia
Eurasia (fosta URSS)
America Latină
Europa de Vest
Orientul Mijlociu
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992

Fig. *34* Numărul incidentelor teroriste internaţionale

a. *anti-terorismul*, se referd la *măsuri defensive*, reliefate prin asigurarea securităţii oamenilor şi facilităţilor. Ca exemplu putem aminti activităţile de control din aeroporturi, controlul imigranţilor ia vamă, sisteme de supraveghere etc.

B. *Contra-terorismul*, se referă la *măsuri ofensive*, desfăşurate împotriva teroriştilor şi a bazelor lor. De regulă aceste măsuri ofensive sunt de tip militar, acţiuni desfăşurate de trupe de elită, cum ar fi Delta Force sau Seal Te-am 6 din SUA, SAS din Marea Britanie, Grenzschutz gruppe nr. 9 din Germania sau Spetznaz din Rusia.

În opinia multor specialişti, terorismul are două faţete care sunt individualizate până la un punct, însă, în anumite condiţii sunt greu de separat. Cete două faţete sunt: terorismul, *formă de luptă*; terorismul, *activitate criminală*. Yasser Arafat, preşedintele Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei, afirma în faţa Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite că… diferenţa dintre un revoluţionar şi un terorist constă în *motivele pentru care luptă fiecare*. Nu poate fi numit terorist cel care se ridică pentru o cauză dreaptă şi luptă pentru libertatea şi eliberarea tării, împotriva invadatorilor, coloniilor şi coloniştilor”. Într-adevăr, deşi departajarea între un revoluţionar şi un terorist este destul de dificil de făcut, considerăm că atât motivaţia cât mai ales căile de desfăşurare a luptei îi separă fundamental. Nicio idee de libertate sau de eliberare naţională nu justifică uciderea femeilor şi copiilor nevinovaţi…

Indiferent de modul de reliefare a terorismului că luptă de eliberare sau activitate criminală, terorismul internaţional cunoaşte, în prezent, mai multe forme de acţiune:

1. *Narcoterorismul*, definit ca fiind „utilizarea

traficului de droguri pentru propagarea obiectivelor anumitor guverne şi organizaţii teroriste”, identificate ca fiind Cuba, Nicaragua, Columbia şi Perú. Această formă de terorism produce destabilizare interioară a statului destinaţie, subminând indirect capacitatea de luptă şi de implicare a acestuia. Metodă a fost folosită şi verificată în conflictul din Vietnam unde aproape 25% din combatanţii american foloseau o formă de drog, lucru care a creat mari probleme armatei americane;

2. *Terorismul de stat*, care are ca scop înlăturarea unor personalităţi politice de stat autohtone sau străine şi poate avea consecinţe deosebite pe planul relaţiilor diplomatice internaţionale, cu implicaţii majore în planul securităţii şi stabilităţii globale;

3. *Terorismul politic*, are ca motivaţie directă elemente de ideologie diferită şi necesitatea de a „elimina” opozanţii politici care nu împărtăşesc aceste opinii. De regulă, acest tip de terorism se desfăşoară în exteriorul statului generator şi implică o motivare politică foarte puternică;

4. *Terorismul social*, rezultat direct al crizelor sociale apărute în interiorul unor societăţi care nu se pot adapta din mers la transformările impuse de procesul de globalizare. Diferenţierile sociale, adâncirea discrepanţei dintre clase, pot genera astfel de acţiuni care sunt, de cele mai multe ori, extrem de violente. Terorismul social se desfăşoară în interiorul statului generator;

5. *Terorismul religios*, are la bază fanatismul religios, şi reprezintă un fenomen extrem de complex, cu valenţe sociale şi mai ales psihologice. El este rezultatul unor structurări în timp a unor concepţii religioase care privesc jertfă ca un element de înălţare la Paradis, însă foloseşte acest concept în ideea distrugerii „inamicului” adică a ţintei care nu este de aceeaşi religie cu combatantul. Terorismul religios este foarte periculos pentru că lucrează

cu elemente de justificare psihologică foarte adânc înrădăcinate în mintea şi sufletul combatanţilor. Odată intrate şi „înfipte" puternic aceste idei nu mai pot fi „extrase", combatantul preferând să moară mai bine, decât să-şi trădeze convingerile. Religia islamică a dat cel mai puternic val de terorism religios, pe principiul „Războiului Sfânt" (Jihadul);

6. *Terorismul chimic* şi *biologic*, reprezintă o latură foarte periculoasă a terorismului, prin distrugerile extrem de mari şi întinse pe care le poate genera. În acest tip de terorism se folosesc arme de distrugere în masă, de tipul armelor chimice şi bacteriologice, care pot avea un efect devastator. Se folosesc atât agenţi chimici, otrăvuri deosebit de puternice, cât şi agenţi biologici, viruşi, bacterii, care cu greu pot fi oprite în răspândirea lor. Eforturile de stopare a acestui tip de terorism impune controlul sever al armelor de acest tip şi al substanţelor care pot fi folosite la fabricarea lor; 7 Terorismul *nuclear*, reprezintă forma cea mai periculoasă a terorismului, datorită distrugerilor incalculabile care pot apare într-un astfel de atac terorist. Această formă particulară de terorism reprezintă cea mai violentă faţetă pe care o poate cunoaşte această activitate criminală. Ea implică suportul unor state ce încurajează terorismul, datorită faptului că achiziţionarea, transportul şi folosirea unor astfel de arme implică eforturi financiare şi organizatorice titanice. Dezmembrarea fostei URSS a scos pe piaţa neagră material nuclear care poate fi folosit pentru construirea unui astfel de dispozitiv terorist

Statele deţinătoare de arme nucleare sunt de comun acord că pentru a stopa acest tip de terorism extrem este necesară o colaborare permanentă şi reală între toţi factori producători de astfel de substanţe, lucru în prezent mai greu de realizat;

8. *Terorismul cibernetic*, sau *cyber-terorismul*, cum

mai este cunoscut, reprezintă „vârful” de lance, tehnologic, cel mai înaintat dintre elementele folosite de terorişti ca „unelte de lucru” Terorismul cibernetic implică destabilizarea informaţională şi în final preluarea controlului sistemelor informatizate ale statului ţintă, lucru care poate duce la un colaps economic, financiar, social al ţării respective. Esenţa terorismului cibernetic este informaţia. Informaţia sau mai bine spus schimbul de informaţii se realizează prin intermediul Internetului, cu cât o societate este mai dezvoltată cu atât ea este mai „legată” de acest sistem de gestiune al informaţiei, deci mai vulnerabilă în faţa unui atac de acest fel. Spaţiile de confruntare prioritare nu mai sunt cele referitoare la ambiţiile geopolitice, la rivalităţile militare etc., ci cele economice şi cele legate de luptă pentru resurse, informaţii şi controlul comunicaţiilor.

Dacă în aproape toate cazurile sale terorismul se desfăşoară în exteriorul statului generator, există conflicte care sunt *iniţiate* şi se *desfăşoară în interiorul statului-gazdă*:

Rebeliunile, reprezintă acte de violenţă, determinate de motive economice sau sociale, de cauze etnice, religioase sau de natură nonpolitică, acte ce durează relativ puţin şi se finalizează cu distrugeri materiale importante şi chiar cu victime;

Revoluţiile, reprezintă acte de violenţă socială prin care se schimbă guvernul şi/sau orânduirea social-politică. Pot fi non-violente (de „catifea”, revoluţiile din ţările foste comuniste, din 1989, cu excepţia României), sau extrem de violente, pagubelor materiale adăugându-se numeroase victime umane. Pot dura de la câteva zile la luni întregi şi pot fi „exportate” din ţara-gazdă spre alte state; *Insurecţia armată*, se referă la procesul de preluare a puterii de către o huntă militară, de regulă, printr-o lovitură de stat. Acest proces implică existenţa unor „structuri de înlocuire”, care

vor prelua funcţiile guvernului şi ale parlamentului, structuri pregătite şi instruite pentru această operaţiune înainte de insurecţie. Rezultatul insurecţiei armate este instaurarea unei dictaturi militare, din care trecerea la democraţie se face mai uşor sau mai greu, în anumite condiţii. Insurecţia armată poate genera victime atunci când forţele armate ale statului rămân fidele şi se opun predării puterii de către organele de drept ale ţării respective. În anumite cazuri, armata pactizează cu insurgenţii, în alte cazuri insurgenţii sunt izolaţi şi îndepărtaţi, insurecţia eşuând.

Teritorialitatea şi conflictele

Indiferent de tipul său de cauza conflictelor, de modul de desfăşurare sau de caracteristicile funcţionale ale acestora, conflictele au o bază teritorială clară, putându-se delimita relativ simplu arealul sau spaţiul în care acestea se desfăşoară. Aceste areale sau spaţii pot fi reprezentate de întreg teritoriul unui stat, atunci când conflictul este de tipul economic, social, militar sau poate fi extins la nivel suprastatal, chiar continental, atunci când implică mai mult de două părţi combatante.

În geografia conflictelor, teritoriul joacă un rol decisiv în generarea stării conflictuale, reprezentând nu numai suportul de desfăşurare, ci şi subiectul de dispută sau motivul de declanşare. Putem observa, însă, că odată cu trecerea timpului există tendinţa „mutării” accentului în ceea ce priveşte subiectul de dispută şi motivul de declanşare, de la teritoriu spre activităţile şi specificurile umane ale populaţiei de pe acele teritorii. Această „translatare” de la teritoriu la populaţie în domeniul cauzalităţii conflictelor, nu este altceva decât un răspuns la transformările suferite de societatea umană în ultimele două sute de ani, în general, şi mai ales în ultimele cinci decenii, în particular. Conflictele care îşi păstrează atributul „teritoriu” sunt din ce în ce mai specifice ţărilor

lumii a III-a, în contrast cu noile categorii de conflicte „curate”, de tipul economic, cultural, comportamental (între civilizaţii diferite), care nu mai pun accentul pe acest suport spaţial. Deşi la prima vedere pare că determinarea conflictelor s-a schimbat, în realitate teritoriul îşi modifică poziţia, ca importanţă, în cadrul „tabloului conflictual”.

Dacă în Evul Mediu pentru un petic de pământ se băteau armate timp de ani de zile. Fără ca aceea bucată de pământ să aibă o funcţionalitate deosebită, în prezent conflictele sunt orientate cu precădere spre funcţionalitatea teritoriului respectiv. Ceea ce conţine sau reprezintă acel teritoriu este important şi generator de conflicte. Petrolul sau poziţia strategică deosebită fac din acel teritoriu un factor decisiv în cadrul conflictului. Statele nu se mai extind teritorial, au nevoie astăzi de valenţele economice, sociale sau geostrategice ale teritoriilor pe care le consideră importante. Procesul de extindere al Uniunii Europene reprezintă exemplul cel mai concludent în această direcţie. În acest fel ponderea conflictelor teritoriale sau de graniţa va continua să scadă, ceea ce va creşte. Însă, va fi nu numai numărul conflictelor ce au ca şi cauzalitate omul, ci mai ales complexitatea şi diversitatea conflictelor cu cauzalitate antropică.

Istoria omenirii este, în sine, o perpetuă istorie a conflictelor. Din păcate, omul nu a învăţat – încasă convieţuiască în pace, fără să intre în contradicţie cu vecinul său. Probabil acest lucru nu se va întâmpla foarte curând, însă prin analiza şi abordarea tot mai profesională a geografiei conflictelor există şansa că numărul şi gravitatea acestor conflicte să scadă. Numai în acest lel putem transforma geografia conflictelor într-o geografie a păcii şi a bunei înţelegerii

CONCLUZII

Lumea în care trăim se află în permanentă schimbare, într-o mişcare continuă care reprezintă, în fapt,

esenţa existenţei umane. Orice domeniu a) vieţii omului pe această planetă ajunge, mai devreme sau mai târziu, sub această incidenţă, suferind repercusiunile acestor transformări, uneori ireversibile. Deşi procesul este extrem de vechi, practic de la începutul existenţei omului pe Pământ, acesta a transformat continuu şi neîncetat planeta, cele mai profunde şi vizibile modificări, uneori chiar alterări profunde, apărând în ultimele secole, cu precădere în ultimele decenii ale sec. XX.

Ultimii 60 de ani scurşi de la terminarea celui de-al II-lea Război Mondial au reprezentat cea mai dinamică dar şi cea mai controversată perioadă a istoriei umane. Toate domeniile de existenţă umană au cunoscut transformări radicale în această perioadă, inclusiv domeniul politic şi în ultimă instanţă latura teritorială şi spaţială a acestuia. Transformările petrecute în această perioadă au afectat, în acelaşi timp, şi viaţa ştiinţifică, academică, care s-a văzut pusă în situaţia unei adaptări din mers la noile provocări din acest domeniu. Conturarea noilor direcţii şi domenii de cercetare a avut la bază tocmai această diversificare extremă ce s-a făcut simţită după terminarea celei de-a doua conflagraţii mondiale. Lumea ştiinţifică, inclusiv cea geografică, s-a văzut pusă în ipostaza necesităţii abordării unor noi probleme, dar şi în faţa schimbării opticii referitoare la problematica „clasică", specifică deja unor domenii bine conturate şi relativ bine definite. Apărea, astfel, o *necesitate imperativă*, aceea a adaptării preocupărilor ştiinţifice la noile cerinţe impuse de societate, ştiinţa în ansamblu devenind din ce în ce mai aplicativă, mai pragmatică, depărtându-se din ce în ce mai mult de latura pur teoretică, specifică sfârşitului de secol XIX şi începutului de secol XX. Avântul cunoscut de unele societăţi capitaliste după terminarea celui de-al II-lea Război Mondial a creat premisele acestor modificări radicale atât în domeniul economic, social, dar şi în cel

politic, inclusiv în domeniul decizional care implică analiza, gestionarea, decizia şi predicţionarea fenomenului politic în ansamblu.

Demararea, sub diferite forme, a procesului de globalizare şi de mondializare a economiei, paralel cu un susţinut proces de unificare pe baza unor alianţe determinate de interese comune atât militare (NATO) cât şi economico-sociale (UE) sau religioase, a dus la schimbarea raporturilor dintre latura economică şi cea politică la nivel mondial şi continental. Tot în această perioadă putem vorbi de apariţia unei *Noi Ordini Internaţionale*, în care noi principii – diferite faţă de coordonatele clasice au fost încercate a fi impuse. În ideea eliminării injustiţiei şi a diferenţelor economice şi sociale între ţările mapamondului. Acest lucru a fost posibil, printre altele, şi datorită schimbărilor ideologice care au avut loc în ultimele două decenii, prin dispariţia antagonismelor politico-ideologice şi trecerea la un singur sistem politic universal (capitalismul), aplicat, însă, diferit funcţie de trăsăturile statelor implicate în proces. Din acest punct de vedere, unii autori din domeniu, vorbesc chiar de o nouă formă de colonialism, diferită totuşi de conceptul de neo-colonialism, formă prin care „cucerirea” unui teritoriu nu se mai face în mod clasic, ci prin influenţă şi determinare economică, iar în ultimă instanţă financiară.

Deşi gândită iniţial ca o politică de ajutorare a statelor subdezvoltate, aplicarea acestui concept a dus şi continuă să ducă şi astăzi, la adâncirea diferenţierilor dintre statele bogate şi statele sărace ale lumii. Se pare, totuşi, ca „omogenizarea” economică şi socială preconizată întârzie să apară, statele sărace ale lumii devenind tot mai sărace în ultimele decenii şi din ce în ce mai legate de cele bogate, iar acestea din urmă devenind din ce în ce mai bogate, concentrând din ce în ce mai mult puterea şi decizia din diferite domenii. Această „asimetrie” a balanţei

puterilor economice, sociale sau politice, este rezultatul direct al tendinţei de a concentra puterea (în special cea financiar-economică) spre un anumit pol, reprezentat de *lumea vestică şi nordică*, în contradicţie cu celălalt pol, numit „al sărăciei”, specific *lumii estice şi sudice*. Din acest punct de vedere se conturează două mari categorii de state, atât de diferite între ele: *statele producătoare*, care au capacitatea de a susţine activităţi economice productive, cu o dinamică susţinută şi aflate într-o acerbă cursă în căutare de materii prime şi pieţe de desfacere şi, *statele consumatoare*, care nu dispun de capacităţi reale de producţie şi a căror existenţă este legată direct de necesităţile primei categorii. Această ultimă categorie se constituie într-o imensă, imprevizibilă şi necontrolabilă piaţă de desfacere, obiect de zbatere şi luptă a primei categorii.

Şi în domeniul social transformările au devenit extrem de vizibile în ultimele decenii. Asistăm în prezent la *conflictualizarea problemelor etnice*, la o *redimensionare a naţionalismului*, descătuşat odată cu prăbuşirea sistemului comunist şi îndepărtarea constrângerilor ideologice. Aceste fenomene au o reliefare teritorială şi spaţială extrem de vizibilă. Alături de apariţia unor stări conflictuale, uneori chiar extrem de violente, generatoare de conflicte armate (cum este cazul fostei Iugoslavii) se pot remarca, din ce în ce mai frecvent, tendinţe centrifuge ce implică atât grupuri de populaţii, separabile pe principiul etnic, cât şi teritorii aparţinătoare unor state considerate până nu demult extrem de stabile. Faptul că multe grupuri etnice, ce se constituie în minorităţi elnice aflate pe teritoriul unor state europene şi nu numai, solicită din ce în ce mai des *autonomie pe principiul* efn/e, inclusiv *autonomie teritorială*, nu reprezintă decât înţelegerea faptului că într-o lume în care nu mai există jaloane, şi unde totul este posibil, revendicările pe baza drepturilor

colective şi nu individuale, pot avea succes, indiferent de justeţea sau moralitatea lor. Asistăm, astfel, la o răsturnare a valorilor „clasice” în raporturile dintre state şi în raporturile dintre un stat şi diferite categorii sociale din interiorul populaţiei sale. Tocmai aceasta. Schimbare” stă la baza unor interpretări personale, individuale, care pleacă de la interese de grup, fără a ţine cont de legitaţiile care guvernează astfel de probleme.

Aşa cum era de aşteptat, nici domeniul ştiinţific nu putea rămâne „surd” la astfel de probleme, cu o importanţă covârşitoare în viaţa de zi cu zi şi cu implicaţii dintre cele mai nebănuite, inclusiv în domeniul ştiinţific. Geografia politică, una dintre disciplinele cele mai implicate în astfel de procese, s-a văzut pusă în faţa unor opţiuni noi, generate tocmai de aceste schimbări. Odată cu transformările majore politice desfăşurate în ultimele două decenii şi această disciplină geografică a răspuns noilor imperative, aliniindu-se la problematica actuală. Trecând în revistă noile preocupări din domeniu, nu putem să nu observăm o tendinţă ce pare să se generalizeze, devenind specifică mai tuturor şcolilor din domeniu. Partea „clasică” a abordărilor, aceea parte care se ocupa – în trecutul nu prea îndepărtatcu studierea statului, conform tiparelor clasice, specifice începutului de sec. XX, începe să piardă teren în faţa unor preocupări din ce în ce mai socializate, mai antropizate. În acest fel, geografia politică acordă din ce în ce mai mult spaţiu acelor fenomene politice cu reliefare teritorială şi spaţială, dar care implică un grad sporit de antropizare, schimbul dintre teritoriu şi om fiind vizibil ca subiect de analiză şi ca preponderenţă a abordărilor. Direcţii şi discipline relativ noi, cum ar fi *geografta electorală*, *geografia conflictelor*, *geografia politică a mărilor şi oceanelor* concentrează din ce în ce mai mult atenţia specialiştilor din domeniu. Faptul că aceste noi discipline apelează tot mai mult la metode,

concepte, structuri şi modalităţi de tratare aparţinând unor alte discipline şi ştiinţe umaniste, nu arată decât faptul că geografia politică şi implicit geopolitica sunt în plină mişcare, într-o dinamică deosebită, de altfel singura cale reală prin care aceste discipline pot subzista şi supravieţuii. Asistăm, în paralel, la o implicare extrem de puternică a geografiei politice în domenii delicate cum ar fi studiu *terorismului*, preocupare relativ nouă şi foarte complexă în raport cu celelalte domenii specifice acestei discipline.

Geografia politică îşi poate aduce aportul la o mai bună înţelegere a lumii actuale şi poate oferii „o mână de ajutor" la rezolvarea problemelor care frământă omenirea. În acelaşi timp, această disciplină, prin modernitatea preocupărilor sale din perioada actuală, poate ajuta la efectuarea saltului necesar în geografie, în general, şi cu precădere în geografia umană, în particular, de la tratarea *„descriptivă"*, de tip *„almanah"* cum o denumea

Simion Mehedinţi în anul 1904, la tratarea *„analitică"*, care se încadrează perfect în curentul interdisciplinar ce este predominant în ştiinţa mondială actuală. Acest salt de la *„geografie"* la „geo-*analitică"* devine pe zi ce trece o necesitate din ce în ce mai mare, în lipsa acestuia, ştiinţa care poartă numele generic de geografie izolându-se şi pierzându-şi importanţa primordială în ansamblul ştiinţelor dedicate vieţii şi Pământului. Geografiei politice îi revine rolul de *port drapel* în această direcţie, iar geografilor umanişti care activează în acest domeniu, deosebit de interesant şi tentant în acelaşi timp, le revine sarcina, mai mult decât onorantă, de a duce mai departe tradiţia, specificul şi patrimoniul ştiinţific preluat în acest domeniu de la înaintaşii de marcă cum au fost Ion Conea, Simion Mehedinţi şi mulţi, mulţi alţii.

BIBLIOGRAFIE

1. Aelenei, V. (1999) *Dreptul frontierei de stal* Ed. Ministerului de Interne, Bucureşti;

2. Agnew, J (1960) From *Political Methodology to* Geographica! Social Theory? *A Critical Review of Electoral Geography,* Routledge, London;

3. Alexander, L. (1963) *World Political Patterns,* Rând McNally, Chicago.

4. Alter, P. (1989) *Naţionalism,* Ed. Edward Arnold, London.

5. *Altermatt, U.* (*2000*) Previziunile de la Sarajevo: etnonationalismul în Europa, *Ed. Polirom, laşi*;

6. Amat, J.P. (1992) *Forest and defence of the territory. France of the North*-East 1871 – 1914, în „Strategic”, nr. 56, 1992 – 4;

7. *Ancei, J.* (*1926*) Peuples et Nations des Balkans, *Paris*.

8. Ancei, J. (1930) *Peuples et Nations des Balkans*. Géographie Politique, ediţia a II-a, Armand Colin, Paris;

9. *Ancei, J.* (*1934*) *Les* frontières roumaines. Geographie Politique, *Bucarest*;

10. Ancei, J. (1936) *Géopolitique,* Libraire Delagrave, Paris;

11. Ancei, J. (1937) *Manuel géographique de la politique* européinnet tom I: L'Europe Centrale, Libraire Delagrave, Paris;

12. Ancei, J. (1938) La géographie des frontières, Libraire Gallimard, Paris;

13. Ancei, J. (1940) Manuel *géographique de la politique europ*é*inne,* Libraire Delagrave, Paris;

14. Ancei, J. (1945) *Slaves et Germains*, A. Colin, Paris;

15. Anderson, J. (1983) *The State and Society-Nationalism and State formation,* Block 2, The Open University, London;

16. *Anghel, N.* (*1985*) Geopolitica de la ideologie la

strategie politică, *Ed. Politică, Bucureşti*;

17. Antipa, Gr. (1919) *Problemele evoluţiei poporului român*, în „Academia Română. Studii şi Cercetări”, anul III, Bucureşti;

18. Antonsich, M. (1995) *Of Geopolitik at Geopolitics, ideological of doctrines of power,* în „Strategic Transformation”, nr. 60, 1995 – 4;

19. *Apostol, O.* (*1924*) Cercetări somatologice. Contribuţiuni statistice la o geografie antropologică a României, *Cluj*;

20. *Apostolescu, C.* (*1922*) Geografia militară, fizică, politică şi economică a României Mari, *Bucureşti*;

21. Arădăvoaice, G. (1997) *Terorism, antiterorism, contraterorism*, Ed. Antet, Bucureşti;

22. Arghirescu, G. (1915) *Teritoriul etnic al românilor*, în „Democraţia”, anul II, nr. 41, Bucureşti;

23. Atanasescu, C.M. (1926) *Frontierele României,* Bucureşti;

24. Bădie, B. (1995) *La fân des territoires*. Fayard, Paris;

25. *Bailly, A.* (*editor*) (*1998*) Les concepts de la géographie humaine, *A. Coli Paris*;

26. *Barker, E.* (*1959*) The Political Thought of Plato and Aristotel, *Dover, New York*;

27 Bassin, M. (*1987*) Imperialism and the Nation-State în Fridrich Ratzel’s Political Geography, *în „Progress în Human Geography”, vol. 11/1987*;

28. Bădescu, I. şi colab. (1995) *Sociologia şi geopolitica frontierei*, Ed. Floare Albastră, Bucureşti;

29. Beaufré, A. (1985) *Introduction à la stratégie,* Economică, Paris;

30. Berciu, D. (1980) De *la Burebista la Decebal*, Ed. Politică, Bucureşti;

31. Bhabha, H.K. (1994) *The location of culture,* Routledge, New York;

32. Bhabha, H.K. (editor) (1990) *Nation and narration*, Routledge, New York;
33. Blouet, B.W. (1987) *Halford Mackinder*: *a Bibliography*, Texas A & M University Press, Collège Station (Texas);
34. *Bodin, J.* (*1576*) Les six livres de la Republic, *Paris*;
35. Bodocan, V. (1995) *Geografie politică şi geopolitică: considerapi asupra obiectului de studiu*, în „Studia Universitas Babeş-Bolyai”, nr. 1 – 2, Cluj-Napoca;
36. Bodocan, V. (1997) *Geografie politică*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca;
37. *Bodocan, V.* (*2000*) Sistemul electoral românesc: repere geografico-istorice privind cantitatea şi calitatea corpului electoral şi reprezentativitatea acestuia, *în* *„Revista Română de Geografie Politică”*, *anul* II, *nr. 1/2000, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea*;
38. Bodunescu, I. (1997) *Terorismul-fenomen global*, Casa Editorială Odeon, Bucureşti;
39. Boia, L. (1999) *Două secole de mitologie naţională*, Ed. Humanitas, Bucureşti;
40. Boia, L. (2000) *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, ediţia a II-a, Ed. Humanitas, Bucureşti;
41. *Bolineau, E.* (*2001*) Un géographe traceur de frontières: Emmanuel de Martonne et la Roumanie, *în „L'Espace Géographique”, nr. 4/2001, Paris*;
42. Bowman, I. (1921) *The New World*: *Problems în Political Geography*, World Book Co., New York;
43. *Bowman, I.* (*1928*) *La* monde nouveau. Tableau general de geographie politique universelle, *Payot, Paris*;
44. Bowman, I. (1928) *The New World*: *Problems în Political Geography*. World Book Co., New York.
45. Bowman, I. (1942) *Geography versus Geopoiitics* (Iân. Geographica! Review”, vol. 32, nr. 4/1942;
4 «Bowman, I. (1942) *Geography versus* Geopo Wfes

(II). În „Geographica! Review”, vol. 34, nr. 6/1942;

47. Brass, P.R. (1901) *Ethnicity* and *Naţionalism. Theory and comparision*. Sage Public. India. New Delhi;

48. Brătescu, Ctin (1944) *Graniţa maritimă a României*, Tipografia „Bucovina”, I.E. Torouţki, Bucureşti;

49. Brătianu, Gh. L. (1940) La *Moldavie et ses frontières historiques*, Bucarest;

50. Brdttanu, Gh. L. (1941) La Question *roumaine en 1940*, Bucarest;

51. Brôttanu, Gh. L. (1942) *Geopolitica*, factor *educativ şi naţional*. În Geopolitica şi Geoistoria”, nr. 1/1940;

52. Breton, R. (1981) Les ethnies, Presses Universitaires de France, Paris;

53. Breuilty, J. (1993) *Naţionalism and the State*, Manchester University Press, Manchester.

54. Brewer, A. (1980) *Marxist Theories of Imperialism*. A *Criticai Sunrey*, Routledge and Kegan Paul, London;

55. Brown, N. (1989) New *Strategy through Space*, Leicester University Press, Leicester;

56. Brubaker, R. (1996) Nat/ona Wsm reframed. Nat/bnhood *and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge;

57. *Brunhes, J., Vallaux, C.* (*1921*) *La* Géographie de l'histoire: Géographie de la paix et de la guerre sur terre et sur mer, *Paris*;

58. *Brunn, S.D.* (*1981*) Geopolitics in a Shrinking World: a Political Geography of the twenty-first Century, *Norton, New York*;

59. Brunnv S.D., Mingst, K.A. (1985) *Geopolitics*, în „Progress în Political Geography”, Croom Helm, Beckenham;

60. Brzezinski, Z. (1997) *The grand chessboardt* Basic Books, New York;

61. Buckholtz, P. (1966) *Political Geography*, The Ronald Press, New York;

62. *Bulai, A.* (*1999*) Mecanismele electorale ale societăţii româneşti, *Ed. Paideia, Bucureşti*;

63. Bumett, A.D., Taylor, P.J. (edit.) (1981) *Political Studies from Spaţial Perspectives*, Norton, New York;

64. *Buzan, B.* (*1983*) *Peop*/*e*, States and Fear. The National Security problem în International Relations, *Wheatsheaf Books, Brighton, Sussex*;

65. Cameiro, R.L. (1970) *A Theory of the Origin of the State*, în „Sciences”, nr. 169, august 1970;

66. Carrére d'Encausse, H. (1990) *La Gloire des nations*, Fayard, Pari

67. Castells, M. (1997) *The power of identity*, Blackwell, London;

68. Célérier, P. (1955) *Géopolitique et Géostrategie*, ediţia l-a Presses Universitaires de France, Pari

69. Célérier, P. (1961) *Géopolitique et Géostrategie*, ediţia a II-a, Presses Universitaires de France, Paris;

70. Cemescu, E. (1992) *Geopolitica-reflexii geografice*, în „Terra” nr. 1 – 2/1992, Bucureşti;

71. Chattand, G. (1988) *Atlas politique du XX-e*'s/ec/e, Edition la Seuil;

72 Chahnd, G. (*1990*) Anthologie mondiale de la stratégie. Des origines au nucléaire, *Robert Laffont, Paris*;

73. *Chaliand, G., Răgeau, J. P* (*1983*) Atlas stratégique: géopolitique des rapports de force dans le monde, *Fayard, Paris*;

74. Ciobanu, N., Cristea, I., Pâslaru, Şt. (ed.) (1991) *Războiul şi muntele*! *istoria Românilor*, Ed. Militară, Bucureşti;

75. Cişmigiu, M. (1943) *Statul în concepţia lui Jean Bodin*, Bucureşti;

76. *Claval, P.* (*1968*) Réligions, nations, grand espaces. Géographie générale des ensembles territoriaux,

Marie-Thérèse Genin, Paris;

77 Claval, P. (1977) Les aspects modernes de la geographie politique, *Paris*;

78. Claval, P. (1978) *Espace et pouvoir,* Presses Universitaires de France, Paris;

79. Claval, P (1992) *Géographie politique, géopolitique et géostratégie,* „Stratégique", vol. 55, nr. 3, 1992, Paris;

80. Claval, P. (1994) *Géopolitique et Géostrategie,* Nathan, Paris;

81. *Claval, P. (2001)* Geopolitică şi geostrategie. Gândirea politică, spaţiul şi teritoriul în secolul al XX-lea, *Ed. Corint, Bucureşti*;

82. Cohen, S.B. (1963) *Geography and Politics* in a World *Divided,* Random House, New York;

83. Cohen, S.B. (1973) *Geography and Politics* in a World *Divided,* second edition, Oxford University Press, Oxford;

84. Cohen, S.B. (1991) *Global Geopolitica*! *In the Post-Cold War Era,* „Annals of the Association of American Geographers", vol. 81, 1991;

85. Cohen, S.B., Rosenthal, L.D. (1971) *A Geographica*! *Model of Political Sistems Analysis,* în „Geographica! Review", nr. 61, January 1971;

86. Condrachy, D.N. (1903) Sfafuf *şi evoluţia lui,* teză de doctorat Facultatea de Drept din Bucureşti, Bucureşti;

87. Conea, I. (1937) *Geopolitica, o ştiinţă nouă,* în „Sociologia românească", nr. 9 – 10, an U/1937, Bucureşti;

88. Conea, I. (1938) *Actualele frontiere româneşti, biruinţa Geografiei asupra Istoriei,* în Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", anul LVII, Bucureşti;

69. Conea, I. (1940) L'unità geopolitica della Stato Romena. *Bucureşti*;

90. Conea, I. (1941) *Destinul istoric al* Carpafizor, Edâară şi neam, Bucureşti;

91. Conea, I. (1941) *Transilvania, inimă* a *pământului* românesc, în „Geopolitică şi Geoistorie”, an I, nr. 1/1941, Bucureşti;
92. Conea, I. (1942) *Carpaţii, hotar natural*? în „Geopolitică şi Geoistorie”. an II, nr. 2/1942, Bucureşti;
93. Conea. I. (1944) o *poziţie geopolitică*, în „Geopolitică şi Geoistorie”, an III, nr. 3/1944, Bucureşti;
94. Conea, I. (1967) *Cu privire la teritoriul-nucleu de formare a poporului român*, în „Studii şi cercetări de geologie, geofizică şi geografie” tom JCIV. nr. 1, Bucureşti;
95. Conea.!” Golopenţia A., Popa-Vereş M. (1940) *Geopolitică*, Ed. Ramuri, Craiova;
96. Connor. W. (1994) Etfmonaf/era/fsm. *The quest for understanding*, Princeton University Press, Princeton, NJ;
97. Corbridge. S., Martin, R.L., Thrift, N.J. (editori) (1994) *Money, power and* Space. Blackwell, Oxford;
98. Costachie, S. (1995) *Minorităţile naţionale în contextul geopolitic actual*, în Moosfera-Geografia în anul 300 al Universităţii Bucureşti”, nr. 1/1995. Bucureşti;
99. Costachie, S. (2000) *Aspecte geopolitice ale conflictului din Kosovo*, î. Revista Română de Geografie Politică”, an II, nr. 1/2000, Oradea;
100. Costachie, S. (2000) *Conflictul din Kosovoetnic său politic*? î. Comunicări de geografie”, vol. IV, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti;
101. *Costachie, S*. (*2001*) Geopolitics and Ethnie Minorities' Policy of România (Geopolitica şi politica minorităţilor etnice din România), *în „Revista de Geografie Politică”, an III, nr. 2/2001, Oradea*.
102. Costachie, S. (2003) *EVREII DIN ROMÂNIA. Aspecte etnogeografice*, Ed. TopForm, Bucureşti;
103. Costachie, S. (2003) *Graniţă, frontieră şi fruntarie-între realitate şi imaginape*, în „GeoPolitica-Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie”,

nr. 1/2003, Bucureşti;

104. Costachie, S. (2003) *Interesul naţional al României şi procesul integrării europene*, în „GeoPolitica-Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie”, nr. 2 – 3/2003, Bucureşti;

105. Costachie, S. (2003) *Naţiunea-concept fundamental în geografia politică şi geopolitica mondială*, în „GeoPolitica-Revistă de Geografie politică, Geopolitică şi Geostrategie”, nr. 1/2003, Bucureşti;

106. Costachie, S. (2003) *Trăsături socio-demografice ale minorităţii ţigăneşti (rrome) din România*, în „Analele Universităţii din Craiova”, Seri Geografie, vol. VI, Craiova;

107. Costachie, S. (2004) *Conceptul de etnie (I)*, în „GeoPolitica-Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie”, nr. 4 – 5/2004, Bucureşti;

108. Costachie, S. (2004) *EVREII din ROMÂNIA. Studiu de Geografie Umană*, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti;

109. Costachie, S. (2004) *Geopolitica integrării europene şi interesul naţional ai României*, în „Analele Universităţii Dimitrie Cantemir, \nr. 1/2004, Bucureşti;

110. Costachie, S. (2004) *Transnistria-radiografia unui conflict*, în GeoPolitica-Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie” nr. 7/2004, Bucureşti

111. Costachie, S., Dima, N. (2004) *Situaţia preelectorală din Romăma*, „New York Magazin”, 11 februarie 2004, New York;

112. Crainic, N. (1997) *Ortodoxie şi etnocraţie*, Ed. Albatros, Bucureşti.

113. Crişan, I.H. (1977) *Statul geto-dac*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică. Bucureşti;

114. *Cruceru, N.* (*1938*) Statul conglomerat şi stalul organic, *Craiova*;

115. Cubitt, G. (editor) (1998) *Imagining nations*,

Manchester University Press. Manchester;
116. Cucu, M. (1981) *Factorul geografic în acti de militare*, Ed. Militară, Bucureşti;
117. *Cucu, V.* (*1992*) Consideraţii geografice privind unitatea etnică a României, *în „Terra”, nr. 1 – 2/1992, Bucureşti*;
118. Cucu, V. (1992) *România-consideraţii geopolitice* (*I*), în „Terra” nr. 3 – 4/1992, Bucureşti;
119. Cucu, V. (1993) *Romania-ţară carpatică*, în „Terra”, nr. 1 – 4/1993, Bucureşti;
120. Cucu, V. (1995) *România. Geografie umană*, Ed. Glasul Bucovinei, Iaşi;
121. Cucu, V. (1998) *România. Geografie umană şi economică*, Ed. Printech, Bucureşti;
122. Cucu, V. (1998) *The Political Map of Romania-the Geo-historical Framework*, în „Anglo-Romanian Geographies”, Liverpool Press, Liverpool;
123. Culda, L. (coord.) (1998) *Investigarea naţiunilor*: *Aspecte* teoretice şi *metodologice*, Ed. Licorna, Bucureşti;
124. Daudel, Ch. (1990) *La géopolitique*, Paris;
125. Daudel, Ch. (1991) *Géographie, géopolitique et géostrategie*, în „La géostrategie, 2” e trimestre, Paris;
126. David, Ch. Ph. (coord.) (1989) *Les Études stratégique. Approches et concepts*, Méridien, Montréal;
127. David, M.D. (1939) *Consideraţii geopolitice asupra Statului Român*, Tipografia Al. Ţerek, Iaşi;
128. Deică, P. (2000) *Contribuţii geopolitice ale geografilor români*, în Terra” nr. 2 – 3/2000, Bucureşti;
129. Deică, P. (2001) *Tradiţii geopolitice româneşti*, în cotid. „Timpul”, anul XIII, nr. 1 (518V2001, Bucureşti;
130. Dekmejian, R.H. (1995) *Islam în Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, second edition, Syracuse University Press, Syracuse NY;
131. Delannoi, G., Taguieff, P.A. (coord.) (1991) *Théories du naţionalisme*, Kime, Paris;

132. Delgado de Carvalho, C.M. (1929) *Introduceao a geografia politica*, Alves, Rio de Janeiro;
133. Delmas, C. (1985) La Bombe *atomique*, Éditions Complexe, Bruxelles;
134. Demangeon, A. (1920) Le *Déclin de l'Europe*, Payot, Paris;
135. Demangeon, A. (1922) L'Empire *britannique*. *Étude de géographie coloniale*, A. Colin, Paris;
136. Demangeon, A. (1932) *Geographie politique*. În „Annales géographiques". 41, Paris;
137. Demangeon, A., Febvre, L. (1935) *Le Rhin*. *Problème d'historié et d'économie*, A. Colin, Pari
138. Demetrian, C. (1935) *Naţionalism şi democraţie*, Oiteşti.
139. Denich, B. (1996) *Ethnie naţionalism*: *The tragic death of Yugoslavia*, University of Minnesota Press, Minneapolis;
140. *Deutsch, K.W*. (*1953*) The Growth of Nations: Some Recurrent Patterns of Political and Social Integration, *în „World Politics", vol. 5, New York*;
141. Deutsch, K.W. (1966) *Naţionalism and Social Communication*, ediţia a II-a, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
142. *Diaconescu, E*. (*1926*) Graniţe etnice şi politice în Balcani între *395* şi 1453, *laşi*;
143. Diaconu, I. (1996) *Minorităţile-statut şi perspective*, Bucureşti.
144. *Dieckhoff, A*. (*2003*) Naţiune şi raţiune de stat. Identităţile naţionale! mişcare, *Ed. Curtea Veche, Bucureşti*;
145. *Dijkink, G*. (*1996*) National identity and geopolitical visions: maps of pride and pain, *Routledge, London*;
146. Dikshit, R.K. (1982) *Political Geography*: *A Contçmporary Perspective*, McGraw Hill, New York;

147. Dima, N. (2001) *Moldova and the* Trans *Dnestr Republic*, Columbia University Press, East European Monographs, New York;
148. Dimitrescu-Aldem, Al. (1912) *România* în *tranzitul sud-esteuropean*, Bucureşti;
149. Dinuţ, N. (1974) *Conceptul de regim politic*, Ed. Academi i RSR, extras din „Revista de Filosofie", tom 21, nr. 4/1974, Bucureşti;
150. Dodds, K., Atkinson, D. (2000) *Geopolitical traditions*, Taylor and Francis, London;
151. Dollfus, O. (1997) *La Mondialisation*, Presses de Sciences-Po, Paris;
152. Doumenge, F. (1965) *Geography of the* seas, University Presses of France, Paris;
153. Drăghicescu, D. (1996) *Din psihologia poporului român*, Ed. Albatros, Bucureşti;
154. Drimba, O. (1987) *Istoria culturii şi civilizaţi/*, vol. L şi II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;
155. *Duchachek, I.* (*1986*) The Territorial Dimensions of Politics: Within, Among and Across Nations, *Boulder, New York*;
156. Dughin, A. (1997) *Osnovî Geopolitiki*, Arktogheea, Moscova;
157. Dussouy, G. (1998) *Contemporary Aspects of geopolitics and the géostratégie*, University of Bordeaux, Bourdeaux;
158. East, W.G. (1937) *the nature of Political Geography*, în „Politica", vol. 2, London;
159. East, W.G. (1956) *An Historical Geography of Europe*, Methuen & Co. Ltd. London;
160. East, W.G. Moodie. A.E. (editori) (1968) *The Changing World*: *Studies*i *Political Geography*. Methuen & Co. Ltd., London;
161. Eliade, M. (1980) *De la Zalmo XIX la Genghis-Han*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;

162. *Elian, G.* (*1977*) Suveranitatea permanentă asupra resurselor naţionale şi implicaţiile sale internaţionale, *Ed. Politică, Bucureşti*;
163. Emandi, E. (Buzatu, Gh., Cucu, V. (editori) (1994) *Geopolitica*, vol. I, Ed. Glasul Bucovinei, laşi;
164. Eminescu, M. (1999) *Naţiunea română*: *progres şi moralitate*, Ed. Albatros, Bucureşti;
165. Ene, I. (1939) *Naţiune şi Stat*, Tipografia Poporul, Rm. Sărat;
166. Erdeli, G., Căndea, Melinda, Braghină, Cr., Costachie, S., Zamfir, Daniela (1999) *Dicţionar de geografie umană*, Ed. Corint, Bucureşti;
167. Erdeli, G., Costachie, S. (2004) *Ethnie Structure în România. Approach to the Turkish Population*, în „Environmental Change and Sustainable Development", Proceedings of the second Romania-Turkish Workshop of Geography, Ed. Universitară. Bucureşti;
168. Erdeli, G., Costachie, S. (2004) *Turkish population of România. Some geographica*! *Aspects*, în „GeoPolitica-Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie". nr. 4 – 5/2004, Bucureşti;
169. Fală, P. (1919) *Steagul sau drapelul. Naţia sau neamul*, Tipografia Pinkenzon, Bălţi;
170. *Faringdon, H.* (*1989*) Strategic Geography. NATO, the Warshaw Pact and the Superpowers, *second edition, Routledge, London*;
171. Fawcett, C.B. (1918) *Frontiers*: *A Study în Political Geography*, Oxford University Press, Oxford;
172. Febvre, L. & all (1925) A *Geographical Introduction to History*, Kegan Paul, Trench, Truner & Co., Ltd., New York;
173. Fellmann, J., Getis. A., Getis, J. (1992) *Human Geography-Landscapes of Human activities*, ediţia a III-a, Wm. C. Brown Publishers, Dubuque;
174. Fifiekl, R., Pearcy, E. (1944) *Geopolitics în*

Principie and Practice, Ginn & Co., Boston;

175. Ftrih, R. (1973) Symbols *public and private*. Cornell University Press. Ithaca, NY;

176. Fisher, Ch. A. (editor) (1968) *Essays în Political Geography*, Methuen, London;

177. Fisher, H. (1916) *Kriegsgeographie*, Bielefeld. Berlin;

178. Fitzgerald. W. (1945) The New *Europe*. *An Introduction to its Political Geography*, Methuen, London;

179. Florea, E. (1971) *Tipologia napunii*. *Principalele puncte de vedere*. Ed. Academiei RSR, Bucureşti;

180. Foucher, M. (1991) Fronts et *frontières*. *Un tour du monde géapoätique*, Fayard, Paris;

181. Frôncu, C. (1999) *Geneza limbii române şi etnogeneză românilor*, ediţia a II-a, Ed. Demiurg, laşi;

182. Fuchs, L.H. (1968) American *Ethnie Politics*, Harper & Row, New York;

183. Gadzhiev, K. (1998) Weden/e *v geopolitiky*, (Introducere în Geopolitică), Logos, Moskow;

184. *Gallagher, T.* (*1999*) Democraţie şi naţionalism în România 1989 – 1998, *Ed. ALL, Bucureşti*;

185. Gallois. P. (1960) *Stratégie de l'âge nucléaire*, Calmann-Levy, Paris;

186. *Gallois, P.* (*1990*) Géopolitique. Les voies de la puissance, *Pion, Paris*.

187. Geertz, C. (1973) *The interpretation of* culture, Basic Books, New York;

188. Gellner, E. (1983) *Nations and Naţionalism*, Blackwell, Oxford;

189. Gellner, E. (1994) *Naţiuni şi naţionalism*, Ed. Antet, Bucureşti;

190. *Gellner, E.* (*1997*) Naţiuni şi naţionalism: noi perspective asupra trecutului, *ediţia a II-a, Ed. Antet, Bucureşti*.

191. Gerace, M.P. (1991) Befween *Mackinder and*

Spykman: Geopolitics, Containment and After, Comparative Strategy, 1/1991.
192. Ghinoiu, I. (1999) *Lupul-totem al dacilor în spiritualitatea* românească, în „Renaşterea civilizaţiei româneşti”, an I, nr. 1 – 2/1999, Bucureşti.
193. Girardet, R. (1989) Problèmes *stratégiques et militaires contemporains*, Dalloz, Paris;
194. Giurescu, Ctin. C. (1973) *Formarea poporului român*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova;
195. Giurescu, Ctin. C., Giurescu, D. (1975) *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ed. Albatros, Bucureşti;
196. Glassner, M. l. (1986) *The New Political Geography of the* Sea, în „Political Geography Quarterly”, vol. 5, nr. 1/1986, Butterworths, England;
197. Glassner, M. l. (1996) *Political Geography*, ediţia a II-a, John Wiley & Sons, New York;
198. Glassner, M. L (1998) *The United Nation at Work*, Praeger Publisher, Westport, CT;
199. Glassner, M.I., Fahrer, C. (2004) *Political Geography*, ediţia a III-a, John Wiley & Sons, New York;
200. Glassner, M.I., Harm, J. de Blij (1988) Sysfemaf/e *Political Geography*, ediţia a IV-a, John Wiley & Sons. New York;
201. Goblet, Y.M. (1955) *Political Geography and World Map*, Praeger Publisher, Westport, CT;
202. Goblet, Y.M. (1956) *Political Geography and World Map*, ediţia a II-a, George Philip and Sons, London;
203. *Goga, O.* (*1997*) Ideea naţională: discursuri, cuvântări, articole, *Ed. Sedan, Cluj-Napoca*;
204. *Golopenţia, A.* (*1938*) însemnare cu privire la definirea preocupării geopolitice, *Bucureşti*;
205. Golopenţia, A. (1940) *Geopolitica*, Ed. Ramuri, Craiova;
206. Golopenţia, A. (1940) *Populaţia teritoriilor*

româneşti despre în 1940, „Geopolitică şi Geoistorie", an III, nr. 1/1941, Bucureşti;

207 Golopenţia, A. (1999) *Opere complete*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti;

208. *Goodal, B.* (*1987*) The Penguin Dictionary of Human Geography, *Penguin Books, London*;

209. Gottmann, J. (1951) *Geography and International Relations*, în „World Politics", vol. 3, New York;

210. Gottmann, J. (1972) *The Significance of Territory*, University of Virgini Press, Charlottesville;

211. Grabowsky, A. (1933) *Raum als Schicksal. Das Problem der Geopolitik*, Carl Heymans Verlag, Berlin;

212. Graham, B. (editor) (1998) *Modern Europe*: *Place, culture, identity*, Arnold, London;

213. Graham, B., Ashworth, G.J., Tunbridge, J.E. (2000) *A Geography of Héritage*: *Power, culture and economy*, Arnold, London;

214. *Gray, C.S.* (*1977*) The Geopolitics of the Nuclear Era: Heartland, Rimland and the Technological Revolution, *Crane Russak, New York*;

215. Gray, C.S. (1988) *The Geopolitics of Superpower*, Lexington University Press, Lexington;

216. Gray, C.S. (1990) *War, Peace and Victory*, Simon & Schuster, New York;

217. Gurr, T.R., Harff, B. (1994) *Ethnie Conflict în World Politics*, Westview, New York;

218. Guşti, D. (1937) Ştfmfa*naţi* îi în „Sociologie Românească", nr. 2 – 3, an 11/1937, Bucureşti;

219. Guşti, D. (1995) *Sociologia naţiunii şi a războiului*, Ed. Floare Albastră, Bucureşti;

220. György, A. (1944) *Geopolitics*: *The New German Science*, University of California Press, San Francisco;

221. Halle, L.J. (1965) *Men and Nations*, Princeton University Press, Frinceton, New Jersey;

222. Hartshome, R. (1935) *Recent Developments în Political Geography*, în American Political Science Review", vol. 29, New York;
223. Hartshome, R. (1936) *Suggestions on the Terminology of Political Boundaries*, în „Annals of the Association of American Geographers", vol. 26, Washington DC;
224. Hartshome, R. (1950) *The Functional Approach în Political Geography*, în „Annals of the Association of American Geographers", no. 40, Washington
DC.
225. Hartshome, R. (1954) *American Geography*: *Inventory and Prospect*, Syracuse University Press, New York;
226. Hartshome, R. (1960) *Political Geography in the* Modern *World*, în Journal of Conflict Resolution", vol. 4, Washington DC;
227. *Haushofer, K.* (*1913*) *Das* Nihon. Betrachtungen über Gross-Japans Wehrkraft, Wetiste Hung und Zukunft, *Siegfried Müller, Berlin*;
228. *Haushofer, K.* (*1927*) Grenzen. În ihrer geographischen und politischen ßedentung, *Grunewald, Berlin*;
229. Haushofer, K. (1928) *Bausteine zur Geopolitik*, Grunewald, Berlin;
230. Haushofer, K. (1931) *Geopolitik der* Pan*ldeent* Zentral-Verlag, Berlin;
231. Haushofer, K. (1934) *Wettpolitik von heute*, Zeitgeschichte, Bertin;
232. *Haushofer, K.* (*1937*) Le Japon et les Japonais. Géopolitique du Japon, *Payot, Paris*;
233. Haushofer, K. (1937) *Weltmeere und Weltmächte*, Zertgeschichte Vertag, Berlin;
234. Haushofer, K. (1941) *Wehr-Geopolitik*. *Geographische Grundlagen ei Wehrkunde*, Junker und

Dünnhaupt, Berlin;

235. Haushofer, K. (1986) *De la géopolitique*, Fayard, Paris;

236. *Henning, R.* (*1928*) Geopolitik Die Lehre vom Staat als Lebewesen, *B.G. Teubner, Leipzig*;

237. Hepites, St. C. (1919) *Evoluţia hotarelor României*, în „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul XXXVIII, Bucureşti;

238. Hermet, G. (1997) *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Institutul European, Bucureşti;

239. Heyden, G. (1958) *Kritik der deutscher Geopolitic*, Dietz, Berlin;

240. Heyden, G. (1960) *Critica geopoliticii germane*, Ed. Politică, Bucureşti;

241. Heyking, AL (1927) La *conception de l'état et l'idée de la cohésion ethnique*, Librărie Arthur Rousseau, Paris;

242. Hobsbawm, E.J. (1975) *The Age of Capital 1848 – 1875* Weidenfeld & Nicholson, London;

243. Hobsbawm, E.J. (1987) *The Age of Empire 1875 – 1914* Weidenfeld & Nicholson, London;

244. Hobsbawm, E.J. (1990) *Nations and Naţionalism since 1780. Programme Myth and Reality*, Cambridge University Press, Cambridge.

245. Hobsbawm, E.J., Ranger, T. (editori) (1983) *The* Invention *of Traditions* Cambridge University Press, Cambridge;

246. Hobson, J.A. (1902) *Imperialism. A study*, Alien and Unwin, London;

247. Hoggart, K., Kofman, Eleanore (editori) (1986) *Political Geography an Social Stratification*, Croom Helm, London;

248. *Holdar, S.* (*1992*) The Ideal State and the Power of Geography. The Iii and work of Rudolf Kjellen, *în „Political Geography Quarterly” vol. 11 nr. 3/1992*;

249. Hooks, B. (1991) *Yeaming. Race, gender and cul*tural *politics*, South En Press, Boston;
250. *Hooks, B.* (*1992*) Black looks. Race and representation politics, *South Ei Press. Boston*;
251 Hooson, D. (editor) (1994) *Geography and National Identity*, Blackwell, Oxford;
252 *Hubert, R.* (*1926*) *Le* principe d'autorité dans l'organisation démocratique, *Libr. Univ. J. Gambert, Paris*;
253 *Huntington, S.* (*1998*) Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii moderne, *Ed. Antet, Bucureşti*;
254. Hutchinson, J. (1994) *Modern naţionalism*, Fontana, London;
255. Ikeda, Y (1976) *Trends în Political geography*, în „Geography în Japan”, Tokyo University Press, Tokyo;
256. Ilieş, AI. (1999) *Elemente de geografie politică*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea;
257. Ilieş, Al., Bodocan, V., Josan, Ioana (2000) *Fondatori ai şcolii anglo-saxone de geografie politică, geopolitică şi geostrategie*, în „Revista Română de Geografie Politică”, an II, nr. 2/2000, Oradea;
258. *Iorga, N.* (*1914*) L'avenir de la nation roumaine, *Paris*;
259. Iorga, N. (1938) *Hotare şi spaţii naţionale*, Vălenii de Munte;
260. Iorga, N. (1985) *Istoria poporului românesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;
261. Iorga, N. (1991) *în luptă cu absurdul revizionism maghiar*, Ed. Globus, Bucureşti;
262. Iscru, G.D. (1997) *Naţiune, naţionalism, românism*, Ed. Drago Prinţ, Bucureşti;
263. Jackson, W.A.D. (1958) *Whither Political Geography*? în „Annals of the Association of American Geographers”, vol. 48. Washington DC;
264. Jackson, W.A.D. (editor) (1971) *Politics and Geographie Relationships*, ediţia a II-a, Prentice-Hall, N. J.

265. Jackson, W.A.D., Bergman, E. (1973) *A Geography of Politics*, Dubuque, I.A. Brown;
266. Janowsky, O. (1945) *Nationalities and National Minorities*, The Macmittan Co... New York;
267. Jean, C. (1995) *Geopolitica*. Laterza, Roma-Bari;
268. Johnson, C.N. (1990) *Aristotle's Theory of the State*, St. Martm's Press. New York;
269. *Johnston, R.J.* (*1982*) Geography and the State: An Essay în Political Geography, *Macmillan, New York*;
270. Johnston, R.J., Gregory, D., Smith, D. (editori) (1994) *The DkOonary of Human* Geography, ediţia a III-a, BlackweH, Oxford;
271. Johnston. R.J., Shelley, F.M., Tayior, P.J. (1990) *Developments în Electoral Geography*, Routledge, London;
272. Johnston, R.J., Taylor, P.J. (edit.) (1986) *A World în Crisis*. *Geographica*! *Perspectives*, Blackwell. Oxford;
273. Jones. S.B. (1945) *Boundary-making*: *A Handbook for Statesmen, Treaty Editors and Boundary Commisioners*, Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, Washington DC;
274. Jones, S.B. (1954) *The Unified Field Theory în Political Geography*, în „Annais of the Association of American Geographers”, nr. 44, Washington DC.
275. Jones, S.B. (1959) *Boundary Concepts in the setting of Place and* Time, în „Annais of the Association of American Geographers”, nr. 49, Washington DC.
276. Joyaux, F. (1991) *Géopolitique de l'Extrême Orient*, Tome I, Edition Complexe, Paris;
277. Kasperson, R.E. (1973) *Frontiers of Political Geography*, Prentice-Hall, N. J.
278. Kasperson, R.E., Minghi, J. (editori) (1969) *The Structure of Political Geography*, Aldine, Chicago;
279. Keeley, L.H. (1996) *War Before Civilization*: *The Myth of the Peaceful* Savage, Oxford University Press, Oxford;

280. Kennedy, P. (1988) *The rise ans Fall of the Great Powers*, Unwin et Hyman, London;
281. Keyes, C.F. (1981) *Ethnie Change*, University of Washington Press, Washington DC;
282. Kinder, H., Hilgemann, W. (2001) *Atlas de istorie mondială*, vol. 1, De *la începuturi până la Revoluţia Franceză*, Ed. Enciclopedia RAO, Bucureşti;
283. Kinder, H., Hilgemann, W. (2001) *Atlas de istorie mondială*, vol. 2, *De la Revoluţia Franceză până în prezent*, Ed. Enciclopedia RAO, Bucureşti;
284. Kjellen, R. (1899) *Studier över Sveriges politiska gränser*, în „Ymer* vol. 19/1899;
285. Kjellen, R. (1914) *Samtidens stormakter*, Hugo Gerbers Förlag, Stockholm;
286. Kjellen, R. (1916) *Staaten som lifsform*, Hugo Gerbers Förlag, Stockholm;
287. Kjellen, R. (1917) *Der Staat als Lebensform*, Leipzig;
288. *Kjellen, R.* (*1920*) Grundrisse zu einem sistem des Politik, *Leipzig*;
289. *Kjellen, R.* (*1953*) Die Grössmächte vor und nach dem Weltkriege *Leipzig*/*Berlin*;
290. Kleingschmager, R. (1993) *Éléments de géographie politique*, Presses Universitaires de Strasbourg, Strasbourg;
291. Kohn, H. (1945) *the idea of Naţionalism*, The Macmillan Co., New York;
292. Kristof, Ld. (1959) *the nature of frontières and Boundaries*, în „Annals of the Association of American Geographers", no. 49, Washington DC;
293. Kristof, Ld. (1960) *The Origine and Evolution of Geopolitics*, în Journal ol Conflict Resolution", vol. 4, nr. 1/1960;
294. Kropotkin, P. (?) *Rolul istoric al Statului. Statul modern*, traducere de Petre Tarna, Bucureşti;

295. *Lacoste, Y (1976) La* géographie, ça sert d'abord à faire la guerre, *Maspero. Pans*:
296. Lacoste, Y (1982) *The Other Geopolitical Ones*, în „Hérodote”, nr. 2/1982;
297 Lacoste, Y (1986) Géopolitique des régions françaises, *Fayard, Paris*;
Lacoste, Y (1988) Questions de la géopolitique, *Paris*;
Lacoste, Y (1997) Vive la nation, destin d'une idée géopolitique, *Fayard, Paris*;
Lacoste, Y. (1998) *Géo-histoire de l'Europe*, La Découverte, Paris;
Lacoste, Y (1999) Dictionnaire des idées et notions de géopolitique, *Flammarion, Paris*;
Lacoste, Y (coord.) (1993) *Dictionnaire de géopolitique*, Flammarion, Paris;
Laski, H. (1935) *The State în Theory and Practice*, George Allen & Unwin. London;
Learmonth, A. (1973) *Approaches to Political Geography*, The Open University Press, London;
Lecca, O.G. (1940) *Cercetarea caracterelor rassiale la Români prin analiza antropologcă*, în Analele Academiei Române”, seria III, tom VIII, Bucureşti;
Leimgruber, W. (1981) Political Boundaries aş a Factor în Regional Interaction: Examples from Basle and Ticino, *în „Regio Basiliensis”, nr.* 2 – *3/1981, Basel*;
Levy, J. (1990) *Geographie du politique*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, Paris;
Lewinsky, W. (1920) La *nationalité et l'État*, Lausanne;
List, F. (1885) The National Sistem of Political Economy, *London*;
Lohausen, J. von (1996) Empires *and power. Geopolitics today*, The Labyrinth, Paris;
Lorincz, L. (1963) *Statul în concepţia lui Şt. Zeletin*, Academia RPR, Institutul de Cercetări Juridice, „Studii şi

cercetări periodice”, an. VIII, nr. 1/1963, Bucureşti;
Lorot, P. (1995) *Histoire de la géopolitique,* Economică, Paris;
Luttwak, E.N. (1987) *Strategy*: *The Logic of War and Peace*. Harvard University Press. Cambridge;
Mackinder, H.J. (1887) On the *Scope and Methods of Geography*, în „Proceedings of the Royal Geographica! Society” vol. 9, 1887;
Mackinder, H.J. (1890) *The Physical Basis of POH – ticel Geography*, în „Scottish Geographica! Magazine”, vol. 6, London;
Mackinder, H.J. (1902) *Britain and the British* Seas, London;
Madûnder, H.J. (1904) The Geographica/*Pivot of History*, în Geographical Journal”, nr. 23/1904, London;
Mackinder, H.J. (1919) *Democratic Ideals* and Reetify: *A Study of the Politics of Reconstruction,* Constatée. London;
Mackinder. H.J. (1924) The Nations *of the Modern World*, George primip & Son, London;
Mackinder. H.J. (1943) *The Round World and the Wining of the Peace*, în Foreign Affairs”, vol. XXI. nr. 4. London;
Maghidovici, I.P. (1959) *Istoria descoperirilor* geografice, Ed. Ştiinţtfică, Bucureşti;
Mahan, A.T. (1890) *The Influence of Sea Power upon History*, 1660 – 1783. Little Brown. Boston;
Mahan. A.T. (*1892*) The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire (*1793 – 1812*). *Sampson Low. London*;
Mahan, A.T. (1905) Sea Power *and its Relation to the War of* 1812, London;
Mahan, A.T. (*1905*) The Safety of the White Race and empire of the Sea, *Flammarion, Paris*;
Mahan, A.T. (1907) *Some Neglicted Aspects of* War,

London;

327 Mahan, A.T. (*1911*) Naval Strateggy Compared and Contrasted wrth the Principle and Practice of Military Operations on Land, *London*.

328. Manciulea, Şt. (1994) *Graniţa de Vest,* Ed. Gutinul S.R.L., Baia Mare;

329. Manuilă, S. (1934) *Les problèmes démographiques en Transylvani,* în „La Transylvanie", tom I, nr. 1, Cluj;

330. Manuilă, S. (1938) Aspects *démographique de la Transylvani* în La Transylvanie", tom V, nr. 5, Cluj;

331. Manuilă, S. (1940) *Studiu etnografic asupra populaţii Români* i, Institutul de Statistică, Bucureşti.

332. Manuilă, S. (1941) *Bazinul de mijloc al Dunării în lumina Geopoliticei,* î. Geopolitică şi geoistorie", anul I, nr. 1/1941, Bucureşti;

333. Manuilă, S., Georgescu, C. (1937) *Populaţia României,* Bucureşti;

334. Manousakis, G. (1996) Ethnische *Konflikte. Die Geissei des neuen Jahrhunderts,* în Europäische Sicherheit, vol. 45, nr. 9, septembrie 1996.

335. Marche, J. (1945) *Étude de géographie politique,* Editions de l'Institut Adriatique, Susak;

336. Marenches, A. de (1988) *Atlas géopolitique,* Stock, Paris;

337. Maritain, J. (1951) *Man and the State,* The University of Chicago Press, Chicago;

338. Marret, J.L. (2002) *Tehnicile terorismului,* Ed. Corint, Bucureşti;

339. Matei, H., Neguţ, S... Nicolae, I., Radu, Caterina (2000) *Enciclopedia statelor lumii,* ediţia a VII-a, Ed. Meronia, Bucureşti;

340. Maull, O. (1925) *Politische Geographie,* Bomtrăger, Berlin.

341. *Maxim, I.* (*1995*) Etnogeneză românilor şi a altor

popoare europene privită prin prisma geografiei istorice, *Ed. Moldova, Iaşi*;
342. *May, E.S.* (*1909*) Year Introduction to Military Geography, *Rees, London*;
343. McDonagh, E. rRichards, E.S. (1953) *Ethnie Relations* in the *United States*, Appleton-Century-Crofts, New York;
344. McFee, W. (1950) *The Law of the Sea*, J.B. Lippincott Co. Philadelphia;
345. McMahon, H. (1935) *International Boundaries*, în „Journal of the Royal Society of Arts” vol. 84, London;
346. Mehedinţi, S. (1904) *Antropogeografia şi întemeietorul ei Fr. Ratzel*, Atelierele grafice I.V. Socecu, Bucureşti;
347 Mehedinţi, S. (1937) *Geografia umană şi politică*, Tipografia Naţională, Bucureşti;
348. Mehedinţi, S. (1939) *Poporul* (*cuvinte pentru studenţi*), ediţia a III-a, Bucureşti;
349. Mehedinţi, S. (1940) *Fazele geografice ale istoriei. Observah geopolitice*, extras din „Revista Geografică Română”, an III, fasc. 11 – 111/1940, Bucureşti;
350. Mehedinţi, S. (1941) *Die geopolitische Lage Rumäniens*, Bukarest;
351. Mehedinţi, S. (1941) *Fruntaria României spre răsărit*, în „Revista Fundaţi Regale”, an VIII, nr. 8 – 9/1941, Bucureşti;
352. *Mehedinţi, S.* (*1941*) România la marginea continentului. O problemă geopolitică românească şi europeană, *în „Geopolitica şi Geoistoria”, an 1/1941, Bucureşti*;
353. *Mehedinţi, S.* (*1942*) *La* Roumanie à la frontière orientale de l’Europe, *Bucarest*;
354. *Mehedinţi, S.* (*1943*) Di geopolitischen Folgen des wi Schiedsspruchs, *Bukarest*;

355. Mehedinţi, S. (1944) *Chestia orientală din punct de vedere geografic şi etnografic*, în „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul XXXV, nr. 1/1944, Bucureşti;
356. Mehedinţi, S. (1944) *Geneza celui mai mare stat continental. Observări geopolitice*, Opere complete, vol. L, partea II, Bucureşti;
357 Mehedinţi, S. (1945) *Opere complete*, Bucureşti;
358. Mehedinţi, S. (1967) Opere *alese*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti;
359. Mehedinţi, S. (1978) *Vechimea poporului român*, în „Magazin istoric”, nr. 9/1978, Bucureşti;
360. Mehedinţi, S. (1999) *Politica de vorbe şi omul de stat*, ediţia a III-a, Ed. Terra, Focşani;
361. Meilor, R.E.H. (1989) *Nation, State and Territory. A Political Geography*, Routledge, London and New York.
362. Mihăilescu, V. (1942) *Blocul carpatic românesc*, în „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul LX, Bucureşti;
363. Mihăilescu, V. (1942) Unitatea *pământului şi poporului românesc*, în „Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii Regele Ferdinand!”, vol. VII/1942, Bucureşti;
364. Mihăilescu, V. (1944) *Funcţiuni geopolitice ale pământului şi poporului* carpatic românesc, în „Probleme de geografia României”, nr. 8, Bucureşti;
365. Mihäüescu, V. (1944) *Graniţa meridională a României*, în Probleme de geografia României”, nr. 8, Bucureşti;
366. Mihoc, B. (1998) *Religie şi naţionalitate*, Ed. Logos, Bucureşti;
367. *Mitchell, D.* (*2000*) Cultural geography. A criticai introduction, *BlackweU, Oxford*;
368. Mitran, I., Lotreanu, N. (coord.) (1977) Naţiune, suveranitate, *independenţă. Studii şi comunicări*, Ed. Politica, Bucureşti.

369. Mitrofanov, A. (1997) *Shagi* novo/*geopolitiki*, (Paşi ai noii Geopolitica), Russkii vestnik, Moskow;
370. Mitschertich (1929) *Nationalismus*, Leipzig;
371. Moldova n, I. (1943) *Statul etnic*, conferinţă ţinută în Cadrele Extensiunii Universitare, extras din Buletinul Eugenie şi Biopolitic", vol. XIV, nr. 12/1943, Sibiu;
372. Moreau Defarges, Ph. (1994) *Introduction à la géopolitique*, Seuil, Paris;
373. Mouton, M.W. (1952) *The Continental Shelf*, M. Nibjott, Hague.
374. Muir, R. (1975) *Modern Political Geography*, Halsted Press, New York;
375. Muir, R. (1981) *Modern Political Geography*, second edition, MacMillan Press Ltd., London;
376. Muir, R. (1997) *Political Geography-A New Introduction*, MacMillan Press Ltd., London;
377. Nartov, N. (1999) *Geopolitika*: *uchebnik dlya vuzov*, (Geopolitica, universitar), Unity, Moskow;
378. Neguţ, S., Cucu, V., Vlad, L.B. (2004) *Geopolitica României*, Ed. Transversal, Târgovişte;
379. *Neumann, V.* (*1997*) Identităţi multiple! Europa regiunilor: interculturalitatea Banatului, *Ed. Hestia, Timişoara*;
380. Nicolae, I., Costachie, S. (1997) *Orientări şi opţiuni electorale în municipiul Bucureşti în primăvara anului 1996*, în Comunicări de Geografie", vol. II, Ed. Universităţii din Bucureşti, Bucureşti;
381. *Nkruwah, K.* (*1965*) Neo-colonialism; The Last Stage of Imperialism, *Thomas Nelson, London*;
382. O Tuathail, G. (1996) *Criticai geopolitics*, Routledge, London;
383. O'Laughlin, J., van der Wüsten, H. (1986) *Geography, War and* Peace *Notes for a Contribution to a Revived Political geography*, în Progress în Human

Geography”, vol. 10, nr. 4/1986;

384. O’Sullivan, P. (1986) *Geopolitics*, Croom Helm, Beckenham;

385. O’Sullivan, P. (1991) *Ground and Tactics*, Greenwood Press, Westport London;

386. Oppenheimer, Fr. (1907) *Der Staat*, Frankfurt am Mai Literarische Austald, Rütten & Loening, Frankfurt;

387. Pacione, M. (1985) *Progress în Political Geography*, Croom Helm, London;

388. *Papacostea, Ş*. (*1988*) Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice. *Ed. Dacia, Cluj-Napoca*;

389. Papon, *P*. (*1996*) Le Sixième Continent. Géopolitique des océans, *Odile Jacob*, Paris;

390 Parker, G. (1990) *Albert Demangeon, 1872 – 1940*, în „Geographers „vol. 11, 1990:

391. Parker, G. (1991) *Y.M. Goblet, 1881 – 1955*, în „Geographers”, vol. 13, 1991;

392. Parker, G. (1998) *Geopolitics*: *Past, Present and Future*, Pinter, Washington DC;

393. *Parker, P.M*. (*1997*) Ethnie Culture of the World: A Statistical Reference, *Greenwood Press, Westport, CT*;

394. Parmentier, G. (1989) *Introduction à la stratégie*, Édition Complexe, Bruxelles;

395. *Pascal, I.R*. (*1936*) Ideea denaţi istoria doctrinelor politice şi sociale, *Bucureşti*;

396. Pasquino, C. (2002) *Curs de ştiinţă politică*, Institutul European, Iaşi;

397 Paul, T.V. (1981) *Assymetric Conflict War initiation by Weaker Power*, Cambridge University Press, New York;

398. *Peled, Y*. (*2000*) Ethnie Challenges to the Modern Nation-State, *Macmillan, New York*;

399. Peltier, C., Etzel, P.G. (1966) *Military Geography*, Van Nostrand, New York;

400. Pepper, D., Jenkins, A. (edit.) (1985) *The*

Geography of Peace and War. Blackwell, Oxford;
401. *Petrescu, N.* (*1929*) The Interpretation of National Differentiations, *London*;
402. Petrescu, N. (1932) *Teoria statului la Hegel*, extras din „Revista de Filosofie”, vol. XVI, nr. 3 – 4. Bucureşti;
403. *Pittard, E.* (*1926*) Étude sur l’indice cephalique en Roumanie. Avec un essai de répartition géographique de ce caractère, *în „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul XLV, Bucureşti*;
404. *Pittard, E.* (*1927*) L’indice nas al des Roumains et sa répartition géographique dans le Royaume de Roumanie, *în „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul XLVI, Bucureşti*;
405. Platon (1923) Stătu/ (*Republica*), traducere de Vasile Bichigean, Bucureşti;
406. Platon (1928) *The Republic*, Charles Scribuer’s Sons, New York;
407. Pop, A. (2003) *Geopolitica*, Ed. Sylvi, Bucureşti;
408. *Pop, I.A.* (*1997*) Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneză românilor până la Mihai Viteazul, *Ed. „Presa Universitară Clujeană”, Cluj-Napoca*;
409. Pop, i. A. (1998) Geneza *medievală a napunilor moderne*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti;
410. *Pop, I.A.* (*1998*) *Naţiunea* română medievală. Solidarităţi etnice româneşti în sec. XIH-XVI, *Ed. Enciclopedică, Bucureşti*;
411 Pop, M. (1968) *Mitul marii treceri*, în „Folclor literar”, vol. LI. Timişoara;
412. Popa, M. (Matei, H. (1983) *Mică enciclopedie de istorie universali*. Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;
413. Popovici, A.C. (1997) Naţionalism sau democraţie; O *critică a* civilizaţiei *moderne*, Ed. Albatros, Bucureşti;

414. Popovici, A.C. (1997) *Stat* şi *naţiune*: *Statele – Unite ale* Austriei-Mari, Ed. Albatros, Bucureşti;
415. Pounds, N.J.G. (1963) *Political* Geography, McGraw-Hill, New York;
416. Pounds, N.J.G. (1972) *Political Geography*, ediţia a» – a, McGraw-Hill, New York;
417. Pozdneakov, E.A. (1995) *Geopolitica*, Progress Cultura, Moscova;
418. Preece, J.J. (1998) *National Minorities and the European* Nation-Sfates *Sistem*, Clarendon Press, Oxford;
419. Prélot, M. (1975) Histoire des idées *politique*, Ed. Dalbos, Paris;
420. Prescott, J.R.V. (1987) *Political Frontieres and* Boundaries, Unwin & Hyman, Winchester, Mass.
421. Prescott, J.R.V. (1965) *The Geography of Frontiers and Boundaries*, Hutchinson, London;
422. Prescott, J.R.V. (1972) *Political* Geography, Methuen, London;
423. Prescott, J.R.V. (1975) *The Political Geography of the Oceans*, New York;
424. *Prescott, J.R.V.* (*1985*) The Maritime Political Boundaries of the World, *Methuen, London*;
425. Prescott, J.R.V. (1990) *Political Frontiers and* Boundaries, ediţia a II-a, Unwin & Hyman, Winchester, Mass.
426. Prevelakis, G. (2001) *Balcanii, cultură şi geopolitică*, Ed. Corint, Bucureşti;
427. Quaritsch, H. (1970) *Staat und Souveränität*, Athenäum, Frankfurt;
428. Raffestin, C. (1980) *Pour une géographie du pouvoire*, Litrec, Paris;
429. Raffestin, C., Lopreno, D., Pasteur, Y. (1995) *Geopolitics and History*, Payot, Lausanne;
430. Ramonet, I. (1998) *Geopolitica haosului*, Ed. Doina, Bucureşti;

431. Ratzel, Fr. (1882) *Anthropogeographie*, Leipzig;
432. *Ratzel, Fr.* (*1891*) Anthropogeographie, oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte, *Engleborn, Stuttgart*;
433. Ratzel, Fr. (1896) Der *Staat und sein Boden geographisch* befrachtet, Leipzig;
434. Ratzel, Fr. (1896) *The Territorial Growth of the State*, în „Scottish Geographica! Magazine”, nr. 12, Glasgow;
435. *Ratzel, Fr.* (*1903*) Politische Geographie oder Die Geographie der Staaten des Verkehres und des Kriges, *R. Oldenbourg, München und Berlin*;
436. Ratzel, Fr. (1923) *Politische Geographie*, Berlin;
437. Ratzel, Fr. (1941) *Erdenmacht und Völkerschicksal*, Alfred Kröner, Stuttgart;
438. *Ratzel, Fr.* (*1987*) La Geographie politique. Les concepts fundamentaux, *Fayard, Paris*;
439. Ratzel, Fr. (1988) *Geographie politique*, Editions Regionales Européennes, Geneva;
440 Rădulescu, N-AI. (1938) *Poziţia geopolitică a Români* „Revista Geografică Română” vol. I, fasc. 1/1938, Bucureşti;
441 Rădulescu, N-AI. (1939) *Consideraţii geopolitice asupra statului român*... Revista Geografică Română”, an II, fasc. 1/1939, Bucureşti;
442. Rădulescu, N-AI. (1940) *Consideraţii geopolitice asupra reţelei hidrografice a României*, în „Revista Geografică Română”, an III, fasc. 1/1940, Bucureşti;
443. Rădulescu, N. AI. (1941) *Antropologia rasială şi Antropogeografia*! „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul LIX, Bucureşti;
444. Rădulescu-Motru, Ctin (1934) *Ideologia Statului român*, Bucureşti;
445. Rădulescu-Motru, Ctin (1941) *Tipul rasial românesc după indicele cefalic*, în „Revista Fundaţiei

Regale", nr. 4, Bucureşti;
446. Rădulescu-Motru, Ctin (1999) *Etnicul românesc: comunitate de origine, limbă şi destin*, Ed. Fundaţia „România de Mâine", Bucureşti;
447 Reclus, E. (1998) *L'Homme et la Terre*, Béatrice Giblin, La Découverte, Paris;
448. *Reich, R.B.* (*1991*) The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21* Century, *Simon* & *Schuster*, *New York*;
449. Renan, E. (1882) Ou est-ce *cu'une nation*? conferinţă susţinută la Sorbona, la 11 martie 1882, publicată de Associations scientifique de France, Bulletin Hebdomadaire, 26 martie 1882;
450. Rex, J. (1998) *Rasă şi etnie*, Ed. Du Style, Bucureşti;
451. Robinson, E.A.G. (editor) (1960) *Economic Con*sequences of *the Size of Nations*, Macmillan Co. Ltd., London;
452. Rosenthal, E.I.J. (1965) *Islam in the Modern National State*, Cambridge University Press, Cambridge;
453. *Roşiere, St*. (*2001*) Géographie politique, géopolitique et géostratégie: distinctions opératoires, *în „L'information géographique", nr. 1/2001, Paris*;
454. Roşu, N. (1935) *Dialectica naţionalismului*, Bucureşti;
455. Russu, LI. (1981) Etnogeneză român/tor, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti;
456. Sabourin, P. (1999) *Naţionalismele europene*, Institutul European, laşi;
457. Sánchez, P.C. (1938) *Geografia Politica*, ediţia a IV-a, Tacubaya, México;
458. Sanguin, A.L. (1992) *Geographie politique, géopolitique, geostrategie*: *domaines, practiques,* /riches, în „Stratégique", vol. 55, nr. 3, Paris;
459. *Sanguin, A.L.* (*1993*) Vidal de La Blache. Un

génie de la géographie, *Beiin, Paris*;
460. Sarolea, Ch. (1906) *The Geographical Foundations of Russian POU – tics*, extras din „The Scottish Geographica! Magazine”, IV/1906, Edinburgh;
461. Sava, N. l. (1993) Şcoala *geopolitică germană*: *Fr*. *Ratzel, Rudolf Kjellen*. *Karl Haushofer*, teză licenţă, Universitatea din Bucureşti. Bucureşti;
462. Zbiera, t. (1880) *Conceptul „naţiune” şi* însemnătatea *graiului naţional*, discurs ţinut pe 4/16 Noemvre 1880 la Cernăuţi;
463. Schmidt, A., Jongman, A.J. (1988) *Political Terrorism*, Nortle Holland Co., Amsterdam;
464. Schmitt, C. (1996) *Teologia politică*, Ed. Universal Dalsi, Bucureşti;
465. Schöne, E. (1911) *Politische Geographie*, B.G. Teubner, Leipzig;
466. Seişanu, R. (1940) *Istoria frontierelor*, Tiparul. Cartea Românească”, Bucureşti;
467. Seişanu, R. (1996) *Principiul naţionalităţilor*, Ed. Albatros, Bucureşti;
468. *Seiden, J*. (*1635*) Mare clausum, seu de dominio maris, libriduo, *London*;
469. Semionov, l. N. (1951) *Geopolitica fascistă în slujba imperialismului american*, Ed. de Stat pentru Literatură Ştiinţifică şi Didactică, Bucureşti;
470. Seton Watson, H. (1977) *Nation and States*, Methuen, London;
471. Seversky, A.P. (1950) *Air* Power, *Key to Sunrival*, New York.
472. Short, J.R. (1989) *An Introduction to Political Geography*, ediţia a II-a, Routledge, New York;
473. *Siegfried, A*. (*1913*) Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République, *Paris*;
474. Siewert, W. (1940) *Der Atlantik*. *Geopolitic* eines *Weltmeeres*, B.G. Teubner, Leipzig;

475. *Simai, M.* (*1981*) Interdependence and Conflicts in the World Economy, *Sijthoff* & *Noordhoff, Rockville*;
476. Simileanu, V. (2004) *Radiografia terorismului*, Colecţia „GeoPolitica", Ed. TopForm, Bucureşti;
477. Simion, T. (1998) *Geopolitica în pragul mileniului III*, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti;
478. Simion, T. (2000) *Geoeconomia Terrei*, Ed. Sfinx 2000, Târgovişte;
479. Sironi, G. (1875) *Strategic Geography*, Dumaine Bookshop, Paris;
480. Stater, D. (2000) *The process and prospect of political geography*, „Political Geography", vol. 19, nr. 1 – 3, Pergamon.
481. *Smith, A.D.* (*1979*) Nationalism in the Twentieth Century, *Oxford*;
482. Smith, A.D. (1991) *National Identity*, Penguin, London;
483. Smith, A.D. (1993) *The Ethnie Origin of Nations*, ediţia a II-a, Basil Blackwell, Oxford;
484. Smith, N. (1984) *Isaiah Bowman*: *Political Geography and Geopolitics*! „Political Geography Quarterly", nr. 3/1984;
485. Someşan, L. (1936) *Les frontières de l'État roumain*, în „Revue de Transylvanie", anul II, Cluj;
486. *Someşan, L.* (*1940*) Il problema etnico e geopolitico della frontiera occidentale, *Bucureşti*;
487. Spykman, N.J. (1942) *America's Strategy în World Politics*, Harcourt Brace, New York;
488. Spykman, N.J. (1944) *The Geography of the Peace*, Harcourt Brace, New York;
489. Stamate, Gr. (1995) *Frontiera de stat a României*, Ed. Militară, Bucureşti;
490. Strausz-Hupé, R. (*1942*) Geopolitics. The Struggle of Peace and Power, *Putnam. New York*;
491 Takeuchi, K. (1980) *Geopolitics and Geography*

în Japan Reexamined! „Hitotsubashi Journal of Social Studies” vol. 12, nr. 1/1980;

Taylor, P.J. (*1985*) Political Geography. World-economy, Nation-state and Locality, *Longman Scientific* & *Tehnical, London*;

Taylor, P.J. (1989) *Political Geography*, ediţia a II-a, John Wiley & Sons, New York;

Taylor, P.J. (*1996*) The Way the Modern World Works. World Hegemony to World Impasse, *Wiley, London*;

Taylor, P.J. (*editor*) (*1993*) Political Geography of the Twentieth Century: A Global Analysis, *Belhaven, London*;

Tamaş, S. (1993) *Dicţionar politic*, Ed. Academiei, Bucureşti; 497 Tamaş, S. (1995) *Geopolitica*, Ed. Noua Alternativă, Bucureşti;

498. Teodor, D. Gh. (1990) *Etnogeneza românilor. Istoriografia română şi străină*, în „Moldova”, nr. 4/1990, Iaşi;

499. Thual, Fr. (1993) *Géopolitique au quotidien*, Dunod, Paris;

500. *Thual, Fr.* (*1996*) Méthodes de la géopolitique. Apprendre à déchiffrer l’actualité, *Ellipses, Paris*;

501. Tivey, L. (1981) *The Nation-State*, Oxford;

502. Vallaux, C. (1911) Le *Sol et l’État*, Doin, Paris;

503. Vallaux, C. (1933) *General Geography of the seas*, Alcan, Paris;

504. Vâlsan, G. (1937) *Evoluţia Statului român în cadrul său geografic*, „Buletinul Societăţii de Geografie”, anul LVI, nr. 18, Bucureşti;

505. Van Valkenburg, S. (1942) *America at War*, Prentice-Hall, New York;

506. Van Valkenburg, S., Stotz, C.L. (1954) *Elements of Political Geography*, Prentice-Hall, N. J.

507. Vanney, J.R. (1991) *Introduction to the geography of the* ocean, Océanis, Paris;

508. Vidal de La Blache, P. (1889) États et nations

d'Europe. Autour de la France, Hachette, Paris;
509. Vidal de La Blache, P. (1922) *Principes de géographie humaine*, A. Coli Paris;
510. Vigarié, A. (1990) *Géostratégie des océans*, Paradigme, Caen;
511. Vigarié, A. (1995) Sea and fhe *Géostratégie of the nations*, ISC-Economică, Paris;
512. Vivés, V. (1950) *Tratado Gérai de Geopolitica*, Universita di Barcelona, Barcelone;
513. Viad, Otin (1962) *Statul de-a lungul istoriei*, Bucureşti;
514. Wallerstein, I. (1991) *Geopolitics and Geoculture*: *Essay on the Changing World-System*, Cambridge University Press, New Yorte;
515. Watson, A. (1992) *The Evolution of International Society*. Routledge, London;
516. Weber. M. (1974) *Economia e Società*, Comunita, Milano;
517. Weigert. H.W. (1942) *Generals and Geographers*: *the Twilight of Geopolitics*. Oxford University Press, Oxford;
518. Weigert. H.W. (1957) *Principles of Political Geography*. Appleton-Century-Crofts. New York;
519. Weigert. H.W., Stefansson. V. (edit.) (1943) Compass *of the World*. *A Symposium on Political Geography*. Harrap. London;
520. Weigert. H. W... Stefansson. V., Harrison. R.E. (edit.) (1949) New Compass *of the World*. *A Symposium on Political Geography*, Macmillan, New York;
521. Wells, H.G. (1940) *The* new *world order*. Secker and Warburg, London;
522. Welshman, P.M. (1990) *Geopolitics*. *Ways of the Power* FEDN-Plon, Paris;
523. Whittlesey, D. (1942) *German Strategy of World Conquest*, Farrar and Rinehart, New York;

524. *Whittlesey, D.* (*1944*) The Earth and The State. A Study of Political Geography, *Henry Holt* & Co., *New York*;

525. Zorghibe, Ch. (1986) *Géopolitique contemporaine*, Presses Universitaires de France, Paris;

526. * * e (1965) *Studies în Political Geography*, National Academy of Sciences, Committee on Geography, Washington;

527. * * * (1975) *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei, Bucureşti;

528. * * * (*1991*) Logman Dictionary of English Language and Culture, *Penguin Books, London*;

529. * * * (1992) *Scapul istoric şi etnic românesc*, vol. I, Spät/u/*istoric* românesc, Ed. Militară, Bucureşti;

530. * * * (*1993*) Spaţiul istoric şi etnic românesc, *vol*. II, Ungaria „Milenară", *Ed. Militară, Bucureşti*;

531. * * * (*1993*) Spaţiul istoric şi etnic românesc, *vol. III*, Spaţiul etnic românesc, *Ed. Militară, Bucureşti*;

532. * e* (1993) *Webster's Third New International Dictionary*, Encyclopedia Britania, London

533. * * (1995) *Atlasul istorico-geografic*, Ed. Academiei, Bucureşti.

534. e * * (*1995*) Dictionnaire éncyclopedique de la langue française, *Pari*

535. * * * (*1995*) La petit Larousse, Dictionnaire encyclopédique, *Paris*;

536. * e (1997) *Dicţionarul BBC englez-român*, Ed. Coressi, Bucureşti.

— Prèwt. M (1975) *Histoire des idées politique*. Ed Dalbos. Pans

A Pop, A. *op. Citate*, pag. 42.

a Tamaş, S., 1995... op. Crtale, pag. 36.

9 Textul comunicării, revizuit şi îmbunătăţit, va apărea publicat în acelaşi an şi în Geographical Journal" to New York, USA.

m Ce origine olandez, însă naturalizat american, a fost profesor de relaţii internaţionale şi Derwent Whittlesey. ÄClavaf, P., 2001... *op. Citate*. Pag. 52.

53 Glassner, M l., 1996... *op citate*, pag 16.

* în acest sens, recomandăm lecturarea articolului *Geografia politică, geopolitica şi geostrategia – necesităţi imperative*! *N învăţământul universitar românesc*, autor *Sih*/*în* Costachie. Apărut în anul 2003 în revistă. Geopolitica*, anul I, nr. 1/2003, Bucureşti, pag 22 – 25

Lucrările şi comunicările prezentate, inclusiv în România, alături de afirmaţiile oficiate apărute în revista Academiei Maghiare de Ştiinţe, intitulată FWdraizi Kôztemények.

56... cum ar fi mult regretatul Petre Detcă, de exemplu... 62

— Antropogeografia *şi* întemeietori *ei Fr. Ratzel* (1904), *Aplicări antropogeografice* în *sfera* etnografiei, istoriei şi altor ştiinţe *învecinate* (1910), Chestia orientală, *din punct de vedere geografic* şi etnografic (1914).

61 Geopolitica, factor educativ şi naţional (*1942*).

71 O astfel de confuzie regăsim, de exemplu. În articolul Contribuţii geopolitice ale *geograf*ilor români, autor Petre Detcô, apărut în revista „Terra”, nr. 2 – 3/2000, în care F r. Ratzel era considerat părintele fondator al geopoliticii şi nu R. Kjellen.

83 Concept iniţiat de Fr. Ratzel pentru explicarea formării statelor în jurul unor nuclee, preluat ulterior şi dezvoltat de o serie de geografi cum ar fi: DWhittlesey în lucrarea sa The *Earth and The State* (1944), N. Pounds în lucrarea *Political Geography* (1963) sau P Taylor în lucrarea *Pomoa*! *Geography* (1985).

** Primul geograf care a folosit această terminologie pentru explicarea apariţiei şi formăm statelor şi a naţiunilor fiind Fr. Ratzel.

A organizării politico-teritoriale, o sinteză politico-

teritoriaiȧ a naţiunii... (pag. 38). 90 M.I. Glassner, în lucrarea *Political Geography*, second edition, sublinia acelaşi lucru referitor la statul naţional, considerându-l forma cea mai stabilă în timp şi spaţiu de existenţă a une» naţiuni.

m Al. Ltoş afirma că cele mai vechi state naţionale ar fi apărut în Asia şi nu în Europa, şi acestea ar fi fost Japonia, Vietnamul şi Thailanda (Hieş, 1999... *op.* ci*tate*, pog. 212). În cazul Europe", cele mai vechi state naţionale sunt Franţa, Polonia. Portugalia. România, Grecia.

141 Selon Wafeon. H. (1977) *Nation and States*, Methuen. London.

142 East, W.G. (1956) An Historical Geography of Europe, *pag 43*

155 Eliade. M. (1980) *De la Zalmo XIX la Genghis-Han*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, pag. 31.

56 Pop. M. (1968) *Mitul marii treceri*, în rev. „Folclor literar", vol II. Timişoara, pag. 84

Wm. C. Brown Publishers, pag. 187.

167... citat din R. Seişanu (1996), pag. 19.

163 *în accepţiunea lui Harm de* Blij *şi a* lui A.B. Murphy, exprimată *în* lucrarea Human Geography Culture, Society and Space, la pag. 113. Dialectul ar *fi o* variantă regională a unei limbi materne.

176 Cazul românilor de exemplu...

204 Ilieş, Al. (1999) *Elemente de geografie politică*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea, pag. 144.

216 Sesiunea Institutului de Drept Internaţional de la Gând, din anul 1906 şi de la Madrid, din anul 1911. Convenţiile internaţionale asupra navigaţiei aeriene, de la Paris, din anii 1919.1928

237 Marea majoritate a autorilor din domeniu a optat pentru această terminologie.

213 M l. Glassner optează pentru această denumire în lucrarea sa POM – teaJ *Geography*. Second edition, la

pagina 203, plecând de la considerentul că, în principal, această disciplină componentă a geografiei politice are ca obiect de studiu analiza teritorială şi spaţială a rezultatelor alegerilor. Această apreciere aparţinea anului 1995. Acelaşi autor, însă, va renunţa la ea nouă ani mai târziu, adoptând deja impusa terminologie a *geografiei* electorate, în ediţia a treia a aceleiaşi lucrări, la pag. 181.

240 Exemplul tipic este cel al UDMR-ului în judeţele Harghita şi Covasna

246 În acest sens, sugerăm fecturarea lucrării lui L.H. Keeley intitulată *War Before Civilization*: *The Myth of the Peaceful Savage*, apărutà în anul 1996. la Oxford University Press. New Yorfe

293 Prin „componente existenţiale" ale geografiei umane înţelegem geografia istorică, geografia politică, geografia socială, geografia culturală, geografia medicală etc, acele ramuri ale geografiei umane care analizează aspectele existenţiale ale omului în interiorul mediului antropizat.

254 Glassner, M.I., 1996... *op*. *Citate*, pag. 350